ACADÉMIE POLONAISE DES SCIENCES
INSTITUT D'HISTOIRE DE LA CULTURE MATÉRIELLE

ENCEINTES FORTIFIÉES DE LA MASOVIE ET DE LA PODLACHIE

(DANS LES LIMITES ADMINISTRATIVES DE L'ANCIENNE VOÏVODIE DE VARSOVIE)

PAR
IRENA GÓRSKA, LUDMIŁA PADEREWSKA, JERZY PYRGAŁA, WOJCIECH SZYMAŃSKI
et
LESZEK GAJEWSKI, ŁUCJA OKULICZ

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT HISTORII KULTURY MATERIALNEJ

GRODZISKA MAZOWSZA I PODLASIA

(W GRANICACH DAWNEGO WOJEWÓDZTWA WARSZAWSKIEGO)

NAPISALI
IRENA GÓRSKA, LUDMIŁA PADEREWSKA, JERZY PYRGAŁA, WOJCIECH SZYMAŃSKI
oraz
LESZEK GAJEWSKI I ŁUCJA OKULICZ

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK
1976

Sekretarze Redakcji
IRENA GÓRSKA, LUDMIŁA PADEREWSKA

Większość planów pomiarowych grodzisk
dostarczył Wojewódzki Konserwator Zabytków Archeologicznych
STEFAN WOYDA

Mapę wykonał
HENRYK GÓRSKI

Okładkę projektował
STANISŁAW KORTYKA

UNIWERSYTET WARSZAWSKI
INSTYTUT ARCHEOLOGII
00-023 Warszawa ul. Widok 10
Tel. 27-07-49; 27-33-62
Inw. 10731 P

Redaktor Anna Kotulowa
Redaktor techniczny Lidia Samarin

Printed in Poland

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo. Wrocław 1976. Nakład: 650 egz. Objętość: ark. wyd. 31,10, ark. druk. 24,13 + 27 wkl. Papier druk. sata. kl. III, 80 g, 61 × 86. Oddano do składania 19 XI 1975 r. Podpisano do druku 18 X 1976. Druk ukończono w październiku 1976 r. Wrocławska Drukarnia Naukowa. Zam. nr 2495/75 — L-11 — Cena zł 115.—

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne 7
Introduction 11
Grodziska. Badania i materiały 15
Aneksy:
Alfabetyczny wykaz grodzisk 174
Wykaz grodzisk według podziału administracyjnego 176
Alfabetyczny wykaz domniemanych grodzisk wymagających weryfikacji drogą sondażowych badań wykopaliskowych . . 177
Alfabetyczny wykaz miejscowości wykreślonych z rejestru grodzisk 177
Wykaz skrótów źródeł pisanych 179
Bibliografia 180
Index des illustrations 184
Fotografie 194
Plany (pod opaską)
Mapa (pod opaską)

TABLE DES MATIÈRES

Préface 7
Introduction (dans la langue française) 11
Enceintes fortifiées. Recherches et documents 15
Annexes:
Index des enceintes fortifiées 174
Liste des enceintes fortifiées selon la division administrative . . 176
Index des supposées enceintes fortifiées exigeant un vérification au moyen de fouilles archéologiques 177
Index des localités rayées de la liste des enceintes fortifiées 177
Liste des abréviations des sources écrites 179
Bibliographie 180
Index des illustrations (dans la langue française) 184
Tableaux des photographies . . . . . après 194
Plans (sous bande)
Carte (sous bande)

SŁOWO WSTĘPNE

Publikacja niniejsza jest próbą przedstawienia dotychczasowego stanu badań nad grodziskami, znajdującymi się w administracyjnych granicach dawnego województwa warszawskiego*. Adresowana jest ona do specjalistów archeologów i historyków, zajmujących się dziejami Mazowsza i Podlasia. Korzystać z niej będą także mogli w szerokim zakresie wszyscy miłośnicy reliktów przeszłości, działacze społeczni, którym bliska jest ochrona przed zagładą pomników kultury narodowej, a których bezinteresowna i ofiarna działalność przyczyniła się w niemałym stopniu do ich zachowania na omawianym obszarze.

Przedstawione opracowanie nie jest pierwszą tego rodzaju publikacją. Grodziska, jako wyraźnie widoczny na powierzchni ziemi ślad działalności człowieka, od dawna już zwracały uwagę badaczy. Przykładem tego są dotychczasowe publikacje grodzisk Śląska (J. Żurowski, R. Jakimowicz, *Atlas grodzisk i zamczysk śląskich*, Kraków 1939; M. i T. Kaletynowie, J. Lodowski, *Grodziska wczesnośredniowieczne województwa wrocławskiego*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1968), Wielkopolski (W. Kowalenko, *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej*, Poznań 1938; W. Hensel, *Studia nad osadnictwem Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. I—III, Poznań 1948, 1950, 1953; t. IV, Warszawa 1959; t. V, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1972), Polski środkowej (J. Kamińska, *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*, Łódź 1953), Pomorza (J. Olczak, K. Siuchniński, *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. I—III, Poznań 1966, 1968, 1970; W. Łosiński, J. Olczak, K. Siuchniński, tytuł jak wyżej, t. IV, Poznań 1971), Małopolski (A. Kunysz, *Grodziska w województwie rzeszowskim*, Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1966, Rzeszów 1968, s. 25—87; A. Żaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Kraków 1971; E. Dąbrowska, *Wielkie grody dorzecza górnej Wisły*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973) oraz podjęcie pierwszej próby skartowania całego dotychczasowego dorobku badań nad grodziskami na ziemiach polskich (*Mapa grodzisk w Polsce*, praca zbiorowa pod red. W. Antoniewicza i Z. Wartołowskiej, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964).

Grodziska Mazowsza i Podlasia powstały w wyniku wieloletnich prac badawczych grupy archeologów — pracowników Zakładu Polskiego Atlasu Archeologicznego (ZPAA) Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. Przy realizacji tych prac nawiązano współpracę z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie. Punktem wyjścia do pracy były źródłowe materiały archiwalne zebrane przez działającą w ramach Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego Pracownię Inwentaryzacji Grodzisk pod kierunkiem Z. Wartołowskiej. Z chwilą powstania Zakładu Polskiego Atlasu Archeologicznego IHKM PAN przygotowana została makieta opracowania wybranych grodzisk

* Wobec reorganizacji podziału administracyjnego kraju — jaka nastąpiła 1 czerwca 1975 r., kiedy praca była już gotowa do produkcji — powstała konieczność zmiany pierwotnego tytułu: *Grodziska województwa warszawskiego*. Zdajemy sobie sprawę, że obecny tytuł: *Grodziska Mazowsza i Podlasia*, nie jest w pełni adekwatny do zawartości pracy. W tekście jak też w spisach grodzisk uwzględniono nowy podział administracyjny, dla łatwiejszego jednak korzystania z publikacji przy nazwach miejscowości pozostawiono przynależność do dawnych powiatów.

polskich, którą poddano dyskusji ogólnośrodowiskowej na I Sesji Archeologicznej IHKM PAN w 1955 r. Na podstawie posiadanej, założonej już w Pracowni Inwentaryzacji Grodzisk kartoteki powstał długofalowy program badań nad grodziskami ówczesnego województwa warszawskiego. Podstawowym założeniem metodycznym tego programu była pełna weryfikacja i inwentaryzacja wszystkich zarejestrowanych w kartotece obiektów oraz przeprowadzenie na nich sondażowych badań wykopaliskowych w celu zweryfikowania ich obronnego charakteru i uzyskania podstaw dla określenia chronologii. Pracę rozłożono na trzy etapy:

1. W okresie 1957—1960 przeprowadzono w terenie weryfikację i inwentaryzację 150 stanowisk zanotowanych w kartotece jako obiekty obronne.

2. W okresie 1965—1968 przeprowadzono na 52 obiektach sondażowe badania wykopaliskowe (w tym badania 5 stanowisk nie potwierdziły istnienia tam grodzisk). Na 16 grodziskach prac takich ze względu na brak dotacji nie udało się wykonać.

3. W okresie 1971—1972 dokonano ostatecznego opracowania uzyskanych wyników badań i przygotowano pracę do druku.

Należy podkreślić, że 16 grodzisk było badanych przez inne placówki archeologiczne, w tym kilka systematycznie przez wiele sezonów (m. in. Błonie, Czersk, Płock, Serock, Warszawa-Bródno Stare). Także Zakład Polskiego Atlasu Archeologicznego niezależnie od badań sondażowych prowadził wieloletnie systematyczne prace wykopaliskowe na grodziskach w Grodni, Sypniewie i Szeligach.

W sumie do roku 1972 stan zweryfikowanych grodzisk w ówczesnym województwie warszawskim zamyka się ogólną liczbą 85. Ponadto 15 obiektów — domniemanych grodzisk wymaga jeszcze weryfikacji drogą przeprowadzenia sondażowych badań wykopaliskowych. 50 obiektów nie uznano za obronne i skreślono z rejestru grodzisk.

Autorzy pragną wyjaśnić, że założeń programu badawczego nie udało się w pełni zrealizować, głównie z przyczyn natury organizacyjnej. Zakład Polskiego Atlasu Archeologicznego uległ rozwiązaniu, a trudności finansowe uniemożliwiły dokończenie zaplanowanych badań weryfikacyjnych i sondażowych na pewnej, na szczęście niewielkiej liczbie obiektów. Autorzy mają nadzieję, że w przyszłości uda się objąć badaniami także i te stanowiska.

Tabele przedstawiające badania nad grodziskami dawnego woj. warszawskiego

Tabela 1

Grodziska objęte sondażowymi badaniami wykopaliskowymi przez ZPAA	47
Grodziska objęte systematycznymi badaniami wykopaliskowymi przez ZPAA	3
Grodziska objęte sondażowymi badaniami wykopaliskowymi przez inne placówki	9
Grodziska objęte systematycznymi badaniami wykopaliskowymi przez inne placówki	7
Grodziska nie objęte badaniami wykopaliskowymi	16
Grodziska dziś nie istniejące	3
razem grodzisk zweryfikowanych	85

Tabela 2

Grodziska zweryfikowane	85
Domniemane grodziska wymagające weryfikacji drogą sondażowych badań wykopaliskowych	15
Obiekty skreślone z rejestru grodzisk	50
razem	150

W niniejszej pracy zespół autorski przyjął następujący układ przedstawienia danych dotyczących poszczególnych obiektów:

Nagłówek — nazwa dzisiejszej miejscowości według *Spisu miejscowości PRL* (na dzień 1 VI 1966 r.), gmina i województwo (według podziału administracyjnego obowiązującego od 1 VI 1975 r.). W przypadku, kiedy obiekt był znany w literaturze także pod inną nazwą miejscowości, podano ją w nawiasie. Podano również przynależność do dawnego powiatu.

Lokalizacja — szczegółowa lokalizacja obiektu na wycinku mapy w podziałce 1 : 25 000, lokalizacja opisowa według mapy w podziałce 1 : 100 000, z podaniem współrzędnych geograficznych, oraz opis sytuacji topograficznej.

Badania — charakter badań archeologicznych, np. powierzchniowe, weryfikacyjno-inwentaryzacyjne, badania wykopaliskowe sondażowe bądź systematyczne, stacjonarne, oraz instytucja prowadząca badania, rok i nazwisko badacza.

Opis obiektu — typ grodziska, jego kształt, wielkość i aktualny stan zachowania.

Wyniki badań — najistotniejsze odkrycia archeologiczne na grodzisku, przedstawione w sposób możliwie zwięzły.

Źródła archeologiczne — najważniejsze zabytki uzyskane w toku archeologicznych badań wykopaliskowych i powierzchniowych.

Źródła pisane — najstarsza wzmianka źródłowa dotycząca samego grodu lub miejscowości, w której znajduje się grodzisko. W tym zakresie korzystano ze współpracy z dr Anną Borkiewicz-Celińską, mgr. Kazimierzem Pacuskim, prof. dr. Jerzym Wiśniewskim z Pracowni Atlasu Historycznego Polski Instytutu Historii PAN (materiały pochodzą z kartoteki Słownika historyczno-geograficznego Polski średniowiecznej) oraz z prof. dr. Adamem Wolffem.

Chronologia — datowanie obiektu na podstawie źródeł archeologicznych i pisanych oraz chronologia śladów starszego osadnictwa.

Literatura — wybór najważniejszych publikacji, dotyczących obiektu, przedstawiony skrótowo. Bibliografia w pełnym brzmieniu znajduje się na końcu pracy.

Zbiory — dane dotyczące miejsca przechowywania materiału zabytkowego i dokumentacji.

Nr rejestru zabytków — numer obiektu w rejestrze zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na dawne woj. warszawskie i data wpisania do tego rejestru.

Własność — informacje o obecnie aktualnych prawnych stosunkach własnościowych.

Materiał ilustracyjny obejmuje:

wycinki map topograficznych w podziałce 1 : 25 000 (ryc. w tekście);

dostępne zdjęcia lotnicze grodzisk (fot. na końcu tomu);

plany tachimetryczne bądź uproszczone plany pomiarowe (ryc. w tekście lub plan pod opaską); większość planów opracowano na podstawie planów tachimetrycznych wykonanych przez doc. dr. J. Fellmana;

wybór zdjęć fotograficznych, przedstawiających panoramę obiektu oraz jego najcharakterystyczniejsze elementy (fot. na końcu tomu);

wybór dokumentacji rysunkowej badań wykopaliskowych, przedstawiający przekroje i rzuty poziome elementów warstwy kulturowej (ryc. w tekście lub plan pod opaską);

wybór rysunków materiału zabytkowego (ryc. w tekście).

Materiał ilustracyjny pochodzący z badań sondażowych jest prezentowany w większym wyborze niż z badań systematycznych, mających własne publikacje monograficzne.

Załączona mapa zbiorcza w podziałce 1 : 500 000 daje obraz rozmieszczenia grodzisk na obszarze dawnego województwa warszawskiego z uwzględnieniem ich chronologii.

Uzupełnienie pracy stanowią indeksy grodzisk w układzie alfabetycznym oraz według podziału administracyjnego. Nadto załączono zestawienia obiektów — domniemanych grodzisk oraz miejscowości, które zostały wykreślone z rejestru grodzisk.

Autorzy pragną w tym miejscu wyrazić wdzięczność Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków Archeologicznych p. mgr. Stefanowi Woydzie za udostępnienie planów pomiarowych części grodzisk oraz materiałów z archiwum tego urzędu, dotyczących dwóch obiektów.

Wyrazy wdzięczności należą się również p. dr Annie Borkiewicz-Celińskiej, p. mgr. Kazimierzowi Pacuskiemu, p. prof. dr. Jerzemu Wiśniewskiemu i p. prof. dr. Adamowi Wolffowi za łaskawe udostępnienie zebranych przez nich materiałów dotyczących źródeł pisanych.

Zespół autorski żywi nadzieję, że niniejsza publikacja przyczyni się do poszerzenia warsztatu naukowego badaczy Mazowsza i Podlasia oraz do skuteczniejszej ochrony zabytków naszej przeszłości.

INTRODUCTION

L'ouvrage présente l'état actuel des recherches sur les enceintes fortifiées se trouvant dans les limites administratives de l'ancienne voïvodie de Varsovie. Il est adressé aux spécialistes, archéologues et historiens, qui étudient l'histoire de la Masovie et de la Podlachie. Il pourra servir aussi, dans une large mesure, aux amateurs des vestiges du passé, à ceux qui s'occupent d'affaires publiques et qui, s'intéressant à la protection des monuments de la culture nationale, ont contribué, avec dévouement et à titre gracieux, à la conservation des monuments en question sur le territoire examiné.

Le sujet de cet ouvrage a déjà été traité dans d'autres publications. Les enceintes fortifiées, comme trace nettement visible à la surface de la terre des activités de l'homme, attiraient depuis longtemps l'attention des chercheurs. On en trouve l'exemple dans les publications déjà parues des enceintes de la Silésie (J. Żurowski, R. Jakimowicz, *Atlas grodzisk i zamczysk śląskich*, résumé: L'Atlas des enceintes fortifiées silésiennes, Kraków 1939; M. et T. Kaletynowie, J. Lodowski, *Grodziska wczesnośredniowieczne województwa wrocławskiego* — Enceintes fortifiées du haut Moyen Age dans la voïvodie de Wrocław, résumé en anglais, Wrocław—Warszawa—Kraków 1968); de la Grande Pologne (W. Kowalenko, *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej*, résumé: Les bourgs de la Grande Pologne comme centres de colonisation à l'époque du haut Moyen Age, VI-XII siècles, Poznań 1938; W. Hensel, *Studia nad osadnictwem Wielkopolski wczesnohistorycznej* — Etudes sur la colonisation de la Grande Pologne au début des temps historiques, début du Moyen Age, t. I-III Poznań 1948, 1950, 1953, t. IV Warszawa 1959, t. V Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1972), de la Pologne centrale (J. Kamińska, *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*, résumé: Enceintes fortifiées du haut Moyen Age de la Pologne centrale et le problème de l'établissement, Łódź 1953), de la Poméranie (J. Olczak, K. Siuchniński, *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego* — Sources archéologiques servant aux études sur l'habitat humain dans les castra du haut Moyen Age sur le territoire de la voïvodie de Koszalin, résumé en allemand, t. I-III Poznań 1966, 1968, 1970, W. Łosiński, J. Olczak, K. Siuchniński, le même titre que ci-dessus, t. IV, Poznań 1971), de la Petite Pologne (A. Kunysz, *Grodziska w województwie rzeszowskim* — Enceintes fortifiées de la voïvodie de Rzeszów, [dans:] *Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1966*, Rzeszów 1968, p. 25-87; A. Żaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej* — Archéologie de la Petite Pologne à l'époque du haut Moyen Age, Kraków 1971; E. Dąbrowska, *Wielkie grody dorzecza górnej Wisły* — Les grands castra du bassin de la haute Vistule, résumé en allemand, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973) ainsi que le premier projet d'une carte montrant tous les résultats des recherches sur les enceintes fortifiées du territoire de la Pologne (*Mapa grodzisk w Polsce* — Carte des enceintes fortifiées en Pologne — travail collectif rédigé par W. Antoniewicz et Z. Wartołowska, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964).

L'ouvrage *Enceintes fortifiées de la Masovie et de la Podlachie* est le résultat de recherches menées pendant bien des années par un groupe d'archéologues travaillant au Centre de l'Atlas Archéologique Polonais de l'Institut d'Histoire de la Culture Matérielle de l'Académie Polonaise des Sciences. En réalisant ces travaux on a collaboré avec le Bureau du Conservateur des Monuments Archéologiques pour la voïvodie

de Varsovie. Comme point de départ de l'ouvrage on a utilisé les documents d'archives rassemblés par la Section des Inventaires des Enceintes fortifiées, sous la direction de Z. Wartolowska, travaillant dans le cadre du Bureau du Directeur des Recherches sur les Débuts de l'Etat polonais. Après que fut créé le Centre de l'Atlas Archéologique Polonais de l'Institut d'Histoire de la Culture Matérielle de l'Académie Polonaise des Sciences, on a préparé une maquette de l'ouvrage sur des enceintes fortifiées polonaises choisies et on l'a soumise à une discussion parmi les spécialistes des milieux intéressés à la Ire Session Archéologique de l'Institut d'Histoire de la Culture Matérielle de l'Académie Polonaise des Sciences en 1955. En se fondant sur le fichier dressé déjà auparavant par la Section des Inventaires des Enceintes fortifiées, on a préparé un programme à long terme des recherches sur les enceintes fortifiées de la d'alors voïvodie de Varsovie. Le principe méthodique fondamental de ce programme était de procéder à une pleine vérificaton et de dresser un inventaire complet de toutes les unités figurant dans le fichier, ainsi que de poursuivre des fouilles de sondage sur leurs terrains afin de vérifier leur caractère défensif et d'obtenir des bases pour l'établissement de leur chronologie. Les travaux furent divisés en trois étapes:

1. Dans les années 1957—1960 on a vérifié et inventorié, sur leurs territoires, 150 stations notées dans le fichier comme ouvrages de défense.

2. Dans les années 1965—1968 on a effectué des fouilles de sondage dans 52 stations (dans 5 stations les fouilles n'ont pas confirmé l'existence d'enceintes fortifiées). Dans 16 enceintes fortifiées les fouilles de sondage n'ont pas pu être réalisées faute de dotations.

3. Dans les années 1971—1972 on a terminé l'élaboration définitive des résultats des recherches et on a préparé l'ouvrage à l'impression.

Il est à souligner que 16 enceintes fortifiées ont été fouillées par d'autres centres archéologiques, dont quelques unes systématiquement pendant plusieurs saisons (p. ex.: Błonie, Czersk, Płock, Serock, Warszawa-Bródno Stare). Indépendamment des recherches de sondage, le Centre de l'Atlas Archéologique Polonais a mené aussi pendant de nombreuses années des fouilles systématiques dans les enceintes fortifiées à Grodnia, Sypniewo et Szeligi.

En somme, jusqu'à 1972 les enceintes fortifiées vérifiées dans la d'alors voïvodie de Varsovie sont au nombre de 85. Encore 15 stations — des enceintes fortifiées présumées — exigent une vérification au moyen de fouilles de sondage. 50 stations ont été considérées comme dépourvues de caractère défensif et on les a rayé dans le registre des enceintes fortifiées.

Les auteurs désirent informer que le programme des recherches n'a pu être pleinement réalisé, surtout pour des raisons organisationnelles. Le Centre de l'Atlas Archéologique Polonais a été dissous et les difficultés financières n'ont pas permis d'achever les recherches de vérification et de sondage dans certaines stations peu nombreuses heureusement. Les auteurs espèrent que dans l'avenir ces stations, elles aussi, pourront faire l'objet de recherches.

Tables présentant les recherches sur les enceintes fortifiées de l'ancienne voïvodie de Varsovie

Table 1

Enceintes fortifiées soumises aux fouilles de sondage par le Centre de l'Atlas Archéologique Polonais	47
Enceintes fortifiées soumises aux fouilles systématiques par le Centre de l'Atlas Archéologique Polonais	3
Enceintes fortifiées soumises aux fouilles de sondage par d'autres centres archéologiques	9
Enceintes fortifiées soumises aux fouilles systématiques par d'autres centres archéologiques	7
Enceintes fortifiées non soumises aux fouilles	16
Enceintes fortifiées n'existant pas aujourd'hui	3
Enceintes fortifiées vérifiées au total	85

Table 2

Enceintes fortifiées vérifiées	85
Enceintes fortifiées présumées exigeant une vérification au moyen de fouilles de sondage	15
Unités rayées dans le registre des enceintes fortifiées	50
au total	150

Dans l'ouvrage les auteurs ont adopté le suivant système de présentation des données concernant les ouvrages de défense examinés:

En-tête — nom de la localité d'aujourd'hui d'après *Le dénombrement des localités de la République Populaire de Pologne* (au 1 juin 1966), commune et voïvodie (selon la division administrative en vigueur depuis le 1 juin 1975). Si l'enceinte fortifiée était connue dans la littérature aussi sous un autre nom de localité, on l'a citée entre parenthèses. On a cité aussi le nom d'ancien district.

Lokalizacja (Localisation) — on rapporte la localisation détaillée de l'enceinte fortifiée dans un secteur d'une carte au 1/25 000, la localisation descriptive d'après une carte au 1/100 000, avec les coordonnées géographiques, ainsi qu'une description de la situation topographique.

Badania (Recherches) — caractère des recherches archéologiques, p. ex. de surface, de vérification et d'inventaires, travaux de fouilles de sondage ou systématiques, stationnaires, ainsi que les institutions menant les recherches, l'année et le nom du chercheur.

Opis obiektu (Description de l'enceinte fortifiée) — on y tient compte du type de l'enceinte fortifiée, de sa forme, de ses dimensions et de son état actuel de conservation.

Wyniki badań (Résultats des recherches) — les plus importantes parmi les découvertes archéologiques dans l'enceinte fortifiée, présentées d'une façon concise autant que possible.

Źródła archeologiczne (Sources archéologiques) — on y rapporte les plus importantes trouvailles mises au jour pendant les travaux archéologiques de fouilles et de surface.

Źródła pisane (Sources écrites) — la plus ancienne mention documentaire concernant le castrum ou la localité dans laquelle se trouve l'enceinte fortifiée. Ici on a profité de la collaboration de Mme Anna Borkiewicz-Celińska, prof. dr Jerzy Wiśniewski, mgr Kazimierz Pacuski du Centre de l'Atlas Historique Polonais de l'Institut d'Histoire de l'Académie Polonaise des Sciences, ainsi que du professeur Adam Wolff.

Chronologia (Chronologie) — on y rapporte la chronologie de l'enceinte fortifiée sur la base de sources archéologiques et écrites, ainsi que la chronologie des traces de l'habitat humain plus ancien.

Literatura (Littérature) — choix, en raccourci, des publications les plus importantes concernant l'enceinte fortifiée. Une pleine bibliographie se trouve à la fin de l'ouvrage.

Zbiory (Collections) — données concernant le lieu où sont déposées les trouvailles et la documentation.

Nr rejestru zabytków (N° du registre des monuments) — numéro de l'enceinte fortifiée dans le registre des monuments du Bureau du Conservateur des Monuments Archéologiques pour l'ancienne voïvodie de Varsovie et date d'enregistrement.

Własność (Propriété) — informations sur les rapports légaux de propriété actuels à présent.

Les illustrations comprennent:

un secteur de la carte topographique au 1/25 000 (figs. dans le texte);

des prises de vue aériennes des enceintes fortifiées (phots. hors-texte);

des plans tachéométriques ou bien, dans certains cas, des plans d'arpentage simplifiés (figs. dans let texte ou plans sous bande);

un choix de prises de vue présentant le panorama de l'enceinte fortifiée ainsi que ses éléments les plus caractéristiques (phots. hors-texte);

un choix de documentation graphique des travaux de fouilles, présentant les sections verticales et les projections horizontales des éléments de la couche archéologique (figs. dans le texte ou plans sous bande);

un choix des dessins des trouvailles (figs. dans le texte).

Les illustrations provenant des recherches de sondage sont plus nombreuses que celles des recherches systématiques qui possèdent leurs propres publications monographiques.

La carte complète au 1/500 000, accompagnant l'ouvrage, montre la distribution des enceintes fortifiées sur le territoire de l'ancienne voïvodie de Varsovie, compte tenu de leur chronologie.

Comme complément de l'ouvrage on trouve les index des enceintes fortifiées suivant l'ordre alphabétique et selon la division administrative. On a ajouté, en plus, une liste des unités — enceintes fortifiées présumées et localités qui furent rayées dans le registre des enceintes fortifiées.

Les auteurs espèrent que la présente publication contribuera au développement du laboratoire scientifique des chercheurs s'occupant de la Masovie et de la Podlachie et encouragera une protection plus efficace des monuments de notre passé.

Traduit par Teresa Chłapowska

GRODZISKA

BADANIA I MATERIAŁY

BARCHÓW, gmina Łochów (d. pow. Węgrów), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Wyszków, Pas 38, Słup 33; dług. geogr. 21°40′40″, szer. geogr. 52°30′40″.

Grodzisko położone na prawym brzegu rzeki Liwiec, na łagodnym wzniesieniu krawędzi doliny, w odległości kilkunastu metrów od obecnego koryta rzeki i około 100 m na zachód od mostu i szosy Warszawa—Łochów. Z trzech stron otoczone polami ornymi, od południowego wschodu odcięte rynnowym zagłębieniem, zapewne dawnym zakolem rzeki. Nazwa miejscowa „Okopy" (fot. 1—3).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (L. Paderewska).

Opis obiektu: Niewielkie pierścieniowate grodzisko o średnicy ca 65—75 m, średnica majdanu ca 14 m. Wał szeroki, rozpłynięty, wysokości 1,4—2 m od poziomu majdanu. Grodzisko przecięte jest wiejską drogą, prowadzącą do gospodarstwa właściciela. Dawniej nie użytkowane, w 1961 r. obsadzone zostało sosnami. Wał silnie zniszczony przez okopy i liczne doły gospodarcze, zwłaszcza w partii południowej i zachodniej.

Ryc. 1. Barchów (d. pow. Węgrów), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Wyniki badań: W najmniej zniszczonych partiach grodziska założono 3 wykopy o łącznej powierzchni ca 40 m².

Wykop I (2 × 6 m) w północno-wschodniej części grodziska u podnóża wału po stronie wewnętrznej odsłonił warstwy rozsypiskowe, powstałe wskutek zniszczenia wału.

Wykop II (1,5 × 16 m) przeciął wał i fosę w południowo-zachodniej części grodziska (plan I). Podstawę wału, szerokości około 6,5 m, stanowiła warstwa zbitego, rudobrązowego piasku, grubości 30—40 cm. Nad nią po stronie wewnętrznej wału stwierdzono ślad spalonej konstrukcji drewnianej w postaci warstwy węgli drzewnych miąższości 5—10 cm, szerokości 90 cm. Płaszcz wału grubości ok. 1,5 m tworzyły warstwy piasku. Od strony wnętrza grodziska calec tworzy zagłębienie, wypełnione i przykryte przez warstwy rozsypiskowe wału. Od strony zewnętrznej stwierdzono — niewidoczną dziś na powierzchni — fosę szerokości prawdopodobnie ok. 8 m, głębokości ok. 1,6 m od obecnego poziomu. Pomiędzy wałem a fosą odsłonięto ślad pionowo wbitego słupa, co sugeruje istnienie jakiegoś dodatkowego umocnienia, biegnącego równolegle do linii wału.

Wykop III (1,5 × 2 m) w partii środkowej grodziska odsłonił warstwę kulturową miąższości 35—45 cm.

Na wzniesieniu na wschód od grodziska, w kierunku mostu na Liwcu, stwierdzono ślady

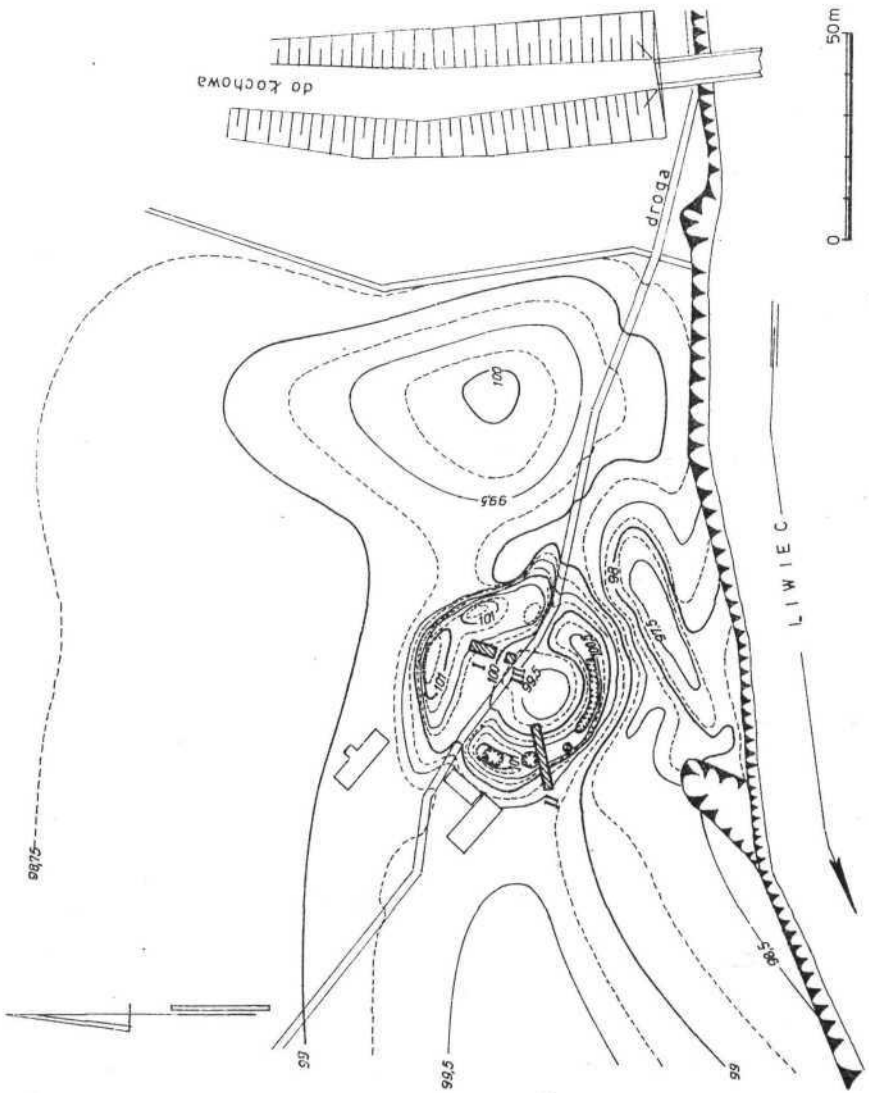
do Łochowa
droga
50m
0
L I W I E C
99,5
99,5
99,5

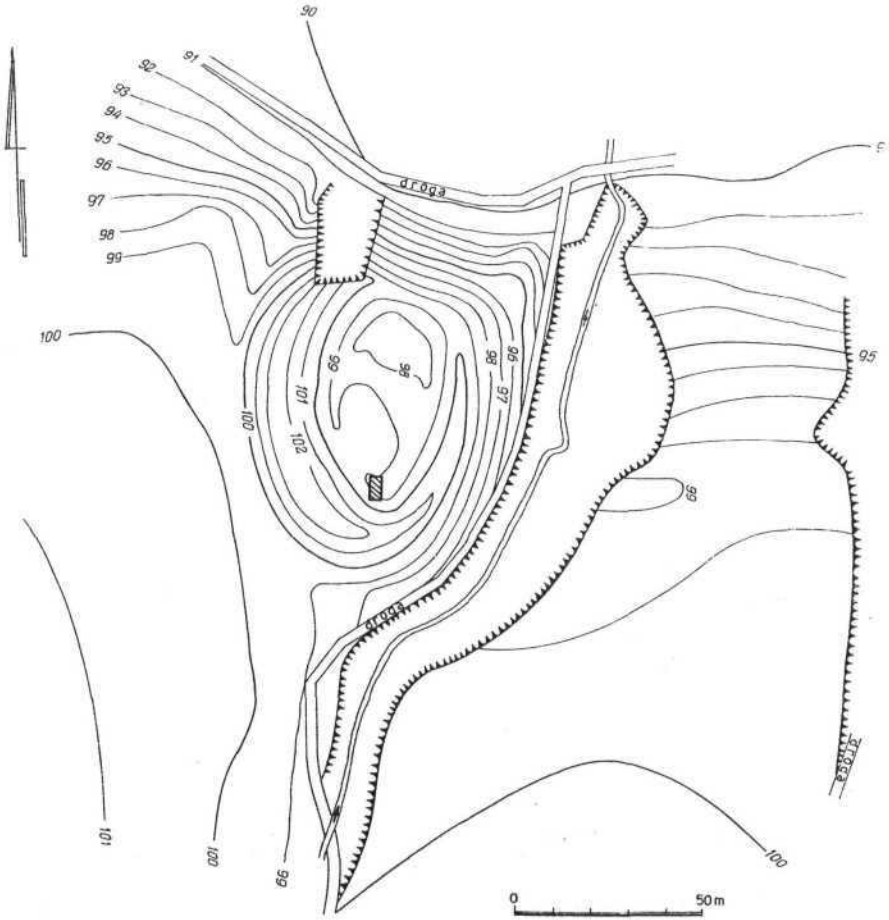

Ryc. 5. Biele. Plan tachimetryczny grodziska

40 cm, a w profilu wschodnim występuje tylko na odcinku długości 1,75 m od stoku. Warstwę rozsypiskową stanowi intensywnie czarna, prawie smolista ziemia z licznymi węglami drzewnymi i wkładkami polepy. Pod nią występuje, widoczna tylko w profilu południowym, warstwa zwęglonego drewna o miąższości 25—30 cm, także z wkładkami polepy. Calec stanowi piasek i glina zwałowa.

Źródła archeologiczne: W warstwie kulturowej znaleziono żelazny grot strzały do łuku z tulejką i zadziorami, żelazny zamek do drzwi oraz kilka fragmentów naczyń glinianych. W warstwie drugiej, rozsypiskowej, znaleziono fragment dna glinianego naczynia z częścią przydenną.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona w 1402 r. jako Brzesnica, *Płońska*, nr 183.

Chronologia: XII—XIV w.

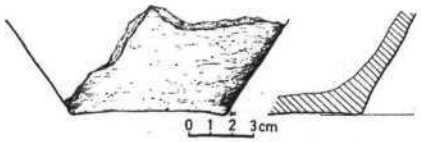

Ryc. 6. Biele. Fragment naczynia glinianego

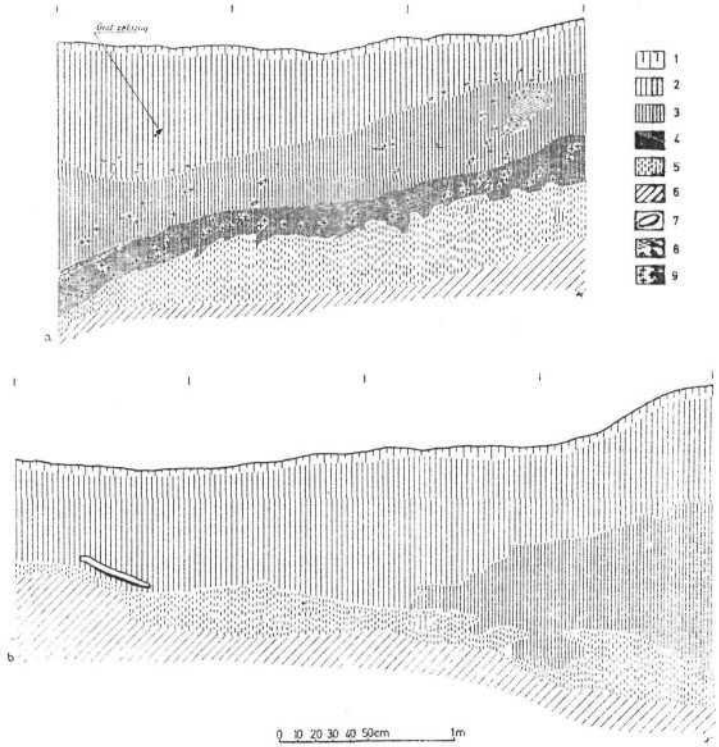

Ryc. 7. Biele. Wykop sondażowy. Oprac. J. Pyrgała

a — profil południowy; *b* — profil wschodni; *1* — humus współczesny, *2* — warstwa średnio zhumusowana, *3* — warstwa silnie zhumusowana, *4* — warstwa bardzo silnie zhumusowana, *5* — piasek, *6* — glina, *7* — kamień, *8* — polepa, *9* — węgle drzewne

Literatura: Worobiew 1899, s. 63; Pyrgała, Szymański 1962, s. 73; *Mapa grodzisk* 1964, s. 29, 58; Pyrgała 1968, s. 191.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 750, data wpisania do rejestru 12 III 1965 r.

Własność: prywatna oraz Państwowego Funduszu Ziemi.

J.P.

BIEŃKI-KARKUTY, gmina Sońsk (d. pow. Ciechanów), woj. ciechanowskie (dawniej jako Mieszki-Bardony)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Ciechanów, Pas 37, Słup 31; dług. geogr. 20°39′50″, szer. geogr. 52°48′45″.

Grodzisko leży na południowo-wschodnim krańcu niskiego piaszczystego wzgórza, otoczonego rozległymi, podmokłymi łąkami, przez które od strony północnej i południowej płyną dwa strumyki. Położone jest na małej platformie oddzielonej łagodnym obniżeniem od reszty wzgórza. Znajduje się na terenie przysiółka Skrzekoty, ok. 200 m na południowy zachód od toru kolejowego Nasielsk—Ciechanów, w odległości ok. 800 m na południe od przejazdu kolejowego Bardony pod wsią Mieszki (fot. 7—9).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (L. Paderewska).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o średnicy 60—70 m, średnica majdanu ok. 16 m. Od wielu lat jest pod uprawą, co spowodowało bardzo silne zniszczenie. Wał jest rozorany i słabo widoczny, wysokość jego w najwyższym miejscu (od północnego zachodu) sięga zaledwie około 50 cm.

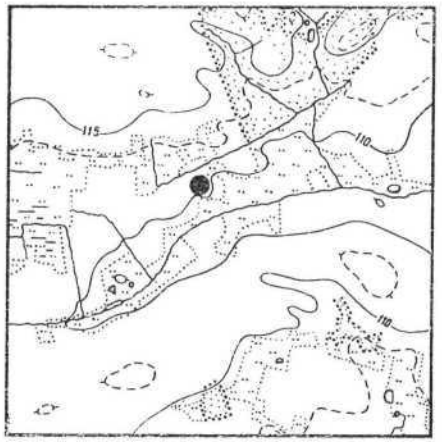

Ryc. 8. Bieńki-Karkuty (d. pow. Ciechanów), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Wyniki badań: W partii południowo-zachodniej grodziska przeprowadzono wykop, o wymiarach 26 × 1 m, prostopadle do biegu wału (plan II). Objął on część wnętrza grodziska, wał i stok zewnętrzny wału oraz obniżenie terenu oddzielające grodzisko od reszty wzniesienia. Po wewnętrznej stronie wału wystąpiła warstwa kulturowa miąższości 15—40 cm, ciągnąca się dalej w kierunku wnętrza grodziska. Na nią częściowo nasunęła się pochodząca ze zniszczonej konstrukcji wału warstwa czarnej ziemi z dużą zawartością węgli drzewnych i kamieni, coraz liczniejszych w kierunku kulminacji wału. W miejscu kulminacji na przestrzeni 4,8 m miąższość tej warstwy dochodzi do 50 cm, a duże kamienie tworzą u spodu zwartą warstwę. Mniej więcej pośrodku tej partii wału warstwa zagłębia się w calec ok. 50 cm na odcinku 50—70 cm.

Po stronie zewnętrznej wału odsłonięto wypełnisko zagłębienia terenu, które tworzyło jakby fosę szerokości ok. 4 m, głębokości do 1,4 m, odcinającą obiekt od reszty wzgórza.

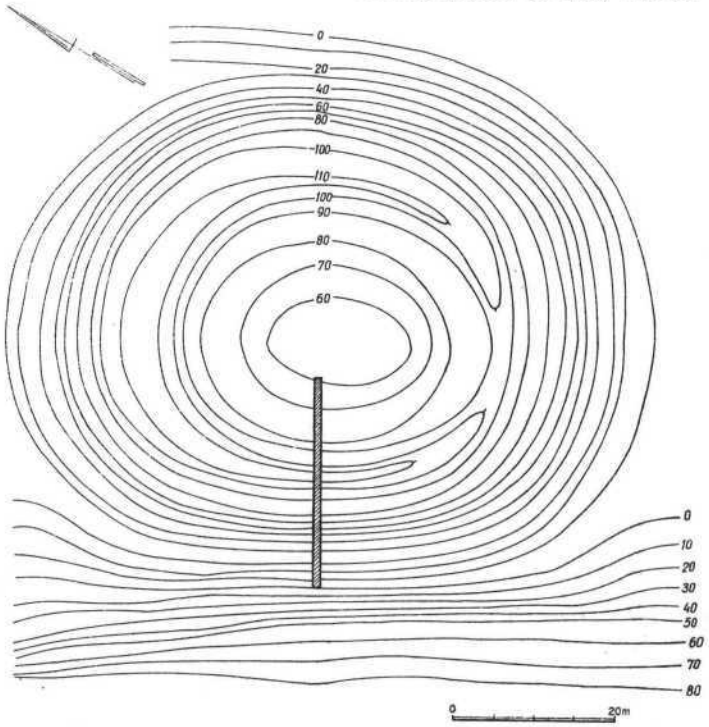

Ryc. 9. Bieńki-Karkuty. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

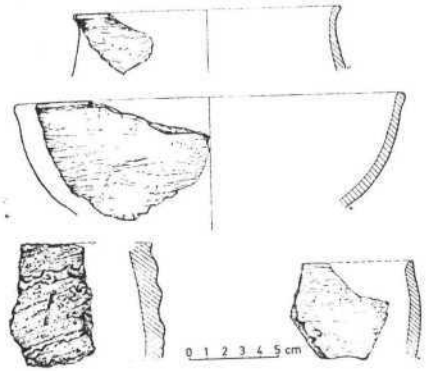

Ryc. 10. Bieńki-Karkuty. Ułamki naczyń glinianych

Obserwacja układu warstw w wykopie potwierdza widoczne już na powierzchni rozoranie całego obszaru grodziska, wskutek którego warstwy ziemi ze zniszczonego wału zostały zsunięte na stoki, zwłaszcza do wnętrza grodziska. Konstrukcji wału nie da się odczytać szczegółowo; była to prawdopodobnie konstrukcja drewniana (świadczy o tym duża ilość węgli drzewnych), umocniona kamieniami. Zagłębienie warstwy w partii kulminacji wału może być pozostałością elementów pionowych konstrukcji, może szeregu słupów tworzących palisadę.

Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych.

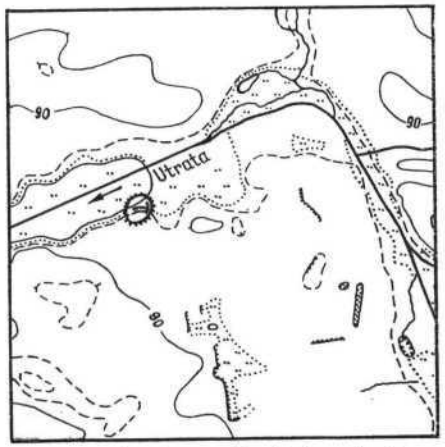

Ryc. 11. Błonie (d. pow. Pruszków), woj. stołeczne warszawskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Chronologia: wczesny okres epoki żelaza — schyłek okresu halsztackiego lub początek okresu lateńskiego.

Literatura: Witanowski 1900, s. 144 (jako Bardony-Mieszki); Ostaszewski 1934, s. 56; *Mapa grodzisk* 1964, s. 38, 58 (jako Mieszki-Bardony); Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 157—158.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Własność: prywatna.

L.P.

BŁONIE, gmina loco (d. pow. Pruszków), woj. stołeczne warszawskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Żyrardów, Pas 40, Słup 31; dług. geogr. 20°38′30″, szer. geogr. 52°12′40″.

Grodzisko zwane „Łysą Górą" lub „Szwedz-

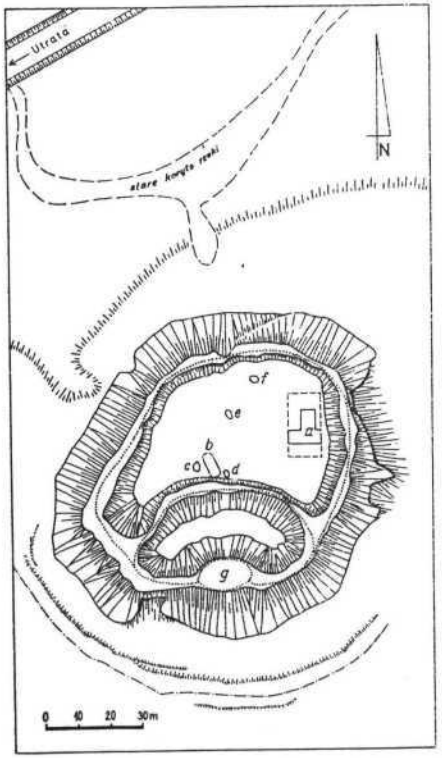

Ryc. 12. Błonie. Plan sytuacyjny grodziska, wg T. Kiersnowskiej

a — dwór, *b* — pracownia złotnika, *c* — piwniczka (?), *d* — jama do przechowywania żywności, *e* — wędzarnia, *f* — pomieszczenie do zmiękczania rogu, *g* — stożek (miejsce wieży)

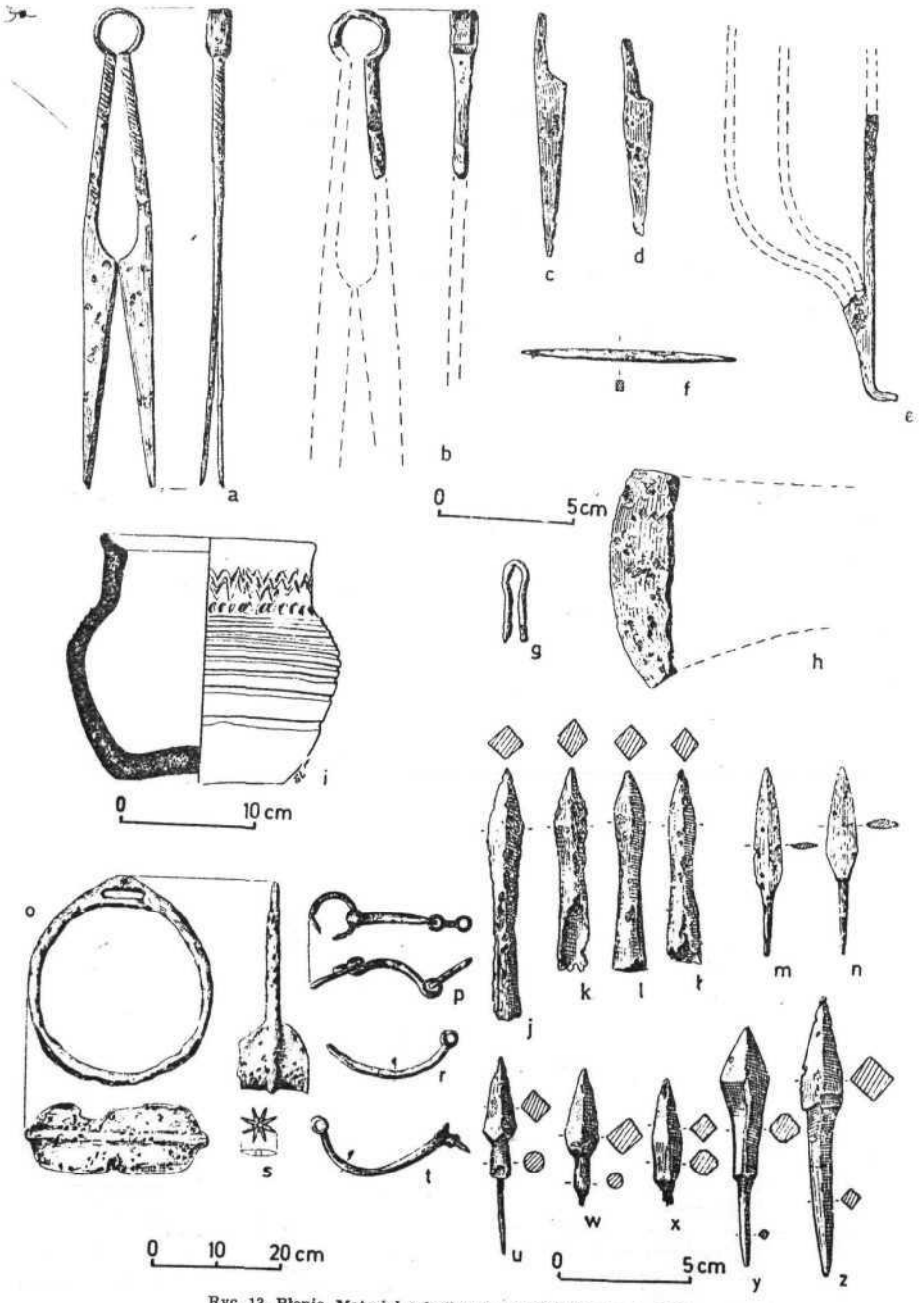

Ryc. 13. Błonie. Materiał zabytkowy z grodziska, wg A. Cofty

a–h — narzędzia żelazne, *i* — naczynie, *j–n*, *u–z* — groty bełtów, *o–t* — części uprzęży końskiej i ostrogi

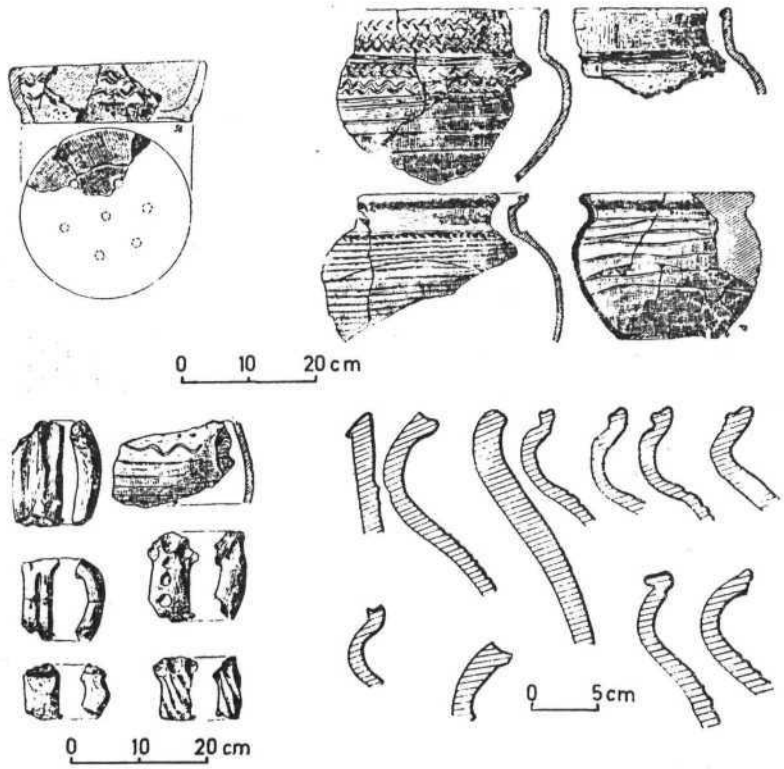

Ryc. 14. Błonie. Ceramika z grodziska, wg A. Cofty

ką Górą" położone jest na naturalnym wzniesieniu na lewobrzeżnej krawędzi doliny Utraty, w odległości ok. 90 m od dzisiejszego jej koryta i ok. 400 m na północ od szosy Warszawa—Błonie. Oddalone około 2 km na północny wschód od centrum miasta. Stare, widoczne dotąd koryto rzeki przebiegało bliżej grodziska, w odległości ok. 40 m (fot. 10).

Badania terenowe: weryfikacyjne i powierzchniowe przed 1923 r. (R. Jakimowicz) i w 1949 r. (Z. Rajewski). Badania wykopaliskowe PMA w latach 1949—1951 (A. Cofta) w ramach prac Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego oraz uzupełniające badania IHKM PAN w 1971 r. (T. Kiersnowska).

Opis obiektu: Grodzisko dwuczłonowe o wymiarach ok. 120 × 100 m. W części południowej wydzielony stożek o powierzchni górą ok. 8 × 18 m, wysokości do 8 m, otoczony od północy półkoliście fosą i wałem. Część północna, niższa i znacznie rozleglejsza (ok. 30 × 50 m), otoczona wałem wysokości do 3,5 m i fosą; wał ten przytyka do stożka od strony wschodniej i zachodniej. Od strony południowej broniła grodu jeszcze jedna linia wału i fosa, dziś bardzo znacznie zniwelowane wskutek długotrwałej orki.

Obiekt zachowany jest dość dobrze; widoczne ślady wkopów i rowów strzeleckich oraz podorywania wałów.

Wyniki badań: Badaniami objęto obie części grodziska, przy czym wykop wzdłuż osi północ-południe przeciął cały obiekt, a w północnej części poprowadzono trzy wykopy po linii wschód-zachód. W obrębie stożka usypanego sztucznie odkryto ślady konstrukcji drewnianej, służącej prawdopodobnie do jego umocnienia. Znaleziony tu skąpy materiał zabytkowy pozwala sądzić, że stożek pełnił głównie funkcje strażnicy, a w razie niebezpieczeństwa był miejscem schronienia dla mieszkańców grodu.

W północnej części grodziska stwierdzono XIII-wieczną warstwę osadniczą o miąższości 30—70 cm. Odsłonięto tu szereg obiektów gospodarczych (m. in. pracownia złotnika, wędzarnia, piwniczka, pomieszczenie do zmiękczania rogu) oraz pozostałości dużego budynku mieszkalnego, przebadane w części, w postaci prostokątnej (?) jamy, zagłębionej w calec na 1,50 m. W jej wypełnisku znaleziono liczne ułamki cegieł palcówek, fragmenty ceramicznych elementów dekoracyjnych, liczne fragmenty naczyń glinianych (w tym ułamki dwóch naczyń importowanych) oraz kilkadziesiąt różnych przedmiotów metalowych. W obrębie tej jamy natrafiono też na ślady pracowni rogowiarskiej oraz magazyn żywności. Budynek ten T. Kiersnowska interpretuje jako dwór książęcy.

Badania umocnień obronnych pozwoliły stwierdzić, że wał otaczający północną część grodu, zbudowany w konstrukcji przekładkowej, przykryty był płaszczem przepalonej gliny, a wewnętrzny stok umocniony był dodatkowo płaszczem kamiennym. Wał, oddzielający północną część grodu od stożka, usypany był bez konstrukcji drewnianej, z piasku i gliny pochodzących z kopanej współcześnie fosy.

Źródła archeologiczne: narzędzia, ozdoby, militaria, surowiec rogowy oraz półwytwory i odpadki z rogu, surowiec i odpadki z brązu, fragmenty materiału budulcowego, w tym ułamki cegieł palcówek; kości zwierzęce, szczątki ryb.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona w 1257 r. jako Blone, Lubomirski, *Kodeks*, nr 29.

Chronologia: XIII w.

Na obszarze grodziska pod warstwą XIII-wieczną odsłonięto ślady starszego osadnictwa w postaci paleniska ze znaczną ilością ceramiki datowanej na okres od VIII do początku XII w. Stwierdzono również ślady osadnictwa starożytnego (kultury trzcinieckiej oraz kultury grobów kloszowych).

Literatura: Jakimowicz 1923, s. 218—219; Cofta 1951, s. 1—51; *Mapa grodzisk* 1964, s. 30, 58; Kiersnowska 1971, s. 447—462; *Informator* 1971, s. 159—160.

Zbiory: PMA, Warszawa oraz IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 778, data wpisania do rejestru 1 VII 1968.

Własność: prywatna oraz Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie.

L.P.

BOGURZYN, gmina Wiśniewo (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Działdowo, Pas 36, Słup 30; dług. geogr. 20°15′, szer. geogr. 53°03′.

Grodzisko o miejscowej nazwie „Okop" znajduje się ok. 4 km w linii prostej na zachód od kościoła w Bogurzynie, przy drodze prowadzącej z Bogurzyna przez Michałowo do Zawad, na

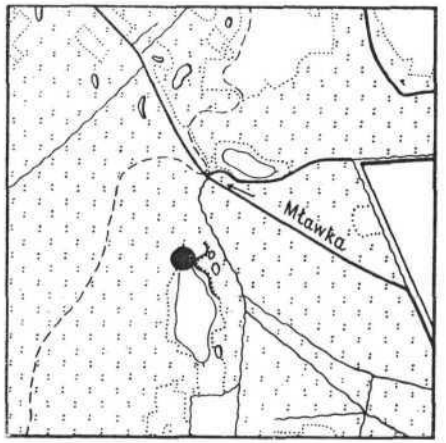

Ryc. 15. Bogurzyn (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

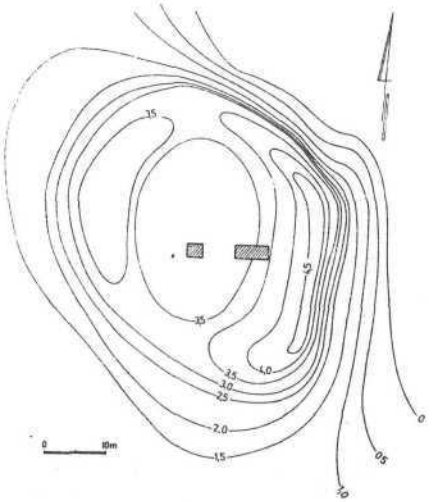

Ryc. 16. Bogurzyn. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

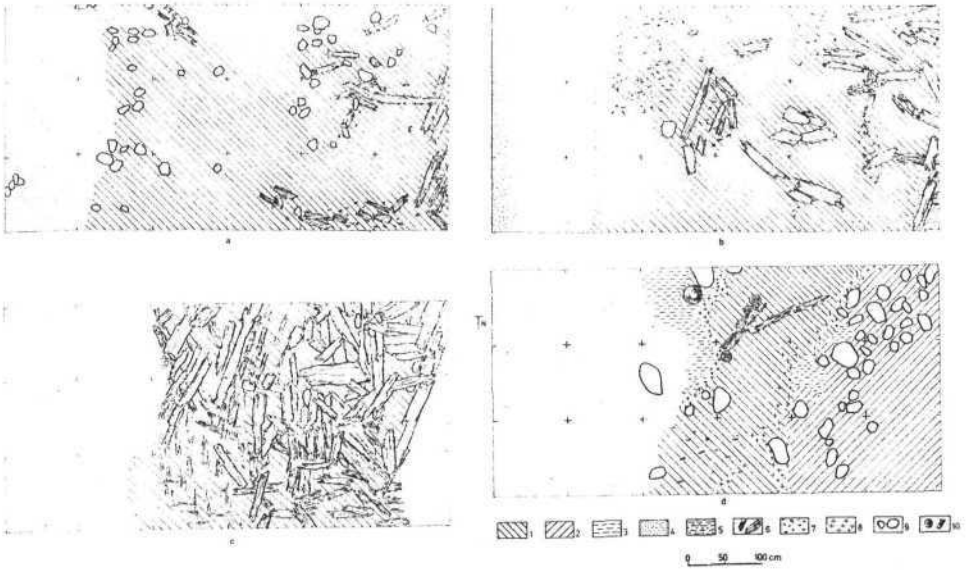

Ryc. 17. Bogurzyn. Plan układu warstw kamieni i spalenizny w wykopie 1. Oprac. Ł. Okuliczowa

a — na głęb. 0,70 m; *b* — na głęb. 1.60 m; *c* — na głęb. 1.85 m; *d* — na głęb. 1,95 m; *1* — szara przepalona ziemia, *2* — przepalona ziemia z węglami i polepą, *3* — polepa, *4* — żółty piasek, *5* — piasek z polepą, *6* — drewno, *7* — węgle drzewne, *8* — spalenizna, *9* — kamienie, *10* — fragmenty i dna naczyń

północno-zachodniej krawędzi niewielkiej wysoczyzny, wchodzącej klinem w szeroką, podmokłą dolinę Mławki (fot. 11 i 12).

Badania terenowe: Weryfikacja obiektu w 1926 r. (R. Jakimowicz); badania inwentaryzacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (Ł. Okuliczowa).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate. Wysokość wału od strony zewnętrznej ponad 3 m. Średnica majdanu wzdłuż osi północ-południe 23 m, średnica całego obiektu 75 m. Wały grodziska noszą ślady zniszczeń (doły o średn. 4—6 m). Od zachodu na północ biegnie grzbietem wału rów strzelecki długości ok. 45 m. Kilka dołów znajduje się w północnej części majdanu. Grodzisko jest systematycznie rozwożone w celu podsypywania drogi.

Wyniki badań: Dwa wykopy sondażowe, o wymiarach 3 × 6 m i 3 × 3 m, zlokalizowano w partii przywałowej majdanu. Stwierdzono w nich warstwę kulturową o miąższości ok. 1,40 m, ciągnącą się od wału w stronę majdanu na przestrzeni ok. 4 m i stanowiącą pozostałość zwartej zabudowy mieszkalnej, skupiającej się wzdłuż wału. Środek majdanu był wolny od zabudowy. Z zachowanego układu spalonych belek można wnosić, że domy mieszkalne o konstrukcji zrębowej wznoszone były ze słabo okorowanych bierwion, szpary między bierwionami wylepiano gliną. Podłogi z dranic ułożone były na poprzecznych legarach.

Źródła archeologiczne: Głównie fragmenty naczyń glinianych, ponadto silnie zniszczona tulejka małego, żelaznego grotu oraz kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod rokiem 1425 jako Bogorzino, AGAD, perg. nr 2038.

Chronologia: XI w. Ślady starszego osadnictwa w postaci fragmentów naczyń glinianych ręcznie lepionych o nieokreślonej chronologii.

Literatura: Worobiew 1899, s. 63; Jakimowicz 1929 a, s. 278; *Mapa grodzisk* 1964, s. 20, 54; Okulicz 1973, s. 203.

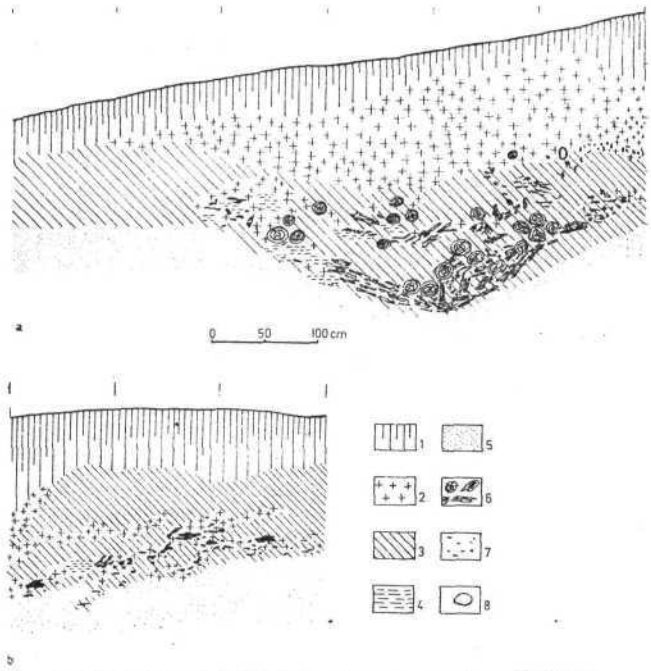

Ryc. 18. Bogurzyn. Profile ścian wykopu 1. Oprac. Ł. Okuliczowa
a — północny; *b* — wschodni; *1* — próchnica, *2* — spalenizna, *3* — szara przepalona ziemia, *4* — polepa, *5* — piasek (calec), *6* — drewno, *7* — węgle drzewne, *8* — kamienie

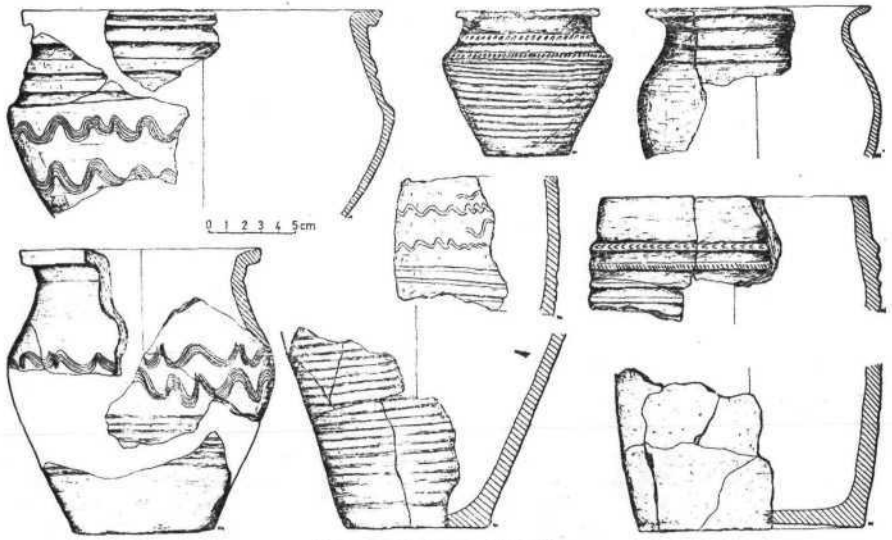

Ryc. 19. Bogurzyn. Ceramika

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Nr rej. zab.: 244, data wpisania do rejestru 26 III 1960 r.
Własność: państwowa.

Ł.O.

BRUDZEŃ DUŻY, gmina loco (d. pow. Płock), woj. płockie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płock, Pas 38, Słup 29; dług. geogr. 19°31′, szer. geogr. 52°39′30″.

Grodzisko znajduje się na krawędzi wysokiego i stromego brzegu doliny Skrwy, w miejscu ujścia strugi bez nazwy, około 600 m na północ od szosy Płock—Brudzeń i ok. 1 km na wschód w linii prostej od skrajnych zabudowań wsi od strony Płocka.
Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1967 r. (W. Szymański).

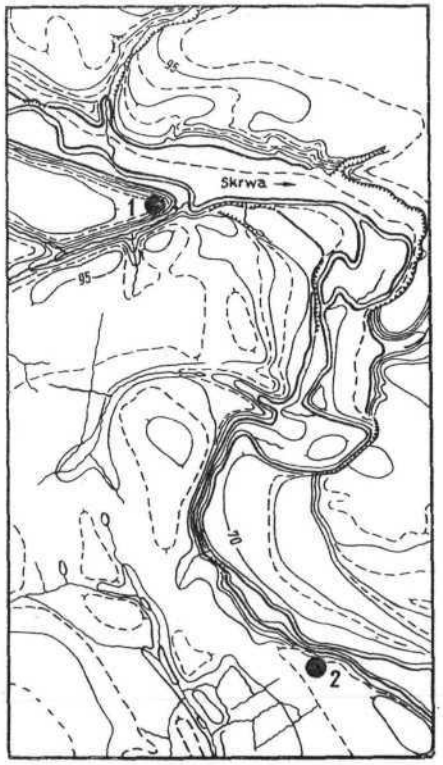

Ryc. 20. Brudzeń Duży (1) i Parzeń (2) (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodzisk na mapie topograficznej

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o kształcie przybliżonym do trójkąta z zaokrąglonymi rogami, o rozmiarach około 125 × 90 m w najszerszym miejscu (plan III). Wał szerokości ok. 23 m, wysokości do ok. 6 m od zachodu, tj. od strony wysoczyzny. Od północy kilkumetrowej szerokości siodłowate obniżenie — dawne przejście bramne (?). Od zachodu, za nieregularnym przekopem kilkumetrowej szerokości, najwyraźniejszym od południa, znajduje się sierpowaty wał zewnętrzny silnie rozpłynięty, szerokości do 15 m, wysoki ok. 1,6 m. Obiekt porośnięty lasem nie ulega w zasadzie dewastacji. Ślady dawnych zniszczeń we wschodniej części majdanu w postaci lejowatego zagłębienia i sąsiadującego z nim poprzecznego nasypu mają pochodzić z I wojny światowej. Świeży wkop stwierdzono jedynie w wale głównym w pobliżu przejścia (fot. 13).
Wyniki badań: Wykopy sondażowe szerokości 2 m, o łącznej powierzchni 76 m², usytuowano w wolnej od drzew zachodniej części majdanu. Słabo czytelne ślady zasiedlenia odkryto jedynie w bezpośrednim sąsiedztwie wału. Od południowego wschodu, pod humusem i zsuwem z wału, odkryto na głębokości 45—90 cm bruk z kamieni polnych na powierzchni ok. 3 m², a w ich bezpośrednim sąsiedztwie pojedyncze fragmenty naczyń glinianych lekko obtaczanych. U podnóża wału zachodniego stwierdzono jedynie warstwę spływu miąższości do 50 cm z zawartością podobnej ceramiki. Od północy, w pobliżu przejścia, pod warstwą spływu zalegała warstwa, miąższości do 30 cm, z luźno rozrzuconymi kamieniami polnymi, zawierająca kilka fragmentów naczyń glinianych X—XI w.
Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych.
Źródła pisane: wzmianka o miejscowości pod rokiem 1366 — ponowienie erekcji parafii Bądkowo, AD Płock.
Chronologia: VIII w., X—XI w.
Literatura: Gawarecki 1840, s. 155; Smoleński 1879, s. 2; *Materiały* 1900, s. 135; Zalewski 1892, s. 11; Szymański 1958, s. 7, 1969 c, s. 177—178; *Mapa grodzisk* 1964; s. 30, 58.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Nr rej. zab.: 239, data wpisania do rejestru 18 III 1960 r.
Własność: Nadleśnictwo w Płocku.

W.S.

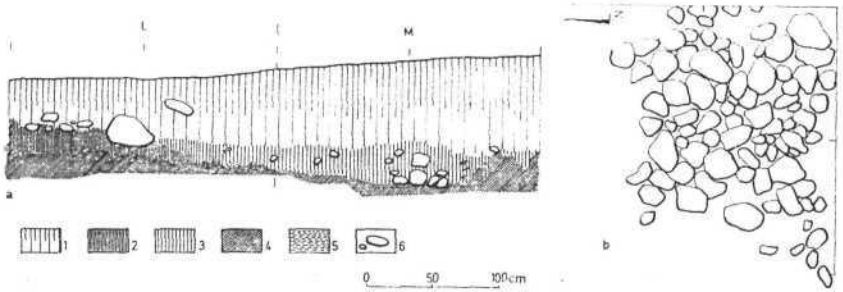

Ryc. 21. Brudzeń Duży (d. pow. Płock), woj. płockie. Dokumentacja z badań terenowych. Oprac. W. Szymański
a — profil przekopu w pobliżu przejścia bramnego; *b* — plan skupiska kamieni przy wewnętrznym stoku wału południowego; *1* — humus, *2* — warstwa ziemi intensywnie czarnej, *3* — warstwa ziemi czarnej, *4* — glina, *5* — polepa, *6* — kamienie

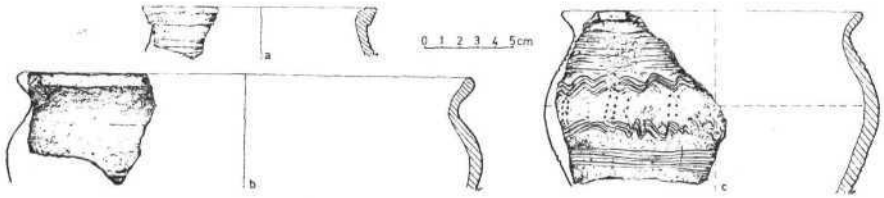

Ryc. 22. Brudzeń Duży. Ceramika
a — z XI w., *b*, *c* — z VII-VIII w.

BULKOWO, gmina loco (d. pow. Płock), woj. płockie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Drobin, Pas 38, Słup 30; dług. geogr. 20°08′, szer. geogr. 52°33′.

Grodzisko leży przy zachodniej krawędzi rozległej łąki, w widłach dwóch strug bez nazwy, około 500 m na północny wschód od kościoła w Bulkowie.

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.

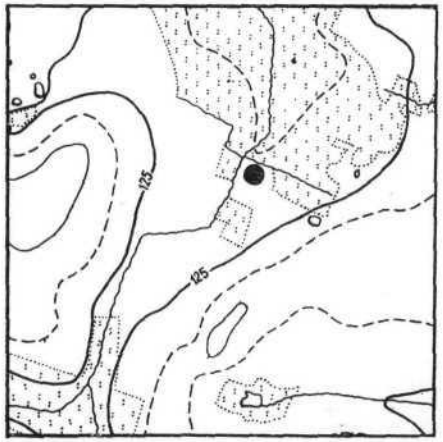

Ryc. 23. Bulkowo (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

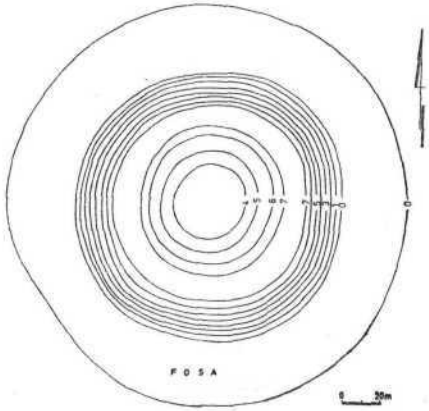

Ryc. 24. Bulkowo. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o średnicy 72 m, otoczone kilkunastometrowej szerokości fosą wypełnioną przez cały rok wodą; głębokość fosy ok. 1 m. Wał o łagodnym stoku od wnętrza grodziska opada dość stromo ku fosie. Jego wysokość dochodzi maksymalnie do 1,5 m. Masyw całego obiektu wznosi się ok. 4 m ponad dno fosy. Miejscami wał i wnętrze grodziska zostały zdewastowane przez zakładanie licznych piwniczek. Obecnie obiekt, porośnięty gęsto krzewami i drzewami, nie ulega dalszemu niszczeniu (fot. 14).

Wyniki badań: Z powierzchni wnętrza grodziska zebrano ceramikę średniowieczną, charakterystyczną dla XIV—XV w.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod 1349 r. jako Bolkowo, Lubomirski, *Kodeks*, nr 70.

Chronologia: XIV—XV w.

Literatura: Gawarecki 1828, s. 98; Zalewski 1892, s. 14; *Materiały* 1900, s. 132; *Mapa grodzisk* 1964, s. 30, 58.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 773, data wpisania do rejestru 6 XII 1967 r.

Własność: Państwowego Funduszu Ziemi.

J.P.

CHLEBNIA, gmina Grodzisk Mazowiecki (d. pow. Grodzisk Mazowiecki), woj. stołeczne warszawskie (dawniej jako Chlewnia).

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Żyrardów, Pas. 40, Słup 31; dług. geogr. 20°36′30″, szer. geogr. 52°07′20″.

Grodzisko położone na podmokłych łąkach na prawym brzegu rzeczki Mrowy, dopływu Rokitnicy, w odległości ok. 60 m na wschód od Mrowy i ok. 80 m na północ od rowu melioracyjnego, biegnącego od niej w kierunku szosy Grodzisk Mazowiecki—Błonie. Oddalone jest od tej szosy ok. 1 km na zachód, a ok. 1,7 km na północny zachód od stacji kolejowej Grodzisk Mazowiecki.

Usytuowanie grodziska w stosunku do rzeczki wyglądało pierwotnie inaczej: Mrowa opływała grodzisko od strony wschodniej w odległości ok. 50 m. Ślad dawnego koryta jest dziś widoczny w postaci suchego rowu na łące (fot. 16).

Badania terenowe: weryfikacyjne Katedry Archeologii Przedhistorycznej i Wczesnodziejowej U.W. w 1950 r. Badania wykopaliskowe prowadził w latach 1967—1970 Zespół Badań nad Polskim Średniowieczem U.W. i P.W. (Z. Wartołowska z udziałem Z. Woźnickiej).

Opis obiektu: Grodzisko dwuczłonowe; w części wschodniej wydzielony gródek wewnętrzny w formie stożka zwieńczonego wałem, otoczony fosą i z trzech stron wałem zewnętrznym; z czwartej strony, od zachodu przylega podgrodzie otoczone wałem i słabo zaznaczoną fosą. Wymiary grodziska: długość ok. 150 m, szerokość 85 m w części zachodniej i 110 m w części wschodniej; średnica stożka wewnętrznego u podstawy około 25 m, a jego wnętrza około 10 m; wysokość wałów 1,5—2,5 m.

Grodzisko jest częściowo zniszczone przez liczne wkopy dla wybierania żwiru, m. in. w miejscach styku wałów obu części grodziska. Na szczycie wału zachodniej części usypane są cztery kopce pomiarowe. Cały teren użytkowany jest jako pastwisko (fot. 15).

Wyniki badań: Wykopem badawczym przecięto podgrodzie wraz z wałem. Stwierdzono, że był on usypany z piasku z próchnicą, bez konstrukcji drewnianej. U podstawy wału odsłonięto zwęglone belki — prawdopodobnie szczątki drewnianej palisady zsunięte z wału. Przy wale odsłonięto półziemiankę.

Na gródku wewnętrznym przeprowadzono również wykopy stwierdzając, że jest to sztucz-

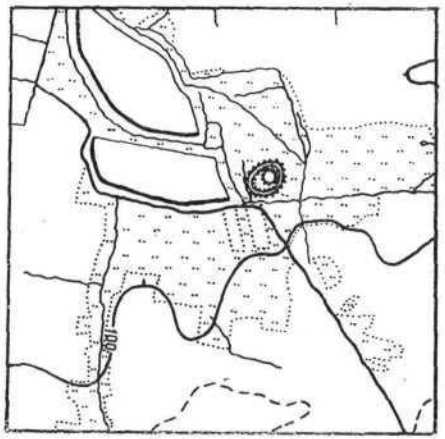

Ryc. 25. Chlebnia (d. pow. Grodzisk Mazowiecki), woj. stołeczne warszawskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

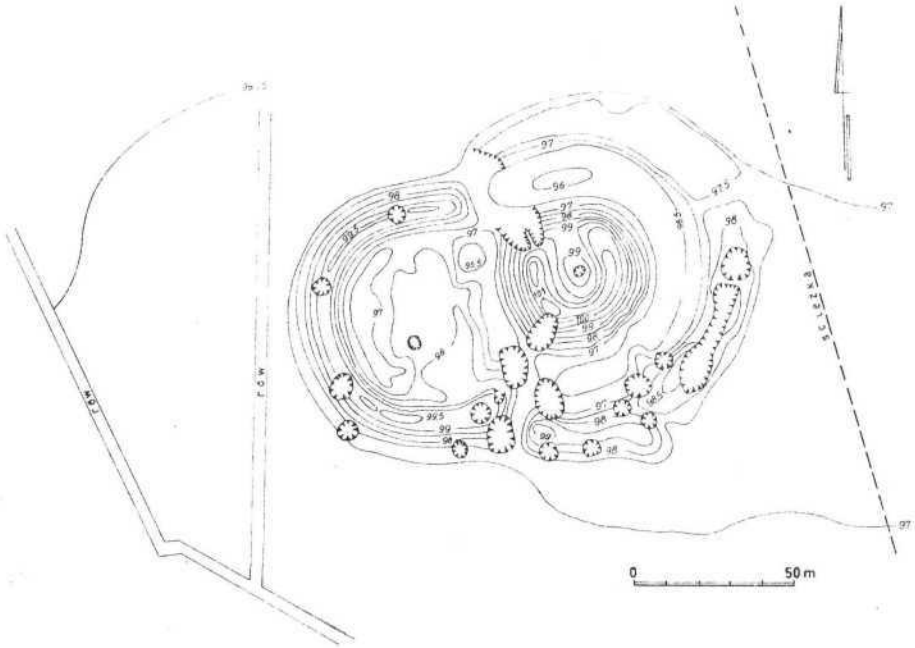

Ryc. 26. Chlebnia. Plan tachimetryczny grodziska

ny nasyp wysokości 3,7 m. Odsłonięto warstwę kulturową miąższości do 20 cm i pozostałości trzech półziemiankowych budynków. W przekopie przez wał odsłonięto jądro wału, usypane z piasku z próchnicą i żwiru, oraz liczne fragmenty spalonych belek i kamienie na wtórnym złożu, w rozsypisku wału. Ponadto odkryto zniszczone jamy kultury łużyckiej.

Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod 1425 r. jako Chlewnya, AGAD, Warszawska ziemska grodzka 1, 192.

Chronologia: Wyróżniono 2 fazy wczesnośredniowiecznego grodu: 1 — gród pierścieniowy z XI—XII w.; 2 — gródek stożkowy z XIII w.

Gród wzniesiono na obszarze osady kultury łużyckiej datowanej na V okres epoki brązu lub początki okresu halsztackiego.

Literatura: Jakimowicz 1916, s. 18 (jako Grodzisk); *Mapa grodzisk* 1964, s. 33, 58 (jako Grodzisk, Chlewnia); *Informator* 1968, s. 205—206, 1969, s. 221—222, 1970, s. 242—243, 1971, s. 157.

Zbiory: Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem U.W. i P.W., Warszawa.

Nr rej. zab.: 726, data wpisania do rejestru 15 II 1963 r.

Własność: prywatna.

L.P.

CHŁOPKÓW, gmina Platerów (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Siemiatycze, Pas 39, Słup 36; dług. geogr. 22°52′30″, szer. geogr. 52°15′30″.

Grodzisko leży na krawędzi wysokiego lewego brzegu strugi bez nazwy, prawego dopływu Toczny, przy skrzyżowaniu dróg z Górek do Hołowczyc i z Sarnaków do Szpaków Starych. Na terenie grodziska znajduje się obecnie plebania parafii Chłopków.

Badania terenowe: weryfikacyjne i inwentaryzacyjne z ramienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie w 1958 r. (B. Gierlach).

Opis obiektu: Grodzisko częściowo zniszczone w czasie budowy plebanii około 1880 r. Zniwelowaniu uległy wówczas wały. Obecnie obiekt

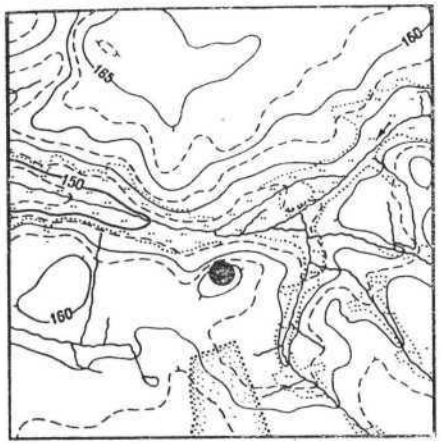

Ryc. 27. Chłopków (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

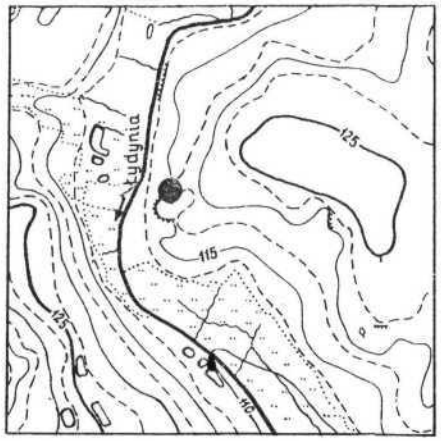

Ryc. 28. Ciechanów, m. woj. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

przedstawia się jako wzniesienie o silnie spłaszczonej górnej platformie o rozmiarach ok. 30 × 28 m, wznoszące się około 9 m nad doliną strugi i mające od tej strony dość strome zbocze. Podstawa wzniesienia ma wymiary 56 × 44 m. Grodzisko obecnie nie ulega niszczeniu i jest użytkowane jako ogród.

Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod rokiem 1512 jako Chłopkowo, A. Boniecka, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI w.*, Warszawa 1887, s. 204. We wsi istniała ruska cerkiew (wg J. Wiśniewskiego).

Chronologia: XII w. (?).

Literatura: Mikulski 1937 b, s. 104; Nosek 1951, s. 358; Musianowicz 1960, s. 209.

Zbiory: Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na dawne woj. warszawskie, Warszawa.

Własność: Parafii Rzymsko-Katolickiej w Chłopkowie.

J.P.

CIECHANÓW, m. woj.

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Ciechanów, Pas 37, Słup 31; dług. geogr. 20°37′, szer. geogr. 52°52′30″.

Grodzisko znajduje się na wzniesieniu zwanym Farską Górą, w południowej części miasta, na wysokiej krawędzi doliny Łydyni. Od strony południowej, na wydzielonym wzniesie-

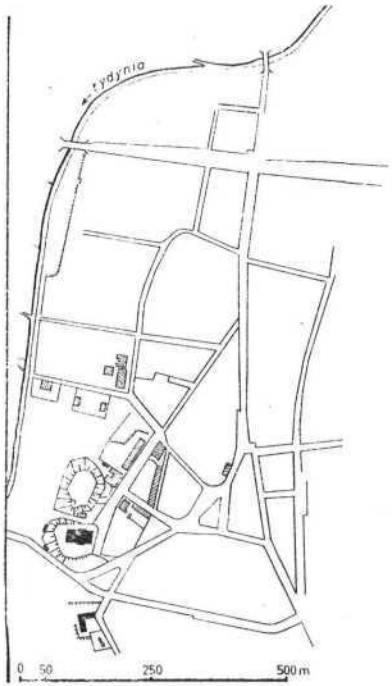

Ryc. 29. Ciechanów. Plan miasta (fragment)

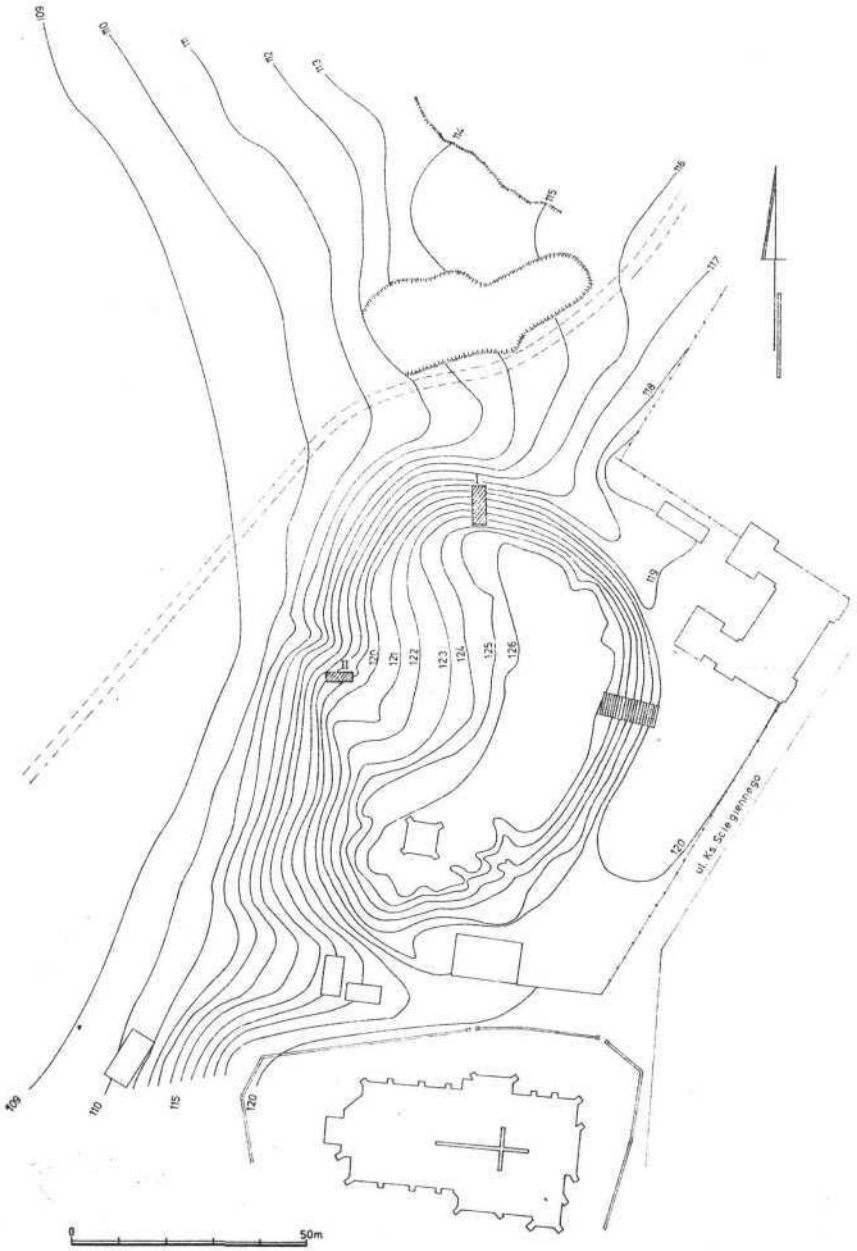

Ryc. 30. Ciechanów. Plan tachimetryczny grodziska

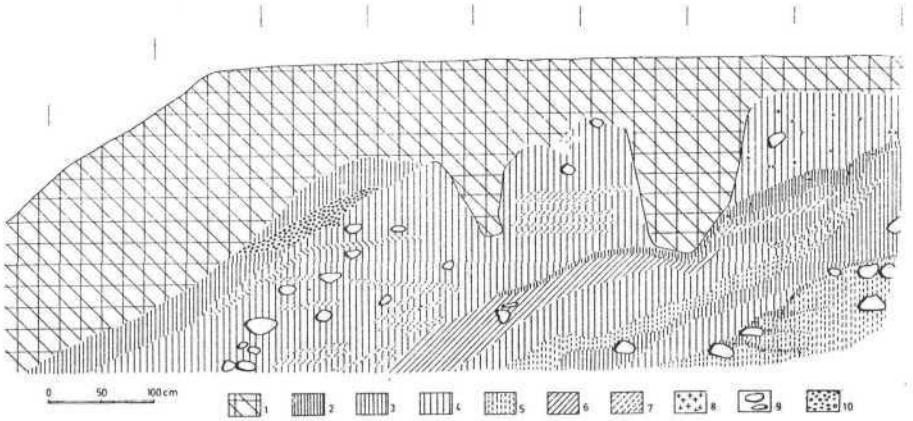

Ryc. 31. Ciechanów. Profil ściany wschodniej wykopu I. Oprac. I. Górska

1 — warstwa niwelacyjna i ślady współczesnych wkopów, *2* — ziemia piaszczysta silnie zhumusowana, *3* — ziemia piaszczysta średnio zhumusowana, *4* — ziemia piaszczysta lekko zhumusowana, *5* — jasnożółty piasek, *6* — glina, *7* — popiół, *8* — węgle drzewne, *9* — kamienie, *10* — żwir

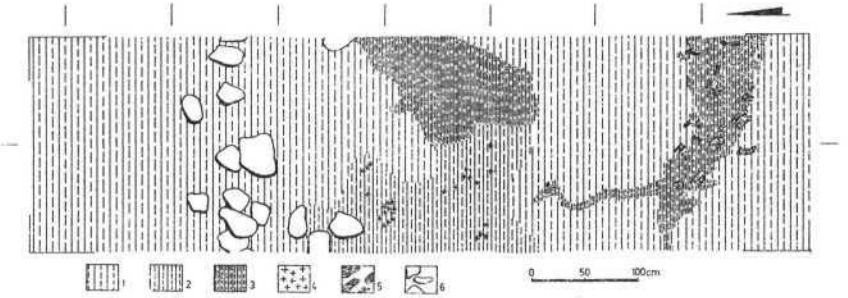

Ryc. 32. Ciechanów. Plan wykopu I na głęb. 1,05 m. Oprac. I. Górska

1 — ziemia piaszczysta lekko zhumusowana, *2* — ziemia piaszczysta średnio zhumusowana, *3* — ziemia piaszczysta silnie zhumusowana, *4* — węgle drzewne, *5* — fragmenty drewna, *6* — kamienie

niu przy Farskiej Górze znajduje się kościół farny (fot. 17).

Badania terenowe: sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (I. Górska).

Opis obiektu: Grodzisko to niszczone było na przestrzeni wieków przez zabudowę miasta i kościoła, rowy strzeleckie z czasów dwóch ostatnich wojen, a przede wszystkim w 1950 r., kiedy to rozwieziono całą zachodnią część grodziska, zakładając w tym miejscu park miejski — z dawnego grodu ocalał tylko fragment (fot. 18).

Wyniki badań: Wykop I, o wymiarach 8,5 ×

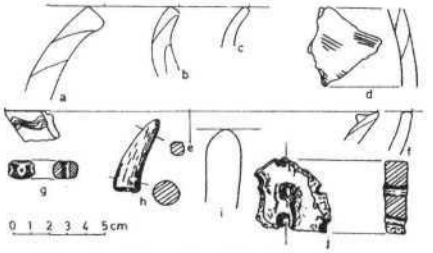

Ryc. 33. Ciechanów. Materiał zabytkowy

a–f — ułamki naczyń glinianych starszej fazy wczesnego średniowiecza, *g* — paciorek, *h* — rożek, *j* — fragment naczynia sitowatego

2 m, zlokalizowano w północno-wschodniej części Farskiej Góry. Od strony północnej wcięty został w zewnętrzny stok wzniesienia. Stratygrafia warstw była silnie zakłócona, niemniej można stwierdzić, że w miejscu tym zachowały się resztki wału obronnego w postaci zniszczonego lica kamiennego oraz niewielkich fragmentów zwęglonego drewna. Towarzyszyła temu obecność sporej ilości popiołu. Na głębokości ok. 3 m od powierzchni wystąpiły warstwy calcowe.

Wykop II o wymiarach 6 × 2 m usytuowany został w partii największego obniżenia Farskiej Góry. Stwierdzono w nim następujący układ stratygraficzny: I warstwa kulturowa o miąższości ok. 1,90 m, pod nią ok. 50-cm warstwa niwelacyjna, dalej — zachowana do ok. 20 cm II warstwa kulturowa.

Źródła archeologiczne: liczne ułamki naczyń glinianych, szklany paciorek zdobiony, rożek ze śladami obróbki, kółko, gwiaździste ostrogi, noże żelazne i sierp żelazny.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Cechonow, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.

Chronologia: Uzyskane źródła archeologiczne pochodzą z dwóch faz wczesnego średniowiecza: VII w. i XI—XII w. oraz z okresu średniowiecza — XIV—XV w.

Ponadto znaleziono jeden ułamek naczynia sitowatego kultury łużyckiej.

Literatura: Witanowski 1900, s. 144; Ostaszewski 1934, s. 56; S. Pazyra 1959, s. 108; *Mapa grodzisk* 1964, s. 31, 58; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 153—155; Górska 1969, s. 436—442, ryc. 6.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 17, data wpisania do rejestru 20 XI 1951 r.

Własność: państwowa.

J.G.

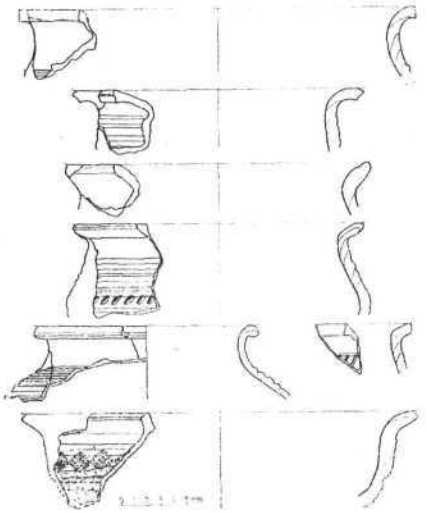

Ryc. 34. Ciechanów. Ułamki naczyń glinianych z młodszej fazy wczesnego średniowiecza

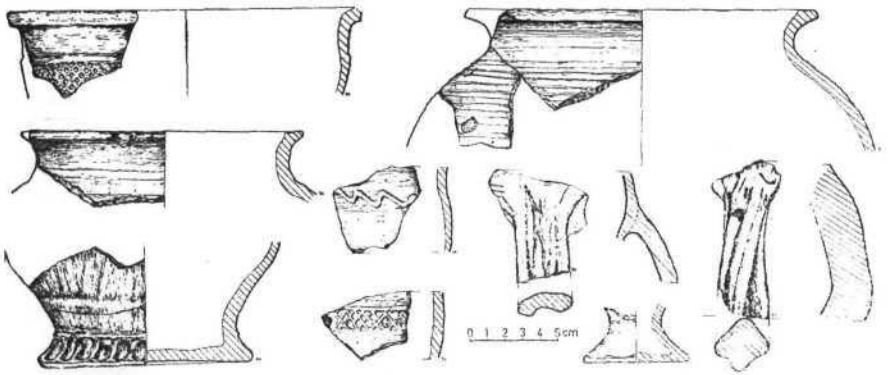

Ryc. 35. Ciechanów. Ułamki naczyń glinianych z XIV-XV w.

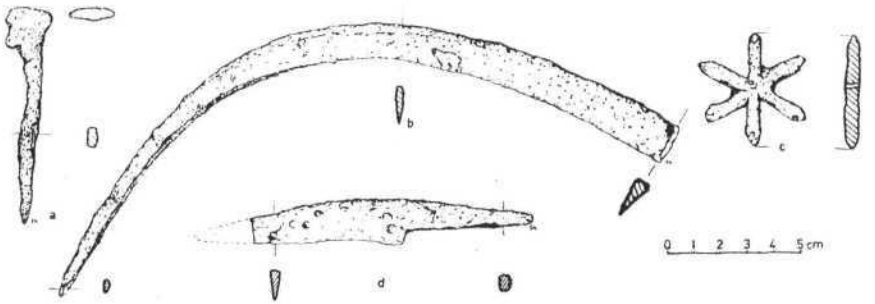

Ryc. 36. Ciechanów. Przedmioty żelazne
a — gwóźdź, *b* — sierp, *c* — gwiazdka ostrogi, *d* — nożyk

CZAPLE SZLACHECKIE, gmina Korczew (d. pow. Łosice), woj. siedleckie (dawniej jako Czaple Ruskie).

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Drohiczyn n. Bugiem, Pas 39, Słup 35; dług. geogr. 22°13′, szer. geogr. 52°22′20″.

Grodzisko zwane „Głodową Górą" położone jest w obrębie wsi, po lewej stronie drogi wiodącej z Czapli Szlacheckich do Zalesia, tuż przy drodze.

Badania terenowe: powierzchniowe w 1958 r. na zlecenia ZPAA (B. Gierlach). Sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1968 r. (I. Górska).

Opis obiektu: Grodzisko kopcowate o płaskiej powierzchni. U podstawy prawie kwadratowe, z wyraźnymi śladami fosy z wyjątkiem strony północnej, gdzie widoczne są współczesne zniszczenia. Powierzchnia kopca 12 × 10 m, zachowana wysokość od powierzchni wypełniska fosy 6,5 m, wielkość kopca u podstawy 42 × 50 m. Podstawa grodziska niszczona jest współczesną orką oraz zabudowaniami gospodarczymi. Od południowo-wschodniej strony w miejscu po wybieraniu gliny utworzył się niewielki staw.

Wyniki badań: Wykop o powierzchni 5 × 5 m usytuowany został centralnie na powierzchni kopca. Głębokość wykopu wynosiła 1,30 m, a maksymalna miąższość warstwy kulturowej 40 cm. Była to gliniasta warstwa z domieszką próchnicy drzewnej i rozłożonych w niej innych szczątków organicznych. Pod nią zalegała warstwa (o miąższości 30 cm) jasnej gliny, bez jakichkolwiek domieszek. Strop tej warstwy przyjąć należy za poziom osadniczy. W celach kontrolnych przekopano dalsze 50 cm warstwy niewątpliwie calcowej.

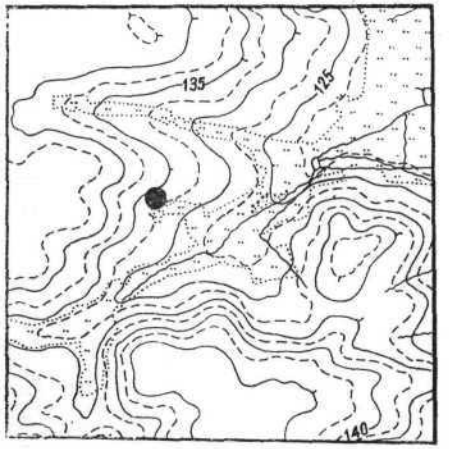

Ryc. 37. Czaple Szlacheckie (d. pow. Łosice), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Źródła archeologiczne: 2 ułamki naczyń glinianych, gwóźdź żelazny oraz fragmenty kości zwierzęcych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod rokiem 1528 — w formie nazwiska: zemianie Czapiskii, Jabłonowski, cz. I, s. 183. Wsie Czaple należały do szlachty o nazwisku Czapski.

Chronologia: XIII—XIV w.

Literatura: Nosek 1951, s. 361; Musianowicz 1960, s. 207; *Mapa grodzisk* 1964, s. 31, 59; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 165—166.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Własność: prywatna.

I.G.

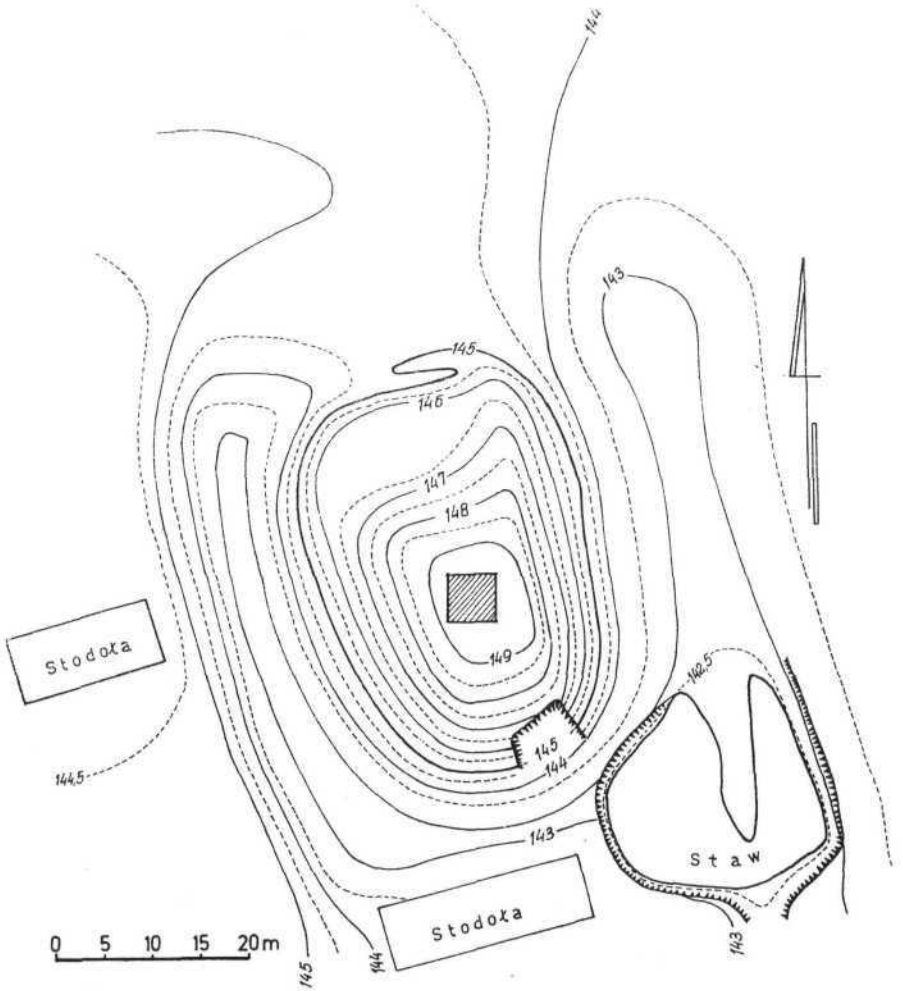

Ryc. 38. Czaple Szlacheckie. Plan tachimetryczny grodziska

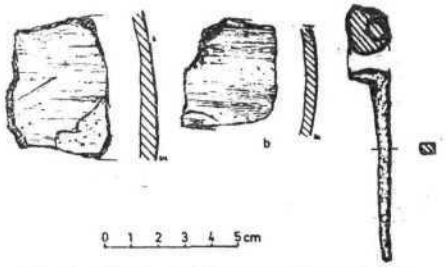

Ryc. 39. Czaple Szlacheckie. Materiał zabytkowy
a, b — ułamki naczyń glinianych, *c* — gwóźdź żelazny

CZERSK, gmina Góra Kalwaria (d. pow. Piaseczno), woj. stołeczne warszawskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Grójec, Pas 41, Słup 32; dług. geogr. 21°15′, szer. geogr. 52°00′.

Grodzisko zajmuje część cypla wysokiego tarasu, wchodzącego dość głęboko w pradolinę Wisły. Cypel ten otoczony był od południa przez bagna i podmokłe tereny doliny rzeczki Czarnej, która dopiero w okresie późniejszym przeniosła swe koryto bardziej ku zachodowi. Od wschodu zaś otaczały go wody starorzecza Wisły, będące pozostałością jej dawnego koryta.

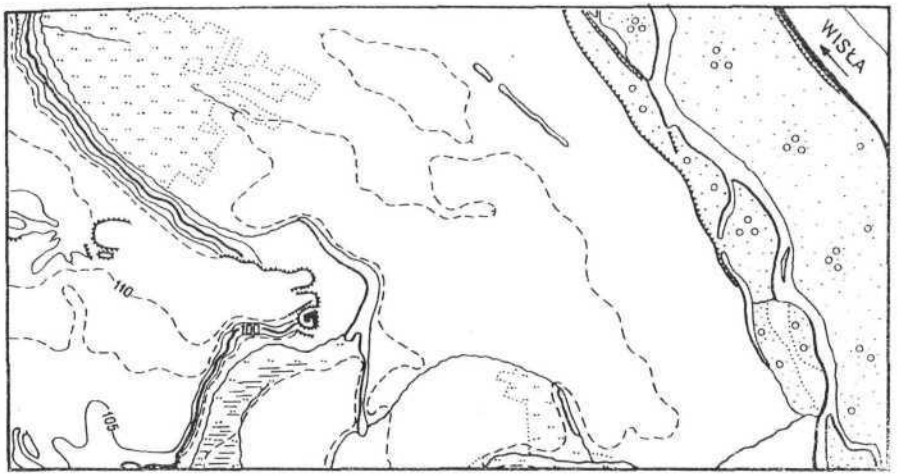

Ryc. 40. Czersk (d. pow. Piaseczno), woj. stołeczne warszawskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Od północy część cypla podcięta jest przez naturalny jar (fot. 19).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r. Systematyczne badania wykopaliskowe Zakładu Archeologii Wczesnośredniowiecznej IHKM PAN w latach 1961—1967 (J. Rauhut, S. Suchodolski).

Opis obiektu: Wały grodziska nie są dzisiaj widoczne. Na wzgórzu, gdzie znajdował się gród, wzniesiono w XIV w. zamek, którego mury przebiegają w miejscu dawnych wałów obronnych.

Wyniki badań: Wał grodziska miał konstrukcję drewniano-ziemną; jego jądro stanowiły belki ułożone, układane warstwami i wsparte na legarach. Pośrodku grodziska znajdował się

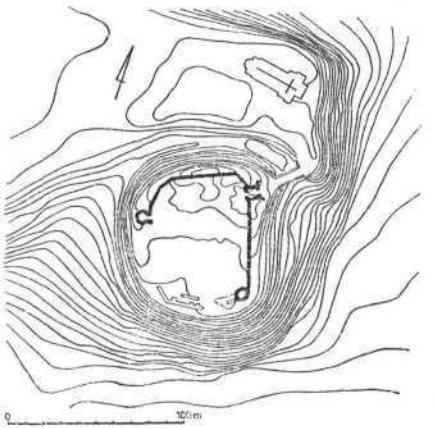

Ryc. 41. Czersk. Plan wzgórza zamkowego i kościelnego, wg J. Rauhutowej i S. Suchodolskiego

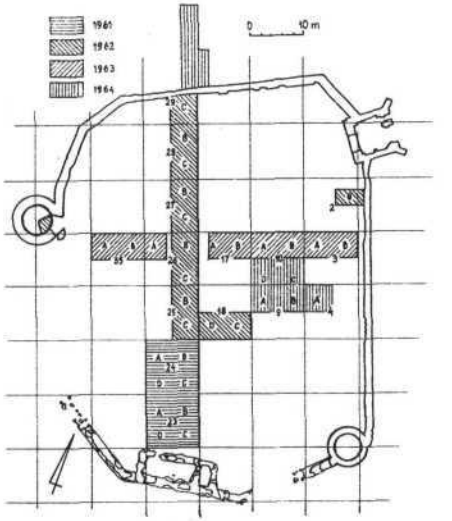

Ryc. 42. Czersk. Plan wykopów na terenie wzgórza zamkowego, wg J. Rauhutowej i S. Suchodolskiego

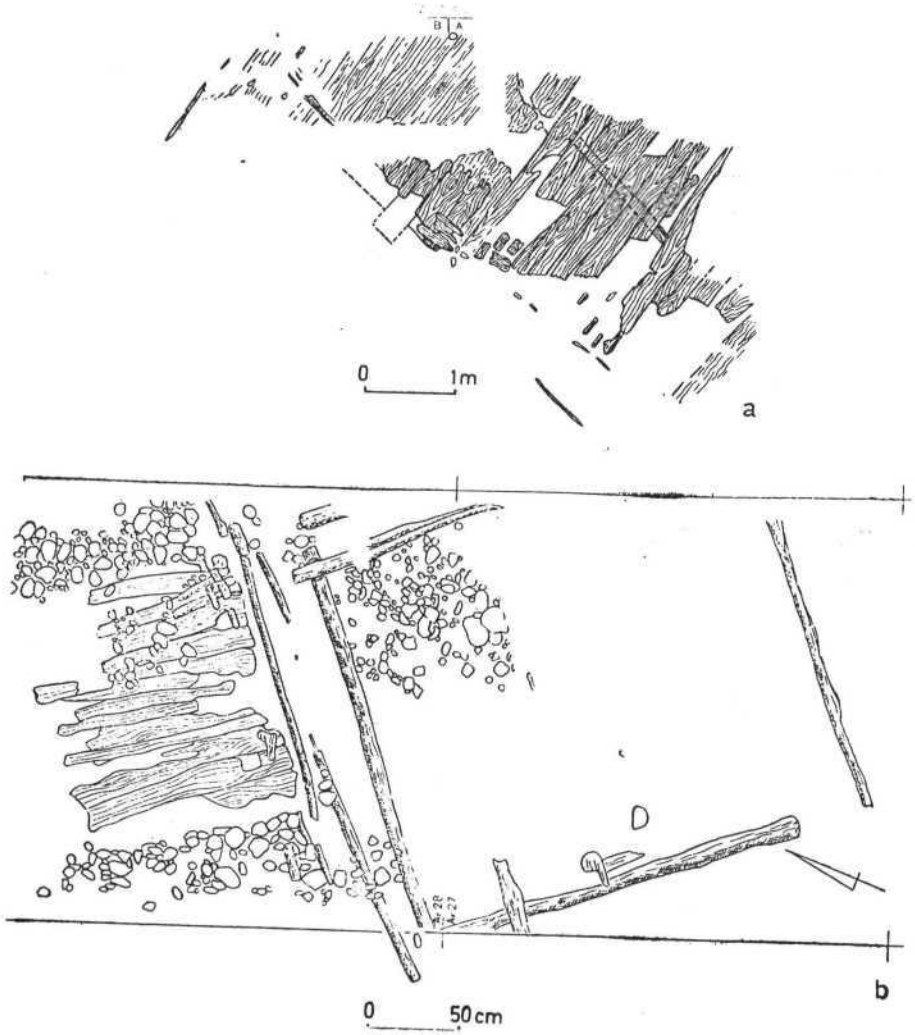

Ryc. 43. Czersk. Plany obiektów mieszkalnych, wg J. Rauhutowej i S. Suchodolskiego
a — podłoga drewniana (ar 26A/35D); *b* — budynki 5 i 6

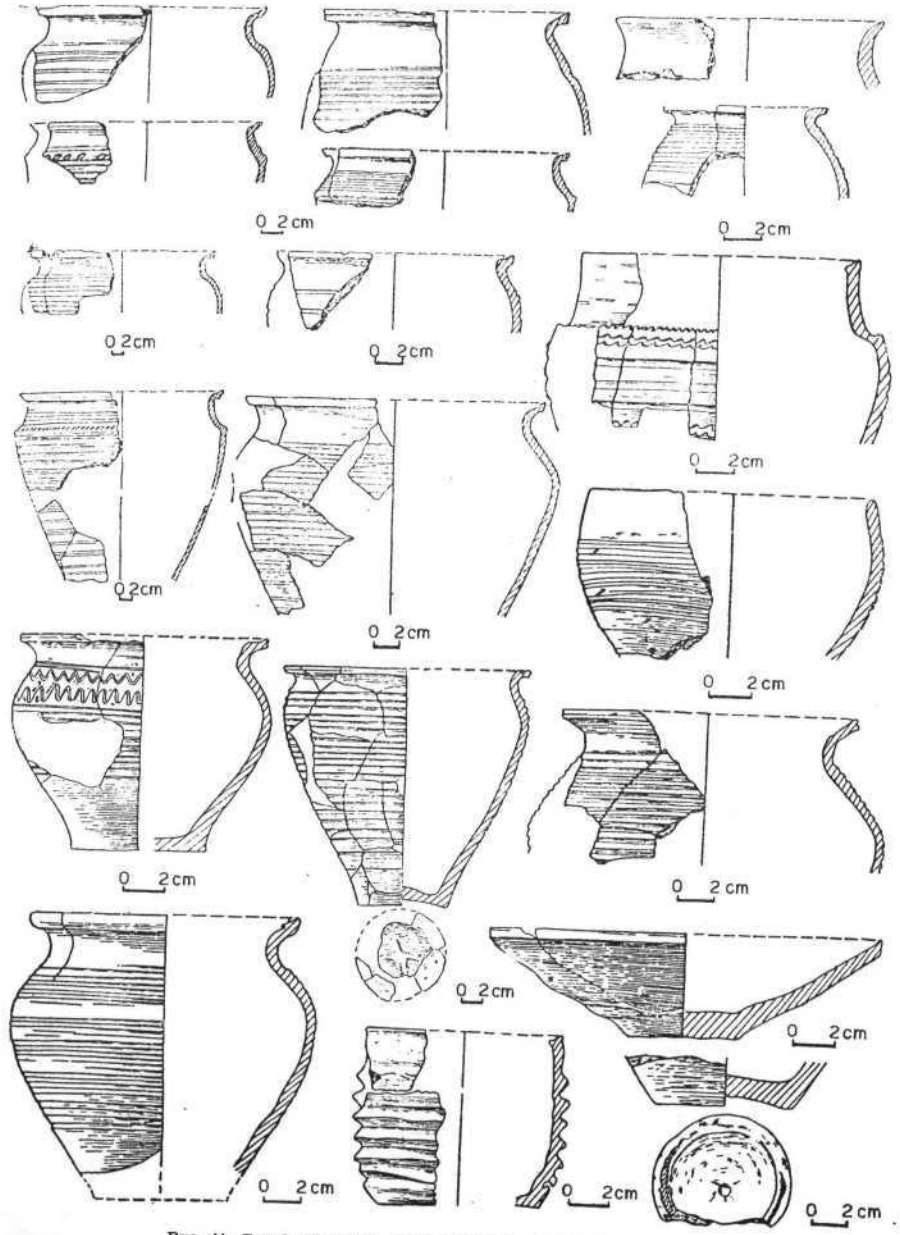

Ryc. 44. Czersk. Ceramika, wg J. Rauhutowej i S. Suchodolskiego

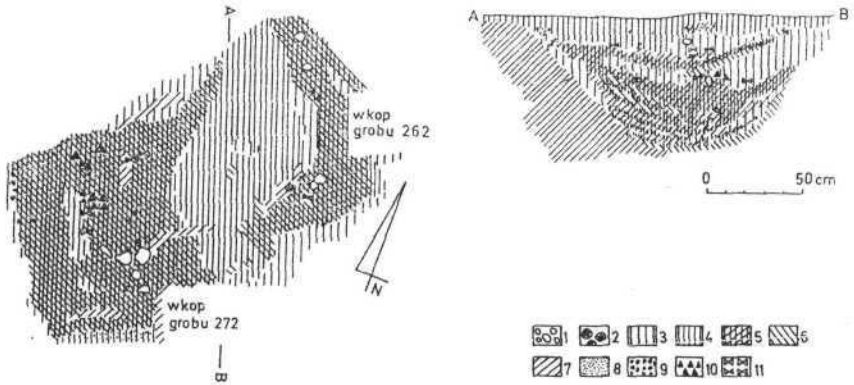

Ryc. 45. Czersk. Plan i przekrój budynku 2, wg J. Rauhutowej i S. Suchodolskiego

1 — kamienie, *2* — drewno zbutwiałe, *3* — ziemia jasnobrunatna, *4* — ziemia ciemnobrunatna, *5* — ziemia bardzo ciemnobrunatna, *6* — iły, *7* — glina calcowa, *8* — piasek, *9* — węgle drzewne, *10* — fragmenty ceramiki, *11* — kości zwierzęce

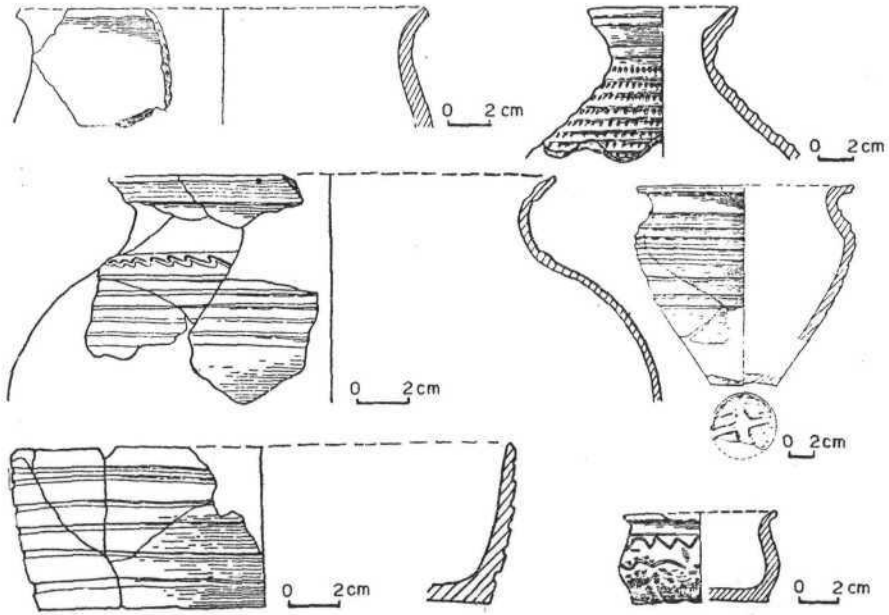

Ryc. 46. Czersk. Ceramika, wg J. Rauhutowej i S. Suchodolskiego

plac, w którego części wschodniej stał niewielki, wzniesiony z ciosów kamiennych kościół. Zabudowa mieszkalna i gospodarcza skupiała się głównie pod wałem. Odkryto tu ślady budynków drewnianych zbudowanych w konstrukcji zrębowej. W narożach domów występowały kamienne paleniska. Podłogi były z ubitej gliny, rzadziej wykonane z dranic. Na pod-

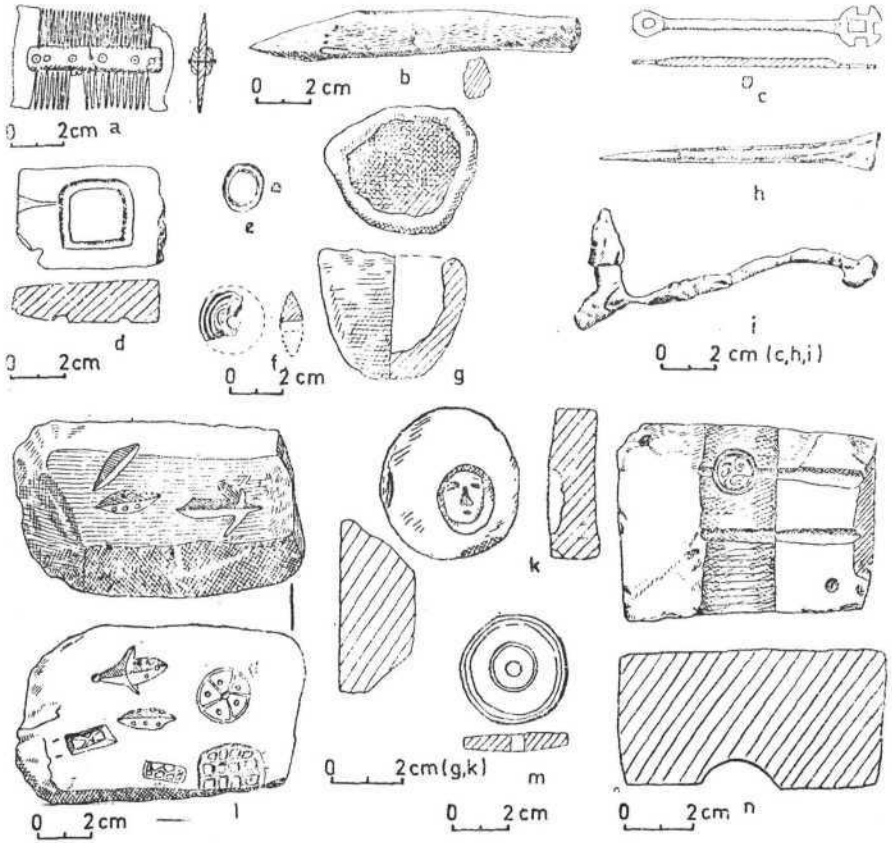

Ryc. 47. Czersk. Zabytki ruchome, wg J. Rauhutowej i S. Suchodolskiego

a — grzebień, *b* — szydło rogowe, *c* — klucz do kłódki, *d*, *k*, *l*, *n* — kamienne formy odlewnicze: do sprzączek (*d*), do plakietek (*k*, *l*), do sygnetów (*n*), *e* — obrączka szklana, *f* — fragment szklanego paciorka, *g* — tygielek odlewniczy, *h* — szydło z kości, *i* — fragment ostrogi, *m* — krążek rogowy

stawie znalezisk szczątków zbóż: żyta, pszenicy, jęczmienia, owsa, a także grochu i soczewicy, oraz znalezisk sierpów można stwierdzić, że mieszkańcy zajmowali się rolnictwem i ogrodnictwem. Hodowano także zwierzęta domowe: bydło rogate, świnie, owce oraz trzymano ptactwo: kury, gęsi, kaczki. Uprawiano także łowiectwo i rybołówstwo. Istniało rozwinięte rzemiosło. Odkryto dwie pracownie złotnicze, pracownię kowalską, garncarską, kamieniarską oraz rogowiarską. Zajmowano się handlem. Przy grodzie istniała osada podgrodowa i cmentarz.

Źródła archeologiczne: naczynia gliniane, sierpy, haczyki i ciężarki rybackie, formy odlewnicze, tygle, surowiec złotniczy, ozdoby, sprzączki, gwoździownice, żużle, pisanki z wapienia, przęśliki, odważniki kupieckie, importy ruskie i bizantyjskie (ozdoby).

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod 1142 r. jako Czyrńsk, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 67.

Chronologia: XI—XII w.

Literatura: Mapa grodzisk 1964, s. 31, 63; J. Rauhut, Suchodolski 1965, s. 199—217, 1966, s. 192—206; Suchodolski 1968, s. 149—161.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 116, data wpisania do rejestru 25 I 1958 r.

Własność: państwowa.

J. P.

gmina Mordy (d. pow. Siedlce), kie (dawniej jako Stok Ruski). Mapa 1 : 100 000, ark. Łosice, Pas 40, Słup 35; dług. geogr. 22°26'30", szer. geogr. 52°13'30".

Grodzisko położone jest w dość szerokiej

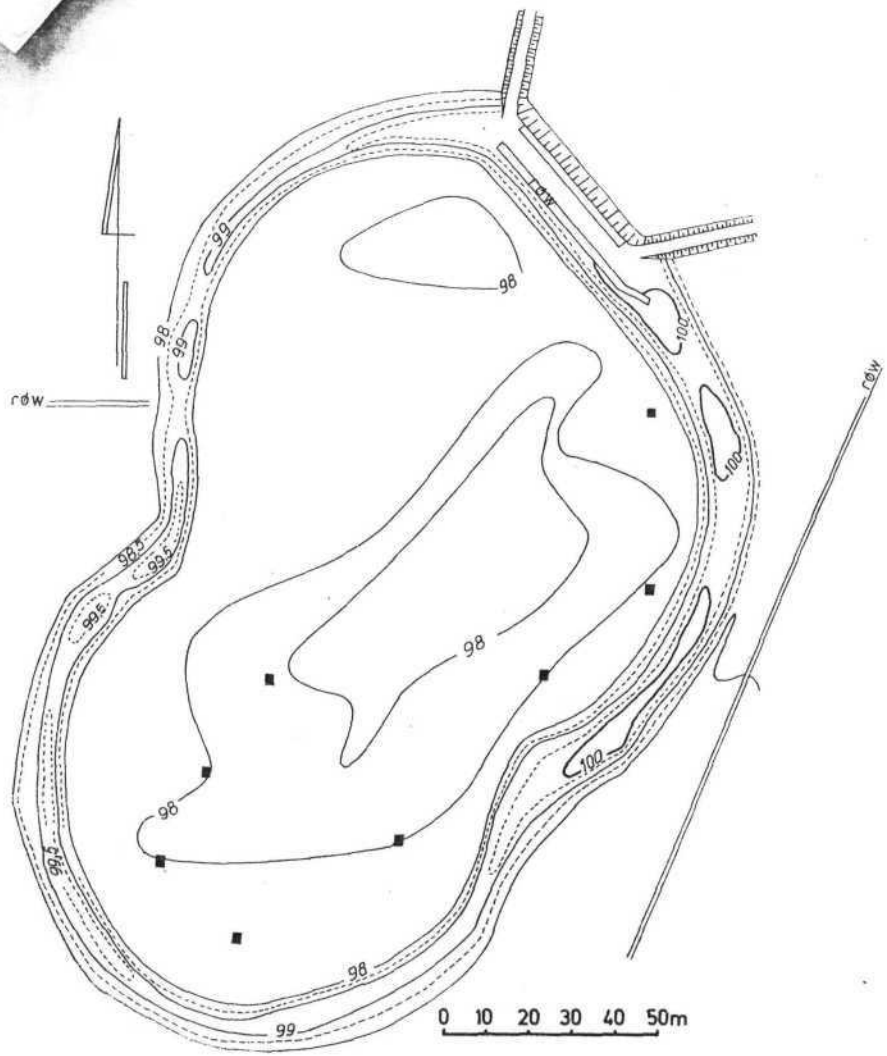

Ryc. 48. Czołomyje. Plan tachimetryczny grodziska

dolinie, w której płynie kilka drobnych strumieni, prawych dopływów Liwca, 2,5 km na południowy zachód w linii prostej od kościoła, ok. 1,6 km na południowy zachód od skrzyżowania dróg między Czołomyjami a Ogrodnikami i ok. 150 m na zachód od kompleksu stawów rybnych.

Badania terenowe: weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1968 r. (J. Pyrgała).

Opis obiektu: Grodzisko, otoczone pojedynczą, zamkniętą linią wału, ma w planie formę ósemkowatą, tj. w kształcie dwóch niepełnych, połączonych z sobą nieregularnych okręgów. Oś

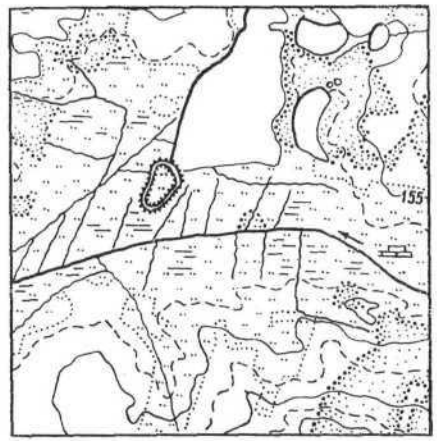

Ryc. 49. Czołomyje (d. pow. Siedlce), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

podłużna wnętrza grodziska wynosi ok. 190 m, a wraz z wałem — 215 m, średnice majdanów obu okręgów 95 i 120 m. Największa wysokość wału (od strony północno-wschodniej) wynosi 2 m. Fosa otaczająca ongiś grodzisko nie jest obecnie widoczna (fot. 20). Wnętrze grodziska użytkowane było niegdyś jako staw rybny; wybrano przy tym grubą warstwę ziemi, niszcząc prawie całkowicie warstwy kulturowe. W związku z tym obiekt stanowi rzadki przypadek zniszczenia wnętrza grodziska przy jednoczesnym zachowaniu zarysu wału, który wykorzystywano jako naturalną groblę. Sam wał, z wyjątkiem części północnej, uległ znacznemu obniżeniu wskutek wywożenia ziemi na budowę okolicznych grobli. Obecnie, po spuszczeniu wody, wnętrze użytkowane jest częściowo jako pastwisko. Wał nie jest obecnie niszczony; od strony północnej porośnięty jest starodrzewem.

Wyniki badań: Na majdanie, w miejscach wyniesionych, założono 8 wykopów sondażowych, z których 7 było całkowicie jałowych; w ósmym natrafiono na ślady warstwy kulturowej w postaci resztek półziemianki (ślad po słupie i resztki zwęglonego i zbutwiałego drewna), rozwleczonego paleniska z warstewką popiołu i węgla drzewnego oraz fragmentu jamy.

Źródła archeologiczne: liczne fragmenty naczyń glinianych oraz kości zwierzęcych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod rokiem 1408 (raczej 1428) jako Czołomyia, AD Siedlce rkp. D. 148, K. 21. Wieś Stok wymieniona pod r. 1505, AD Siedlce, rkp. D. 148, K. 15 v.; wieś ruska (wg J. Wiśniewskiego).

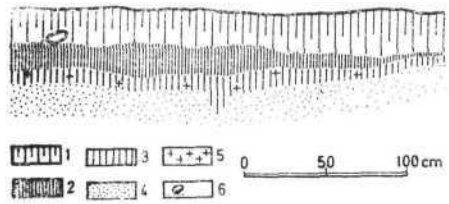

Ryc. 50. Czołomyje. Profil wykopu sondażowego. Oprac. J. Pyrgała

1 — humus, *2* — warstwa kulturowa (piasek z humusem), *3* — warstwa kulturowa (ślad po zniszczonej półziemiance), *4* — piasek calcowy, *5* — popiół, węgle drzewne, *6* — kamienie

Chronologia: XI w.

Literatura: Mikulski 1937 a, 1937 b, s. 103; Nosek 1951, s. 360; Musianowicz 1960, s. 203; *Mapa grodzisk* 1964, s. 31, 59; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 162—163.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 940, data wpisania do rejestru 5 XI 1971 r.

Własność: Państwowego Gospodarstwa Rybnego w Mordach.

J. P.

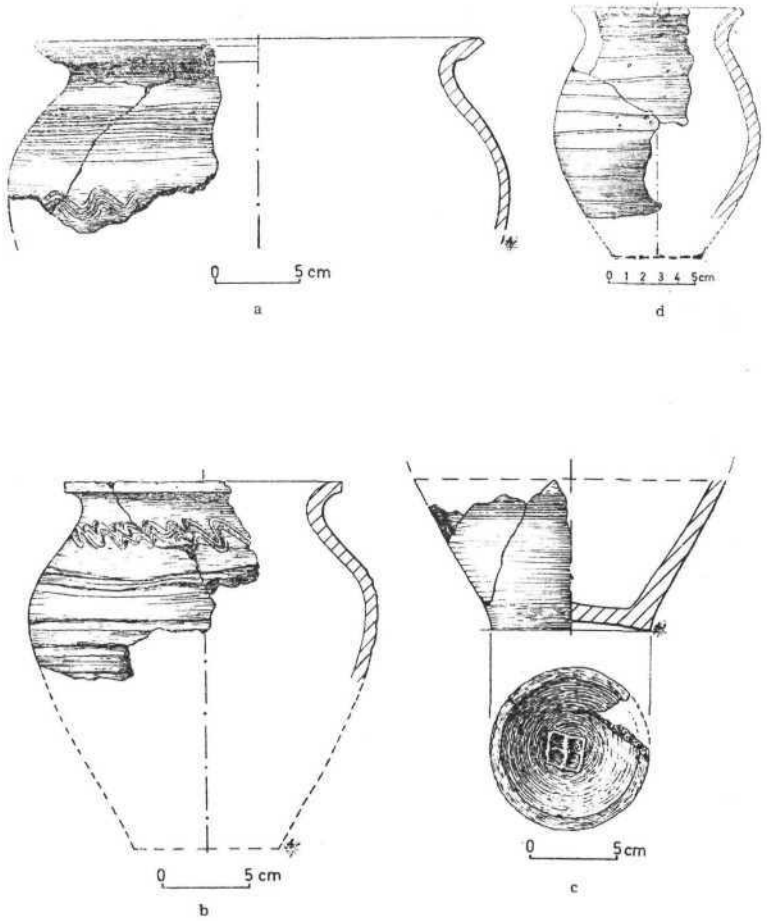

Ryc. 51. Czołomyje. Ceramika

DZIĘCIOŁY, gmina Łosice (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie (dawniej jako Woźniki pow. Siedlce)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Drohiczyn n. Bugiem, Pas 39, Słup 35; dług. geogr. 22° 46'25", szer. geogr. 52°15'10".

Grodzisko zwane „Okopy" położone jest w podmokłej dolinie rzeki Tocznej, na jej lewym brzegu, w odległości ok. 1 km na wschód od części wsi zwanej „Dzięcioły Stare".

Badania terenowe: powierzchniowe ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1968 r. (I. Górska).

Opis obiektu: Grodzisko trójczłonowe o podwójnym pierścieniu wałów, wydłużone na osi północ-południe (plan IV), ma wydzielony stożek gródka wewnętrznego o powierzchni około 40 × 40 m. Wymiary całego grodziska 325 × × 225 m. Wysokość wałów zachowała się do 3—4 m. Wał zewnętrzny w miejscu największego zniszczenia zachował się do wysokości 2 m; wyraźnie widoczne ślady fosy. Powierzchnia grodziska zniszczona jest licznymi wkopami i dołami gospodarczymi; przez obszar jego przechodzi współczesna droga, która przecina wały. Całość grodziska porasta zwarty las.

Wyniki badań: Wykop I (5 × 2 m) wytyczony został w obrębie stożka gródka wewnętrznego po osi północ-południe. Warstwa kulturowa miała miąższość do 40 cm.

Wykop II (5 × 2 m), usytuowany w wewnętrznej części grodziska poza stożkiem, wytyczony został po osi wschód—zachód, prostopadle do współczesnej drogi przechodzącej przez grodzisko. Miąższość warstwy kulturowej dochodziła do 30 cm.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wzmiankowana pod r. 1580, Jabłonowski, cz. I, s. 69. Miejscowość Woźniki wzmiankowana pod r. 1499 jako Wozniki, S. Szołkiewicz, *Sbornik statej rozjasnjajuszczich polskoje dieło*, wyp. II, Wilno 1887, wieś ruska (wg J. Wiśniewskiego).

Chronologia: XII w.

Literatura: Nosek 1951, s. 359; *Mapa grodzisk* 1964; s. 32, 59; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 166.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 242, data wpisania do rejestru 18 III 1960 r.

Własność: państwowa.

I. G.

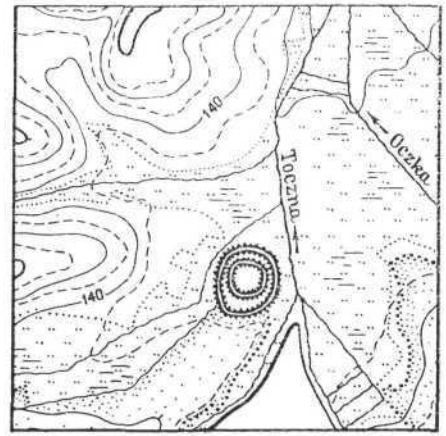

Ryc. 52. Dzięcioły (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

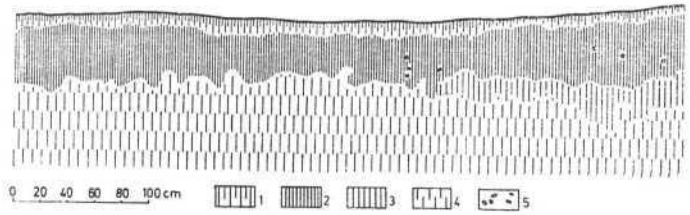

Ryc. 53. Dzięcioły. Profil wykopu I. Oprac. I. Górska

1 — próchnica współczesna, *2* — ziemia silnie zhumusowana, *3* — ziemia średnio zhumusowana, *4* — piasek calcowy, *5* — kamienie

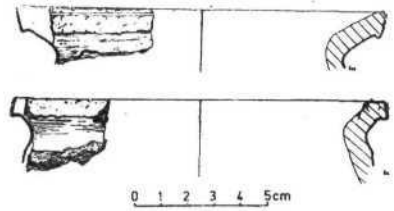

Ryc. 54. Dzięcioły. Ułamki naczyń glinianych

DŹWIERZNO, gmina Radzanowo (d. pow. Płock), woj. płockie (dawniej jako Goślice)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płock, Pas 38, Słup 29; dług. geogr. 19°48′30″, szer. geogr. 52°35′40″.

Grodzisko znajduje się na lekko wzniesionym brzegu doliny strugi Brzeźnicy, około 300 m na wschód od drogi polnej ze wsi nad strugą, 1,5 km w linii prostej na południowy wschód od wiatraka w Goślicach. Nazwa miejscowa „Okopiec".

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 i 1958 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (W. Szymański).

Opis obiektu: Grodzisko pierwotnie zapewne pierścieniowate, obecnie całkowicie odkształcone, średnicy ok. 60 m, wał ledwie widoczny, wznoszący się miejscami do 0,5 m, dawniej sięgać miał wg relacji miejscowych co najmniej 2 m wysokości. Całość została zniwelowana przez użytkowników i od 50 lat nieprzerwanie znajduje się pod intensywną uprawą. Podczas robót ziemnych miano natrafić w wale na spalone drewno, a na zewnętrznym obwodzie na celowo układane kamienie.

Wyniki badań: Wykop sondażowy, o wymiarach 2 × 5,5 m, ulokowano w pobliżu wewnętrznego stoku wału zachodniego. Pod humusem i zasypem niwelacyjnym (razem do 1,45 m miąższości) odkryto warstwę miąższości 18—20 cm z nikłą zawartością węgielków i bezładnie rozrzuconymi otoczakami. Brak zabytków datujących.

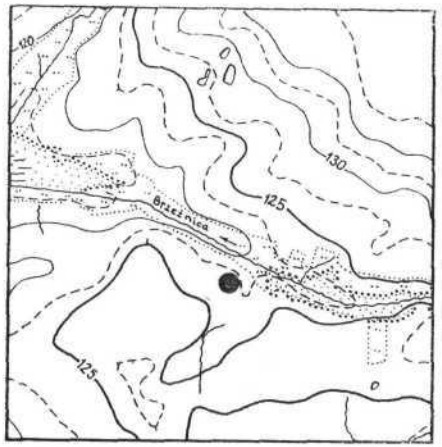

Ryc. 55. Dźwierzno (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Źródła pisane: miejscowość wymieniona około r. 1239, jako Diuirzsno, Kochanowski, *Codex diplomaticus*.... nr 301.

Chronologia: wczesne średniowiecze (?).

Literatura: Gawarecki 1830, s. 31; Witanowski 1900, s. 145; *Mapa grodzisk* 1964, s. 32, 58; Szymański 1958, s. 7, 1968[a], s. 178—179.

Nr rej. zab.: 806, data wpisania do rejestru 16 XII 1968 r.

Własność: prywatna.

W. S.

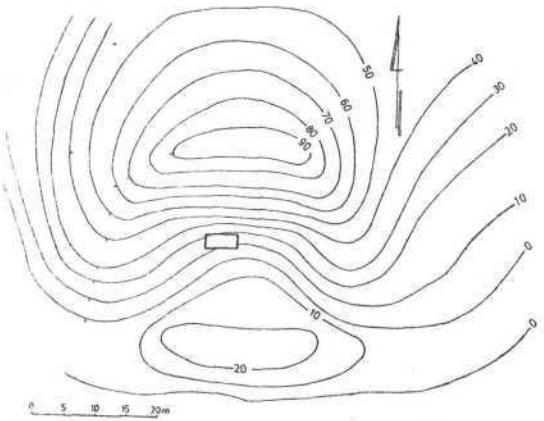

Ryc. 56. Dźwierzno. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

GOSTYNIN, gmina loco (d. m. pow.), woj. płockie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Gostynin, Pas 39, Słup 29; dług. geogr. 19°27′30″, szer. geogr. 52°27′30″.

Grodzisko zwane lokalnie „Łysa Góra" leży wśród lesistych wyniosłości morenowego wału, obok jezior Kocioł i Czarne, na lewym brzegu Skrwy, w odległości ok. 1,5 km na północny zachód od rynku w Gostyninie, tuż przy cmentarzu katolickim.

Badania terenowe: sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1968 r. (L. Gajewski).

Opis obiektu: Grodzisko zajmuje płaski wierzchołek — platformę stożkowatego wzniesienia (do 20 m wysokości względnej). Zbocza wzniesienia są strome, od strony zachodniej i północnej niemal pionowe. Grodzisko ma kształt zbliżony do owalu o wymiarach ok. 40 × 20 m, zorientowanego dłuższą osią w kierunku północ—południe. W strefie przybrzeżnej platformy widoczne są resztki silnie zniwelowanego, miejscami poprzerywanego nasypu (do 0,8 m wys. i ponad 2 m szer.), który może kryć ślady wału obronnego. W środkowej części platformy znajduje się kilka płytkich zagłębień. Według informacji ustnej inż. J. Grona z Gostynina te nierówności terenu mają być pozostałością po prowadzonych na tym miejscu w trzecim dziesiątku lat bieżącego stulecia amatorskich poszukiwaniach, które podobno ujawniły tu jakiś „grobowiec kamienny".

Wyniki badań: Zlokalizowany w południowej części platformy, od strony wewnętrznej i tuż przy „stopie" nasypu, niewielki wykop sondażowy (2 × 2 m) ujawnił przede wszystkim dość znaczną miąższość warstwy kulturowej, dochodzącej maksymalnie do 1,3 m, zawierającej pewną ilość węgli drzewnych i polepy. Godne uwagi są tu elementy nieruchome, mianowicie zachowane nie najgorzej elementy konstrukcji drewniano-kamienno-ziemnej o niewyjaśnionym charakterze oraz wiążące się z nimi dwa płytkie zagłębienia.

Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych, kilkanaście przedmiotów żelaznych: grot bełtu kuszy, fragmenty dwóch noży, fragmenty okuć, gwoździe, w tym też podkowiaki; żużel żelazny, kość ze śladami obróbki, fragment być może formy odlewniczej, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1279 jako Gostinin, B. Ulanowski, *Dokumenty kujawskie i mazowieckie*, Kraków 1887, nr 16, s. 161. Pod r. 1329 wzmiankowane castrum Gostinin, Lubomirski, *Kodeks*, nr 59.

Ryc. 57. Gostynin (d. m. pow.), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

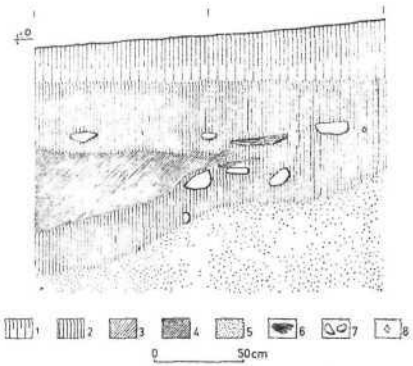

Ryc. 58. Gostynin. Profil zachodniej ściany wykopu sondażowego. Oprac. L. Gajewski

1 — humus, *2* — ziemia piaszczysta, *3* — glinka różowożółta, *4* — glinka zielonożółta, *5* — piasek drobnoziarnisty (calec), *6* — drewno, *7* — kamienie, *8* — przedmiot żelazny

Chronologia: XIII—połowa XIV w.

Literatura: Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 164—165.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 751, data wpisania do rejestru 2 IX 1965 r.

Własność: PGR w Sokołowie.

L.G.

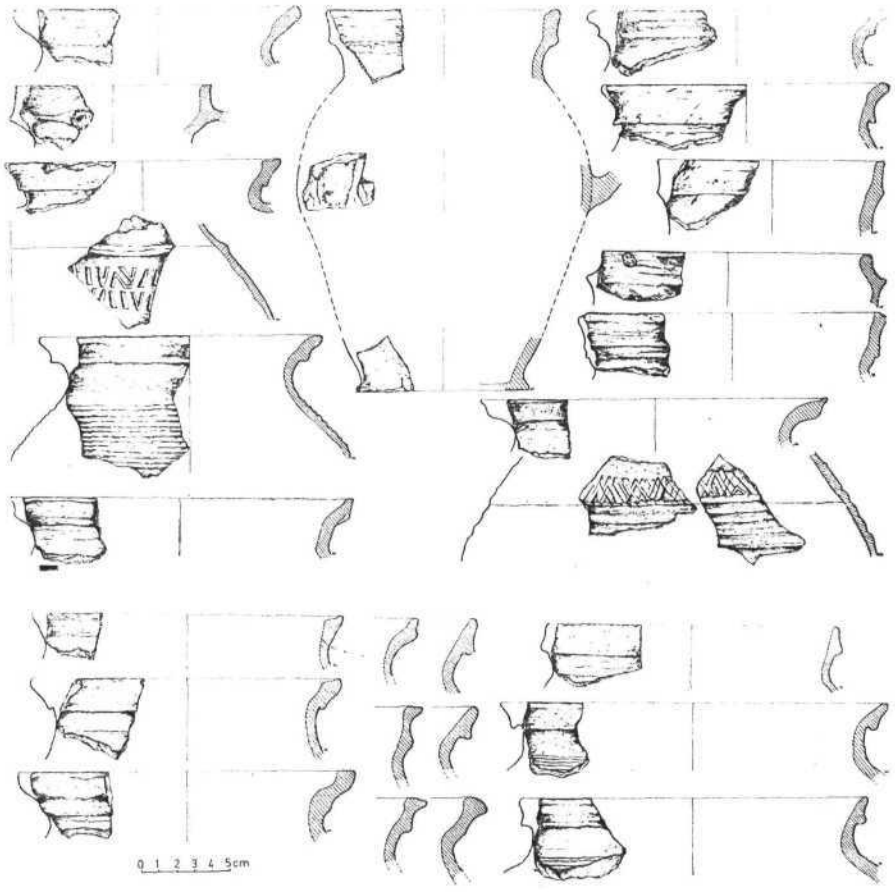

Ryc. 59. Gostynin. Fragmenty naczyń z grodziska

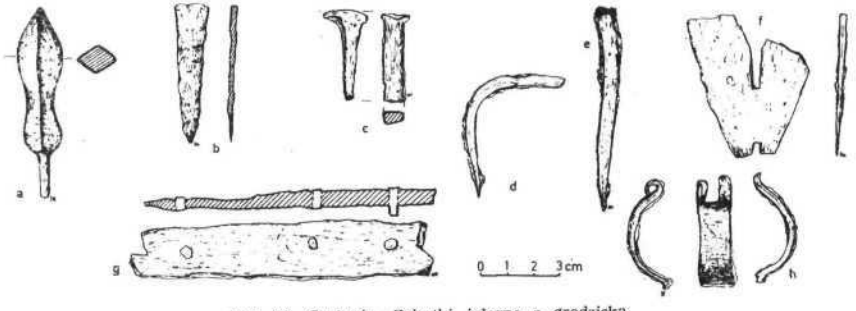

Ryc. 60. Gostynin. Zabytki żelazne z grodziska

a — grot beltu kuszy, *b*, *g* — fragmenty noży, *c* — podkowiak, *d*, *e* — gwoździe, *f*, *h* — części okuć

GÓRZNO, gmina loco (d. pow. Garwolin), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Garwolin, Pas 41, Słup 33; dług. geogr. 21°43'30", szer. geogr. 51°50'45".

Grodzisko leży na prawym brzegu strugi bez nazwy, lewego dopływu Wilgi, 200 m na wschód od kościoła, tuż przy ostrym zakręcie drogi wiodącej do Żelechowa.

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1959 r.; badania powierzchniowe w 1972 r. (M. i W. Henslowie).

Opis obiektu: Grodzisko kopcowate, stosunkowo dobrze zachowane, wysokości ok. 4—5 m, o wymiarach około 56 × 48 m. Od strony wschodniej zaobserwowano obszerną wyrwę w zboczu grodziska, sięgającą aż do podnóża obiektu. W jej odkrytym profilu widniała warstwa kulturowa o dużej miąższości, zawierająca w gór-

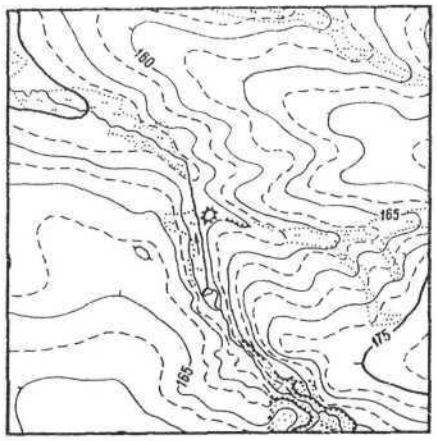

Ryc. 61. Górzno (d. pow. Garwolin), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

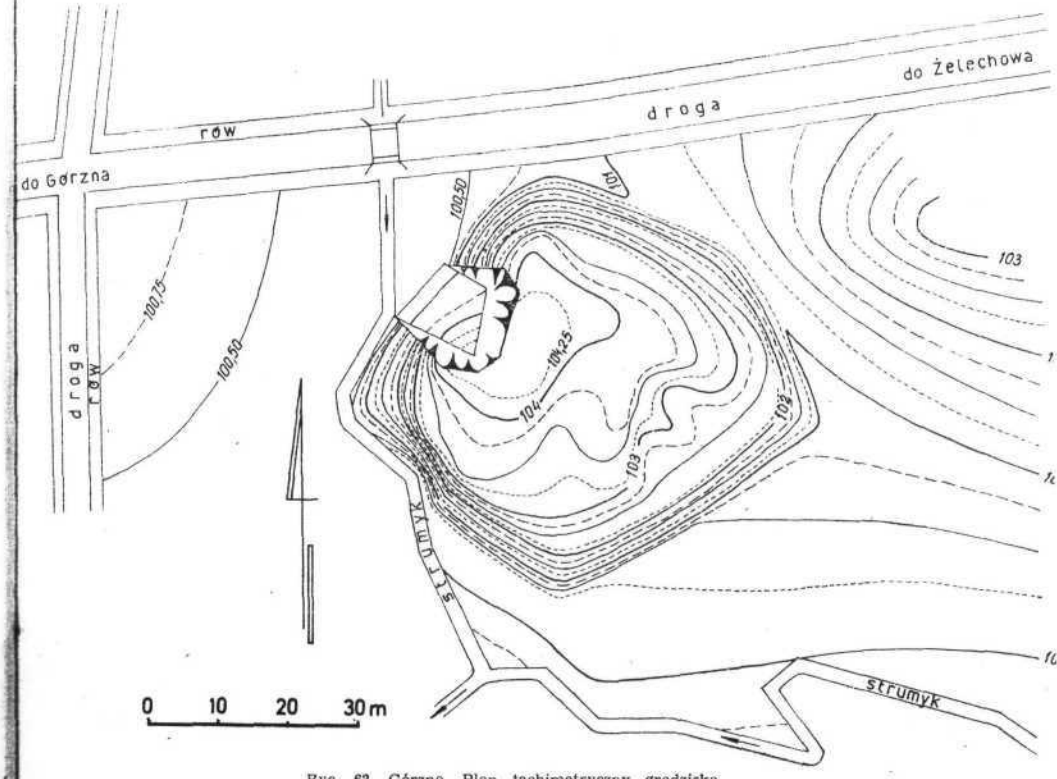

Ryc. 62. Górzno. Plan tachimetryczny grodziska

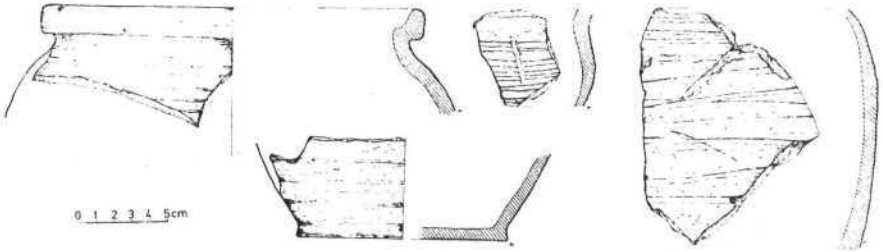

Ryc. 63. Górzno. Ceramika z grodziska

nej części kamienny bruk, pod nim polepę, węgiel drzewny, dużą ilość fragmentów naczyń glinianych i kafli oraz bezładnie rozrzucone kości ludzkie. Na przeciwległym, zachodnim stoku kopca widnieją ślady wgłębienia zarośniętego trawą. Całe grodzisko porośnięte jest trawą i użytkowane jako pastwisko.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych i niepolewanych kafli, kości ludzkie.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1485 — erekcja kościoła parafialnego w Górznie, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. 2, s. 732. Parafia wymieniona pod r. 1529, *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej. Liber retaxationum*, wyd. Z. Leszczyńska-Skrętotowa, Wrocław 1968, s. 419—420.

Chronologia: średniowiecze (?).

Literatura: „Z otchłani wieków" 1937, s. 31—32; Nosek 1951, s. 350; *Mapa grodzisk* 1964, s. 33, 63.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 240, data wpisania do rejestru 18 III 1960 r.

Własność: państwowa.

J.P.

GRODNIA, gmina Mochowo (d. pow. Sierpc), woj. płockie. (dawniej pow. Płock)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płock, Pas 38, Słup 29; dług. geogr. 19°31'20", szer. geogr. 52°42'30".

Grodzisko leży na cyplu wysoczyznowym lewego brzegu doliny Skrwy, w widłach tej rzeki i niewielkiego strumienia bez nazwy, ok. 500 m na południe od zabudowań PGR-Cieślin (fot. 21).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; systematyczne badania wykopaliskowe ZPAA w 1961 r. (W. Szymański).

Ryc. 64. Grodnia (d. pow. Sierpc), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Opis obiektu: Grodzisko na cyplu o stromych zboczach, wzniesionym około 10 m, z płaską platformą językowatego kształtu, o wymiarach około 30 × 90 m, odciętą od reszty płaskowyżu nasypem szerokości do 25 m, wysokości do 8 m, wzmocnionym nieregularnie rozmieszczonymi dużymi kamieniami polnymi. Od południowego zachodu znajduje się przejście kilkumetrowej szerokości. Nasyp, systematycznie podorywany, został, zwłaszcza od południowego wschodu, znacznie odkształcony. Obecnie jako porośnięty trawą nieużytek nie ulega dalszemu niszczeniu. Płaska platforma znajduje się pod intensywną uprawą, natomiast stoki, porośnięte gęstymi krzewami i drzewami, są doskonale zachowane.

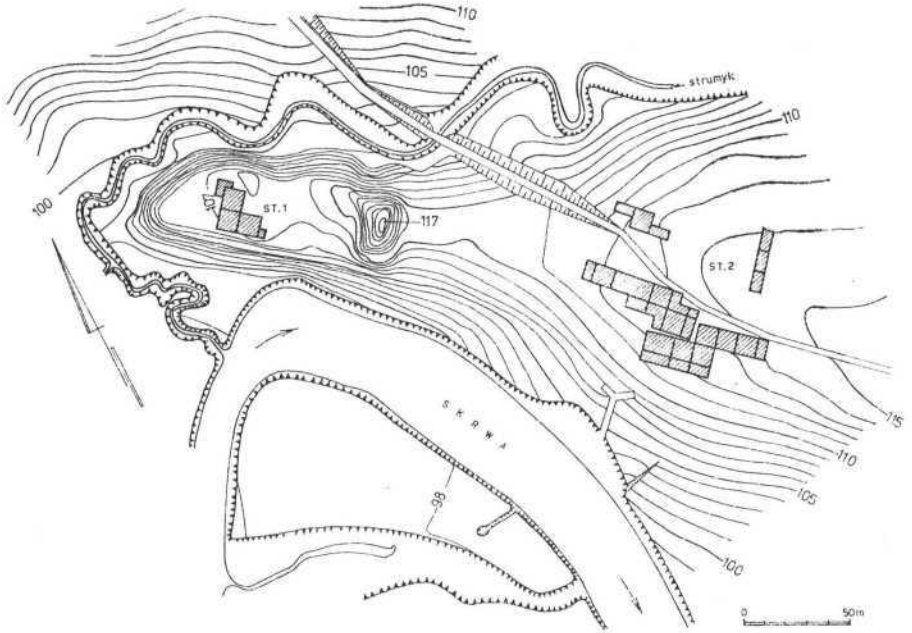

Ryc. 65. Grodnia. Plan tachimetryczny grodziska

Wyniki badań: Łącznie przebadano przestrzeń 366 m² jednoarowymi wykopami, założonymi w środkowej części cypla prostopadle do dłuższej osi. Pod ziemią orną odkryto 4 różnorodne obiekty zagłębione w calec. Obiekt 1, jama w przybliżeniu czworokątna (6,5 × 7,2 m), z podłużnym występem 2,5 × 3 m, głębokości do około 0,5 m, z nieregularnymi brukami z kamieni polnych tuż nad dnem; poza ceramiką całkowicie obtaczaną — kilka przedmiotów żelaznych. Obiekt 2, w bliskim sąsiedztwie poprzedniego, odkryty został fragmentarycznie. Półokrągły, szerokości 6 m, zagłębia się misowato w calec na około 35 cm; wypełnisko jak w poprzednim. Obiekt 3, w odległości 3 m od obiektu 1 — resztki prostokątnej konstrukcji-szalunku, 2,5 × 5,2 m, z jednego wieńca przepalonych w różnym stopniu desek zalegających w warstewce gruzu polepowego, zawierały tylko dwa fragmenty ceramiki analogicznej do pochodzących z innych obiektów. Obiekt 4, w przeciwległej części grodziska, w pobliżu zbocza północno-wschodniego — nieregularne skupisko dużych kamieni polnych na powierzchni 13 m², z fragmentami typowej ceramiki (fot. 22).

Od południowego wschodu przebadana częściowo kilkufazowa osada otwarta (epoka brązu, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze: VI—VIII w. i XI—XIII w.).

Źródła archeologiczne: liczne fragmenty naczyń glinianych, przedmioty żelazne, m. in. wędzidło, bełt kuszy, grot strzały, klucz, brzytwa (?), kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1365 jako Grodna, Teki Naruszewicza 8, 44.

Chronologia: XII—XIII w.

Literatura: Jakimowicz 1939/1948, s. 377; Sawicki 1947, s. 98; Szymański 1958, s. 7, 1969 b, s. 319—323; *Mapa grodzisk* 1964, s. 33, 58.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 245, data wpisania do rejestru 26 III 1960 r.

Własność: prywatna.

W. S.

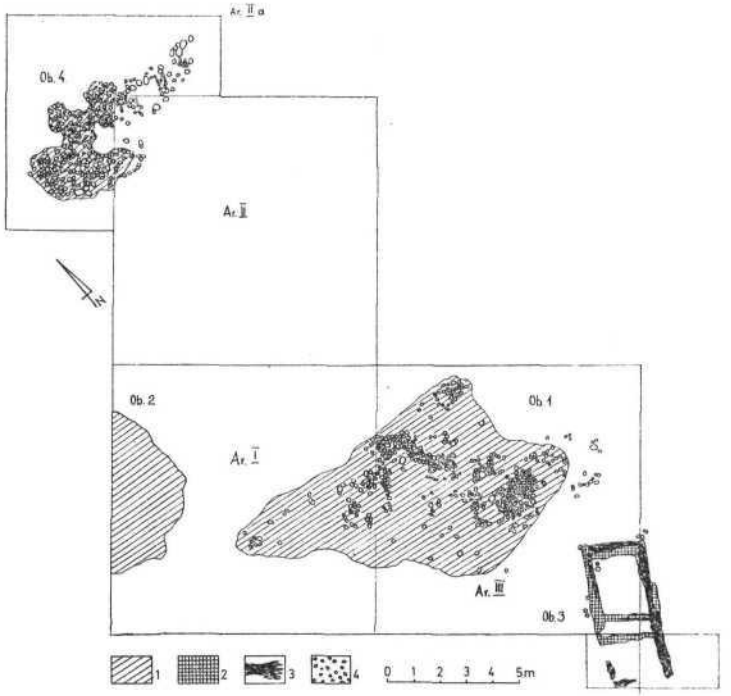

Ryc. 66. Grodnia. Rozmieszczenie odkrytych obiektów. Oprac. W. Szymański
1 — ziemia ciemna umiarkowanie zhumusowana, 2 — rozlasowana polepa, 3 — zwęglone drewno, 4 — kamienie narzutowe

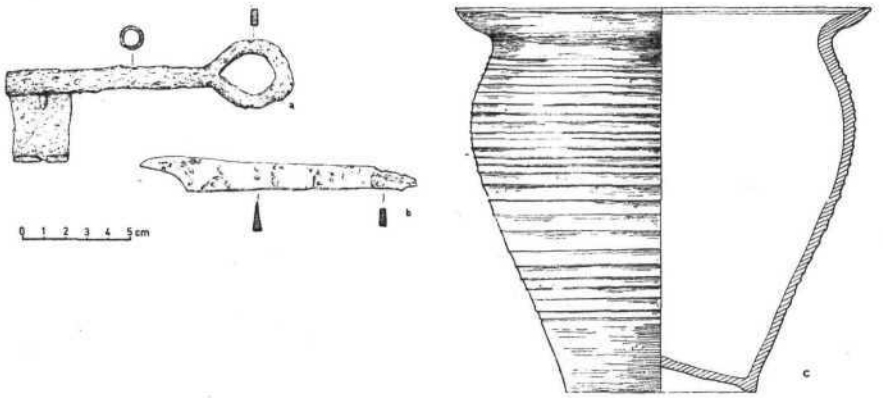

Ryc. 67. Grodnia. Zabytki z grodziska
a — klucz żelazny, b — brzytwa (?) żelazna, c — naczynie całkowicie obtaczane

GRODZISK, gmina Mrozy (d. pow. Mińsk Mazowiecki), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Siedlce, Pas 40, Słup 34; dług. geogr. 21°52'30", szer. geogr. 52°09'50".

Grodzisko położone na cyplowatym wzniesieniu morenowym, przy wschodnim krańcu wsi, w odległości około 100 m na północny wschód od przystanku kolejowego Grodziszcze Mazowieckie. Od południowego wschodu otaczają je łąki, z innych stron pola uprawne. Nazwa lokalna „Okopy Szwedzkie" lub „Szwedzka Reduta" (fot. 25).

Badania terenowe: weryfikacyjne w 1957 r. (J. Miśkiewicz); sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (L. Paderewska).

Opis obiektu: Grodzisko dwuczłonowe o wymiarach około 120 × 150 m, z pojedynczym pierścieniem wału i wydzielonym stożkiem wewnętrznym, którego górna platforma ma dziś około 30 m średnicy. Wysokość wału nie przekracza 3 m. Cały obszar grodziska jest od wielu lat pod uprawą. Długotrwała orka oraz wywożenie z wałów żwiru i piasku spowodowały bardzo silne, a w części wschodniej całkowite zniszczenie obiektu. Najlepiej zachował się wał od strony północnej oraz południowo-zachodnia partia stożka wewnętrznego (fot. 23 i 24).

Wyniki badań: Przeprowadzono 5 wykopów o ogólnej powierzchni ok. 60 m², lokalizując je w najmniej zniszczonych partiach grodziska, nie wszędzie jednak udało się uchwycić warstwę kulturową.

Wykop I (2 × 8 m, poszerzony o 2 × 6 m) usytuowany na łagodnym stoku w zachodniej części grodziska, blisko stożka wewnętrznego. Stwierdzono tu warstwę kulturową miąższości do 20 cm, zanikającą w kierunku zachodnim. Pod nią odsłonięto wydłużony zarys brunatnoczarnej ziemi, biegnący w przybliżeniu równolegle do krawędzi stożka (dług. zarysu 8 m, szer. 0,6—1 m, głęb. 25 cm), w którego wypełnisku wystąpiły fragmenty naczyń glinianych, węgle drzewne i kości zwierzęce.

Wykop II (2 × 4 m) oddalony o 4 m na zachód od wykopu I; warstwy kulturowej nie stwierdzono.

W wykopie III (2 × 4 m) na wschodnim stoku stożka wewnętrznego stwierdzono nikłą warstwę kulturową.

Wykop IV (1 × 9 m) przeciął krawędź stożka wewnętrznego od strony północno-wschodniej. Na głębokości 35—40 cm wystąpiła warstwa,

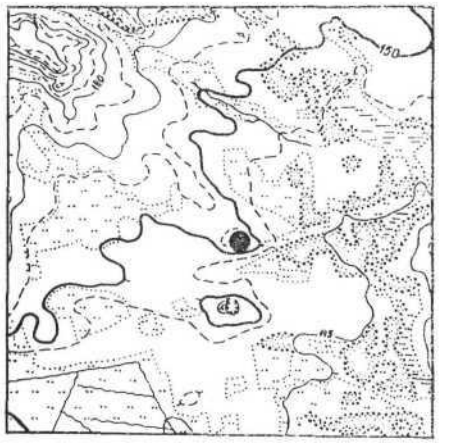

Ryc. 68. Grodzisk (d. pow. Mińsk Mazowiecki), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

grubości 8 cm, intensywnie czarnej ziemi z bardzo dużą zawartością węgli drzewnych i warstewką polepy u spodu — pozostałość spalonej konstrukcji drewnianej umocnień obronnych gródka wewnętrznego. Poza krawędzią stożka stwierdzono niewidoczną dziś na powierzchni fosę, szerokości około 5 m, głębokości do 1,75 m.

W wykopie V (2 × 3 m), usytuowanym na platformie stożka wewnętrznego, warstwy kulturowej nie stwierdzono.

Na polach uprawnych, przylegających do grodziska od strony wschodniej znaleziono ułamki naczyń glinianych (zapewne ślady osady podgrodowej).

Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych, przęślik gliniany.

Chronologia: XI w.

Literatura: Witanowski 1900, s. 145 (jako Grodzisk, pow. Nowomiński); Jakimowicz 1921 a, s. 14; Mikulski 1938, s. 1—37; Nosek 1951, s. 355;

Mapa grodzisk 1964, s. 33, 59 (jako Grodzisk Mazowiecki), Paderewska 1968, s. 190—191.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 827, data wpisania do rejestru 10 II 1969 r.

Własność: prywatna.

L. P.

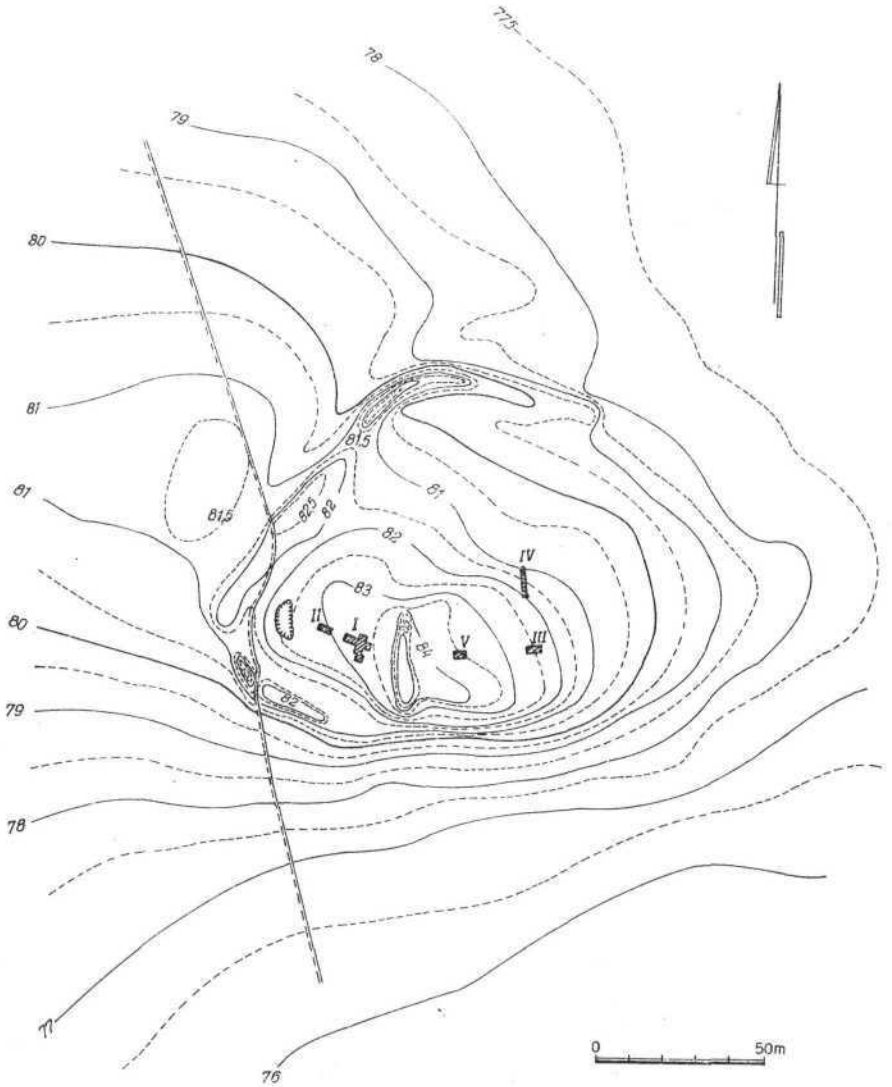

Ryc. 69. Grodzisk (d. pow. Mińsk Mazowiecki), woj. siedleckie. Plan tachimetryczny grodziska

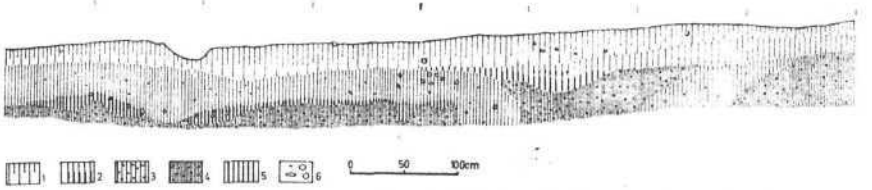

Ryc. 70. Grodzisk (d. pow. Mińsk Mazowiecki), woj. siedleckie. Profil ściany północnej wykopu sondażowego I. Oprac. L. Paderewska

1 — humus, 2 — warstwa kulturowa (ziemia brunatnoczarna i intensywnie czarna), 3 — ziemia piaszczysta jasnobrunatna z bardzo małą zawartością żwiru, 4 — ziemia piaszczysta jasnobrunatna z bardzo dużą zawartością żwiru, 6 — kamienie

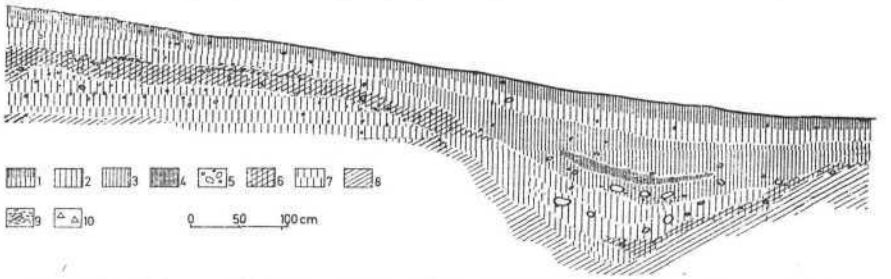

Ryc. 71. Grodzisk (d. pow. Mińsk Mazowiecki). Profil ściany zachodniej wykopu sondażowego IV. Oprac. L. Paderewska

1 — próchnica współczesna, 2 — piasek lekko zhumusowany, 3 — piasek średnio zhumusowany, 4 — piasek silnie zhumusowany, 5 — kamienie, 6 — ziemia gliniasta zhumusowana, 7 — piasek calcowy, 8 — glina calcowa, 9 — węgle drzewne, 10 — fragmenty ceramiki

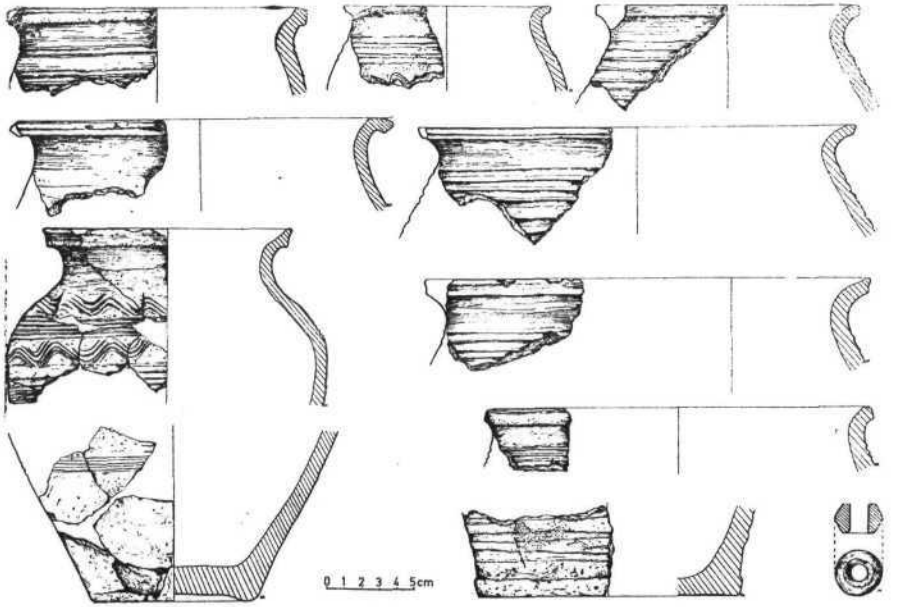

Ryc. 72. Grodzisk (d. pow. Mińsk Mazowiecki), woj. siedleckie. Ceramika

GRODZISK, gmina Czerwin (d. pow. Ostrołęka), woj. ostrołęckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Różan, Pas 37, Słup 33; dług. geogr. 21°50′, szer. geogr. 53°00′.

Grodzisko leży na prawym tarasie rzeki Orz, na krawędzi niewielkiego wzniesienia w północno-zachodnim narożu byłego parku dworskiego, w odległości 250 m na zachód od skrzyżowania dróg przy dawnym dworze.

Badania terenowe: powierzchniowe ZPAA 1957 r. (Ł. Okuliczowa); sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (I. Górska).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o kształcie regularnego koła (plan V). Zachowana wysokość wału od strony zewnętrznej do 3,5 m, od strony wewnętrznej 2,5 m. Wnętrze o średnicy około 80 m. Od strony północnej i północno-zachodniej zachował się ślad fosy (?). Korona wału obsadzona została drzewami, majdan jest pod uprawą. Wał grodziska przerwany jest w dwóch miejscach dla współczesnych potrzeb gospodarczych.

Wyniki badań: Badaniami objęto partię wału zachodniego (w miejscu jego zniszczenia), odsłaniając profil o długości 20 m. Uchwycono od strony zewnętrznej partię ewentualnej fosy, natomiast od strony wnętrza odsłonięto niewielki odcinek ilustrujący układ warstw kulturowych. Stwierdzono, że podstawa wału miała około 10 m szerokości, nad nią (ok. 80 cm wyżej) znajdowała się warstwa próchnicy drzewnej o szerokości 5,5 m, będąca zapewne pozostałością fundamentów zasadniczej drewniano-ziemnej konstrukcji obronnej wału. Stwierdzone na całej wysokości wału ślady próchnicy drzewnej pozwalają sądzić, że była to konstrukcja przekładkowa. Od zewnętrznej

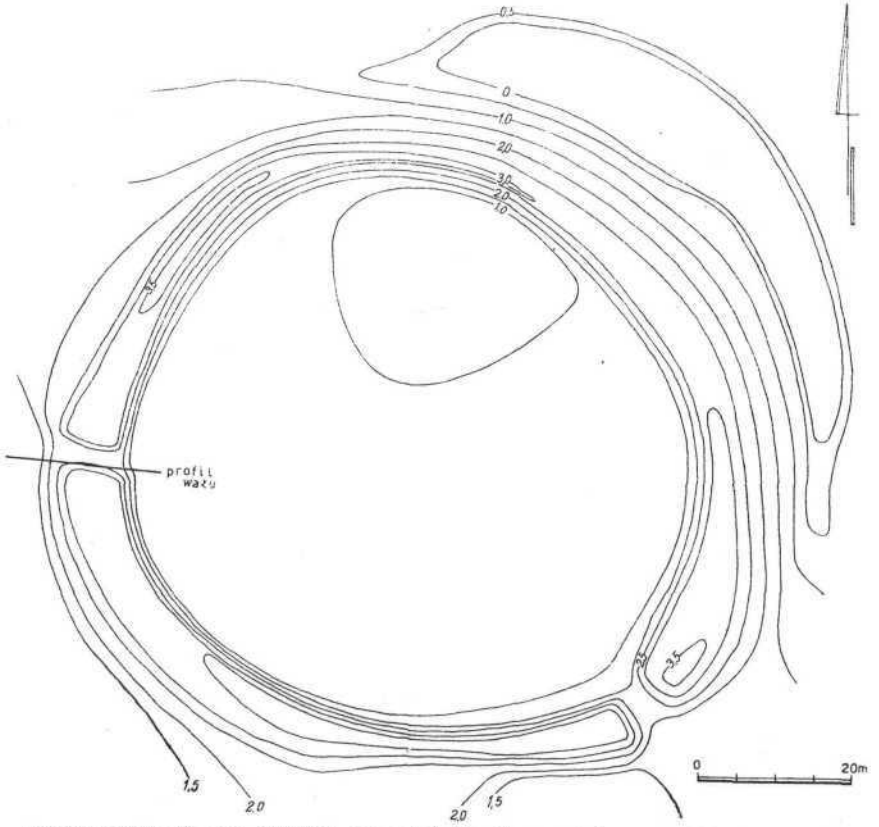

Ryc. 73. Grodzisk (d. pow. Ostrołęka), woj. ostrołęckie. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

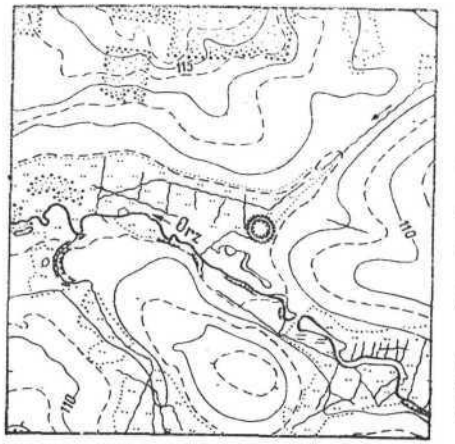

Ryc. 74. Grodzisk (d. pow. Ostrołęka), woj. ostrołęckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

strony wału, w odległości 2 m od wspomnianych fundamentów konstrukcji obronnej, zachował się ślad po słupie. Być może w miejscu tym znajdował się jeden z dodatkowych elementów systemu obronnego — linia ściany zaporowej przed wałem.

Różnica wysokości między zachowaną wysokością wału a największym obniżeniem terenu — ewentualną fosą — wynosi ok. 4 m. Nad częścią wypełniska fosy odsłonięto fragment nowożytnej drogi zbudowanej z kilku warstw kamieni. U podnóża wału, od strony wewnętrznej odsłonięto ślady spalonego drewna oraz spore ilości polepy. Są to także pozostałości elementów konstrukcyjnych wału, które po pożarze uległy zsunięciu po jego stoku.

Źródła archeologiczne: drobne ułamki naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod 1468 r. jako Grodzysko, AGAD, Metryka Koronna 5,95.

Chronologia: X/XI-XII w.

Literatura: Drewko 1929, s. 274; Mapa grodzisk 1964, s. 33, 59.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 754, data wpisania do rejestru 20 XII 1965 r.

Własność: Państwowego Zakładu Unasienniania Zwierząt w Grodzisku.

J.G.

GRODZISK, gmina Zbuczyn Poduchowny (d. pow. Siedlce), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Łosice, Pas 40, Słup 35; dług. geogr. 20°26′, szer. geogr. 50°0,3′.

Grodzisko, leżące w pobliżu torów linii kolejowej Siedlce—Łuków, na dawnych polach dworskich, między Grodziskiem, Dziewulami i Łęcznowolą, zostało około 1850 r. całkowicie zaorane. Obecnie nie istnieją po nim żadne ślady na powierzchni.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1531 jako Grodzisko, A. Pawiński, *Polska XVI w.*, t. III: *Małopolska*, Źródła Dziejowe, t. XIV, Warszawa 1886, s. 382.

Chronologia: wczesne średniowiecze (?).

Literatura: Mikulski 1937 b, s. 101; Nosek 1951, s. 359; Musianowicz 1960, s. 203.

J.P.

GRODZISK, gmina Grębków (d. pow. Węgrów), woj. siedleckie (dawniej jako Jarnice)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Węgrów,

Ryc. 75. Grodzisk (d. pow. Węgrów), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Pas 39, Słup 34; dług. geogr. 21°58′45″, szer. geogr. 52°19′30″.

Grodzisko położone na wysokim lewym brzegu Liwca, wysuniętym cyplowato w dolinę rzeki, na południowym krańcu wsi, tuż przy zabudowaniach. Nazwa miejscowa „Okopy" lub „Reduta Szwedzka" (fot. 26).

Badania terenowe: powierzchniowe w 1927 r. (J. Mikulski); weryfikacyjne i inwentaryzacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1967 r. (L. Paderewska).

Opis obiektu: Grodzisko dwuczłonowe o wymiarach około 250 × 200 m (plan VI). Od wschodu i południa otaczają je starorzecza Liwca, którego koryto odsunęło się dziś bardziej

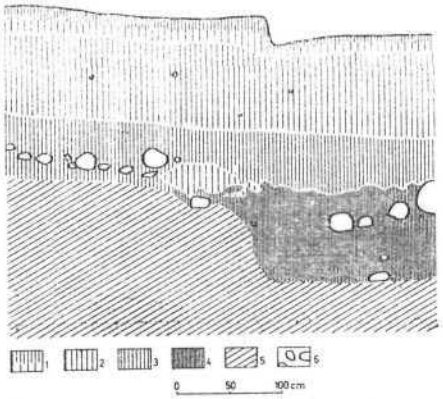

Ryc. 76. Grodzisk (d. pow. Węgrów), woj. siedleckie. Profil ściany południowej wykopu sondażowego VIII. Oprac. L. Paderewska

1 — próchnica współczesna, *2* — ziemia lekko zhumusowana, *3* — ziemia średnio zhumusowana, *4* — ziemia silnie shumusowana, *5* — glina calcowa, *6* — kamienie

na wschód. U podnóża wału od strony południowo-wschodniej wypływa źródełko. Od zachodu grodzisko odcięte jest głęboką fosą, od północy, tj. od strony wsi — ślad fosy. Wysokość wału zewnętrznego od strony rzeki ok 10 m, z innych stron do 6 m. Wał zewnętrzny i fosa zachowane dość dobrze, wał wewnętrzny w partii zachodniej i północnej grodziska jest dzisiaj ledwo widoczny wskutek długotrwałej orki. Cała powierzchnia grodziska jest od wielu lat pod uprawą (fot. 27—29).

Wyniki badań: Przeprowadzono 9 wykopów szerokości 1,5 lub 2 m, o łącznej powierzchni ok. 65 m². Siedem z nich (wykopy III—IX) usytuowano wzdłuż jednej osi w południowej części grodziska, wykopy I i II w odległości 40 m na północny zachód od tej osi.

Wykop I u podnóża wału zachodniego od strony wewnętrznej odsłonił wypełnisko zagłębienia przywałowego. Na głębokości 2,25 m od powierzchni ziemi wystąpiła woda gruntowa, uniemożliwiając dalszą eksplorację. Wykop II na zewnętrznym stoku wału wewnętrznego ujawnił nikłą warstwę kulturową zanikającą w kierunku kulminacji. Na majdanie, w wykopach III—VI stwierdzono warstwę kulturową miąższości do 20 cm. Wykopy VII i IX, u podnóża wału wewnętrznego w południowej części grodziska, odsłoniły zarys niewidocznej na powierzchni fosy o nieckowatym dnie, szerokości ok. 9 m. Tu również na głębokości ok. 2 m wystąpiła woda, uniemożliwiając dalszą pracę.

U podnóża wału wschodniego grodziska po stronie wewnętrznej przeprowadzono wykop VIII. Odsłonięto zagłębienie przywałowe o płaskim dnie, głębokości 2,25 m od powierzchni. Brzeg jego tworzył szeroki stopień wznoszący się nieco w kierunku jądra wału. Wyżej na całej przestrzeni wykopu zalegały 2 grube warstwy rozsypiskowe wału, w których spągu wystąpiła warstwa kamieni, pochodzących zapewne ze zniszczonej konstrukcji obronnej.

Na polach przyległych do grodziska ślady osady podgrodowej (fragmenty naczyń glinianych).

Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych, zwłaszcza z wypełniska zagłębienia przy wale wschodnim, węgle drzewne, polepa.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1442 jako Grodzisko, AGAD, Metryka Koronna 3,270.

Chronologia: XI w.

Gród wzniesiono na obszarze osady z okresu późnolateńskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich.

Literatura: Łuniewski 1881, s. 460; Mikulski 1937 c; Nosek 1951, s. 364; Musianowicz 1960, s. 201—202; *Mapa grodzisk* 1964, s. 33, 59; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 160—161.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 275, data wpisania do rejestru 15 III 1961 r.

Własność: prywatna.

L. P.

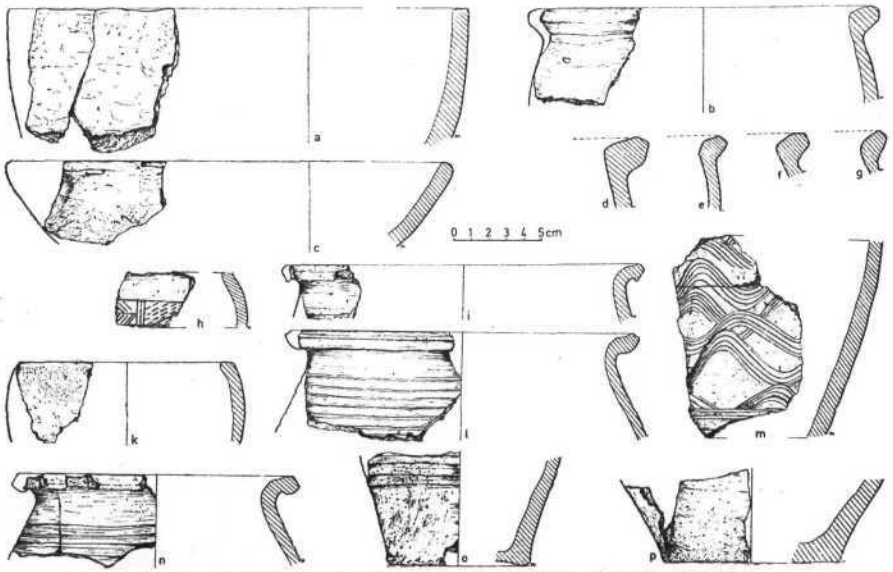

Ryc. 77. Grodzisk (d. pow. Węgrów), woj. siedleckie. Materiał zabytkowy

a-h, k — fragmenty naczyń ze starszej osady (późny okres lateński i wczesny okres wpływów rzymskich), *i, l-p* — fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych

Ryc. 78. Gródek (d. pow. Sokołów Podlaski), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

GRÓDEK, gmina Jabłonna Lacka (d. pow. Sokołów Podlaski), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Drohiczyn n. Bugiem, Pas 39, Słup 35; dług. geogr. 22°30′30″, szer. geogr. 52°28′40″.

Grodzisko leży na lewym brzegu Bugu, na wysokiej krawędzi doliny, w obrębie zabudowań wsi.

Badania terenowe: powierzchniowe w 1958 r. (B. Gierlach); sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1968 r. (I. Górska).

Opis obiektu: Zachował się jedynie fragment wału długości około 200 m od strony zachodniej i południowo-zachodniej (plan VII). Całość powierzchni grodziska jest pod uprawą, częściowo wykorzystywana jako sad owocowy. Wał niszczony jest współczesną zabudową.

Wyniki badań: Wykop o wymiarach 8 × 2 m usytuowany został w północno-zachodniej części grodziska. Odsłonięto fragment konstrukcji wału obronnego w postaci dość dobrze zachowanych resztek spalonego drewna. Ślady drewna wystąpiły na długości 3 m, oblepione były gliną i tworzyły zarys prostokątnych skrzyń, wypełnionych gliną. Uchwycono także jedno naroże skrzyni, wzmocnione dodatkowo kamieniami. Zachowana wysokość skrzyni 80 cm, również tyle wynosi jej szerokość. Do jej lica od strony wnętrza grodu przylegała ława kamienna o szerokości 180 cm, zachowana do wysokości 40—80 cm. Na jej powierzchni znajdowały się drobne węgle drzewne, pochodzące ze zniszczonej warstwy bierwion, tworzących górną partię konstrukcji skrzyniowej wału. Całość przykrywały gliniaste i próchniczne warstwy ziemi.

Wykop objął także niewielki fragment wnętrza grodu, ujawniając dwie fazy osadnictwa. Warstwy kulturowe starszej fazy zalegały na głębokości 80—120 cm, warstwy młodszej fazy na głębokości 20—80 cm od powierzchni wykopu. Z młodszą fazą wiąże się konstrukcja skrzyniowa wału obronnego.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, bryłki żużla żelaznego, kość zwierzęca.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1401 jako Grodek, E. Rykaczewski, *Inventa-*

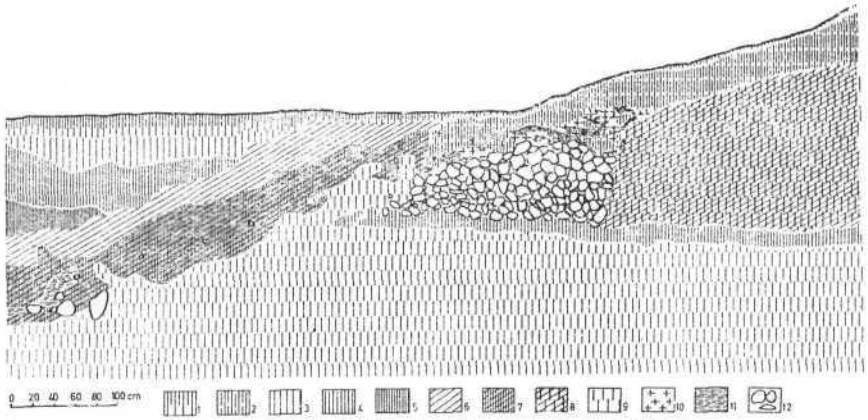

Ryc. 79. Gródek. Profil zachodni wykopu. Oprac. I. Górska

1 — próchnica współczesna, *2* — piasek średnio zhumusowany, *3* — piasek lekko zhumusowany, *4* — ziemia średnio zhumusowana, *5* — ziemia silnie zhumusowana, *6* — glina, *7* — ziemia gliniasta silnie zhumusowana, *8* — jasnożółty piasek zmieszany z gliną, *9* — piasek calcowy, *10* — węgle drzewne, *11* — polepa, *12* — kamienie

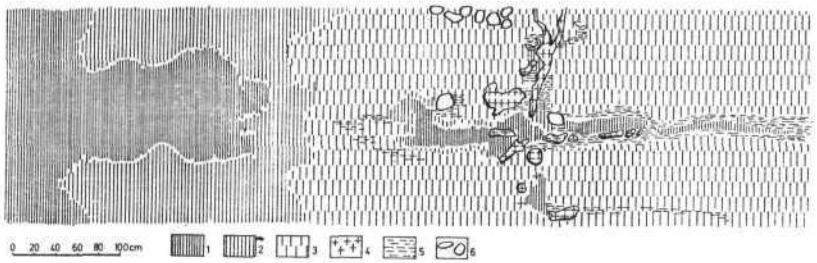

Ryc. 80. Gródek. Plan wykopu na głęb. 40—50 cm. Oprac. I. Górska

1 — ziemia średnio zhumusowana, *2* — ziemia lekko zhumusowana, *3* — jasnożółty piasek, *4* — węgle drzewne, *5* — polepa, *6* — kamienie

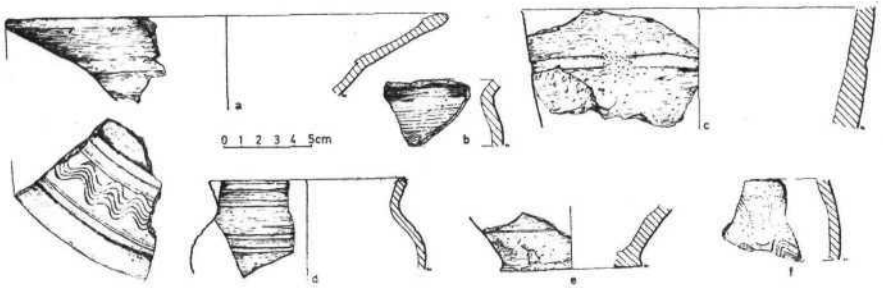

Ryc. 81. Gródek. Ceramika

a, d, e — z młodszej fazy osadniczej, *b, c, f* — ze starszej fazy osadniczej

rium omnium et singulorum privilegiorum..., Paryż 1862, s. 358. Książę Janusz I Mazowiecki wystawia dokument w niewątpliwym ośrodku włości książęcej (wg J. Wiśniewskiego).

Chronologia: starsza faza — XII w., młodsza faza — XIV—XV w.

Literatura: Mapa grodzisk 1964, s. 33, 59; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 161.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 822, data wpisania do rejestru 10 II 1969 r.

Własność: prywatna oraz PGR, Zarządu GS i Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Jabłonnie Lackiej, a także Szkoły Podstawowej i Parafii Rzymsko-Katolickiej w Gródku.

I.G.

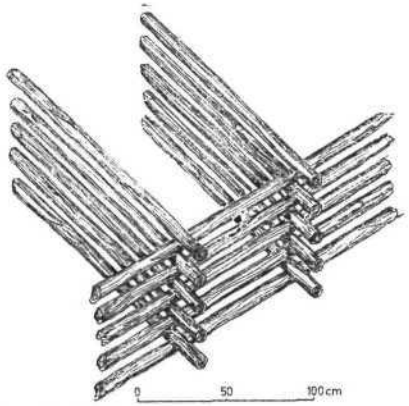

Ryc. 82. Gródek. Rzut aksonometryczny kostrukcji skrzyniowej wału (rekonstrukcja). Oprac. I. Górska

GRÓJEC, gmina loco (d. m. pow.), woj. radomskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Grójec, Pas 41, Słup 32; dług. geogr. 20°51′, szer. geogr. 51°52′.

Obiekt leży na krawędzi doliny rzeczki Molnicy, na jej prawym brzegu, w północno-zachodniej części miasta, opodal szosy warszawskiej. Stoi na nim kościół z zabudowaniami parafialnymi oraz cmentarzem (fot. 30).

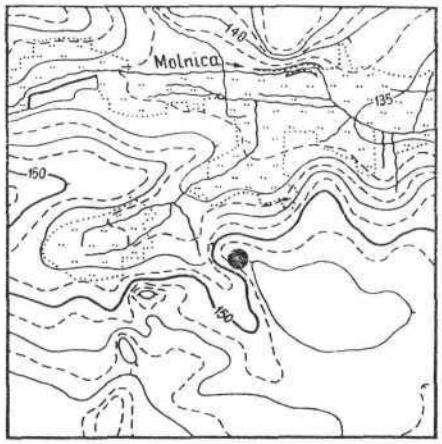

Ryc. 83. Grójec (d. m. pow.), woj. radomskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne Pracowni Inwentaryzacji Grodzisk Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego w 1951 r. oraz ZPAA w 1957 r.

Opis obiektu: Domniemane grodzisko ma kształt elipsy o wymiarach 47 × 54 m; jego wysokość mierzona od powierzchni drogi wynosi około 4 m w części północnej i zachodniej, 3 m w części południowej; część wschodnia jest całkowicie zniszczona przez budowę bramy kościelnej. Na połowie wysokości obiektu biegnie naokoło kościoła mur kamienny. Stoki porośnięte są gęstymi krzewami i drzewami i nie ulegają niszczeniu.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1234 jako in Groze (= Grodziec), Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 350.

Chronologia: wczesne średniowiecze (?).

Literatura: Jakimowicz 1916, s. 18; *Mapa grodzisk* 1964, s. 33, 63.

Nr rej. zab.: 33, data wpisania do rejestru 13 VIII 1954 r.

Własność: Parafii Rzymsko-Katolickiej w Grójcu.

J. P.

GRUDUSK, gmina loco (d. pow. Ciechanów), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Mława, Pas 36, Słup 31; dług. geogr. 20°37'45", szer. geogr. 53°03'30".

Grodzisko zwane przez miejscową ludność „Zielona Góra" leży w obrębie wsi na krawędzi niewielkiej doliny strugi, lewego dopływu Łydyni, na jej lewym brzegu, w odległości 140 m na północ od rozwidlenia szosy do Przasnysza i Ciechanowa, a 250 m na południe od rozwidlenia szos do Mławy i Chorzel (fot. 31 i 32).

Badania terenowe: powierzchniowe w 1950 r. (J. Antoniewicz i M. Gozdowski); inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1959 r.

Opis obiektu: Grodzisko stożkowate o zboczach stromych; górna platforma, wydłużona po osi północ-południe, ma wymiary 50 × 37 m. Wysokość grodziska wynosi ok. 15 m. Cały obiekt jest silnie zniszczony przez liczne wkopy. Stoki północny i południowy zostały częściowo rozwiezione w czasie II wojny światowej.

Wyniki badań: W odsłoniętych profilach licznych wkopów na szczycie grodziska, szczególnie po stronie północno-wschodniej, zaobserwowano występowanie warstwy kulturowej.

Ryc. 84. Grudusk. Plan tachimetryczny grodziska

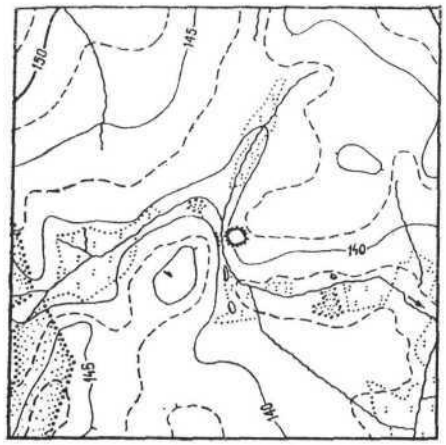

Ryc. 85. Grudusk (d. pow. Ciechanów), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Na południe i południowy wschód od grodziska, na polu ornym, ślady osady podgrodowej (warstwa kulturowa i fragmenty naczyń glinianych).

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Grudomzch, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.

Chronologia: XI—XII w.

Literatura: Gawarecki 1828, s. 50—100, Ostaszewski 1934, s. 56; Antoniewicz, Gozdowski 1952, s. 48; *Mapa grodzisk* 1964, s. 33, 55.

Zbiory: PMA w Warszawie.

Nr rej. zab.: 7, data wpisania do rejestru 11 III 1949 r.

Własność: PGR w Grudusku.

J. P.

GRZEBSK, gmina Wieczfnia Kościelna (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Mława, Pas 36, Słup 31; dług. geogr. 20°26', szer. geogr. 53°13'30".

Grodzisko leży w widłach Orzyca i jego lewego dopływu — strugi bez nazwy, w zabagnionej i podmokłej dolinie, w odległości 600 m na północny wschód od kościoła (fot. 33 i 34).

Badania terenowe: powierzchniowe w 1951 r. (J. Antoniewicz i M. Gozdowski), inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1959 r.

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o średnicy 65 m. Średnica wnętrza 45 m. Wysokość wału ok. 10 m, przy czym największa kulminacja występuje w partii zachodniej grodziska. W części północnej wał jest szerszy i nieco obniżony. Grodzisko ma ślady zniszczeń w postaci licznych wkopów, w profilach których widoczne są węgle drzewne, kamienie, polepa, żużel. Powierzchnię grodziska porastają drzewa i krzewy.

Na zachód od grodziska, na wzniesieniu o powierzchni ok. 2 ha, na polu uprawnym stwierdzono ślady osady podgrodowej (fragmenty naczyń glinianych).

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Grebezco, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.

Chronologia: XI—XII w.

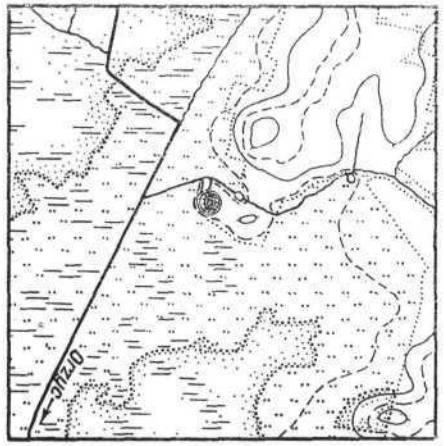

Ryc. 86. Grzebsk (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Literatura: Ostaszewski 1934, s. 58; Kniss 1939, s. 46; Antoniewicz, Gozdowski 1952, s. 67; *Mapa grodzisk* 1964, s. 34, 55.

Zbiory: PMA w Warszawie.

Nr rej. zab.: 12, data wpisania do rejestru 8 XII 1949 r.

Własność: PGR Grzebsk.

J. P.

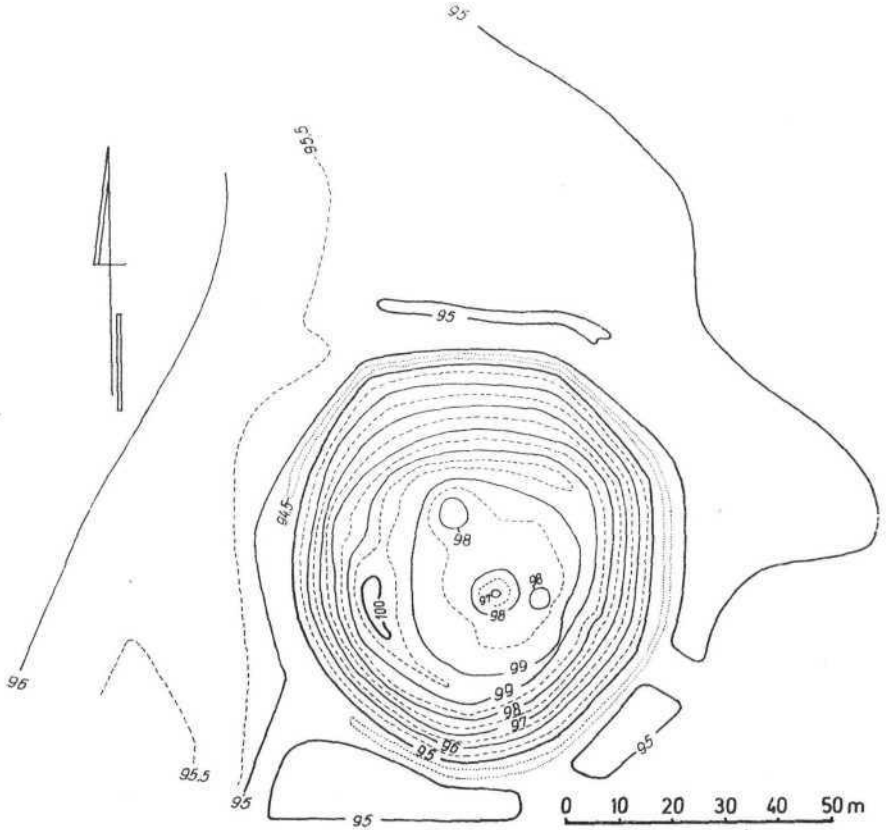

Ryc. 87. Grzebsk. Plan tachimetryczny grodziska

HUSZLEW, gmina loco (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Biała Podlaska, Pas 40, Słup 36; dług. geogr. 22°51′30″, szer. geogr. 52° 08′.

Grodzisko znajduje się na południowo-wschodnim skraju niewielkiej wyniosłości, pośród rozległych, dawniej podmokłych łąk, w widłach dwóch małych strumyków bez nazwy, w odległości 300 m na południowy zachód od drogi do Makarówki. Nazwa miejscowa „Horodzisko" (fot. 35 i 36).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (W. Szymański).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate z podwójną linią wałów, o rozmiarach około 130 × × 115 m. Wał zewnętrzny szerokości do 18 m, wysokości do 1,8 m, oddzielony od majdanu zagłębieniem szerokości do 12 m. Od strony południowej znajduje się siodłowate kilkumetrowe obniżenie (przejście bramne?). Wał wewnętrzny na krawędzi majdanu jedynie miejscami uchwytny, wysokości do 60 cm. Całość obiega płytkie, miejscami silnie podmokłe zagłębienie podobne do wewnętrznego. Obiekt znajdował się okresowo pod uprawą, co mogło spowodować obniżenie wałów; obecnie pokryty darnią, stanowi część kompleksu łąkowego.

Wyniki badań: 2 wykopy sondażowe szerokości 2 m przeprowadzono przez centrum grodziska wzdłuż osi północ-południe. Łącznie przebadano przestrzeń 104 m². W części północnej odkryto pod humusem trzy jamy wchodzące częściowo w ścianki wykopu, w tym dwie zawierające typową ceramikę XI w., jedna — starszą. Rozpoznano częściowo piaszczysty nasyp wału wewnętrznego na odcinku północnym i południowym, odkrywając w górnej jego partii podłużne skupisko przepalonego drewna i rozlasowanej polepy, bliżej stoku wewnętrznego rozsypisko kamienne, dalej grubą warstwę spływu i niwelacji. Badania wykazały małą intensywność dwufazowego zasiedlenia obiektu (brak jednolitej warstwy) oraz doraźny charakter

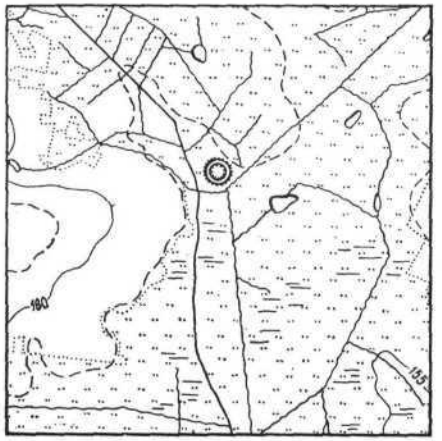

Ryc. 88. Huszlew (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

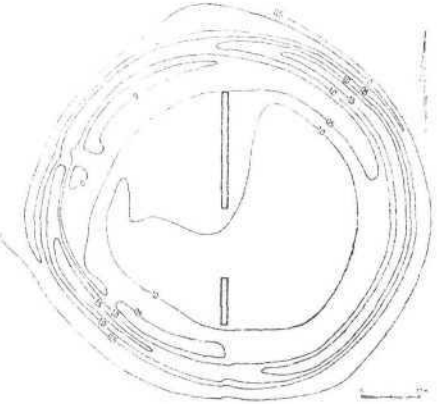

Ryc. 89. Huszlew. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

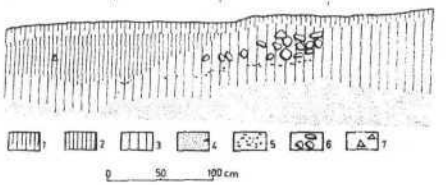

Ryc. 90. Huszlew. Profil wschodni wału wewnętrznego z zagłębieniem przywałowym. Oprac. W. Szymański
1 — humus, *2* — ziemia średnio zhumusowana, *3* — ziemia lekko zhumusowana, *4* — piasek, *5* — węgle drzewne, *6* — kamienie, *7* — ceramika

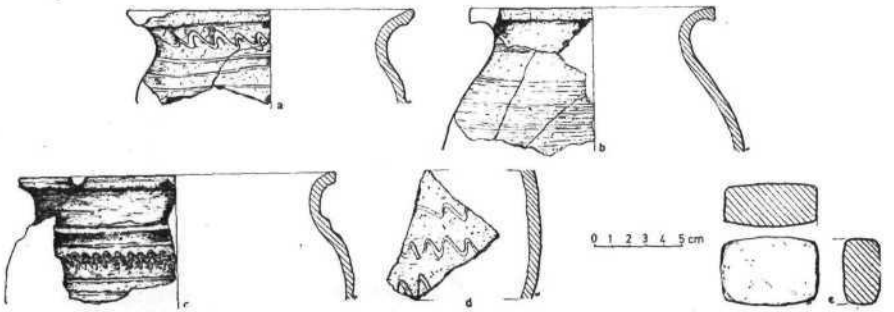

Ryc. 91. Huszlew. Materiał zabytkowy
a–d — ułamki naczyń glinianych, *e* — osełka kamienna

umocnień wewnętrznych w postaci płotu na niewysokim wale (fot. 37).
Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, osełka, kości zwierzęce.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1509 jako Uslewo, A. Pleszczyński, *Opis historyczno-statystyczny parafii Międzyrzeckiej*, Warszawa 1911, s. 155; wieś ruska (wg J. Wiśniewskiego).
Chronologia: IX w. (?); XI w.
Literatura: Mikulski 1937 b, s. 103—104; Nosek 1951, s. 359. *Mapa grodzisk* 1964, s. 34, 59; Szymański 1968 a, s. 179—180.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Nr rej. zab.: 751 A, data wpisania do rejestru 20 IX 1965 r.
Własność: PGR w Huszlewie.

W. S.

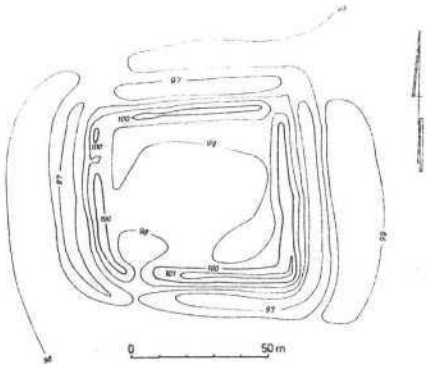

Ryc. 93. Kaleń. Plan tachimetryczny grodziska

KALEŃ, gmina Sobolew (d. pow. Garwolin), woj. siedleckie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Kozienice, Pas 42, Słup 33; dług. geogr. 21°42′45″, szer. geogr. 51°43′15″.

Grodzisko leży na północnym krańcu Kalenia, 200 m na zachód od drogi.
Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1959 r.
Opis obiektu: Grodzisko z dobrze zachowaną pojedynczą linią wału, tworzącą prostokąt o wymiarach 55 × 50 m. W wale zachowanym do wysokości ok. 2 m widoczne są dwie przerwy, prawdopodobnie pierwotne wjazdy: jedna w narożu wschodnim, druga od południowego zachodu. Grodzisko otoczone jest fosą szeroką do 10 m, stale napełnioną wodą, której średni poziom utrzymuje się do 1 m głębokości. Pośrodku grodziska znajduje się niewielkie wzniesienie dochodzące do 1 m wysokości, będące pod uprawą. Występują na nim liczne kamienie, ułamki cegieł-palcówek, fragmenty naczyń glinianych i kafli. Według relacji właściciela gruntu, w wewnętrznej części obiektu przed 30 laty odkopano kamienno-ceglane fundamenty, a w południowo-zachodniej przerwie w wale znaleziono płyty kamienne. Grodzisko, z wyjątkiem naroża zachodniego, rozplantowanego i zrytego licznymi wkopami, zachowane jest bardzo dobrze. Wał oraz część wnętrza są nieużytkiem porośniętym rzadkim lasem. Obiekt nie ulega dalszemu niszczeniu.
Chronologia: średniowiecze.
Literatura: Mapa grodzisk 1964, s. 34, 63.
Nr rej. zab.: 939, data wpisania do rejestru 5 XI 1971 r.
Własność: prywatna.

J. P.

Ryc. 92. Kaleń (d. pow. Garwolin), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

KARNIEWO, gmina Regimin (d. pow. Ciechanów), woj. ciechanowskie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Ciechanów, Pas 37, Słup 31; dług. geogr. 20°34′40″, szer. geogr. 52°57′15″.

Grodzisko położone jest na krańcu wzgórza, wysuniętego cyplowato w dolinkę ciągnącą się między Regiminem a Karniewem, którą płynie strumyk uchodzący do rzeki Łydyni. Wzgórze to należy do pasma wzniesień morenowych, ciągnących się dalej na północ i na wschód. Grodzisko znajduje się blisko pierwszych zabudowań wsi Karniewo, po prawej stronie drogi prowadzącej z Regimina przez Karniewo do Włost.
Badania terenowe: weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (L. Paderewska).
Opis obiektu: Teren grodziska odcięty został od reszty wzgórza wałem i fosą, które wskutek zniwelowania długotrwałą orką są dziś słabo widoczne. Wymiary całego obiektu około 70 × 25 m; szerokość wału ok. 16 m, wysokość nie przekracza 70—80 cm. Z innych stron stromy stok wzgórza stanowił naturalny element zabezpieczający, być może jeszcze dodatkowo umocniony; wzdłuż jednego boku rysuje się bardzo słabo ślad wału (?). Całe wzgórze jest od wielu lat pod uprawą.
Wyniki badań: Poprowadzono trzy wykopy o łącznej powierzchni 32 m².

Wykop I (1,5 × 15 m) objął fosę i zewnętrzny stok wału (plan VIII). Pod warstwą ziemi ornej i podglebia odsłonięto fosę szerokości 6 m, głębokości do 1,4 m. Od strony wału brzeg fosy tworzył stopień, na którym zalegała warstwa kamieni w ciemnoszarej ziemi z węgielkami drzewnymi. Warstwa ta, miąższości 30—40 cm, przerwana częściowo przez późniejszy wkop, ciągnie się dalej w kierunku kulminacji wału; w tej dalszej partii kamienie są znacznie mniej liczne. Wyższe nawarstwienia uległy zniszczeniu i stopniowej niwelacji. Jak wynika z tych obserwacji, wał usypany był z kamieni i gliny;

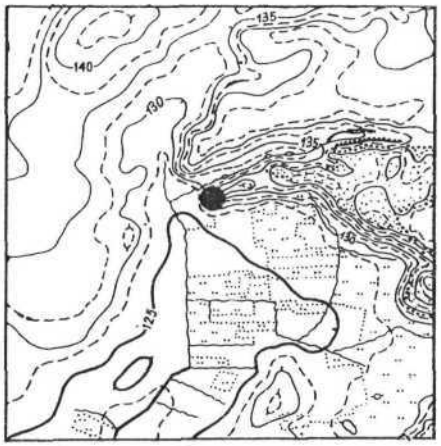

Ryc. 94. Karniewo (d. pow. Ciechanów), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

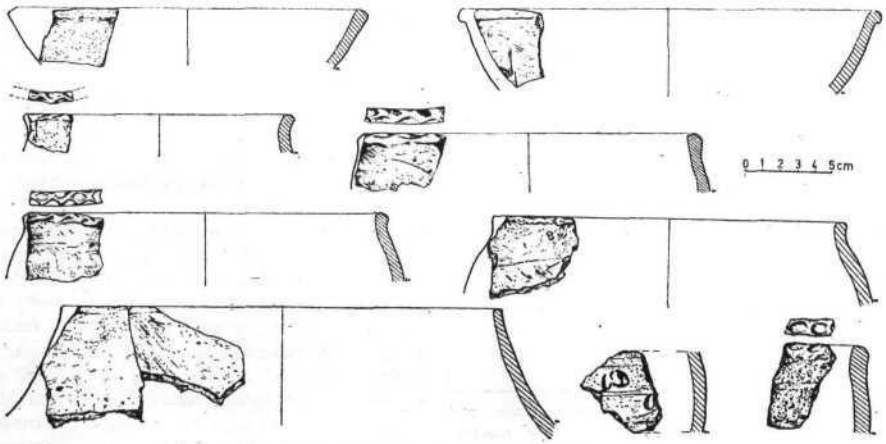

Ryc. 95. Karniewo. Fragmenty naczyń glinianych

być może, pewną rolę miały w jego konstrukcji jakieś elementy drewniane (liczne węgielki drzewne w warstwie).

Wykop II (1,5 × 5 m), u podnóża wału po stronie wewnętrznej, odsłonił pod warstwą ziemi ornej i podglebia zagłębienie w calcu, uchwycone na odcinku ok. 3 m i ciągnące się dalej w kierunku wału; w wypełnisku węgielki drzewne i bryły polepy.

W wykopie III (1 × 3 m), usytuowanym we wnętrzu grodziska, stwierdzono warstwę kulturową miąższości do 25 cm, miejscami zanikającą.

Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych.

Chronologia: wczesny okres epoki żelaza (Halsztat D).

Literatura: Jakimowicz 1935, s. 267—268; Ostaszewski 1934, s. 56; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 156—157.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Własność: prywatna.

L. P.

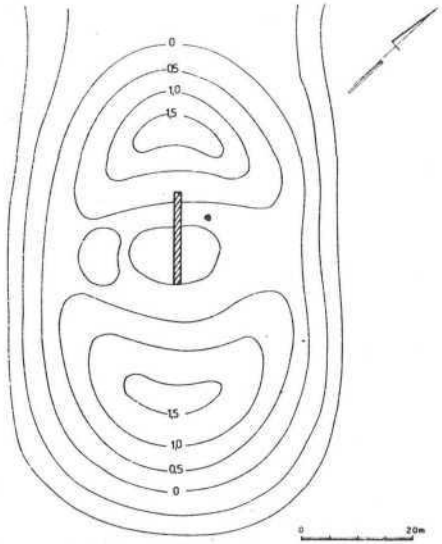

Ryc. 97. Karwosiaki-Noskowice. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

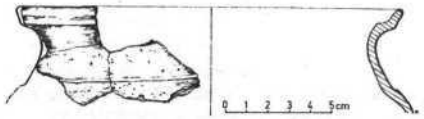

Ryc. 98. Karwosiaki-Noskowice. Fragment naczynia

KARWOSIAKI-NOSKOWICE, gmina Brudzeń Duży (d. pow. Płock), woj. płockie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płock, Pas 38, Słup 29; dług. geogr. 19°34′30″, szer. geogr. 52°40′30″.

Grodzisko położone jest na końcu piaszczystego cypla morenowego kilkumetrowej wysokości, otoczonego z trzech stron podmokłymi łąkami, graniczącego od południowego zachodu z niewielkim jeziorem, ok. 200 m na północny zachód od zachodniego krańca przysiółka Karwosiaki-Dłużniewo. Nazwa miejscowa „Okop" (fot. 38 i 39).

Ryc. 96. Karwosiaki-Noskowice (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w latach 1957 i 1958; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (W. Szymański).

Opis obiektu: Grodzisko znajduje się od dawna pod uprawą, w wyniku czego uległo znacznemu odkształceniu. Wał pierwotnie pierścieniowaty, obecnie w formie dwóch sierpów stycznych końcami, szerokości u podstawy do 20 m, maksymalnej wysokości 1,5 m, między nimi owalny, siodłowaty majdan o wymiarach 15 × 20 m.

Wyniki badań: Wykop sondażowy (2 ×20 m) przeprowadzono przez centralną część grodziska po osi wału morenowego. Pod grubą warstwą humusu i warstwą niwelacyjną miąższości łącznie do 1,35 m stwierdzono intensywnie zhumusowany zsuw z wału miąższości do 1 m. W jego spodniej części, równomiernie nasyconej drobnymi węgielkami drzewnymi, w części przylegającej do wału odkryto podłużne palenisko o wymiarach 80 × 120 cm, miąższości do 8 cm, oraz niewielkie ilości ułamków naczyń glinianych.

Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona ok. 1240 r. jako Karwosec, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 301.

Chronologia: XII w.

Literatura: Smoleński 1879, s. 2; *Materiały* 1900, s. 135; Witanowski 1901, s. 218; Szymański 1958, s. 7, 1968 a, s. 177—178; *Mapa grodzisk* 1964, s. 39, 58 (jako Noskowice).

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Własność: prywatna.

W. S.

KLIMY, gmina Olszanka (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie (dawniej jako Ostoje)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Łosice, Pas 40, Słup 35; dług. geogr. 22°35′, szer. geogr. 52°08′30″.

Grodzisko zw. „Redutą Szwedzką" leży na prawym brzegu Liwca, na niewysokim, owalnym wzniesieniu w dolinie rzeki, w odległości 1 km na zachód od Klimów (fot. 40).

Badania terenowe: weryfikacyjne i inwentaryzacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe z ramienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie w 1967 r. (M. Czarnecki).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o podwójnej linii wałów, otoczone fosą. Od 1937 r. znajduje się pod stałą uprawą, która przyczyniła się w dużym stopniu do zniszczenia wałów i fosy wewnętrznej. Wały obecnie są

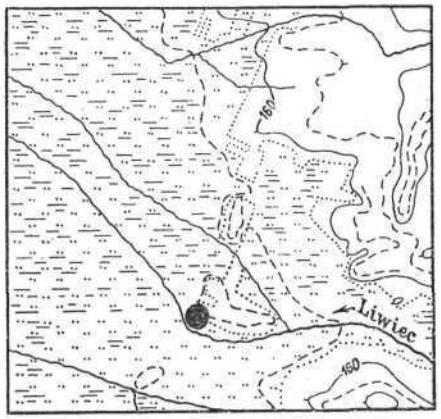

Ryc. 99. Klimy (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

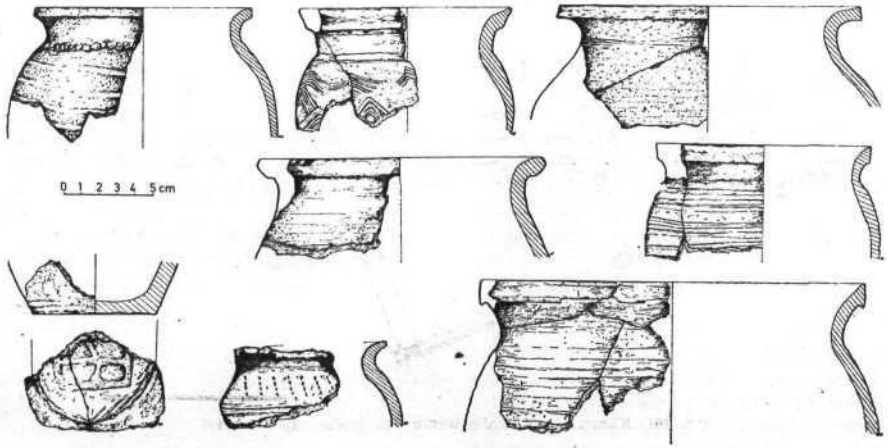

Ryc. 100. Klimy. Ceramika

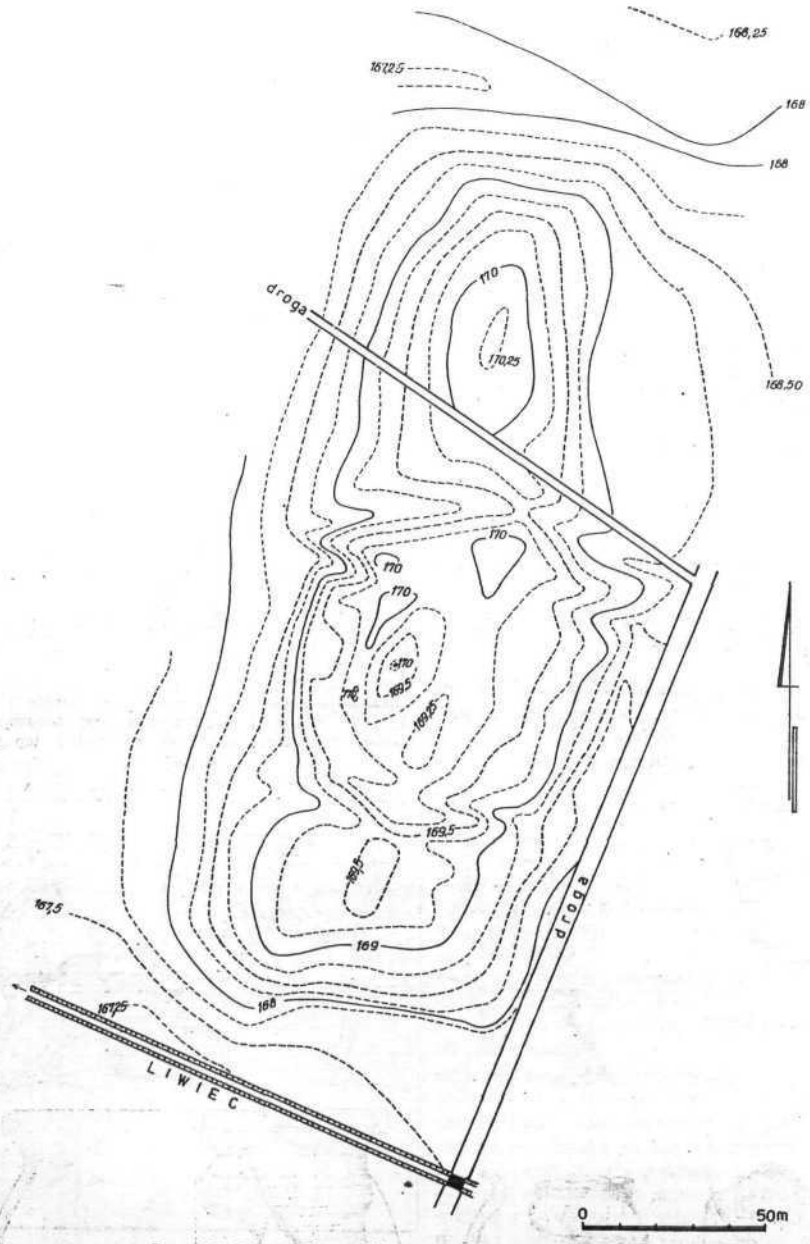

Ryc. 101. Klimy. Plan tachimetryczny grodziska (uproszczony)

rozpełzłe i trudno uchwytne, największa ich wysokość wynosi 0,5 m. Ogólny kształt grodziska jest jednak jeszcze czytelny, zachowane są oba pierścienie wałów i fosa zewnętrzna.

Wyniki badań: Wykopy sondażowe zlokalizowano na terenie wnętrza grodziska, gdzie stwierdzono warstwę kulturową nieznacznej miąższości, bardzo ubogą, oraz na osadzie podgrodowej, gdzie zbadano część obiektu mieszkalnego (?) i stwierdzono ślady produkcji hutniczej. Łącznie zbadano 50 m² powierzchni.

Źródła archeologiczne: ostroga żelazna, fragmenty naczyń glinianych, przęśliki gliniane, fragmenty dyszy dymarkowej.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod

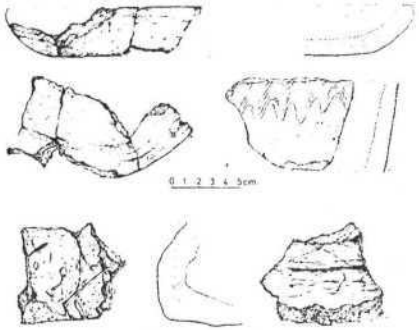

Ryc. 102. Klimy. Ceramika

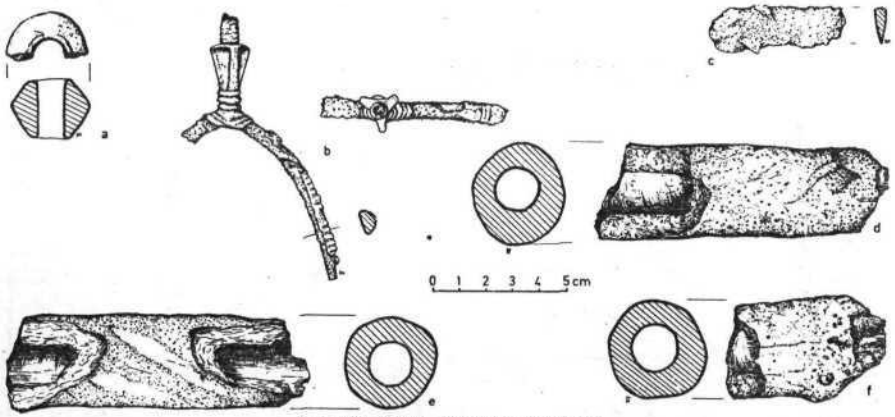

Ryc. 103. Klimy. Zabytki z grodziska

a — przęślik gliniany, *b* — ostroga żelazna inkrustowana, *c* — fragment żelaznego noża, *d-f* — fragment dyszy dymarki

r. 1546 jako Klimy, M. Dogiel, *Limites Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae*, Wilno 1758, s. 24.

Chronologia: XI—XII w.

Literatura: Łuniewski 1881, s. 463; Mikulski 1937 b, s. 102, Nosek 1951, s. 359, Musianowicz 1960, s. 203, *Mapa grodzisk* 1964, s. 35, 59; *Informator* 1968, s. 224.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 759 A, data wpisania do rejestru 23 II 1967 r.

Własność: prywatna.

J. P.

KOZŁÓW, gmina Parysów (d. pow. Garwolin), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Garwolin, Pas 41, Słup 33; dług. geogr. 21°41′45″, szer. geogr. 51°59′45″.

Grodzisko o lokalnej nazwie „Kopiec" leży na krawędzi doliny strugi Rydyni, na jej lewym brzegu, na wschodnim krańcu Kozłowa, tuż przy drodze do Gozda.

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1959 r.

Opis obiektu: Stożkowaty kopiec, wysokości ok. 8 m, o dość stromych zboczach. Górna platforma płaska, o wymiarach 35 × 33 m. Grodzisko otacza fosa szerokości 10 do 20 m, miejscami napełniona wodą. Na górnej platformie kopca są ślady dawnych wkopów, w których

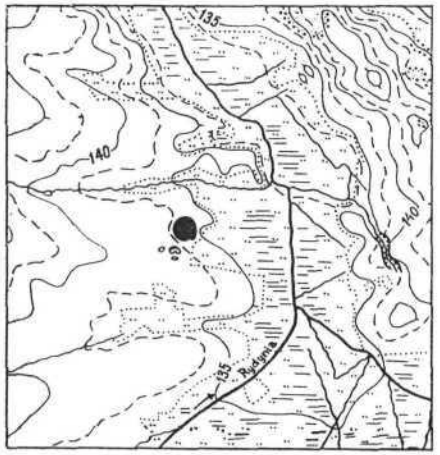

Ryc. 104. Kozłów (d. pow. Garwolin), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

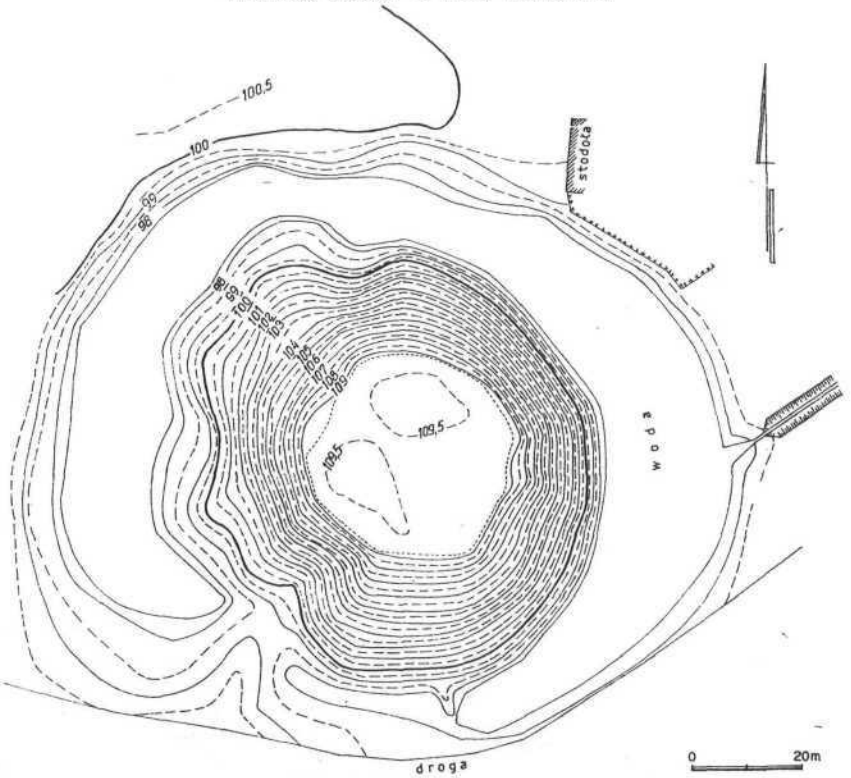

Ryc. 105. Kozłów. Plan tachimetryczny grodziska

znajdowano drobne ułamki cegieł. Grodzisko zarośnięte jest gęsto krzewami i drzewami i nie ulega obecnie niszczeniu.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1440 jako Koszlowo, AGAD, Metryka Koronna, 3,238.

Chronologia: średniowiecze (?).

Literatura: Mikulski 1949, s. 333—334; Nosek 1951, s. 359; Musianowicz 1960, s. 209, *Mapa grodzisk* 1964, s. 35, 59.

Nr rej. zab.: 936, data wpisania do rejestru 15 XI 1971 r.

Własność: prywatna.

J. P.

KRAJEWO WIELKIE, gmina Krzynowłoga Mała (d. pow. Pszasnysz), woj ostrołęckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 000 000, ark. Mława, Pas 36, Słup 31; dług. geogr. 20°48′, szer. geogr. 53° 19′.

Grodzisko położone jest w pobliżu zabudowań, po lewej stronie drogi prowadzącej od wsi do szosy Grudusk—Chorzele, w odległości 940 m od szosy (fot. 41).

Badania terenowe: powierzchniowe w 1916 r.

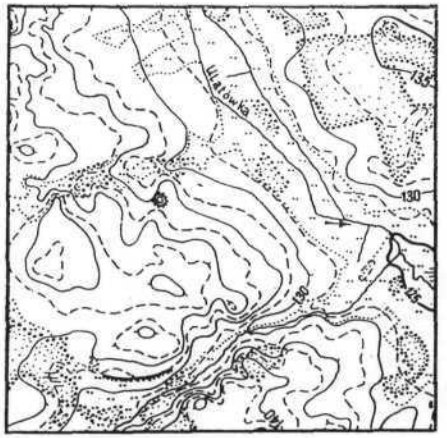

Ryc. 106. Krajewo Wielkie (d. pow. Przasnysz), woj. ostrołęckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

(F. E. Peiser); weryfikacyjne i inwentaryzacyjne w 1957 r. (A. Niewęgłowski); sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (Ł. Okuliczowa).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o kształcie kolistym, o wymiarach 19 × 20 m, otoczone wałem wysokości około 4,5 m. Cała powierzchnia obiektu pokryta kamieniami pochodzącymi zapewne z rozsypiska wału.

Wyniki badań: Wykop sondażowy (5 × 2 m) wykazał istnienie wału kamiennego, do którego od strony wewnętrznej przylegała warstwa, składająca się z piasku, gliny i mułu z czarnymi przewarstwieniami — być może śladami konstrukcji drewnianych. Charakter i funkcja ich nie może być określona z racji wycinkowych badań.

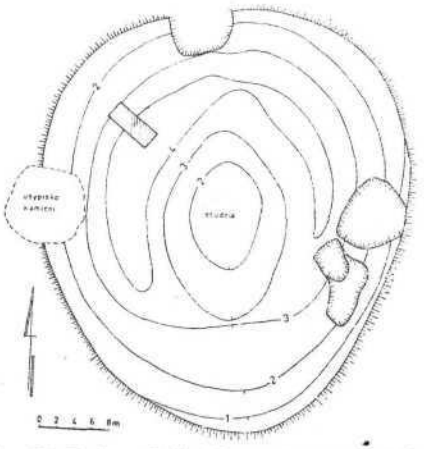

Ryc. 107. Krajewo Wielkie. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Chronologia: wczesna epoka żelaza — kultura kurhanów zachodniobałtyjskich.

Literatura: Peiser 1916, s. 7—10; Ostaszewski 1934, s. 56; *Mapa grodzisk* 1964, s. 35, 55. Okulicz 1968, s. 361.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Własność: prywatna.

Ł. O.

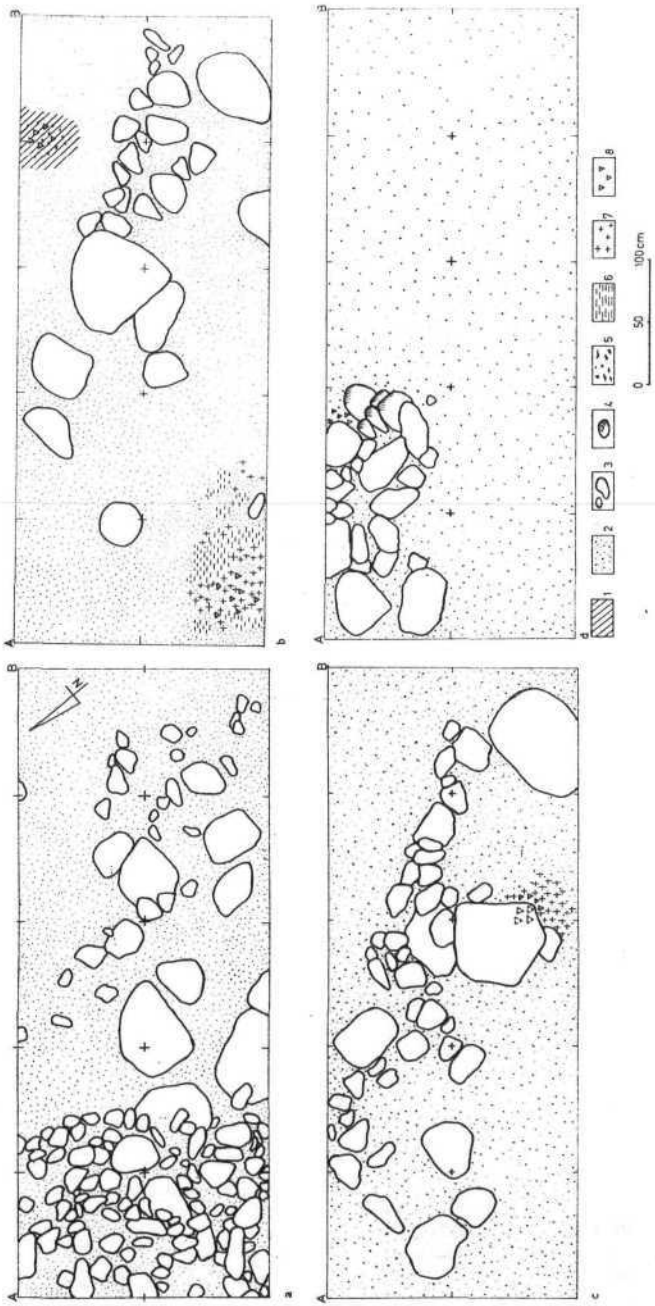

Ryc. 108. Krajewo Wielkie. Plany układu warstw i kamieni w wykopie 1. Oprac. Ł. Okuliczowa

a — na głęb. 0,30 m; b — na głęb. 0,60 m; c — na głęb. 1,10 m; d — na głęb. 1,90 m; 1 — ziemia brunatna, 2 — szary piasek, 3 — kamienie, 4 — kamienie poniżej 1. warstwy kamieni, 5 — węgle drzewne, 6 — polepa, 7 — spalenizna, 8 — ceramika

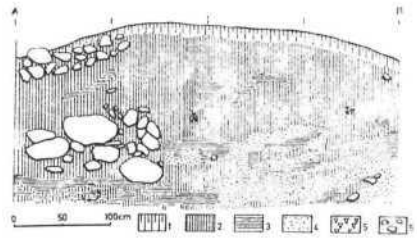

Ryc. 109. Krajewo Wielkie. Profil ściany północnej wykopu 1. Oprac. Ł. Okuliczowa

1 — humus, 2 — ziemia piaszczysta, 3 — piasek żelazisty, 4 — piasek gliniasty, 5 — ceramika, 6 — kamienie

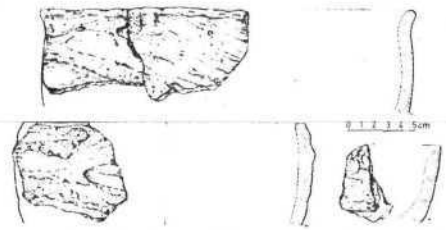

Ryc. 110. Krajewo Wielkie. Ceramika

KRZESK-KRÓLOWA NIWA, gmina Zbuczyn Poduchowny (d. pow. Siedlce), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Łosice, Pas 40, Słup 35; dług. geogr. 22°35'30", szer. geogr. 52°03'30".

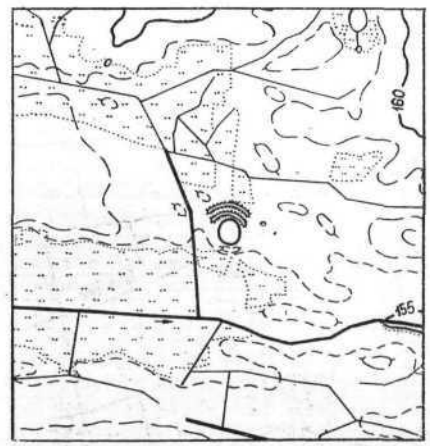

Ryc. 111. Krzesk-Królowa Niwa (d. pow. Siedlce), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Grodzisko leży pośród łąk, w widłach niewielkich cieków, przecięte szosą Siedlce—Międzyrzec Podlaski, w odległości około 1,5 km na zachód od południowego krańca wsi (fot. 42).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r., sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (W. Szymański).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate z podwójną linią wałów, o średnicy zewnętrznej około 200 m (plan IX). Wały, szerokości do 15 m, wysokości: zewnętrzny ponad 1,5 m, wewnętrzny do 2,5 m, przedziela podmokły rów szerokości do 15 m. Płytkie rowy biegną również wzdłuż wewnętrznego stoku wału środkowego oraz okrążają wał zewnętrzny. Obiekt silnie zniszczony, zwłaszcza w części na południe od szosy, gdzie na skutek celowej niwelacji i długotrwałej uprawy wały są niemal niewidoczne. W partii północnej silnej dewastacji uległ wał zewnętrzny, zwłaszcza na odcinku północno-wschodnim, gdzie znajduje się kilka wkopów po eksploracji piasku. Najlepiej zachowany jest północny odcinek wału wewnętrznego, porośnięty trawą, krzewami i drzewami. Nie ulega niszczeniu północna część majdanu, gdzie ulokowane są budynki, ogród i sad.

Wyniki badań: Główny wykop sondażowy (2 × × 40 m) przeprowadzono przez centrum południowej części grodziska. W odległości około 30 m od reperu nr 8, przy szosie, odkryto ślady zniwelowanego wału szerokości ponad 12 m, miąższości do 80 cm, z przytykającą fosą zewnętrzną szerokości 5 m, głębokości 60 cm. W odległości 15 m od wału odsłonięto pod ziemią orną i grubą warstwą niwelacyjną (do 70 cm miąższości), warstwę kulturową miąższości do 30 cm, przechodzącą spodem w warstewkę intensywnie przewęgloną ze znaczną zawartością grud polepy, zawierającą ceramikę ze starszych i młodszych faz wczesnego średniowiecza.

Drugi wykop (2 × 4 m) zlokalizowano przy nie zniszczonym północnym odcinku wału wewnętrznego. Poza nasypem, podesłanym humusem pierwotnym, odkryto tu warstwę wyklinowującą się w kierunku centrum grodziska, a w niej jeden fragment naczynia ze starszych faz wczesnego średniowiecza.

Od zachodu i południa stwierdzono 3 stanowiska otwarte z ceramiką wczesnośredniowieczną i starszą.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, nóż żelazny.

Chronologia: VII-VIII (?) w.; XI w.

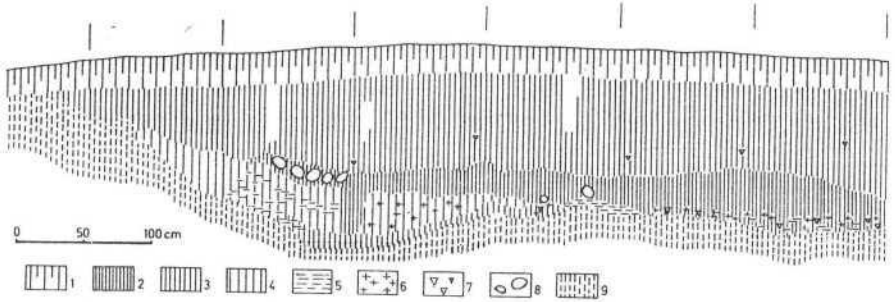

Ryc. 112. Krzesk-Królowa Niwa. Profil wykopu w części przywałowej. Oprac. W. Szymański
1 — próchnica współczesna, 2 — piasek silnie zhumusowany, 3 — piasek średnio zhumusowany, 4 — piasek lekko zhumusowany, 5 — polepa, 6 — drobne węgle drzewne, 7 — ceramika, 8 — kamienie, 9 — piasek calcowy

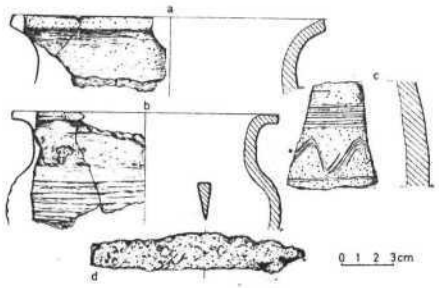

Ryc. 113. Krzesk-Królowa Niwa. Materiał zabytkowy
a-c — ceramika, ze starszych faz wczesnego średniowiecza (a, c) i z XI w. (b), d — nóż żelazny

Literatura: Pleszczyński 1893, s. 183; Mikulski 1937 b, s. 102; Nosek 1951, s. 359, 360; *Mapa grodzisk* 1964, s. 36, 59; Szymański 1968 a, s. 180.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Nr rej. zab.: 748, data wpisania do rejestru 24 IV 1964 r.
Własność: prywatna oraz PGR.

W. S.

KRZYMOSZE, gmina Mordy (d. pow. Siedlce), woj. siedleckie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Łosice, Pas 40, Słup 35; dług. geogr. 22°28′30″, szer. geogr. 52°10′30″.

Grodzisko, zwane lokalnie „Grodzisk", leży wśród podmokłych łąk zalewowej doliny Liwca, na lewym brzegu rzeki, w odległości około 1,5 km na północny zachód od kościoła we wsi.

Badania terenowe: weryfikacyjne i inwentaryzacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1968 r. (L. Gajewski).
Opis obiektu: Grodzisko zajmuje wierzchołek owalnego wzniesienia (do 6 m wys.), o wymiarach około 275 × 225 m, zorientowanego dłuższą osią w kierunku północ-południe. Od strony zachodniej zbocza wzniesienia są strome, prawie pionowe, z innych stron łagodne. Teren grodziska jest stosunkowo płaski, lekko tylko podnoszący się ku północnemu zachodowi. Na krawędziach wzniesienia widoczne są resztki zniwelowanego, miejscami poprzerywanego nasypu. Fosa prawie całkowicie zasypana.

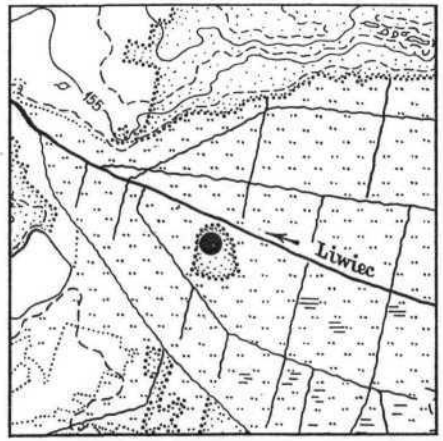

Ryc. 114. Krzymosze (d. pow. Siedlce), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

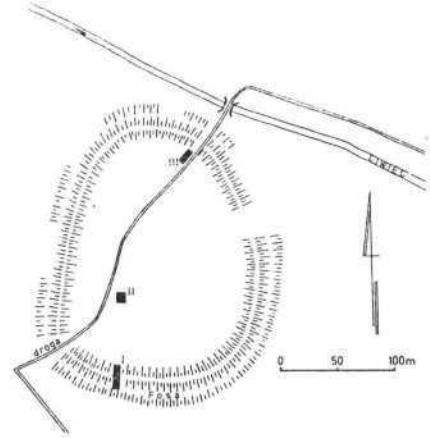

Ryc. 115. Krzymosze. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

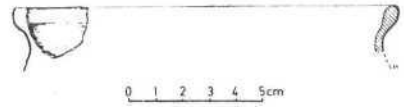

Ryc. 116. Krzymosze. Fragment naczynia

Wyniki badań: Zlokalizowany w południowo-zachodniej części grodziska wykop sondażowy (8 × 2 m), który przeciął po linii północ-południe nasyp (warstwa kulturowa 1) i fosę (plan X), ujawnił istniejącą pod nasypem warstwę próchniczną grubości ok. 20 cm (warstwa kulturowa 2). W warstwie tej był drobny ułamek naczynia glinianego. W obrębie nasypu, szerokiego u podstawy ok. 2—2,5 m i wysokości do 30 cm, nie stwierdzono śladów żadnych konstrukcji, jedynie na zewnętrznym stoku, tuż poniżej podstawy nasypu, w płytkim zagłębieniu były resztki spalenizny w postaci popiołu i węgla drzewnego. Być może, chodzi tu o pozostałość po „odzieniu". Przed wałem znajdowała się fosa o dość skromnych wymiarach: ok. 2—2,5 m szerokości i nieco ponad 1,1 m głębokości.

Dwa niewielkie (4 × 2 m, 2 × 2 m) wykopy sondażowe, zlokalizowane w północnej i środkowej części grodziska, ujawniły, że pod warstwą darni występuje słabo wykształcona warstwa próchniczna (warstwa kulturowa 2) o miąższości nie przekraczającej 50 cm, poniżej zaś zalega calec — jasnożółte piaski bez śladów próchnicy pierwotnej.

Źródła archeologiczne: ułamek naczynia glinianego.
Chronologia: XIII — połowa XIV w. (?)
Literatura: Witanowski 1902, s. 202; Mikulski 1937 b, s. 102; Nosek 1951, s. 359; Musianowicz 1960, s. 203; *Mapa grodzisk* 1964, s. 36, 59; Gajewski 1970, s. 137—139; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 164—165.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Własność: prywatna.

L. G.

LEWICZYN, gmina Belsk Duży (d. pow. Grójec), woj. radomskie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Grójec, Pas 41, Słup 32; dług. geogr. 20°51′30″, szer. geogr. 51°48′45″.

Grodzisko położone na prawym brzegu rzeki Kraski (dopływu Jeziornej), na wzniesieniu na krawędzi doliny, w odległości ok. 450 m na północny zachód od kościoła, na skraju niewielkiego lasku (fot. 43—45).
Badania terenowe: weryfikacyjne i inwentaryzacyjne Pracowni Inwentaryzacji Grodzisk Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego w 1951 r. oraz ZPAA w 1957 r. Sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1968 r. (L. Paderewska).
Opis obiektu: Grodzisko ma kształt stożkowatego nasypu średnicy ok. 30 m, zwieńczonego

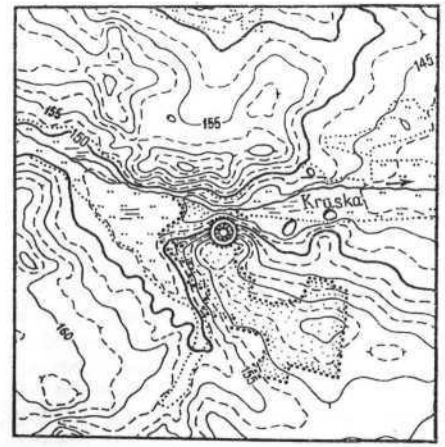

Ryc. 117. Lewiczyn (d. pow. Grójec), woj. radomskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

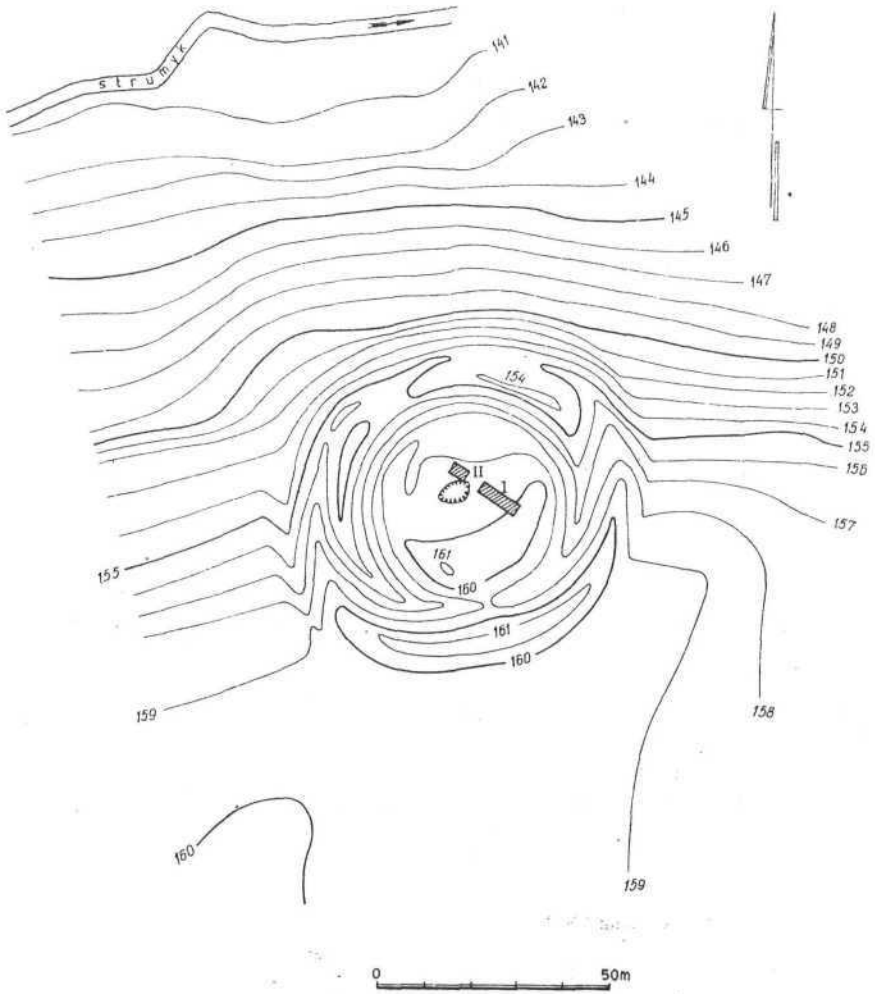

Ryc. 118. Lewiczyn. Plan tachimetryczny grodziska

wałem i otoczonego fosą i wałem zewnętrznym. Średnica całego obiektu 80—85 m. Wysokość wału wewnętrznego od strony wnętrza grodziska ok. 1 m, wysokość obu wałów od dna fosy ok. 4 m. Wysokość wału zewnętrznego od strony zewnętrznej ok. 2 m. Grodzisko jest dość dobrze zachowane; przecięte jest dróżką, dla której przeprowadzenia zasypano na pewnym odcinku fosę. Na majdanie widoczne zagłębienie pozostałe po współczesnym wkopie. Cały teren porastają drzewa i gęste krzewy.

Wyniki badań: Przeprowadzono 2 wykopy w części wewnętrznej grodziska. Wykop I (2 × × 9 m), usytuowany na styku majdanu i wewnętrznego stoku wału, odsłonił warstwę kulturową, miąższości 10—20 cm, o mało intensywnym zabarwieniu; na nią częściowo nakładały się warstwy rozsypiska wału. W części wykopu wcinającej się w stok wału, bezpośrednio nad calcem, wystąpiła warstwa jasnobrunatnego piasku, zachowana tylko miejscami i wiążąca się, być może, ze starszym osadnictwem tego

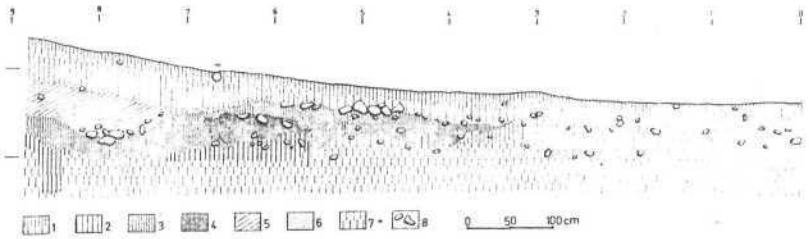

Ryc. 119. Lewiczyn. Profil ściany południowej wykopu sondażowego I. Oprac. L. Paderewska

1 — próchnica współczesna, *2* — ziemia piaszczysta lekko zhumusowana, *3* — ziemia piaszczysta średnio zhumusowana, *4* — ziemia piaszczysta silnie zhumusowana, *5* — glina, *6* — jasnożółty piasek calcowy, *7* — ciemnożółty piasek calcowy, *8* — kamienie

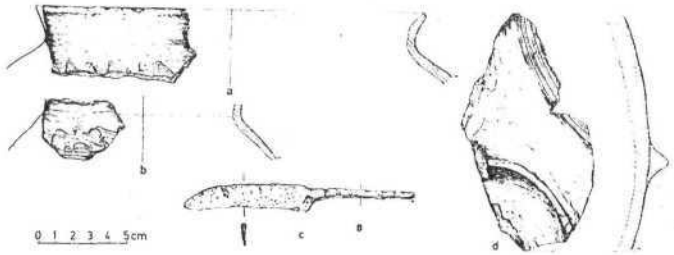

Ryc. 120. Lewiczyn. Materiał zabytkowy

a, b — ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych, *c* — nóż żelazny, *d* — fragment naczynia z okresu wpływów rzymskich

terenu; znaleziono tu kilka fragmentów ceramiki, m. in. fragment naczynia z okresu wpływów rzymskich. Nad nią zalegała warstwa intensywnie czarnej, piaszczystej ziemi, miąższości ok. 15 cm, zawierająca liczne kamienie, popiół i węgielki drzewne, ciągnąca się w kierunku kulminacji wału, wyżej zaś warstwy piasku i gliny powstałe ze zniszczenia wału, których miąższość łącznie sięga 1 m.

Wykop II (2 × 4 m), wytyczony pośrodku majdanu na przedłużeniu osi wykopu I, ujawnił dość nikłą warstwę kulturową, analogiczną do odsłoniętej w wykopie I.

Źródła archeologiczne: nieliczne fragmenty naczyń glinianych, nóż żelazny, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona jest pod r. 1310 jako Lewiczyno, *Czerska*, Wstęp, s. XXXI—XXXII, s. 32—34.

Chronologia: XI—XII w.

Literatura: Jakimowicz 1916, s. 18; *Mapa grodzisk* 1964, s. 36, 63; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 168.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 746, data wpisania do rejestru 31 I 1964 r.

Własność: prywatna oraz Nadleśnictwa Lewiczyn.

L. P.

MISZEWO MUROWANE, gmina Bodzanów (d. pow. Płock), woj. płockie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Wyszogród, Pas 39, Słup 30; dług. geogr. 19°55′45″, szer. geogr. 52°29′30″.

Grodzisko leży na krawędzi dolinki bezimiennej strugi, przy drodze wiodącej do Borowic, w odległości około 300 m na północny zachód od kościoła w Miszewie Murowanym (fot. 46).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.

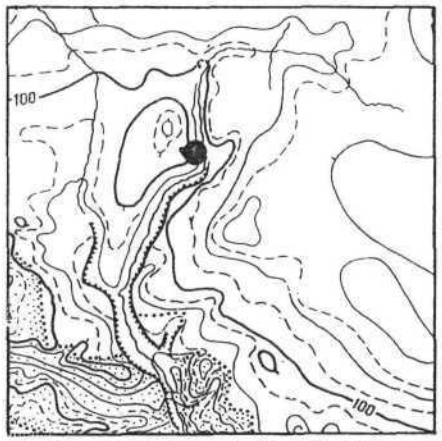

Ryc. 121. Miszewo Murowane (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Opis obiektu: Kopiec o kształcie regularnym, usypany na planie lekko owalnym, wysokości ok. 10 m i dłuższej osi górnej platformy ok. 8,5 m. Otoczony głęboką na ok. 1 m fosą i wyraźnie podsypany wydobytą z niej ziemią. Pośrodku kopca znajduje się niewielkie zagłębienie. Obiekt wraz z fosą jest dobrze zachowany, porośnięty krzewami i drzewami i nie ulega niszczeniu. Nie uzyskano zeń żadnego materiału zabytkowego.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1417 jako Mischewo, „Miesięcznik Heraldyczny", XIV, 1935, nr 7/8, s. 116, nr 16.

Chronologia: średniowiecze (?).

Literatura: Zalewski 1892, s. 11; Witanowski 1902, s. 205; Zieliński 1912; *Mapa grodzisk* 1964, s. 38, 58.

Nr rej zab.: 770, data wpisania do rejestru 6 III 1967 r.

Własność: Państwowego Zakładu Specjalnego w Miszewie Murowanym.

J. P.

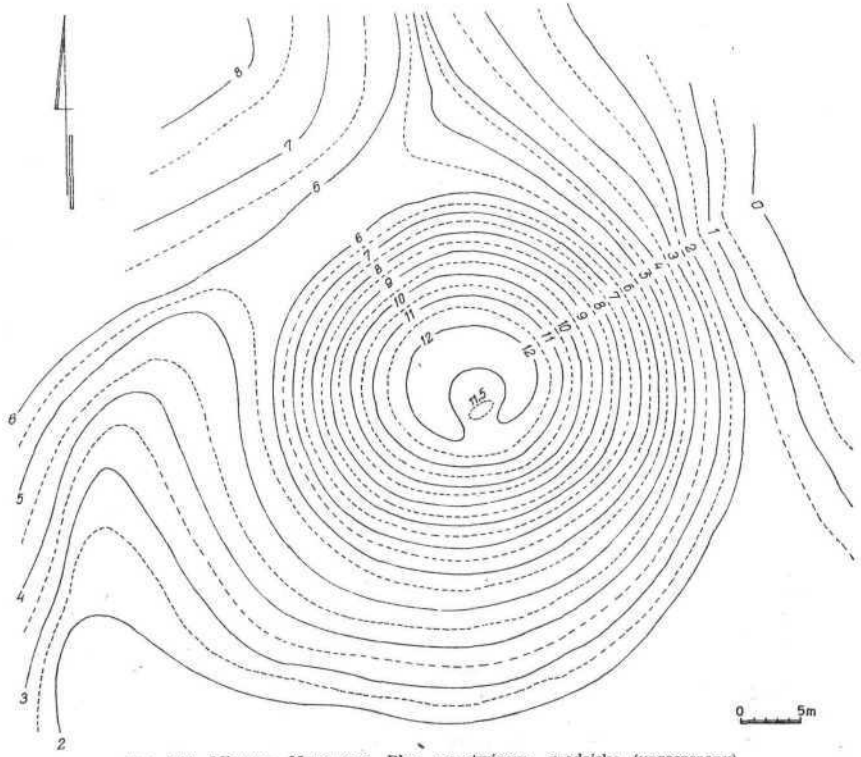

Ryc. 122. Miszewo Murowane. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

MOKRZK, gmina Bielsk (d. pow. Płock), woj. płockie (dawniej jako Ultowo)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Drobin, Pas 38, Słup 30; dług. geogr. 10°52'20" szer. geogr. 52°41'20".

Grodzisko leży na niewielkim wzniesieniu pośród podmokłych łąk w dolinie rzeczki Sierpienicy, lewego dopływu Skrwy, przy szosie Płock—Raciąż, w odległości 4,5 km na północny wschód od Bielska (fot. 47 i 48).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1967 r. (W. Szymański).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate, pierwotnie czworokątne z zaokrąglonymi rogami, o wymiarach około 70 × 92 m, szerokość wału do 25 m, wysokość do 5,5 m w partii wschodniej. Narożnik południowo-wschodni jest obniżony i przewężony, tworząc rodzaj przejścia. W północno-wschodnim kącie majdanu znajduje się podmokłe zagłębienie. Całość grodziska jest nieużytkiem porośniętym trawą oraz rzadkimi krzewami i drzewkami. Północno-zachodni narożnik wału został całkowicie zniwelowany na przestrzeni kilkudziesięciu metrów jeszcze podczas budowy szosy w XIX w.; wał zachodni niszczony jest nadal przez podbieranie piasku od strony szosy, przy czym w profilu obnaża się spalona konstrukcja drewniana i kamienie.

Wyniki badań: Wykop sondażowy, o rozmiarach 2 × 38 m, ulokowano we wschodniej części

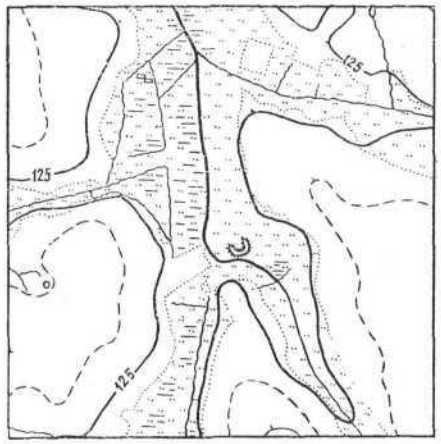

Ryc. 123. Mokrzk (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

majdanu (plan XI). W skarpie wału południowego rozpoznano piaszczysty nasyp segmentowany, w dolnej partii z warstewkami przepalonego lub zbutwiałego drewna, miąższości do 2 cm. W odległości około 6 m od podnóża wału rozpoczynały się ślady osadnicze w postaci zagłębienia szerokości około 7 m, głębokości od powierzchni do 1,2 m, dalej w kierunku północnym — słabo wydzielającej się warstwy miąższości do 25 cm. W zagłębieniu odsłonięto trzywarstwowe skupisko kamieni polnych; podobne

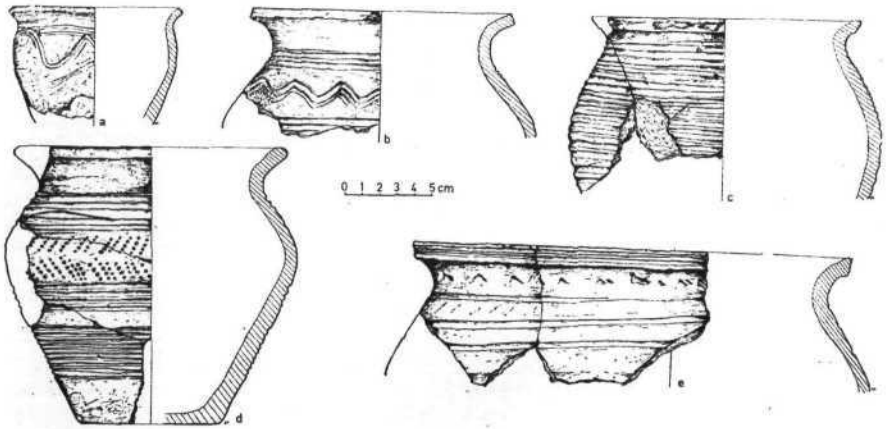

Ryc. 124. Mokrzk. Fragmenty ceramiki

a, b — ze starszej fazy wczesnego średniowiecza, *c-e* — z XI w.

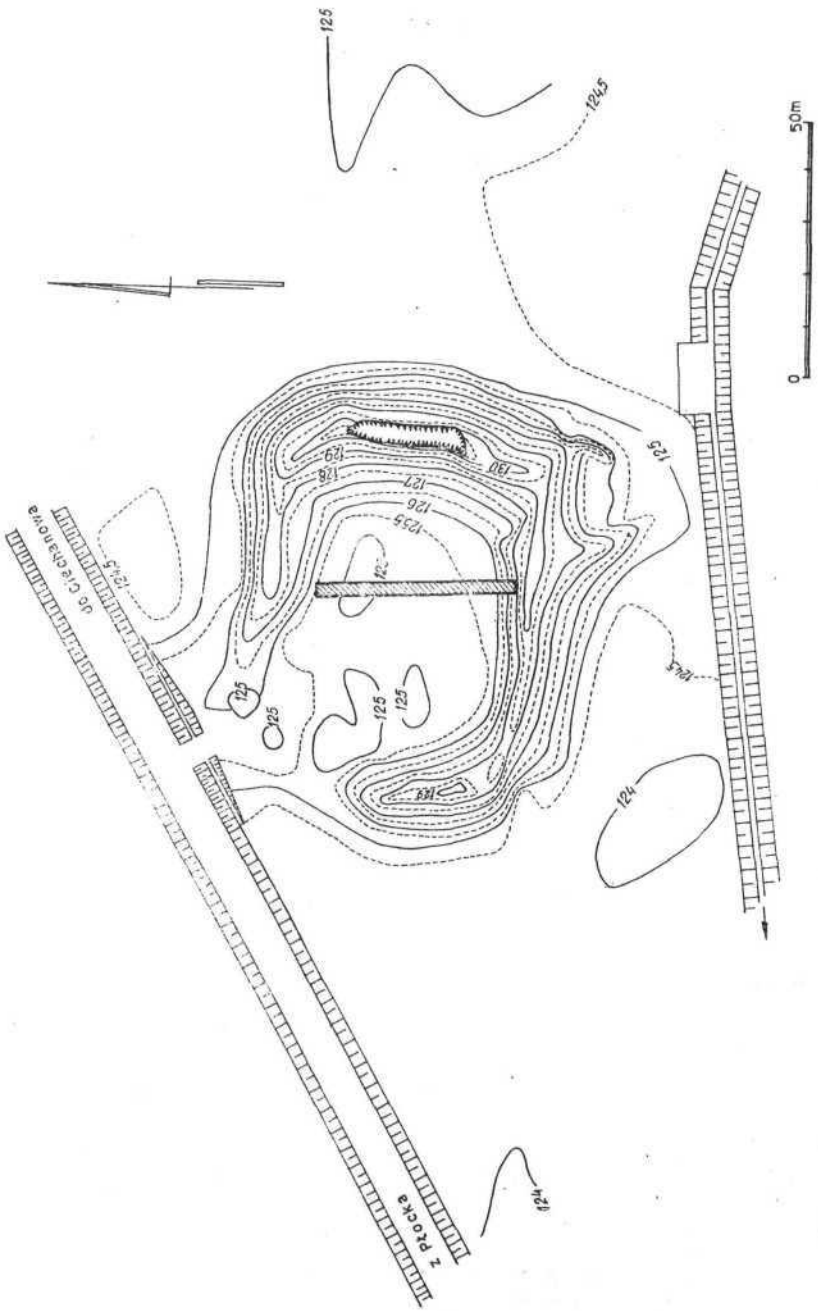

Ryc. 125. Mokrzk. Plan tachimetryczny grodziska

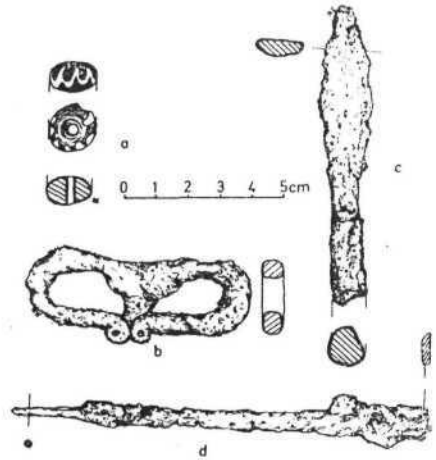

Ryc. 126. Mokrzk. Materiał zabytkowy
a — paciorek szklany, *b* — krzesiwo żelazne, *c* — grot strzały, *d* — szydło żelazne

skupisko przytykało bezpośrednio do podnóża wału północnego, a luźno rozrzucone kamienie wystąpiły na całym majdanie (fot. 49).

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, kości zwierzęce i ludzkie, nóż żelazny, 4 szydła żelazne, 3 groty strzał, krzesiwo kabłąkowe, fragmenty misy żelaznej, osełka kamienna, paciorek szklany.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1309 jako Mogrzska, B. Ulanowski, *Acta capitulorum...*, [w:] *Monumenta medii aevi historica*, t. XVIII, 1908, nr 308.

Chronologia: XI w.

Znaleziono również kilka ułamków naczyń glinianych starożytnych i ze starszych faz wczesnego średniowiecza.

Literatura: Gawarecki 1828, s. 98; Brykczyński 1880, s. 7; Zalewski 1892, s. 13; Jakimowicz 1925, s. 316; Szymański 1958, s. 7, 1969 c, s. 178—179; *Mapa grodzisk* 1964, s. 38, 58.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 75 A, data wpisania do rejestru 23 II 1967 r.

Własność: państwowa.

W. S.

NASIELSK, gmina loco (d. pow. Pułtusk), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płońsk, Pas 38, Słup 31; dług. geogr. 20°48′30″, szer. geogr. 52°35′30″.

Grodzisko zwane „Kopiec" leży pośród bagnistych łąk w dolinie rzeczki Nasielnej, na jej prawym brzegu, w odległości 700 m od miasta w kierunku północno-wschodnim (fot. 50 i 51).

Badania terenowe: powierzchniowe Pracowni Inwentaryzacji Grodzisk Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego w 1951 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1967 r. (I. Górska).

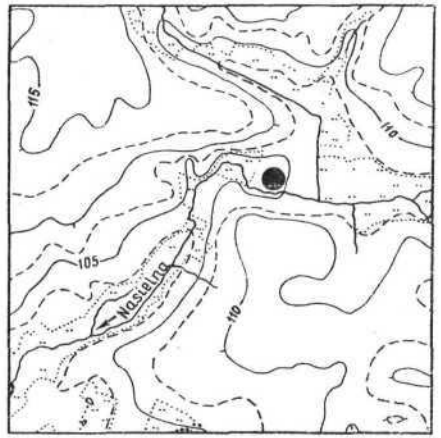

Ryc. 127. Nasielsk (d. pow. Pułtusk), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o podwójnej linii wałów. Powierzchnia wnętrza około 30 × 30 m. Wysokość wału wewnętrznego od strony wnętrza 1 m, od strony międzywala 1 — 2,20 m. Wał zewnętrzny od strony łąk wznosi się na 0,80—1,70 m, wokół niego rysuje się nikły ślad fosy. Stan zachowania grodziska dobry, z wyjątkiem wschodniej partii wału zewnętrznego, zniszczonej współczesnymi wkopami.

Wyniki badań: Badaniami objęto partię wnętrza oraz międzywale w południowej części grodziska.

Wykop I (10 × 2 m) wytyczony został z centralnego punktu wnętrza grodu w kierunku północnym, obejmując fragment nasypu wału. Odsłonięto warstwę kulturową o miąższości ponad 1 m, barwy czarnej, bez śladów konstrukcji. Osiągnięcie calca było niemożliwe z powodu wystąpienia wód gruntowych.

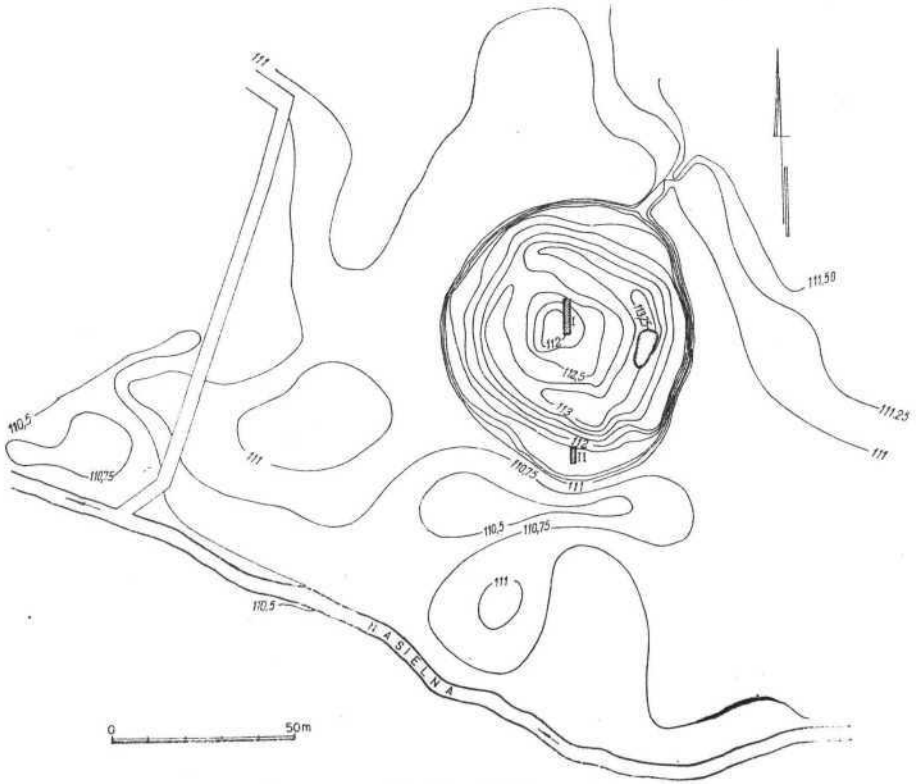

Ryc. 128. Nasielsk. Plan tachimetryczny grodziska

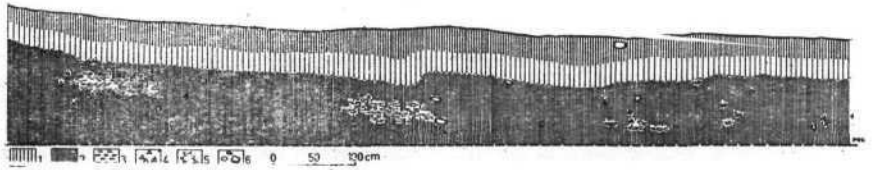

Ryc. 129. Nasielsk. Profil wschodni wykopu I. Oprac. I. Górska

1 — próchnica współczesna, *2* — ziemia silnie zhumusowana, *3* — polepa, *4* — ceramika, *5* — kości, *6* — kamienie

Wykop II (5 × 2 m) odsłonił fragment wału o konstrukcji kamienno-ziemnej oraz część fosy, w której wypełnisku znaleziono fragmenty drewna bez śladów obróbki. Osiągnięta głębokość wykopu 1,70 m; wody gruntowe uniemożliwiły dalszą eksplorację (fot. 52).

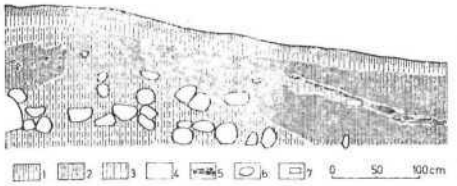

Ryc. 130. Nasielsk. Profil wschodni wykopu II. Oprac. I. Górska

1 — próchnica współczesna, *2* — ziemia piaszczysta silnie zhumusowana, *3* — ziemia piaszczysta lekko zhumusowana, *4* — polepa, *5* — drewno, *6* — kamienie, *7* — cegła

Źródła archeologiczne: liczne ułamki naczyń glinianych, noże żelazne, żużel żelazny, pierścionek z blaszki brązowej, szydło kościane i dwustożkowy przęślik gliniany.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Nasilzco, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.

Chronologia: XII—XIII w.

Literatura: Witanowski 1902, s. 202; *Mapa grodzisk* 1964, s. 38, 58; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 159, 160.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 18, data wpisania do rejestru 2 I 1952 r.

Własność: prywatna.

I. G.

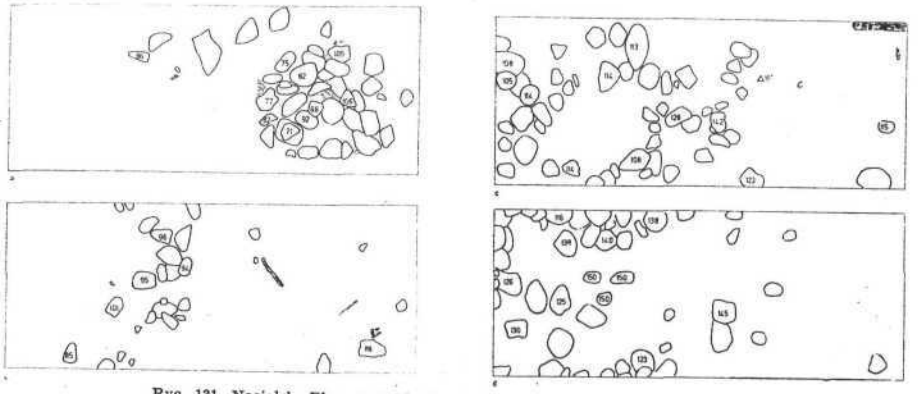

Ryc. 131. Nasielsk. Plan rozrzutu kamieni w wykopie II. Oprac. I. Górska

a — poziom I, *b* — poziom II; *c* — poziom III; *d* — poziom IV

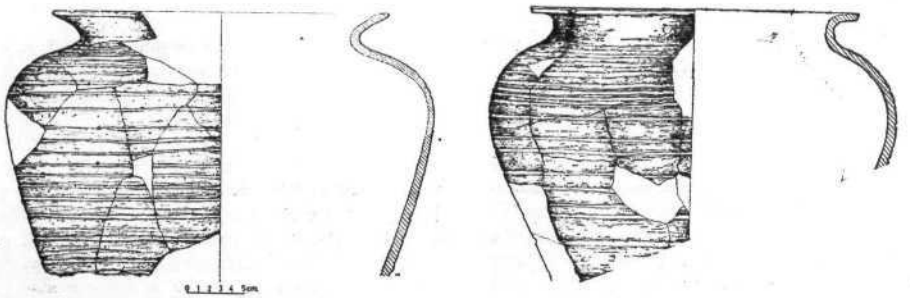

Ryc. 132. Nasielsk. Naczynie gliniane

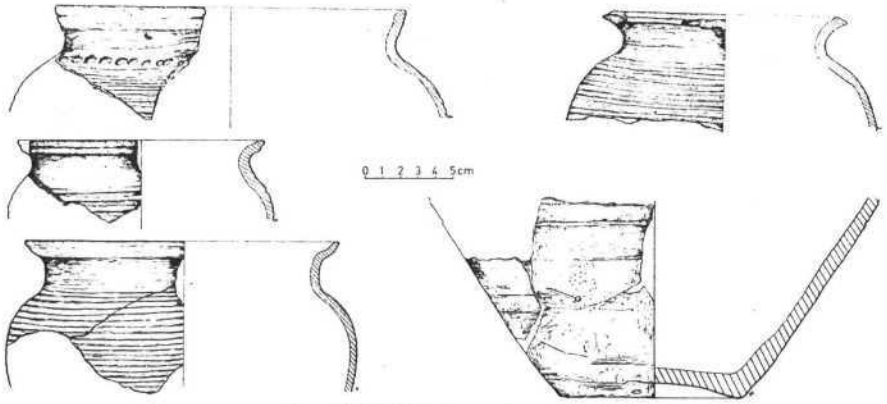

Ryc. 134. Nasielsk. Naczynia gliniane

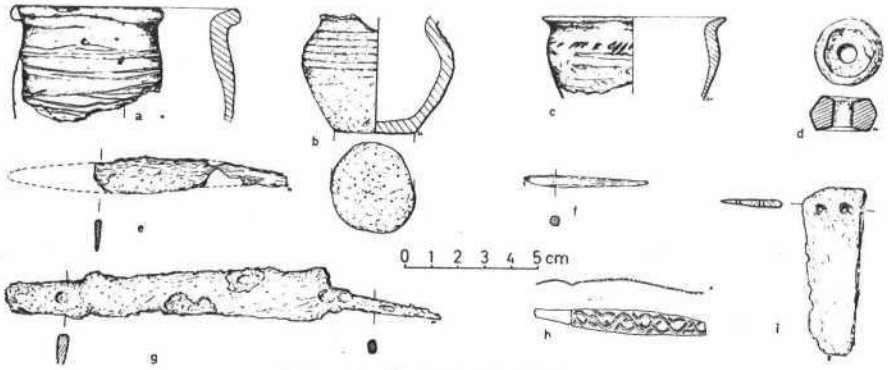

Ryc. 135. Nasielsk. Materiał zabytkowy

a-c — naczynia gliniane miniaturowe, *d* — przęślik gliniany, *e*, *g* — noże żelazne, *f* — miniaturowe szydło rogowe, *h* — pierścionek z blaszki brązowej, *i* — żelazne okucie wiadra

NIDZGÓRA, gmina Kuczbork-Osada (d. pow. Żuromin), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Działdowo, Pas 36, Słup 30; dług. geogr. 20° 04′, szer. geogr. 52° 40′.

Grodzisko zwane „Okop" znajduje się w odległości około 1,5 km na południowy zachód od centrum wsi, po lewej stronie drogi do wsi Miłotki, odległe od drogi o 200 m. Położone jest na południowo-zachodnim krańcu niewielkiego wzniesienia, wchodzącego klinem w podmokłą i torfiastą dolinę rzeczki Miłotki (fot. 53 i 54).

Badania terenowe: weryfikacyjne w 1926 r. (R. Jakimowicz); inwentaryzacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (Ł. Okuliczowa).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o wymiarach około 50 × 42 m, z pojedynczym wałem (plan XII). Wał, dochodzący do 3 m wysokości, otacza majdan o kształcie w przybliżeniu prostokątnym, z zaokrąglonymi rogami. Wał od strony zewnętrznej jest silnie podorany, poza tym grodzisko zachowane w dobrym stanie.

Wyniki badań: Dwa wykopy o wymiarach 6 × 3 m zlokalizowano w obrębie majdanu u wewnętrznego podnóża wału. W wykopie I, usytuowanym w północno-wschodniej partii majdanu, odsłonięto pod warstwą próchnicy jasnożółtą warstwę żwiru z dużą ilością różnej wielkości kamieni. Kamienie zalegały na calej powierzchni wykopu, tworząc w jego części północnej dość zwarte rozsypisko. Na głębokości około 90 cm od powierzchni majdanu wystąpiła nikła warstwa kulturowa o ciemnej barwie, z nieregularnie rozrzuconymi kamieniami tworzącymi skupiska, między którymi znaleziono dużo kości zwierzęcych i ułamki ceramiki. Miąższość warstwy od 15 do 20 cm.

W wykopie II, usytuowanym w północno-zachodniej partii majdanu, pod warstwą próchnicy wystąpiła szara, żwirowata warstwa, która na głębokości około 90 cm od powierzchni przybrała nieco ciemniejsze zabarwienie. W obrębie tej warstwy zaobserwowano zarys o kształcie w przybliżeniu prostokątnym, otoczony nieregularnie rozmieszczonymi płytkimi jamami. Wypełnisko zarysu stanowiły ułamki ceramiki, duża ilość kości zwierzęcych i kawałki polepy z odciskami okrągłych w przekroju bierwion lub kołków. We wschodniej części wykopu warstwa kulturowa nie wystąpiła.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, liczne kości zwierzęce, ułamki polepy.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1497 jako Nyzgora, *Matricularum*, II 815.

Chronologia: VI—VII w.

Literatura: Jakimowicz 1929 a, s. 278; *Mapa grodzisk* 1964, s. 38, 55; Okulicz 1973, s. 203.

Nr rej. zab.: 248, data wpisania do rejestru 26 III 1960 r.

Własność: Państwowego Funduszu Ziemi.

Ł. O.

Ryc. 136. Nidzgóra (d. pow. Żuromin), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

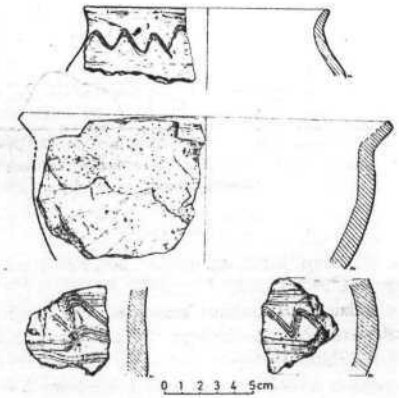

Ryc. 137. Nidzgóra. Fragmenty ceramiki

NIEWIADOMA, gmina Sabnie (d. pow. Sokołów Podlaski), woj. siedleckie (dawniej jako Grodzisk lub Nieciecza)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Węgrów, Pas 39, Słup 34; dług. geogr. 29°59′, szer. geogr. 52°28′.

Grodzisko zwane „Wały" leży na krawędzi prawnego brzegu doliny rzeki Cetyni, lewego dopływu Bugu, między zabudowaniami wsi Grodzisk i Niewiadoma, przy skrzyżowaniu lokalnych dróg (fot. 55).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem UW i PW w 1968 r. (M. Miśkiewiczowa).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate z podwójną linią wałów przedzielonych fosą (plan XIII). Rozmiary grodziska 235 × 210 m; wysokość wału wewnętrznego 1—3 m, zewnętrznego 3,5—6 m; szerokość fosy między wałami 8 m. Obiekt porośnięty trawą, a wały drzewami i krzewami; nie ulega niszczeniu (fot. 56).

Wyniki badań: Wykop sondażowy, o rozmiarach 65 × 2 m, wykazał występowanie warstwy kulturowej o miąższości 30—40 cm, intensyw-

nie ciemnej, z zawartością węgli drzewnych, ceramiki, kości zwierzęcych i żużli. Jest to obiekt kilkufazowy.

Od strony wschodniej przylega do grodziska osada podgrodowa, datowana na VIII—X w.; 400 m na zachód od grodziska znajduje się cmentarzysko szkieletowe z XI—XII w.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, przęślik gliniany, żużle żelazne, kości zwierzęce.

Źródła pisane: pod r. 1457 wzmiankowane są miejscowości Niewiadoma i Nieciecza, AD Siedlce, rkp. D. 149, K. 188, 188 v. Pod r. 1579 wzmiankowana miejscowość Grodzisko, AGAD,

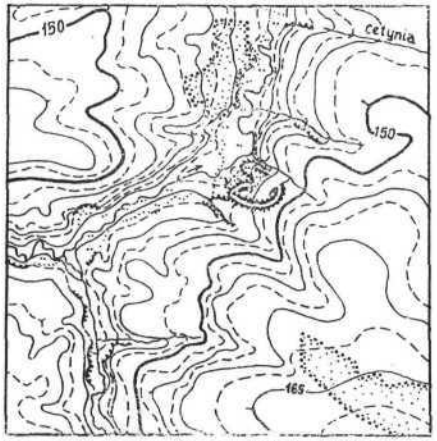

Ryc. 138. Niewiadoma (d. pow. Sokołów Podlaski), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Metryka Koronna 120, K. 91 v.—493.

Chronologia: VII w., X w.

Literatura: Gloger 1881, s. 87; Łuniewski 1883, s. 477; Witanowski 1900, s. 145; Mikulski 1937 a; Nosek 1951, s. 361; Musianowicz 1960, s. 204; *Mapa grodzisk* 1964, s. 38, 59, *Informator* 1969, s. 269.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa, oraz Zespół Badań nad Polskim Średniowieczem U.W. i P.W., Warszawa.

Nr rej. zab.: 241, data wpisania do rejestru 18 III 1960 r.

Własność: prywatna oraz Państwowego Funduszu Ziemi.

J. P.

ORSZLMOWO, gmina Mała Wieś (d. pow. Płock), woj. płockie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Wyszogród,

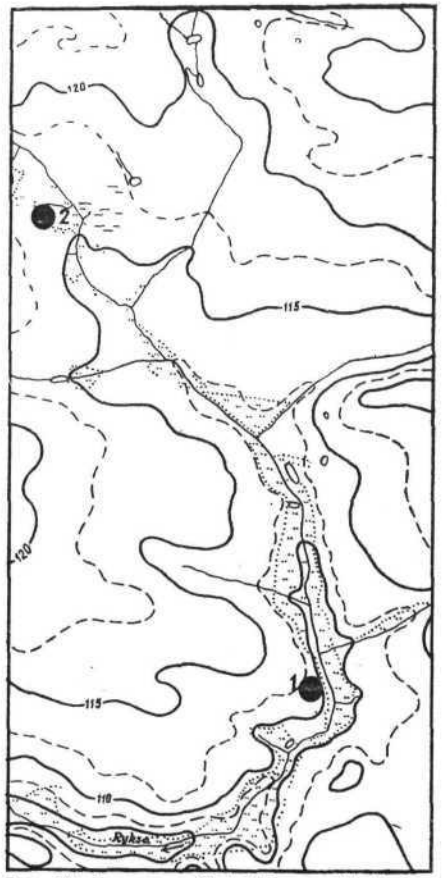

Ryc. 139. Orszymowo (*1*) i Wilkanowo (*2*) (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodzisk na mapie topograficznej

Pas 38, Słup 30; dług. geogr. 20°09′20″, szer. geogr. 52°27′30″.

Grodzisko leży na krawędzi niewielkich wzniesień prawego brzegu dolinki strumienia Ryksa (Struga), dopływu Wisły, okolo 200 m na północ od kościoła. Nazwa miejscowa „Kopiec" (fot. 57 i 58).

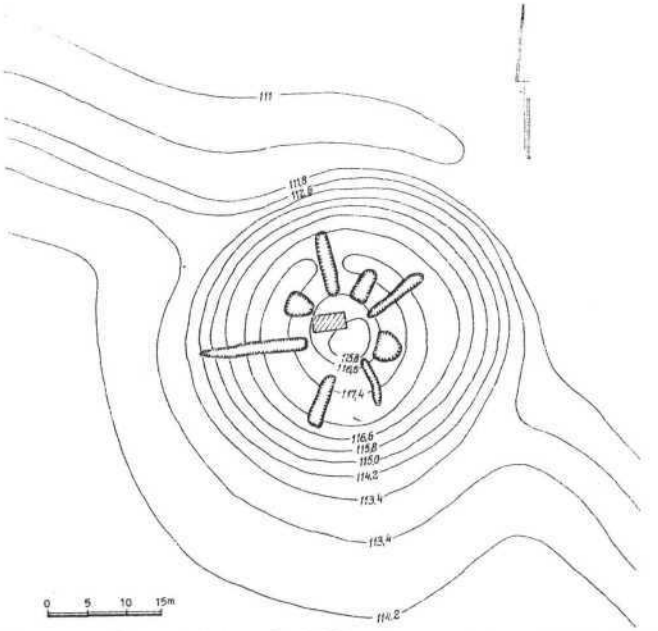

Ryc. 140. Orszymowo (d. pow. Płock), woj. płockie. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (W. Szymański).

Opis obiektu: Regularny kopiec o stromych zboczach, niemal okrągły w planie, średnicy u podstawy 36—38 m, wysokości około 6 m, zwieńczony lekko zagłębioną platformą o średnicy około 15 m, odcięty od reszty wzniesienia rowem głębokości do 1 m. Z wyjątkiem kilku wyrw, śladów po okopach z I wojny światowej, dobrze zachowany, pokryty darniną. Użytkowany jako pastwisko.

Wyniki badań: Wykop sondażowy o wymiarach 2 × 4 m ulokowano w północno-wschodniej części zaklęśniętej platformy kopca. Pod humusem i późnymi warstwami niwelacyjnymi stwierdzono rozwalisko budowli w postaci warstwy gruzu polepowego miąższości do 1 m, ograniczonej od północy i północnego zachodu nasypem ze zbitego piasku gliniastego, spoczywającym na ławie kamiennej szerokości do 1,3 m. Przykrywała ona rumowisko kamienne i zalegającą pod nim cienką warstwę spalenizny. Całość spoczywała na piaszczystym nasypie niwelacyjnym miąższości do 45 cm, pod którym odkryto warstwę spalenizny z intensywną zawartością zabytkową. Poniżej stwierdzono nasyp na zwartym kilkuwarstwowym bruku z dużych kamieni polnych. Całość stanowi zapewne pozostałość drewnianej wieży — stołpu, wzniesionego na nasypie ziemnym umocnionym kamieniami.

Źródła archeologiczne: głównie z niższej warstwy spaleniskowej: ułamki naczyń glinianych całkowicie obtaczanych, kości zwierzęce (koń, krowa, świnia, bóbr), przepalone ziarna zbóż (proso, pszenica, żyto), fragmenty drewnianego pręta, przedmioty żelazne, fragmenty naczynia brązowego.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1254 jako Rsimovich, Orschimowo, Lubomirski, *Kodeks*, nr 23, i pod 1258 r. jako „castrum Orzimow", Joannis Dlugossi, I 369.

Chronologia: XIII w.

Na wtórnym złożu fragmenty naczyń glinianych starożytnych oraz z XI—XII w.

Literatura: Gawarecki 1823, s. 65—66, 1828, s. 98, 1840, s. 155; Szymański 1958, s. 7—8, 1968 b, s. 55—72; *Mapa grodzisk* 1964, s. 39, 58;

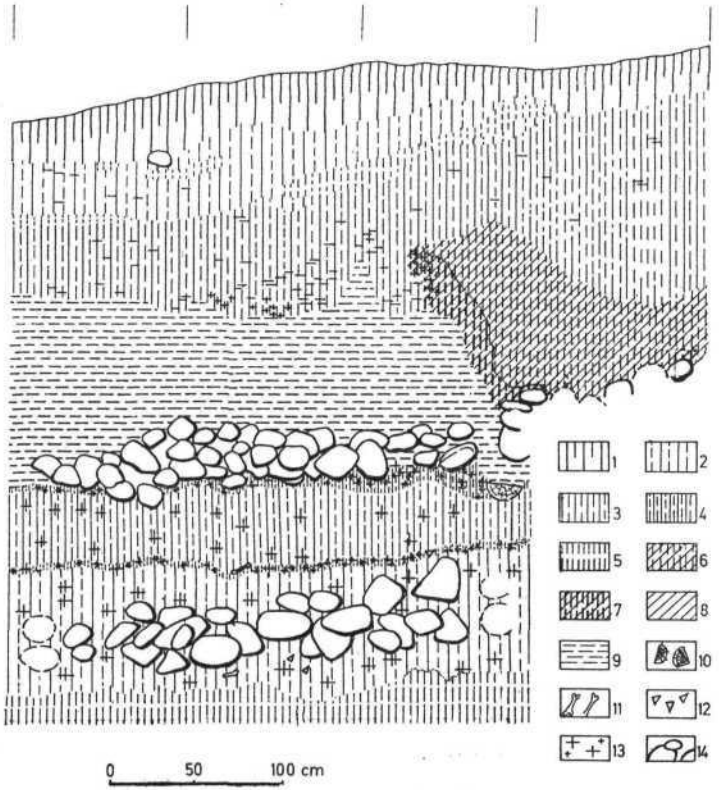

Ryc. 141. Orszymowo. Profil wykopu sondażowego, ściana południowa. Oprac. W. Szymański

1 — próchnica współczesna, *2* — piasek lekko zhumusowany, *3* — piasek średnio zhumusowany, *4* — piasek silnie zhumusowany, *5* — piasek calcowy, *6* — piasek calcowy gliniasty, *7* — piasek calcowy gliniasty przyżarzony, *8* — glina calcowa, *9* — polepa w bryłach, *10* — fragmenty przepalonych bierwion, *11* — kości zwierzęce, *12* — drobne przepalone fragmenty kości zwierzęcych, *13* — drobne węgle drzewne, *14* — kamienie

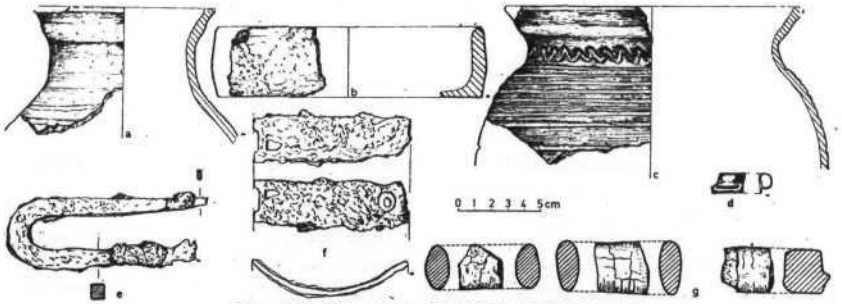

Ryc. 142. Orszymowo. Materiał zabytkowy

a-c — fragmenty naczyń glinianych, z XI w. (*a*) i z XIII w. (*b-c*), *d* — fragment naczynia brązowego, *e* — skobel żelazny, *f* — okucie żelazne, *g* — fragmenty pręta drewnianego (łuku?)

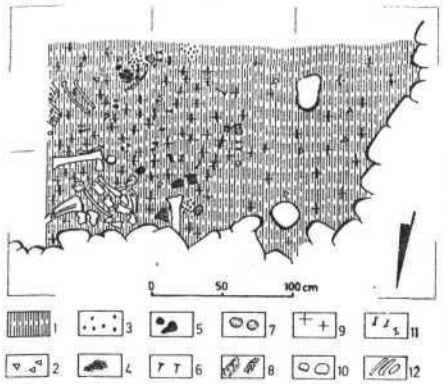

Ryc. 143. Orszymowo. Plan drugiej warstewki spalenizny. Oprac. W. Szymański

1 — piasek silnie zhumusowany, *2* — fragmenty ceramiki, *3* — przepalone ziarna zbóż, *4* — bryły zwęglonego prosa, *5* — bryły zwęglonej substancji organicznej, *6* — gwoździe żelazne, *7* — fragmenty naczynia brązowego, *8* — fragmenty przepalonych bierwion, *9* — drobne węgle drzewne, *10* — kamienie, *11* — drobne przepalone kości zwierzęce, *12* — całe kości zwierzęce

Słownik ziemi wyszogrodzkiej 1971, s. 37—38.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Nr rej. zab.: 772, data wpisania do rejestru 6 XII 1967 r.
Własność: Szkoły Podstawowej w Orszymowie.

W. S.

OSIEK kolonia, gmina Błonie (d. pow. Pruszków), woj. stołeczne warszawskie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Żyrardów, Pas 40, Słup 31; dług. geogr. 20°37'20", szer. geogr. 52°13'40".

Grodzisko leży na lewym brzegu Utraty, na cyplu tarasu rzecznego, w odległości 1,5 km na północ od kolegiaty w Błoniu i 1,5 km na zachód od znanego grodziska w Błoniu.
Badania terenowe: powierzchniowe z ramienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie w latach 1969 i 1971 (I. Górska).
Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o podwójnej linii wałów. Dość czytelnie zachował się ślad wału wewnętrznego, wał zewnętrzny widoczny tylko we fragmencie od strony północno-wschodniej. Ślad fosy jest również bardzo słabo widoczny. Całość zniszczona intensywną uprawą rolną. Maksymalna różnica wysokości zachowanych resztek wału wewnętrznego i otaczającego go terenu wynosi 50 cm, w niektórych partiach deniwelacja obiektu w stosunku do sąsiedniej równiny wynosi 1,5 m.
Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1301: medium Ossyek, E. Łuczycka, *Trzy dokumenty książąt mazowieckich z pierwszej połowy XIV w.*, „Przegląd Historyczny", t. 54: 1973, s. 362.
Chronologia: XI—XII w.
Literatura: Matusik, Miszalski 1969, s. 67—72.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

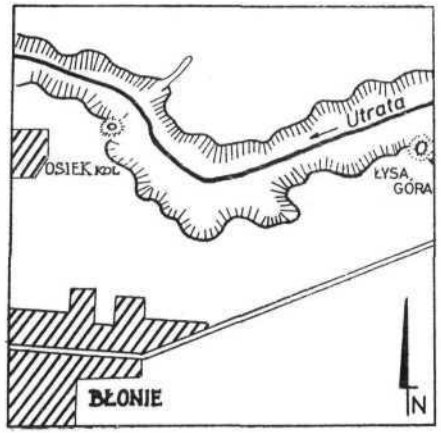

Ryc. 144. Osiek kolonia (d. pow. Pruszków), woj. stołeczne warszawskie. Szkic sytuacyjny, wg J. Matusika i J. Miszalskiego

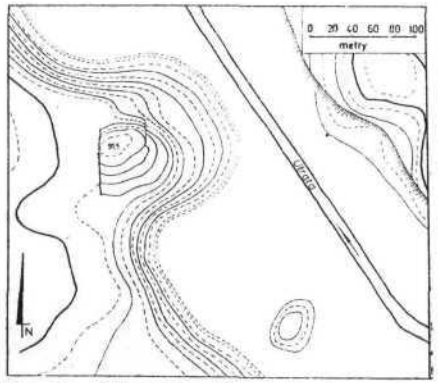

Ryc. 145. Osiek kolonia. Plan tachimetryczny grodziska, wg J. Matusika i J. Miszalskiego

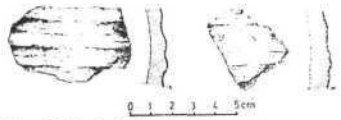

Ryc. 146. Osiek kolonia. Ułamki naczyń glinianych

Nr rej. zab.: 1043, data wpisania do rejestru 10 II 1974 r.
Własność: prywatna.

I. G.

OSTROŁĘKA, m. woj.
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Ostrołęka, Pas 36, Słup 33; dług. geogr. 21°34′, szer. geogr. 53°05′.

Grodzisko leży na południowym krańcu miasta na tarasie lewego brzegu Narwi na wprost ujścia rzeki Omulew. Na skutek przesunięć koryta Narwi znajdowało się zapewne okresowo na wyspie. Grodzisko nosi lokalną nazwę „Stare Miasto" (fot. 59).
Badania terenowe: sondażowe badania wykopaliskowe w 1914 r. (L. Sawicki); badania inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w latach 1957 i 1959.
Opis obiektu: Grodzisko stożkowate o stosunkowo nieźle zachowanych dolnych partiach nasypu wału. Średnica jego wynosi około 45 m, a zachowana wysokość około 4 m. Grodzisko otoczone jest fosą głęboką miejscami do 1 m, która pogłębiona na kilku odcinkach służyła w okresie ostatniej wojny za rów strzelecki.

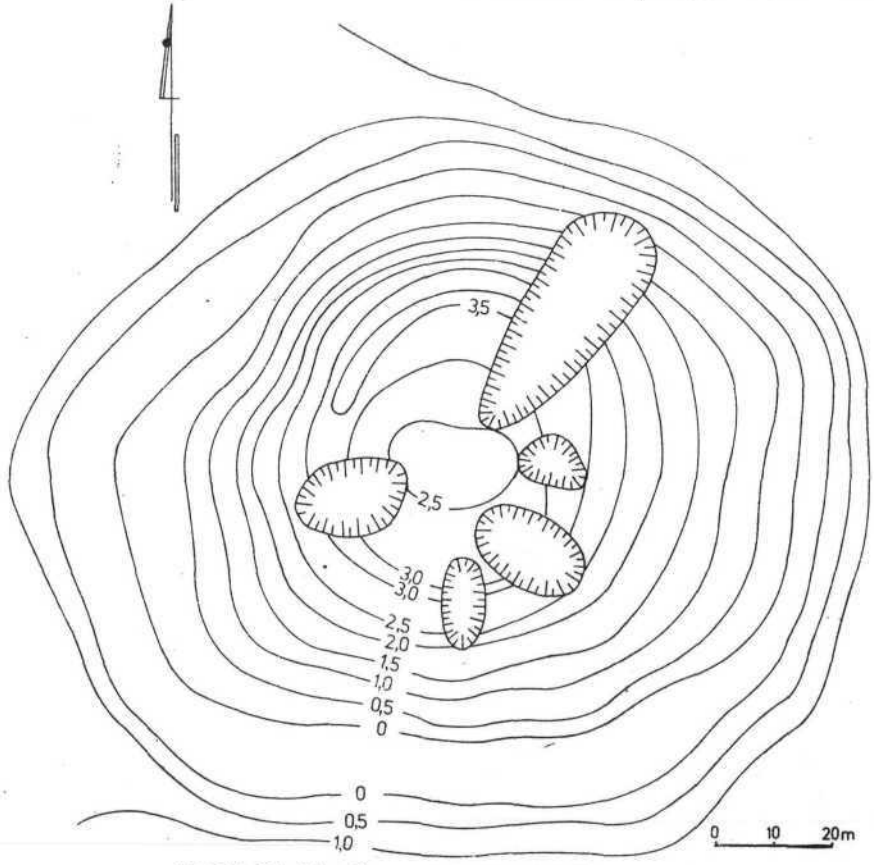

Ryc. 147. Ostrołęka. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

Wał wieńczący stożek grodziska został poważnie zniszczony przez rowy strzeleckie i okopy z II wojny światowej. Zachowały się jednak w jego północno-wschodniej części wyraźne ślady wejścia bramnego.
Wyniki badań: Niewielki wykop sondażowy odsłonił sypką warstwę kulturową barwy czarnej, w której odkryto ślady spalenizny i przepalone kamienie, będące resztkami paleniska, oraz grudy przepalonej polepy.
Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, 2 żelazne sprzączki do pasa, fragment ostrogi, żelazny młotek oraz kości zwierzęce.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1373 jako Ostralanka, AGAD, Metryka Koronna, nr 6, 196—196.

Ryc. 148. Ostrołęka, m. woj. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Chronologia: XI—XII w.
Literatura: Sawicki 1929, s. 10—13; *Mapa grodzisk* 1964, s. 39, 55.
Zbiory: PMA, Warszawa; IHKM PAN, Warszawa.
Nr rej. zab.: 36, data wpisania do rejestru 19 I 1955 r.
Własność: prywatna oraz państwowa.

J. P.

OSTROMĘCZYN, gmina Platerów (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Siemiatycze, Pas 39, Słup 36; dług. geogr. 22°50′, szer. geogr. 52°16′20″.

Grodzisko znajduje się na łagodnym wzniesieniu, na prawym brzegu strugi bez nazwy, prawego dopływu Toczny, w odległości 1 km na zachód od skrzyżowania drogi wiodącej przez Ostromęczyn z szosą Łosice—Siemiatycze (fot. 60).

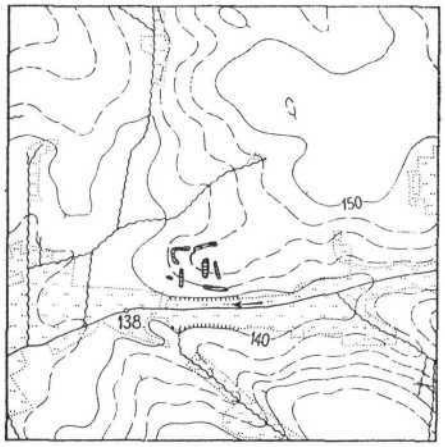

Ryc. 149. Ostromęczyn (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Badania terenowe: powierzchniowe w 1972 r. (M. Miśkiewiczowa).
Opis obiektu: Kształt grodziska jest obecnie trudny do odtworzenia, ponieważ teren jego jest zabudowany przez domy i budynki gospodarcze. W centrum obiektu stał dwór, którego ruiny istnieją do dziś. Od strony wschodniej widoczny jest głęboki jar wypełniony wodą — zapewne pozostałość fosy. Obiekt ulega stale niszczeniu wskutek dalszej zabudowy.
Wyniki badań: Na grodzisku, w ziemi wybranej z dołu fundamentowego, znaleziono ułamek naczynia glinianego.

Od strony wschodniej znajdowała się rozległa osada podgrodowa, na terenie której znaleziono na powierzchni liczne ułamki naczyń glinianych z okresu XI—XIV w.
Źródła archeologiczne: ułamek naczynia glinianego.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1517, Jabłonowski, cz. II, s. 217.
Chronologia: XII w. (?)
Literatura: Miśkiewicz 1974.
Zbiory: Katedra Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej UW, Warszawa.
Własność: państwowa.

I. G., L. P.

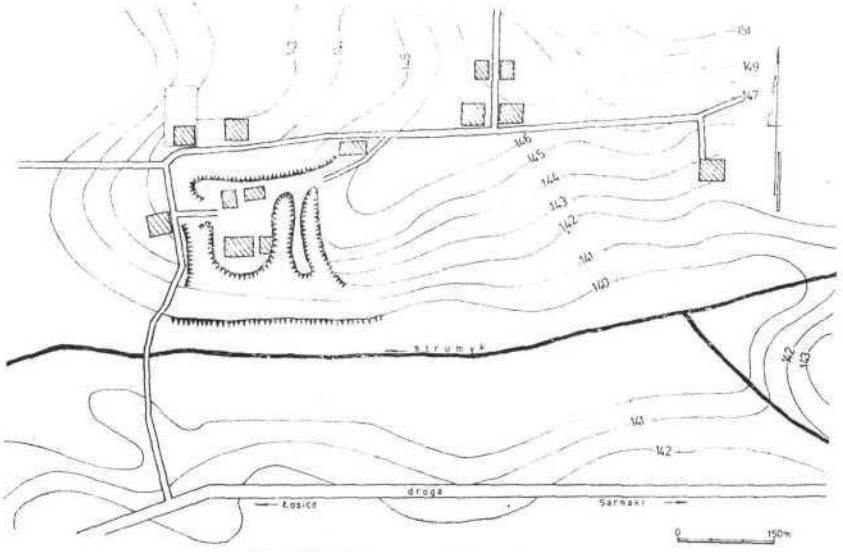

Ryc. 150. Ostromęczyn. Plan sytuacyjny

PARZEŃ, gmina Brudzeń Duży (d. pow. Płock), woj. płockie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płock, Pas 38, Słup 29; dług. geogr. 19°32'40", szer. geogr 52°38'30".

Grodzisko znajduje się na krawędzi wysokiego i stromego prawego brzegu Skrwy, na granicy przysiółka Robertowo-Żerniki, około 500 m na południowy wschód od zabudowań Parzenia (zob. ryc. 20). Nazwa miejscowa „Okopek".

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (W. Szymański).

Opis obiektu: Wał podkowiasty, szerokości do 8 m, wysokości około 1,2 m, o cięciwie łuku 15,5 m, dotykający obu końcami do skarpy, z płytkim zagłębieniem szerokości do około 6,3 m od zewnątrz; za nim od południowego zachodu słabo widoczny kilkumetrowy odcinek drugiego wału. Obecnie nieużytek porośnięty trawą i krzewami, nie ulegający niszczeniu. Sądząc z opisu z 1879 r., grodzisko było pierwotnie znacznie większe i z dwiema liniami wałów; część podkowiastego wału zewnętrznego mogła się obsunąć wraz ze skarpą, istnienie zaś większego wału zewnętrznego potwierdził sondaż (fot. 61).

Wyniki badań: Wykop sondażowy szerokości do 2 m, o łącznej powierzchni 50 m², przeprowadzono przez środek wału prostopadle do skarpy. Od strony wewnętrznej stwierdzono istnienie paleniska z nieregularnie rozrzuconymi płaskimi kamieniami oraz drobnymi fragmentami ceramiki obtaczanej. Wał był usypany z czystego sypkiego piasku. Przekop nie wykazał śladów konstrukcji. W odległości około 7 m od zewnętrznej krawędzi rowu przywałowego, szerokości około 3 m, głębokości do około 80 cm, na polu ornym odkryto całkowicie zniwelowany rów o podobnej szerokości, głęboki do 1,5 m. Określa on najpewniej miejsce wału zewnętrznego, znanego z relacji XIX-wiecznej, który ulec musiał dawno całkowitej niwelacji.

W odległości kilkuset metrów na południowy zachód, na krawędzi doliny — stanowisko z ceramiką wczesnośredniowieczną i starszą.

Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1248 jako Parime, B. Ulanowski, *Dokumenty kujawskie i mazowieckie*, Kraków 1887, nr 8, s. 155.

Chronologia: XII w.

Na wtórnym złożu fragmenty naczyń glinianych starożytnych.

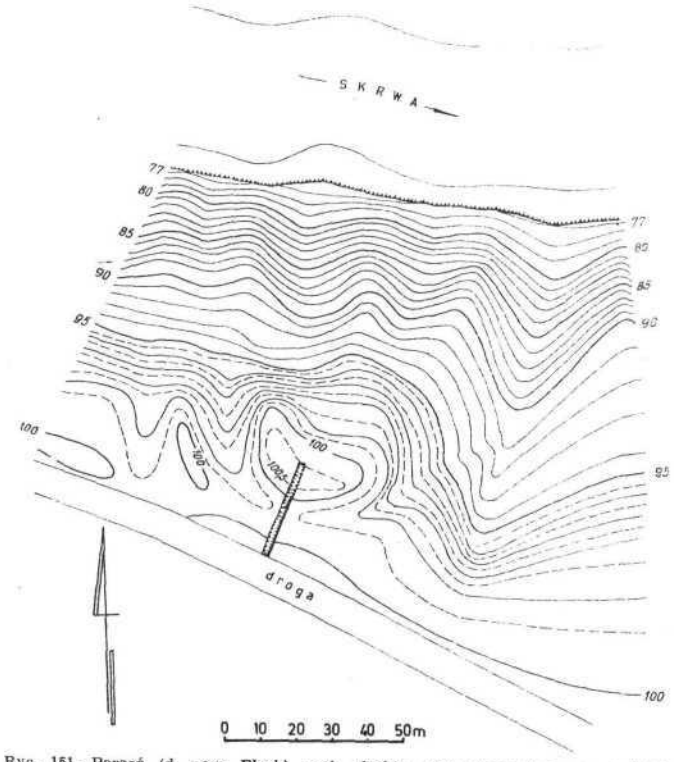

Ryc. 151. Parzeń (d. pow. Płock), woj. płockie. Plan tachimetryczny grodziska

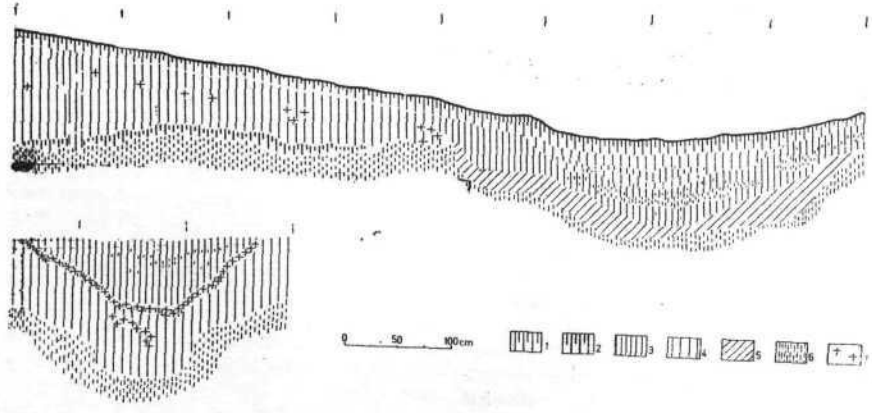

Ryc. 152. Parzeń. Profile wykopu przez zewnętrzny stok wału i przez obie fosy. Oprac. W. Szymański

1 — humus współczesny, *2* — humus pierwotny, *3* — warstwa piaszczysta średnio zhumusowana, *4* — warstwa piaszczysta lekko zhumusowana, *5* — glina, *6* — piasek czysty, *7* — węgle drzewne

Ryc. 153. Parzeń. Fragmenty ceramiki

Literatura: Smoleński 1879, s. 2; *Materiały* 1900, s. 135; Szymański 1958, s. 8, 1969 a, s. 233; *Mapa grodzisk* 1964, s. 39, 58.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Nr rej. zab.: 937, data wpisania do rejestru 15 XI 1971 r.
Własność: prywatna.

W. S.

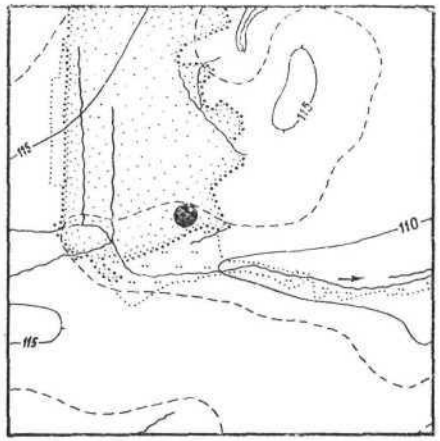

Ryc. 154. Pieścidła (d. pow. Płońsk), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

PIEŚCIDŁA, gmina Naruszewo (d. pow. Płońsk), woj. ciechanowskie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Modlin, Pas 39, Słup 31; dług. geogr. 20°30′, szer. geogr. 52°30′.

Grodzisko o miejscowej nazwie „Okop" znajduje się w lesie państwowym między wsią Pieścidła a Karnkowem, około 3,3 km na południowy wschód od skrzyżowania dróg w Pieścidłach i około 700 m na północny zachód od zabudowań wsi Karnkowo. Jest ono położone pośród niewielkiego śródleśnego obniżenia terenowego, na obszarze podmokłym i bagnistym, w okresie deszczów otoczonym wodą (fot. 62).
Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1958 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1967 r. (J. Pyrgała).
Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o regularnym kształcie, średnicy około 34 m. Wysokość wału od strony majdanu wynosi 75—90 cm, szerokość fosy około 4 m. Za fosą widoczne są miejscami jakby ślady silnie rozmytego niewielkiego wału. Stan zachowania grodziska jest bardzo dobry. Porośnięte dość gęstym lasem liściastym o bujnym poszyciu, trudno dostępne, nie ulega w zasadzie niszczeniu. Jedynie we wschodniej części majdanu grodziska, u podstawy wału znajduje się wykop o wymiarach 2 × 2 m, prawie całkowicie już zarośnięty.
Wyniki badań: Wykop sondażowy (8 × 2 m), zlokalizowany w zachodniej części obiektu, objął część wewnętrznej partii wału oraz część majdanu. W wale uchwycono dwie warstwy zsuwowe, część warstwy stanowiącej przypuszczalnie jądro wału oraz warstwę silnie sprasowanego humusu pierwotnego, na którym usypano wał. W części wewnętrznej grodziska wyeksplorowano warstwę kulturową miąższości 30—35 cm. Odkryto w niej resztki bruku kamiennego u podnóża wału oraz warstwę kamieni narzutowych średniej wielkości, występującą w wewnętrznej partii obiektu. U podnóża wału odsłonięto ślady rozwleczonego paleniska w postaci przepalonych kamieni, węgli drzewnych oraz gliny silnie zmarglonej na skutek działania ognia. W północno-wschodniej

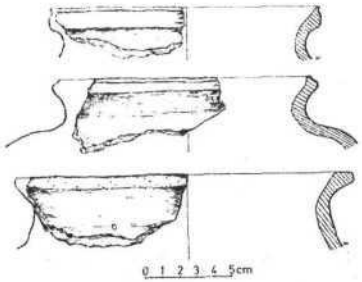

Ryc. 155. Pieścidła. Ceramika z grodziska

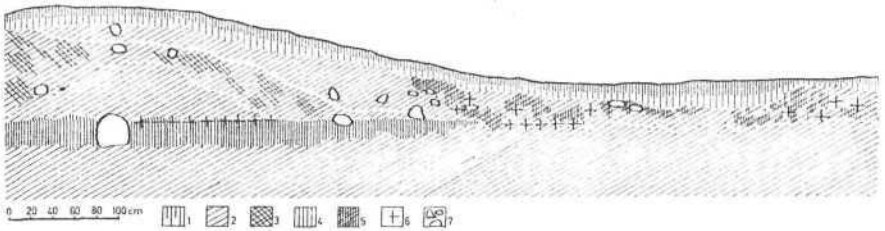

Ryc. 156. Pieścidła. Profil ściany północnej wykopu sondażowego. Oprac. J. Prygała

1 — współczesna próchnica leśna, *2* — glina, *3* — glina zmarglona, *4* — próchnica pierwotna silnie sprasowana, *5* — glina zmieszana z próchnicą, *6* — węgle drzewne, *7* — kamienie

ścianie wykopu wyraźnie zarysowała się część profilu jamy magazynowej.
Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych i kości zwierzęce.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1426 jako Pyeszczidla, *Metryka ks. mazow.*, t. 1, nr 249.
Chronologia: XII w.
Literatura: Lencewicz 1912, s. 13; *Mapa grodzisk* 1964, s. 40, 58; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 158.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Własność: państwowa.

J. P.

PŁOCK, m. woj.
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płock, Pas 38, Słup 29; dług. geogr. 19°41′40″, szer. geogr. 52°32′30″.

Gród znajdował się na obszarze Wzgórza Tumskiego, dominującego nad wysoką skarpą prawego brzegu Wisły, u przeprawy przez rzekę, na terenie obecnych zabudowań pobenedyktyńskich (fot. 63 i 64).
Badania terenowe: systematyczne badania wykopaliskowe IHKM PAN w latach 1956—1957 (J. Gąssowski) i 1958—1972 (W. Szafrański).
Opis obiektu: Ślady grodu nie zachowały się na powierzchni wskutek późniejszej zabudowy wzgórza; ujawnione zostały dopiero w wyniku badań wykopaliskowych.
Wyniki badań: Stwierdzono, że gród otoczony był wałem drewniano-ziemnym, którego rozsypisko zachowało się do wysokości 7 m i który miał od zewnątrz ławę kamienną wysokości 3 m. Gród zajmował część wzgórza o wymiarach 40 × 60 m, a jego zasięg pokrywał się z czworobokiem zabudowań pobenedyktyńskich przed katedrą, między gotyckimi wieżami: Szlachecką i Zegarową. Do grodu przylegało od strony południowej i południowo-wschodniej podgrodzie. Na terenie grodu odkryto fundamenty kilku przedromańskich budowli kamiennych sakralnych i świeckich. Wśród nich było palatium z końca X w. i związana z nim rotunda, przebudowana w pierwszej połowie XI w. Również na pierwszą połowę XI w. datowane są pozostałości budowli sakralnej trójnawowej z trzema absydami. Z ostatniego ćwierćwiecza XI w. pochodzi wczesnoromańska aula pałacowa, której ściany zbudowane z ciosów granitowych zachowały się do wysokości ponad 5 m. Na podgrodziu odsłonięto pozostałości przedromańskiej budowli

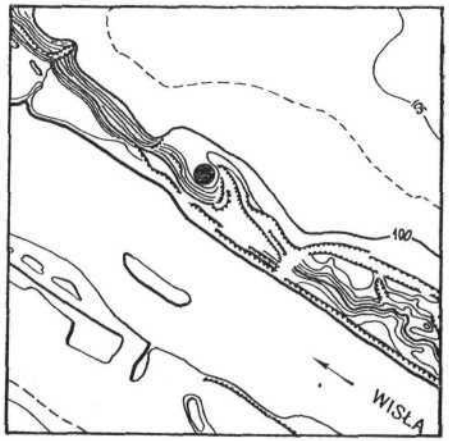

Ryc. 157. Płock, m. woj. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

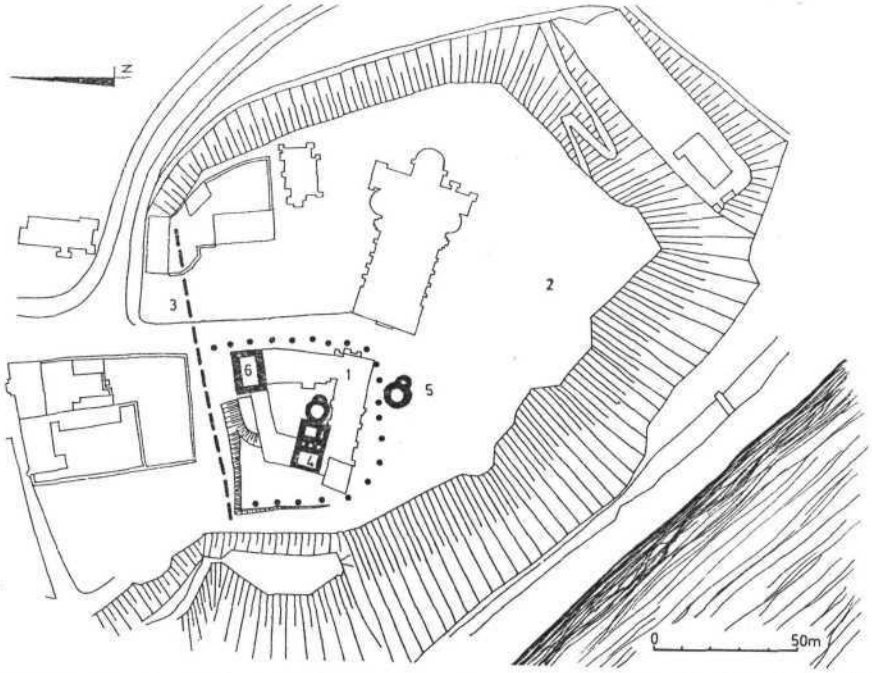

Ryc. 158. Płock. Plan Wzgórza Tumskiego z katedrą i kompleksem zabudowań pobenedyktyńskich, gdzie odkryto ślady grodu wczesnopiastowskiego, wg W. Szafrańskiego

1 — gród, *2* — podgrodzie, *3* — wał poprzeczny, *4* — palatium Chrobrego, *5* — rotunda protokatedralna, *6* — palatium Władysława Hermana

sakralnej i absydą i lożą emporową, datowane na pierwszą połowę XI w. Obok niej w XII w. powstała katedra romańska. Odkryto gęstą drewnianą zabudowę mieszkalną i gospodarczą oraz ślady warsztatów rzemieślniczych: rogowiarskiego, garncarskiego, hutniczego, kowalskiego, złotniczego i kamieniarskiego.

Źródła archeologiczne: fragmenty naczyń glinianych, narzędzia i przedmioty codziennego użytku (żelazne noże, szydła, okucia, sprzączki, ołowiane odważniki, przęśliki z gliny i kamienia, formy odlewnicze, grzebienie, oprawki), detale architektoniczne, kości zwierzęce, półfabrykaty i odpady produkcyjne z kości i rogu, żużel żelazny i szlaka, szczątki ryb, dirhem arabski.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod 1065 r. jako Ploczch, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.

Chronologia: X—XII w.

Literatura: Gąssowski 1957, s. 9—16; 1958, s. 3—6; Szafrański 1959, s. 2—17; 1961, s. 177—182; 1962, s. 265—269; 1963, s. 256—260; 1964 a, s. 1—6; 1966 a, s. 7—13; 1966 b, s. 213—250; 1966 c, s. 2—7; 1973, s. 17—58.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa oraz Muzeum Mazowieckie w Płocku.

Nr rej. zab.: 250, data wpisania do rejestru 23 III 1960 r.

Własność: państwowa oraz Muzeum Mazowieckiego w Płocku.

J. P.

PŁOŃSK (d. m. pow.), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płońsk, Pas 38, Słup 31; dług. geogr. 20°25′, szer. geogr. 52°40′.

Grodzisko, przez ludność zwane „górą Kawałowskiego" od nazwiska b. właściciela gruntu, leży na wschodnim skraju zabudowań Płońska przy ul. 19 Stycznia, prowadzącej w kierunku Nowego Miasta. Jest ono usadowione na niewielkim wzgórku, wchodzącym w skład wzniesień prawego brzegu doliny Płonki. Od strony wschodniej płynie bezimienny strumyk uchodzący do Płonki (fot. 65).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1958 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (J. Pyrgała).

Opis obiektu: Grodzisko w zachowanej obecnie formie ma kształt niemal okręgu o wymiarach 75 × 80 m i wysokości około 5 m. Powierzchnia oraz zbocza obiektu są bardzo zniszczone przez stałą uprawę, liczne wkopy, rowy strzeleckie z obu wojen światowych oraz niwelacje pod zabudowania mieszkalne i gospodarcze. Z północnego i wschodniego zbocza grodziska wydobywano piasek i kamienie. Zniszczenia uniemożliwiają rekonstrukcję pierwotnego kształtu obiektu, nie zachowały się bowiem żadne ślady wałów ani fos. Obecnie grodzisko stanowi porosły trawą nieużytek.

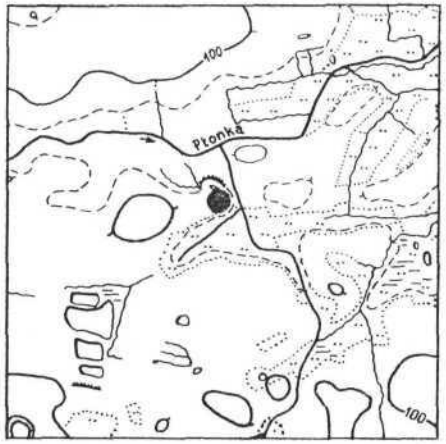

Ryc. 159. Płońsk (d. m. pow.), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

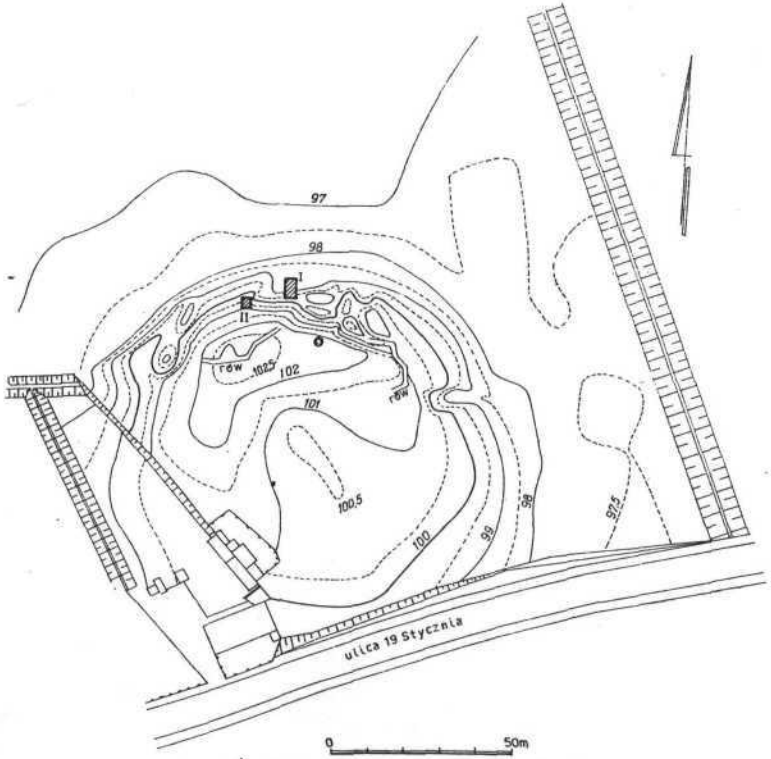

Ryc. 160. Płońsk. Plan tachimetryczny grodziska

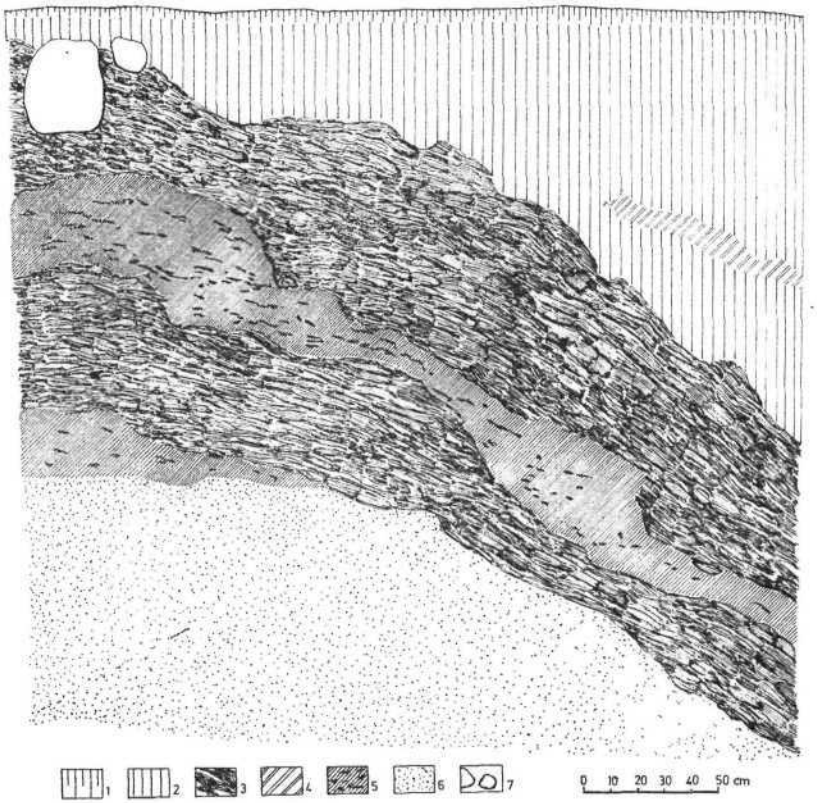

Ryc. 161. Płońsk. Profil południowy wykopu sondażowego I. Oprac. J. Pyrgała

1 — humus, *2* — warstwa jasnej ziemi, *3* — warstwa zbitego drewna, *4* — warstwa przepalonej gliny, *5* — warstwa gliny z fragmentami węgla, *6* — ciemny piasek (calec), *7* — kamienie

Wyniki badań: Wykopy sondażowe zlokalizowano w północnej części grodziska, w miejscu przypuszczalnego wału i jego styku z majdanem. W wykopie I (5 × 3 m) pod darnią zalegała warstwa kulturowa — miąższości 1,5 m (silnie sprasowana, jednolita, jasnobrązowa glina), zawierająca kamienie — w którą wcinała się ukośnie warstwa spalenizny z popiołem, węglami drzewnymi i kamieniami. Poniżej wystąpiła warstwa zsuwu z wału. Górną część osuwiska, grubości 30—60 cm, stanowiła ciemna, prawie czarna ziemia, przemieszana z wielką ilością spalenizny, dużymi fragmentami zwęglonych belek i kamieniami. Dolna część osuwiska to warstwa brązowej gliny grubości 80 cm z licznymi drobnymi węglami drzewnymi. Niżej wystąpił piasek calcowy.

W wykopie II (3 × 2 m) odsłonięto przemieszane warstwy piasku i gliny z domieszką węgli drzewnych oraz zbitego, sprasowanego zwęglonego drewna, będącego pozostałością po konstrukcjach obronnych grodu.

Ryc. 162. Płońsk. Ceramika z grodziska

W odległości 150 m na wschód od grodziska, na krawędzi doliny Płonki, odkryto ślady osady podgrodowej (liczne ułamki naczyń glinianych oraz ślady palenisk).

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1228 (1235?): Vitus castelanus de Plonz, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 266.

Chronologia: XI w.

Literatura: *Materiały* 1900, s. 138; Pyrgała, Szymański 1962, s. 72; *Mapa grodzisk* 1964, s. 40, 58; Pyrgała 1968, s. 192—193.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Własność: państwowa.

J. P.

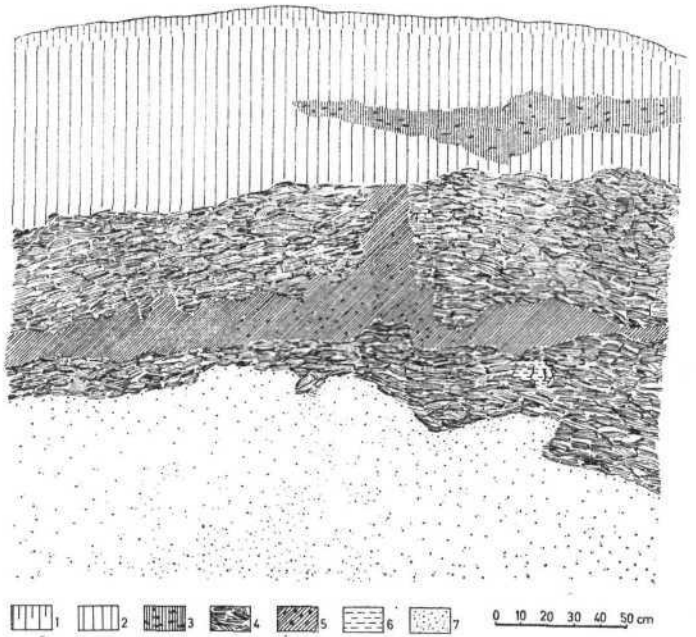

Ryc. 163. Płońsk. Profil północny wykopu sondażowego II. Oprac. J. Pyrgała

1 — humus, 2 — warstwa jasnej ziemi, 3 — warstwa ciemnej ziemi z węglem drzewnym, 4 — warstwa zbitego drewna, 5 — warstwa jasnej gliny ze żwirem, 6 — polepa, 7 — calec

PODEBŁOCIE, gmina Trojanów (d. pow. Ryki), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Kozienice, Pas 42, Słup 33; dług. geogr. 21°43′30″, szer. geogr. 51°38′30″.

Grodzisko zwane przez ludność miejscową „Zamek" leży na prawym brzegu Wisły, na wysokiej krawędzi jej doliny, w odległości 700 m na zachód od zabudowań wsi, na terenie przysiółka Jazień (fot. 66 i 67).

Badania terenowe: powierzchniowe i inwentaryzacyjne Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie w 1971 r. (S. Woyda).

Opis obiektu: Grodzisko zajmuje cypel wysoczyzny, od strony zachodniej i północno-zachodniej wyodrębniony rynną erozyjną, którą płynie bezimienny strumyk; od południa krawędź jego stanowi stromy stok, u podnóża którego rozciąga się podmokła dolina Wisły. Od wschodu i północnego wschodu cypel odcięty

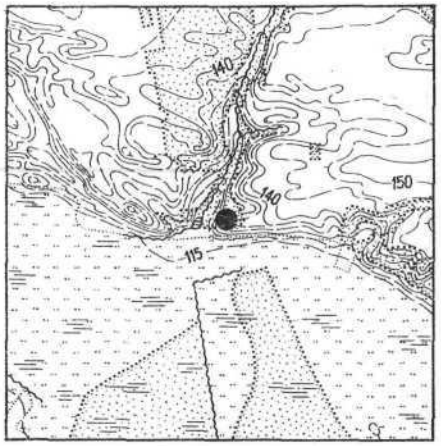

Ryc. 164. Podebłocie (d. pow. Ryki), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Ryc. 165. Podebłocie. Plan tachimetryczny grodziska

jest podwójną linią wałów i fos. Grodzisko ma kształt zbliżony do trójkąta równobocznego o boku 140 m. Powierzchnia wnętrza grodziska nachylona jest w kierunku południowo-zachodnim, różnica poziomów dochodzi do 3 m. Wał wewnętrzny długości 70 m przebiega w linii prostej, jego szerokość u podstawy wynosi około 15 m, a wysokość w stosunku do majdanu do 1,5 m. Jest on źle zachowany, rozorany. Wał zewnętrzny tworzy jakby dwa łuki stykające się pod kątem na osi cypla. Zachowana wysokość wału w stosunku do majdanu 3 m, szerokość u podstawy od 10 m w części północnej do 15—20 m w części południowej. Fosa między wałami szerokości 8—20 m, częściowo zasypana, głębokość jej od korony wału wewnętrznego dochodzi do 2—2,5 m. Fosa zewnętrzna wykorzystuje naturalną rynnę erozyjną, szerokość jej około 10 m, głębokość 3—4 m od korony wału zewnętrznego. Większa część grodziska jest pod uprawą.

Wyniki badań: Na powierzchni majdanu widoczne są ślady warstwy kulturowej. Znaleziono pojedyncze fragmenty ceramiki i przepalone kamienie.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Chronologia: XI w.

Literatura: Materiały nie opublikowane, w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na dawne woj. warszawskie.
Zbiory: Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na dawne woj. warszawskie.
Własność: prywatna.

I. G., L. P.

PODNIEŚNO, gmina Suchożebry (d. pow. Siedlce), woj. siedleckie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Węgrów, Pas 39, Słup 34; dług. geogr. 22°13′35″, szer. geogr. 52°17′10″.

Grodzisko leży pośród rozległych podmokłych łąk, w dolinie rzeczki Sosny, na lewo od drogi do wsi Sosna-Korabie, około 300 m na południowy wschód od zabudowań Podnieśna (fot. 68 i 69).
Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne na zlecenie ZPAA w 1957 r. (J. Miśkiewicz); sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (W. Szymański).
Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate, owalne, o rozmiarach około 180 × 200 m. szerokość wału do około 16 m, wysokość do ponad 3 m. Od zewnątrz nieregularna, słabo widoczna fosa. Majdan oddziela od wału rów szerokości około 3 m. Wał uległ i ulega nadal silnemu zniszczeniu na skutek wybierania ziemi i kamieni oraz ulokowania nie istniejącego obecnie młyna w części północno-zachodniej. U podnóża wału w północno-zachodniej części miano odkrywać kłody dębowe. Od zachodu, gdzie obecnie przez majdan przepływa strumień wpadający do rzeczki Sosny, wał został niemal całkowicie zniwelowany na przestrzeni kilkudziesięciu metrów, poważne ubytki zanotowano też od północy i wschodu. Zachowane odcinki wału, porośnięte trawą i rzadkimi drzewami, użytkowane są jako pastwisko, majdan — jako łąka.
Wyniki badań: Wykop o wymiarach 2 × 16 m ulokowano w części przywałowej, dwa mniejsze (2 × 4 m) na majdanie. Wykorzystując zniszczony obryw, oczyszczono profil wału o pełnej wysokości (2,6 m) i połowie szerokości (fot. 70). Poza cienkimi smużkami po całkowicie rozłożonym drewnie, w wyższych partiach piaszczysto-żwirowatego nasypu odkryto na głębokości około 2,3 m od wierzchołka trzy poziomy całkowicie zbutwiałych belek długości do 2,3 m, sprasowanych do grubości 3 cm, o przebiegu poprzecznym do linii wału. Niektóre ich zakończenia od strony wewnętrznego lica wału zachowały się w stanie zwęglonym. Podobnie zachowały się tu resztki jedynej belki o przebiegu równoległym. Przytykała doń warstwa intensywnie zhumusowana, miąższości do 30 cm, bliżej wału silnie przewęglona, w kierunku centrum grodziska wyklinowująca się, z nieregularnie rozrzuconymi kamieniami polnymi. W oczyszczonym obrywie, po drugiej stronie przerwy w wale, odsłonięto na głębokości 70 cm bruk kamienny, u podnóża zaś nasypu od wewnątrz szkielet psa. Na majdanie odkryto fragment zagłębienia wypełnionego warstwą kulturową o miąższości 15 cm.

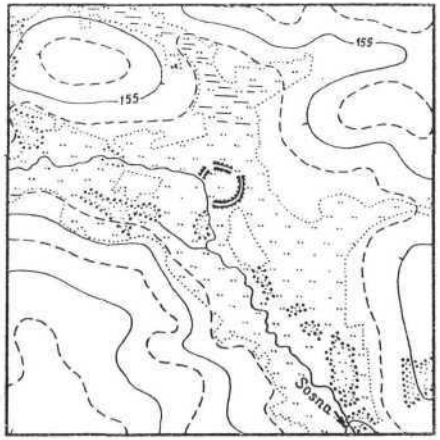

Ryc. 166. Podnieśno (d. pow. Siedlce), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, kości zwierzęce.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1528 w formie nazwiska: Podnesenskii, ziemianie, Jabłonowski, cz. I, s. 183. W 1569 r.: Podniesnie, *Akta Unii Polski z Litwą*, Kraków 1932, s. 250.
Chronologia: XI w.
Literatura: Mikulski 1939, s. 101—102; Nosek 1951, s. 360; *Mapa grodzisk* 1964, s. 40, 59; Szymański 1968 a, s. 180—181.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Nr rej. zab.: 775, data wpisania do rejestru 15 XII 1967 r.
Własność: prywatna.

W. S.

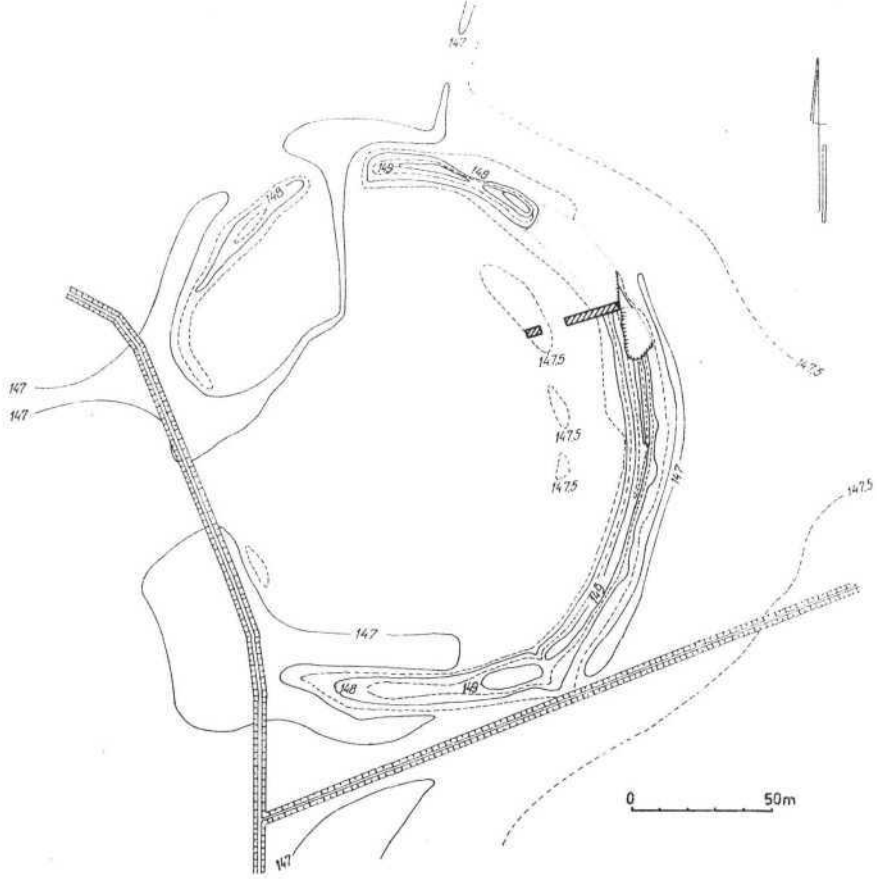

Ryc. 167. Podnieśno. Plan tachimetryczny grodziska

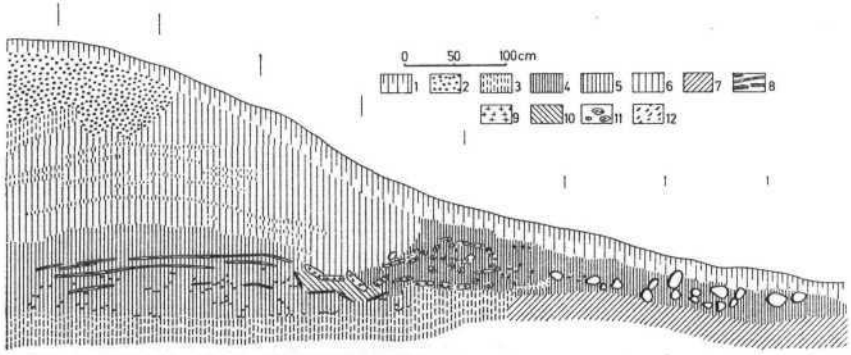

Ryc. 168. Podnieśno. Profil wału i partii przywałowej w głównym wykopie. Oprac. W. Szymański
1 — próchnica współczesna, *2* — drobny żwir, *3* — piasek calcowy, *4* — piasek silnie zhumusowany, *5* — piasek średnio zhumusowany, *6* — piasek lekko zhumusowany, *7* — glina calcowa, *8* — zbutwiałe bierwiona, *9* — drobne węgle drzewne, *10* — rozlasowany wapń, *11* — przepalone bierwiona, *12* — wtrącenia żelaziste

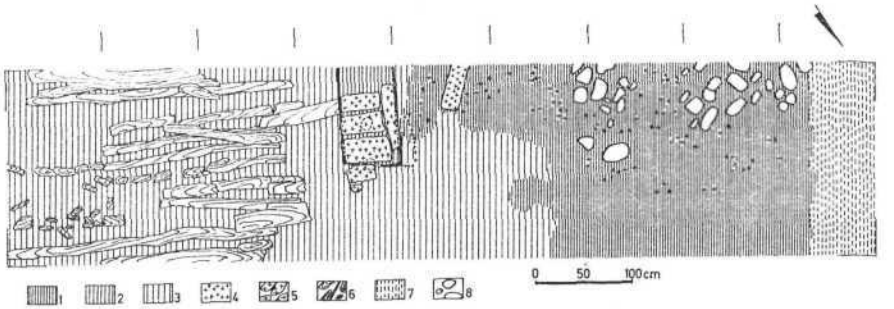

Ryc. 169. Podnieśno. Plan konstrukcji drewnianych w przekopie przez wał. Oprac. W. Szymański

1 — piasek silnie zhumusowany, *2* — piasek średnio zhumusowany, *3* — piasek lekko zhumusowany, *4* — drobne węgle drzewne, *5* — przepalone bierwiona, *6* — zbutwiałe bierwiona, *7* — piasek calcowy, *8* — kamienie

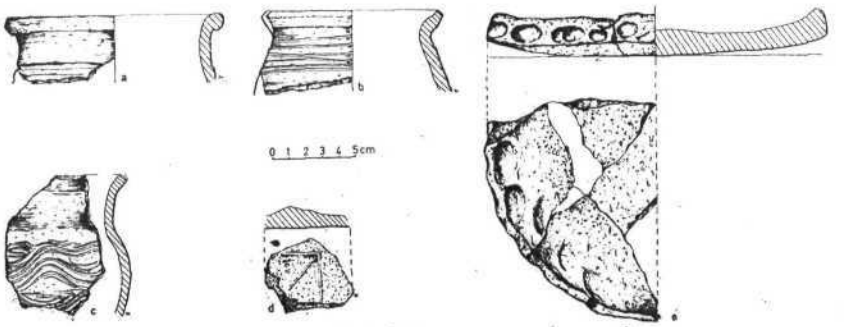

Ryc. 170. Podnieśno. Ceramika

a-c — fragmenty naczyń, d — fragment dna ze znakiem garncarskim, e — fragment talerza

PROBOSZCZEWICE, gmina Stara Biała (d. pow. Płock), woj. płockie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płock, Pas 38, Słup 29; dług. geogr. 19°42'40", szer. geogr. 52°39'20".

Grodzisko znajduje się na krawędzi wzniesień lewego brzegu doliny strugi Wierzbicy, dopływu Skrwy, w bezpośredniej bliskości podmokłego tarasu łąkowego, w odległości około 1 km na południowy wschód od kościoła (fot. 71 i 72).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (W. Szymański).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate w kształcie wydłużonego czworokąta z zaokrąglonymi rogami, o rozmiarach około 110 × 130 m (plan XIV). Wał szerokości około 30 m, wysokości do 8 m licząc od wewnątrz, a 16 m od zewnątrz, najwyższy od zachodu. Majdan środkiem wzniesiony, w południowo-zachodnim rogu lej głębokości około 4 m. Wał odcina od wzniesień doliny nieregularny rów, szerokości do 15 m, głębokości do około 8 m, łączący się od zachodu z obniżeniem tarasu rzecznego. Od północnego wschodu, w odległości 80—100 m od rowu, znajduje się na polu ornym sierpowaty wał uchwytny słabo na odcinku ponad 200 m, nie przekraczający szerokości kilku metrów i wysokości kilkudziesięciu centymetrów. Obiekt główny bardzo dobrze zachowany, porośnięty trawą i z rzadka krzewami, użytkowany jako pastwisko.

Wyniki badań: Wykop sondażowy o wymiarach 2 × 42 m przeprowadzono przez środek majdanu. W samym centrum po zdjęciu warstwy humusu stwierdzono calec, natomiast w północnej i południowej części — układy bardzo złożone (plan XV). Od północy warstwy zasypowe z piasku o różnej konsystencji, maksymalnej miąższości do 1,8 m, przykrywały 20-centymetrową warstwę osadniczą z ceramiką z XI w. oraz starszą, przytykające doń kilkuwarstwowe skupisko kamieni polnych na zewnętrznym stoku zagłębienia przywałowego oraz rozsypisko konstrukcji wałowych miąższości do 1,3 m z dużymi fragmentami przepalonego drewna i luźno rozrzuconymi kamieniami (fot. 73). Od południa stwierdzono soczewę warstwy osadniczej o analogicznej konsystencji i zawartości, a dalej w kierunku wału — trzyczłonowe kilkuwarstwowe skupisko kamieni polnych w zagłębieniu szerokości około 6 m i głębokości do 2 m, gdzie odkryto ceramikę z XI w. i żelazne wędzidło. Z przyległego obszaru podgrodzia otoczonego wałem zebrano liczną ceramikę współczesną grodzisku.

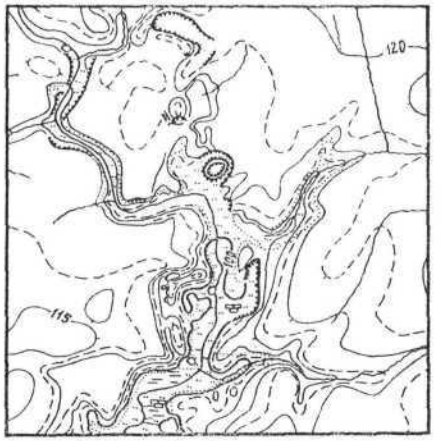

Ryc. 171. Proboszczewice (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

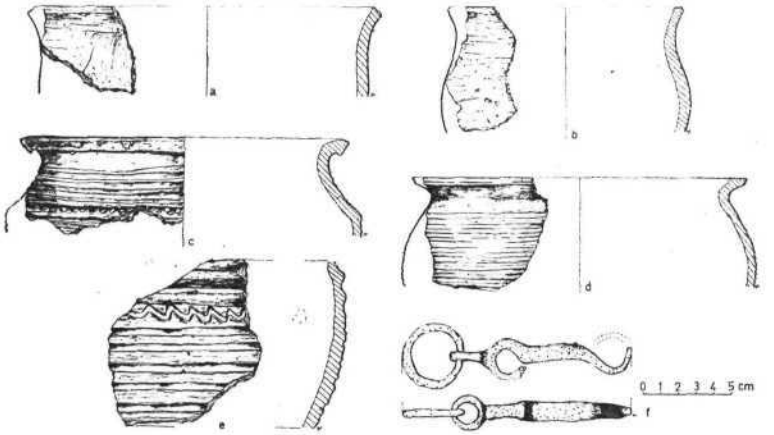

Ryc. 172. Proboszczewice. Materiał zabytkowy

a, b — ceramika z VI-VII w., *c-e* — ceramika z XI-XII w., *f* — fragment żelaznego wędzidła

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, fragmenty wędzidła żelaznego.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1370 jako Proboszczewice, *Teki Naruszewicza*, t. 8, s. 83, oraz pod r. 1375 jako Proboszczewice, Lubomirski, *Kodeks*, nr 92.

Chronologia: VI—VIII w. — osada otwarta (?), od XI w. — gród.

Literatura: Gawarecki 1828, s. 98, 1830, s. 29—36; Zalewski 1892, s. 11—13; Jakimowicz 1921 b, s. 155—156; Sawicki 1947, s. 130—131; *Mapa grodzisk* 1964, s. 41, 58; Szymański 1969 c, s. 179—180.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 777, data wpisania do rejestru 1 VII 1968 r.

Własność: prywatna.

W. S.

RACIĄŻ, gmina loco (d. pow. Sierpc), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Raciąż, Pas 37, Słup 30; dług. geogr. 20°10′, szer. geogr. 52°50′.

Grodzisko, zwane przez miejscową ludność „Wodną Górą", leży w odległości 250 m na zachód od kościoła, pośród podmokłych łąk doliny Raciążnicy, na jej prawym brzegu (fot. 74 i 75).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1958 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (J. Pyrgała); systematyczne badania wykopaliskowe Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PKZ, Oddział w Warszawie, w latach 1967—1970 (B. Buczek-Płachtowa).

Opis obiektu: Grodzisko miało jeszcze w 1878 r. około 230 m obwodu i około 7 m wysokości. Od tego czasu ulegało systematycznemu niszczeniu przede wszystkim przez rozkopywanie i rozwożenie wałów. W trakcie weryfikacji w 1958 r. zastano tylko nikłe szczątki obiektu. Pierwotny jego kształt jest obecnie bardzo trudny do zrekonstruowania. Prawdopodobnie było to owalne grodzisko pierścieniowate z przewężeniem na północno-zachodnim końcu, o rozmiarach około 100 × 50 m. Niewielki, kilkumetrowej długości odcinek wału, wysokości 2,5 m, zachował się jedynie od strony przewężenia; poza tym zewnętrzna linia wału jest jeszcze dosyć dobrze widoczna od zachodu i południa. Pozostała część grodziska jest rozwieziona niemal do podstawy. Stanowi ono nieużytek, jedynie część północno-wschodnia jest pod uprawą.

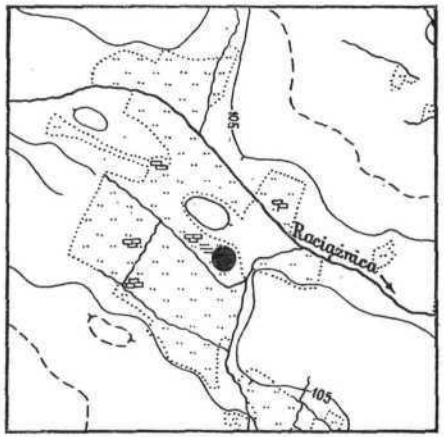

Ryc. 173. Raciąż (d. pow. Sierpc), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Wyniki badań: Wykop sondażowy (2 × 4 m) założono w 1966 r. u podstawy stosunkowo najlepiej zachowanego odcinka wału w północno-zachodniej części grodziska, obejmując głównie wewnętrzny stok i podstawę wału. Pod warstwami rozsypiskowymi, zawierającymi liczne kamienie, węgle drzewne i popiół, wystąpiła warstwa miąższości 0,90—1,20 m, stanowiąca właściwe jądro wału, zalegająca bezpośrednio na calcu. Zawierała ona liczne szczątki zbutwiałych belek, dranic i mniejsze fragmenty drewnianej konstrukcji wału (fot. 76 i 77).

Systematyczne badania wykopaliskowe w latach 1967—1970 doprowadziły do rozpoznania konstrukcji umocnień obronnych grodu. Budowa grodu w bagnistej dolinie Raciążnicy wymagała specjalnego umocnienia podłoża. Dokonano tego przy pomocy celowego, choć nieregularnego wbijania w ziemię słupów i kołków oraz wiązania ich faszyną. Wał, o zachowanej w stanie obecnym szerokości 18 m, został zbudowany w konstrukcji przekładkowej. Stwierdzono także ślady konstrukcji hakowej. Przy domniemanym wjeździe do grodu odsłonięto moszczoną belkami i deskami drogę. We wnętrzu grodziska, w świetle dotychczasowych badań, nie stwierdzono wyraźnych śladów zabudowy; w jednym tylko miejscu odsłonięto grubą warstwę spalenizny.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, nieliczne przedmioty żelazne (noże, okucia), krótkie drewniane wiosło, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Nowy Radcez, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.

Chronologia: X—XII w.

Literatura: Gawarecki 1828, s. 98; Brykczyński 1880, s. 6; Zalewski 1892, s. 13; Jakimowicz 1929 a, s. 209; *Mapa grodzisk* 1964, s. 41, 58; Buczek-Płachtowa 1969, s. 457—462, 1971, s. 136—137.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa; PKZ, Oddział w Warszawie.

Nr rej. zab.: 817, data wpisania do rejestru 16 XII 1968 r.

Własność: prywatna oraz państwowa.

J. P

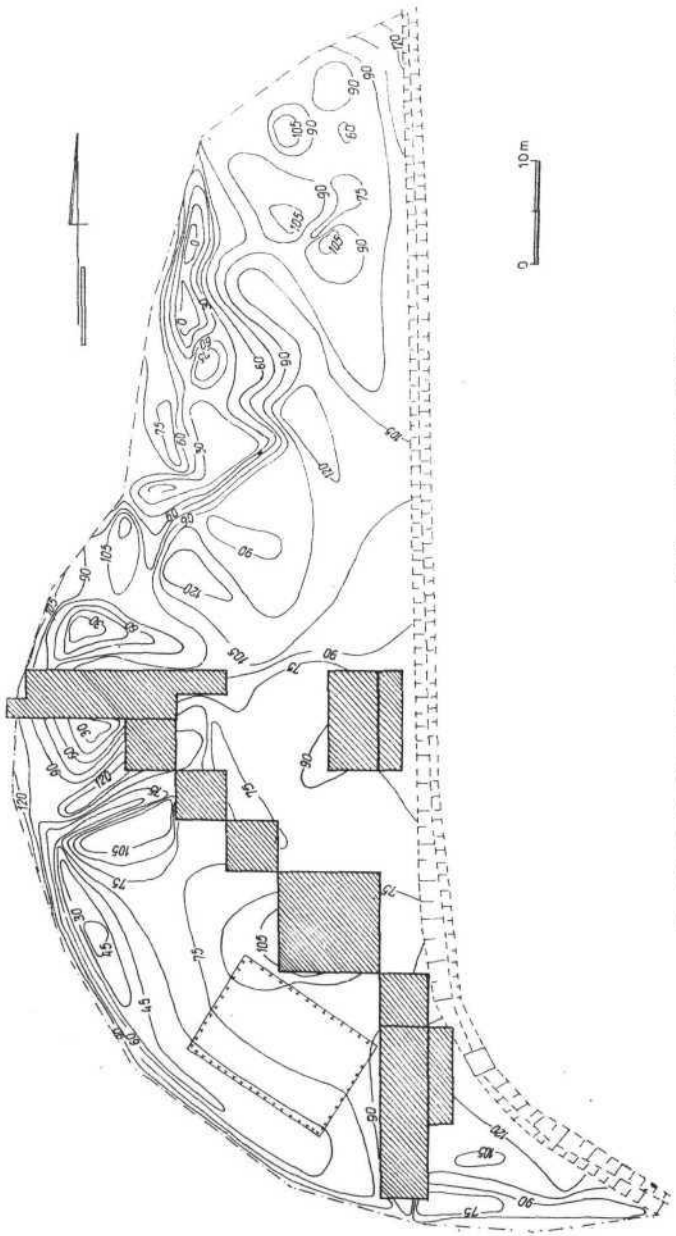

Ryc. 174. Raciąż. Plan tachimetryczny grodziska, wg B. Buczek-Płachtowej

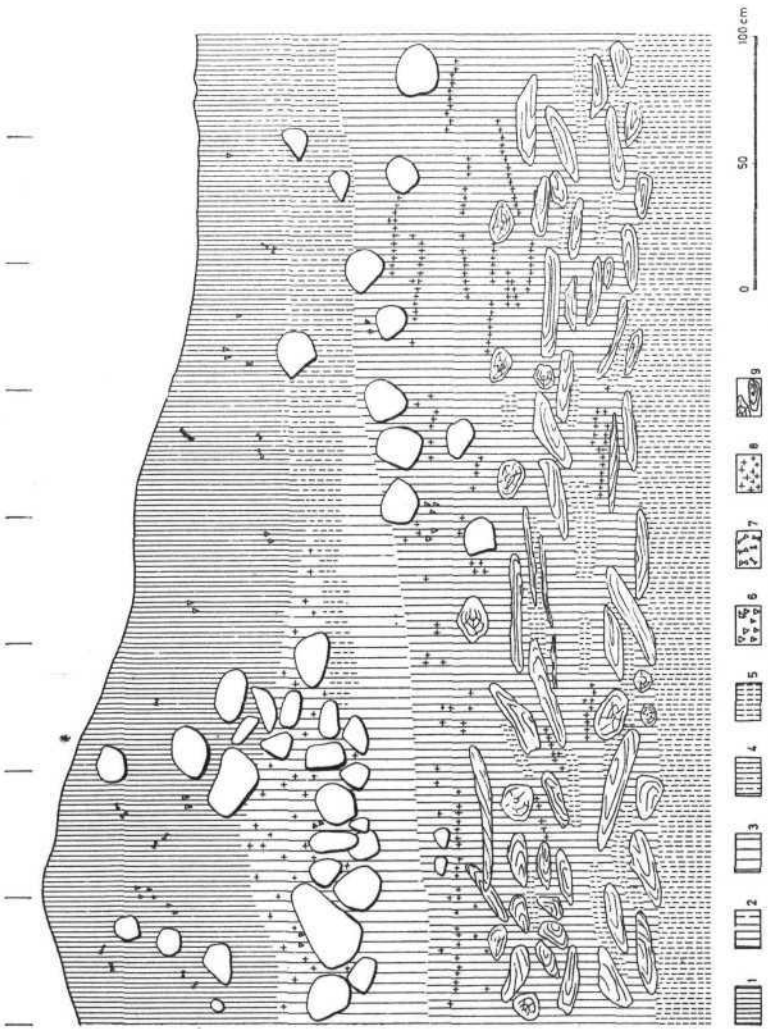

Ryc. 175. Raciąż. Profil wykopu sondażowego. Oprac. J. Pyrgała

1 — piasek silnie zhumusowany, 2 — piasek średnio zhumusowany, 3 — piasek lekko zhumusowany, 4 — piasek zhumusowany z piaskiem czystym, 5 — piasek czysty, 6 — fragmenty ceramiki, 7 — kości zwierzęce, 8 — węgle drzewne, 9 — drewno zbutwiałe

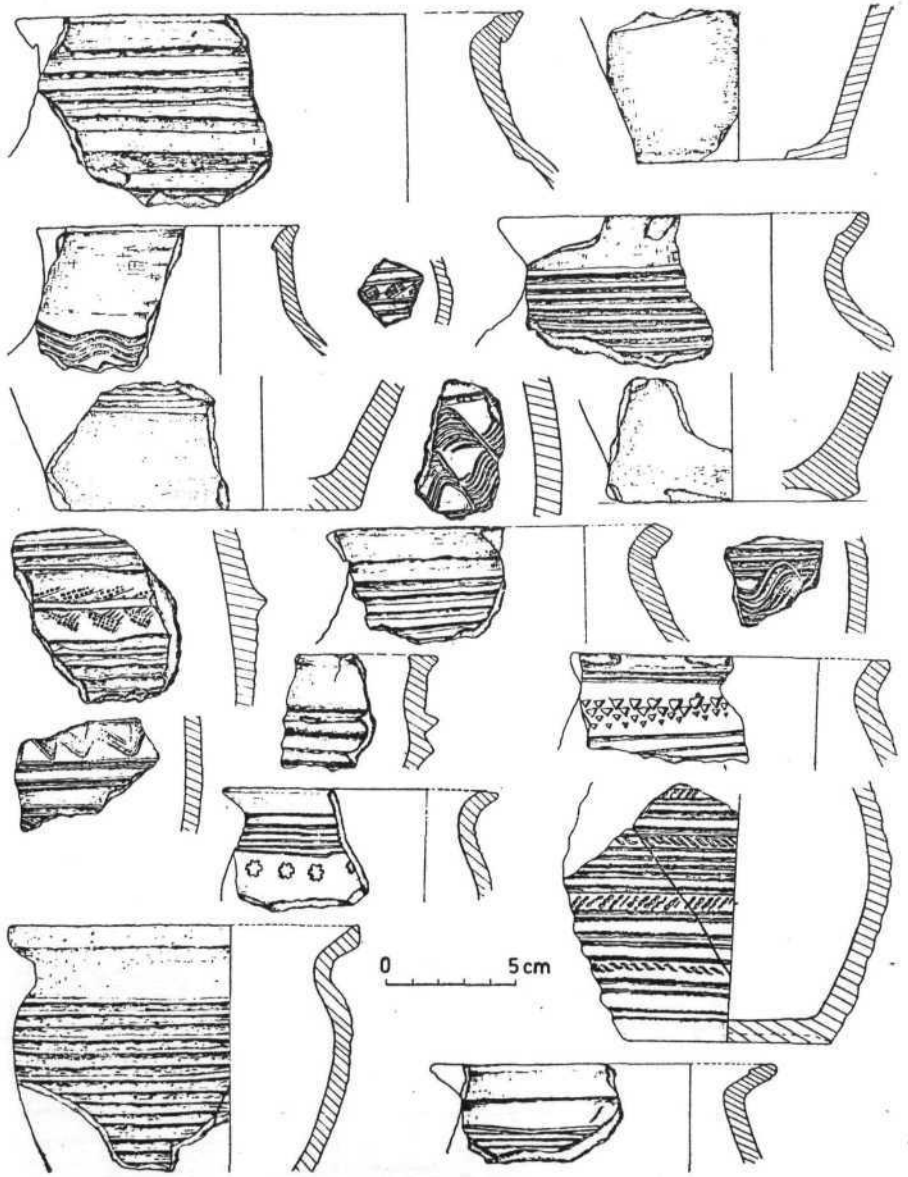

Ryc. 176. Raciąż. Ceramika, wg B. Buczek-Płachtowej

RADZANÓW, gmina loco (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Raciąż, Pas 37, Słup 30; dług. geogr. 20°05'30", szer. geogr. 52°57'.

Grodzisko, zwane przez ludność miejscową „Zamek", leży na lewym brzegu Wkry, w jej zakolu, na obszernej kępie otoczonej wodami rzeki, w odległości około 250 m na północny zachód od kościoła. (fot. 78—80).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1958 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (J. Pyrgała).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate w kształcie czworokąta z zaokrąglonymi rogami; rozmiary wnętrza 43 × 50 m. Wysokość wałów od strony wewnętrznej wynosi 2,5—2,7 m. W narożach południowo-wschodnim i południowo-zachodnim występują wyraźne obniżenia. Północno-wschodni odcinek wału uległ rozwiezieniu na przestrzeni kilkunastu metrów. W wale wschodnim (od strony rzeki) znajduje się obecnie przejście, do którego prowadzi grobla zbudowana przez miejscową ludność. Być może przejście zlokalizowano w dawnym przejściu bramnym. Grodzisko jest obecnie nieużytkiem porośniętym trawą i krzewami oraz z rzadka drzewami i nie ulega niszczeniu.

Wyniki badań: Wykop sondażowy (2 × 4 m) założono u podnóża wału w południowej części grodziska. W profilu uchwycono następujący układ warstw kulturowych: pod warstwą gleby i podglebia wystąpiła warstwa gruzu, miąższości 20—35 cm, z fragmentami cegieł, kafli, okruchami zaprawy murarskiej oraz gliną; poniżej warstwa ciemnej, szarobrązowej ziemi z okruchami gruzu i kafli, zalegająca na piasku calcowym.

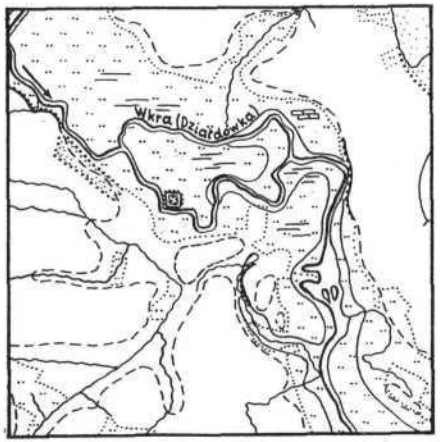

Ryc. 177. Radzanów (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

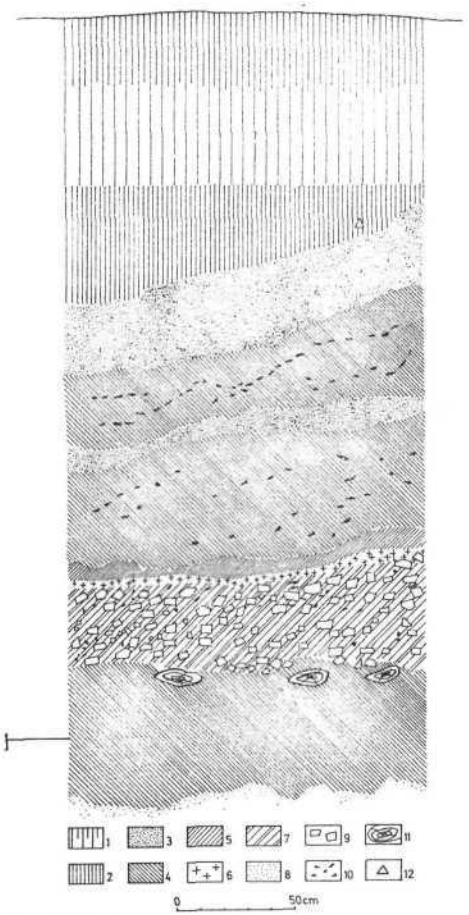

Ryc. 178. Radzanów. Przekrój przez wał przy przejściu bramnym. Oprac. J. Pyrgała

1 — humus, *2* — ziemia brązowa, *3* — piasek żółty drobnoziarnisty, *4* — szara ziemia, *5* — jasna glina, *6* — warstwa spalenizny, *7* — rdzawa glina, *8* — piasek biały (calec), *9* — cegła, *10* — węgle drzewne, *11* — drewno, *12* — ceramika

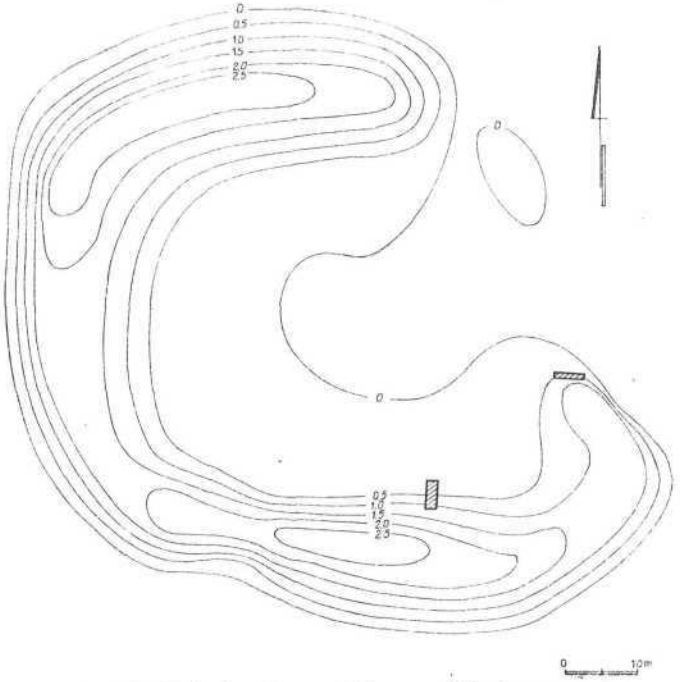

Ryc. 179. Radzanów. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

W domniemanym przejściu bramnym w wale wschodnim oczyszczono profil, w którym stwierdzono pod warstwą gleby i podglebia grubą warstwę (1,3—1,5 m) żółtego piasku przemieszanego z ciemnoszarą sypką ziemią z węgielkami drzewnymi. Pod nią zalegały przemieszane warstwy gliny, spalenizny i gruzu ceglanego z fragmentami kafli i węgla drzewnego, o łącznej miąższości 45 cm, poniżej zaś warstwa ciemnoszarej ziemi miąższości 40—50 cm, zalegająca na piasku calcowym.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, fragmenty kafli.

Źródła pisane: miejscowość wymienioną pod r. 1350 jako Radzanow, Lubomirski, *Kodeks*, nr 71; i pod r. 1543 jako „fortalicium Radzanowo", Płocka grodzka wieczysta, 9,80, w AGAD.

Chronologia: schyłek XIII—XIV w.

Literatura: Gawarecki 1828, s. 98, 1840, s. 155; Ostaszewski 1934, s. 56.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 249, data wpisania do rejestru 26 III 1960 r.

Własność: państwowa.

J. P.

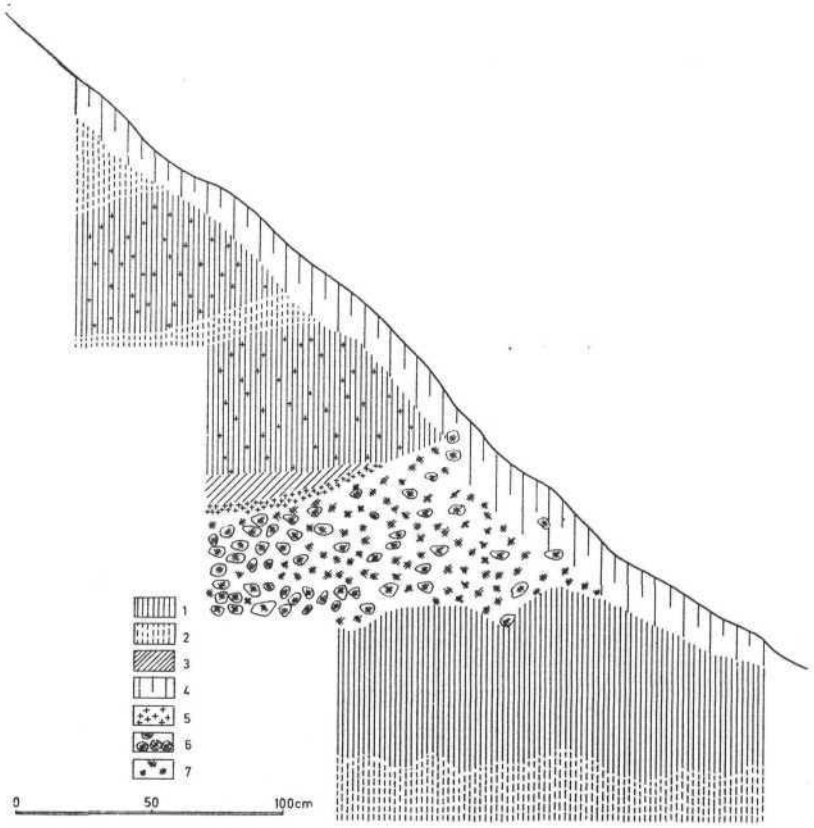

Ryc. 180. Radzanów. Przekrój przez wał od strony południowej. Oprac. J. Pyrgała
1 — piasek zhumusowany, *2* — piasek czysty, *3* — glina, *4* — próchnica współczesna, *5* — węgle drzewne, *6* — gruz ceglany w dużych bryłach, *7* — gruz ceglany drobny

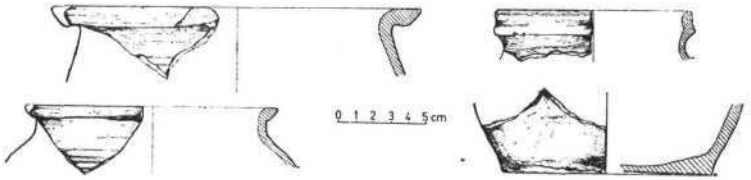

Ryc. 181. Radzanów. Fragmenty naczyń glinianych

RADZIKOWO, st. 1, gmina Czerwińsk n. Wisłą (d. pow. Płońsk), woj. płockie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Modlin, Pas 39, Słup 31; dług. geogr. 20°21′20″, szer. geogr. 52°27′25″.

Grodzisko leży na niewielkim wzniesieniu graniczącym z podmokłymi łąkami, w miejscu przecięcia szosy Czerwińsk—Płońsk z drogą do Radzikowa Starego, około 750 m na północny zachód od kościoła w tej miejscowości. Nazwa miejscowa „Okop" (wg R. Jakimowicza mylnie „Bania"), (fot. 81).

Badania terenowe: sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1968 r. (W. Szymański).

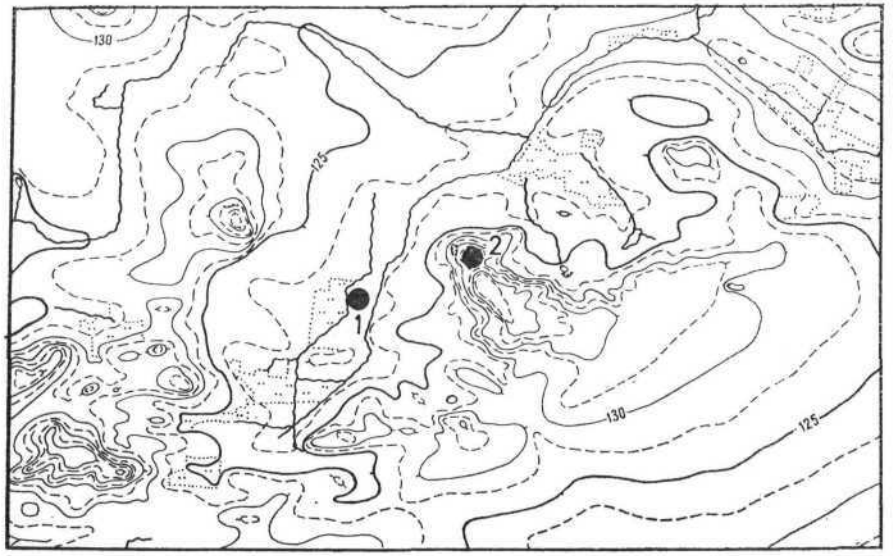

Ryc. 182. Radzikowo (d. pow. Płońsk), woj. płockie. Lokalizacja grodzisk na stan. 1 i 2 na mapie topograficznej

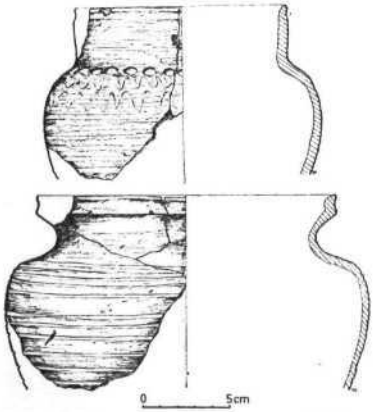

Ryc. 183. Radzikowo, stan. 1 (d. pow. Płońsk), woj. płockie. Fragmenty naczyń glinianych

Opis obiektu: Grodzisko, pierwotnie zapewne pierścieniowate (wg opisu R. Jakimowicza), uległo w wyniku zabudowy, pobierania piasku oraz orki całkowitemu zniszczeniu. Zachowało się jedynie półkoliste płaskie wzniesienie wysokości do 1,5 m, średnicy około 70 m, przytykające do drogi do Radzikowa Starego. Można się tylko domyślać pierwotnej formy grodziska.

Wyniki badań: Wykop sondażowy (2 × 8 m) ulokowano w centrum wzniesienia. Stwierdzono istnienie wewnętrznego zagłębienia przywałowego, szerokości ponad 5 m, głębokości do 1 m, oraz kilkuwarstwowego bruku z kamieni, stanowiącego zapewne pozostałość konstrukcji wałowej. Wypełnisko o strukturze częściowo przemieszanej, z grudkami polepy i drobnymi węglami drzewnymi.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, nóż żelazny, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod

r. 1221 jako Ragicouo, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 209.
Chronologia: XII w.
Literatura: Gawarecki 1823, s. 69, 1828, s. 98; Zalewski 1892, s. 14; *Materiały* 1900, s. 136; Jakimowicz 1921 b, s. 150; *Mapa grodzisk* 1964, s. 41, 58; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 159.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Własność: prywatna.

W. S.

RADZIKOWO, stan. 2. gmina Czerwińsk n. Wisłą (d. pow. Płońsk), woj. płockie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Modlin, Pas 39, Słup 31; dług. geogr. 20°21′30″, szer. geogr. 52°27′30″.

Grodzisko zwane „Gaik" położone jest na północnym krańcu wsi Radzikowo w odległości 400 m na północny zachód od kościoła. Założono je na naturalnym wzniesieniu morenowym wśród lekko sfalowanego terenu (fot. 82).
Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1958 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w latach 1965 i 1968 (J. Pyrgała, W. Szymański).
Opis obiektu: Grodzisko kopcowate. Jego część wewnętrzna jest dość dobrze zachowana, natomiast wał otaczający ongiś obiekt został całkowicie zniszczony na skutek wybierania żwiru w południowej części grodziska oraz zaorywania jego powierzchni od strony północnej. Obecne rozmiary obiektu 30 × 45 m.
Wyniki badań: Wykop sondażowy (2,5 × 8 m) założono w 1965 r. od środka obiektu ku północnemu stokowi. Pod warstwą ziemi ornej wystąpiła szaroczarna warstwa kulturowa, grubości 40 cm, zawierająca kamienie. Wypełniała ona na północnym stoku grodziska obszerne zagłębienie z dość licznymi fragmentami ceramiki ze starszych faz wczesnego średniowiecza. Pod nią wystąpiła druga warstwa kulturowa barwy żółtobrunatnej, w której znaleziono ułamki naczyń kultury łużyckiej (plan XVI).

W roku 1968 wykop, o rozmiarach 5 × 10 m, wyznaczono na południowym stoku, wzdłuż osi północ-południe. Po zdjęciu humusu stwierdzono warstwę niwelacyjną piasku w różnym stopniu zhumusowanego, miąższości do 40 cm. Pod nią zalegała warstwa miąższości 30—70 cm o znacznej zawartości humusu, z nieregularnie rozmieszczonymi skupiskami kamieni polnych. W górnej partii stoku nakładała się ona na rów szerokości górą około 4 m, głębokości od obecnej powierzchni około 2 m, zapełniony na przemian warstwami o strukturze bliskiej calcowi oraz silnie zhumusowanymi i przewęglonymi, ze skupiskami kamieni polnych. Rów kończył się mniej więcej na 3 metrze wykopu, licząc od ściany wschodniej. W jego najbliższym sąsiedztwie, od południowego zachodu, odkryto jamę po podwójnym słupie, głębokości 80 cm, oraz bliżej stoku resztki przepalonych bierwion (plan XVII).
Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1221 jako Ragicouo, Kochanowski, *Codex diplomaticus* nr 209.
Chronologia: VI—VII w.

Najprawdopodobniej grodzisko zostało złożone na miejscu grodziska lub osady kultury łużyckiej.
Literatura: Gawarecki 1828, s. 98; *Materiały* 1900, s. 136; Zieliński 1912; Jakimowicz 1921 b, s. 150, 1925, s. 305—331; *Mapa grodzisk* 1964, s. 41, 58; Pyrgała 1968, s. 193.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Własność: prywatna.

J. P.

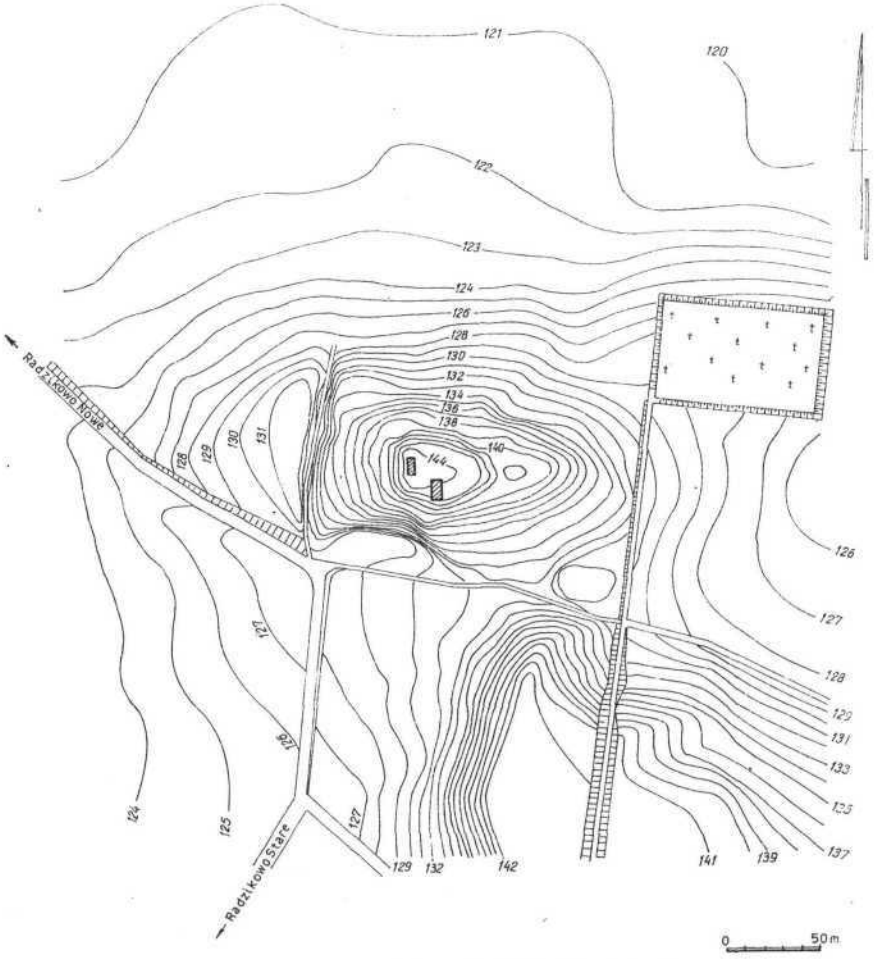

Ryc. 184. Radzikowo, stan 2 (d. pow. Płońsk), woj. płockie. Plan tachimetryczny grodziska

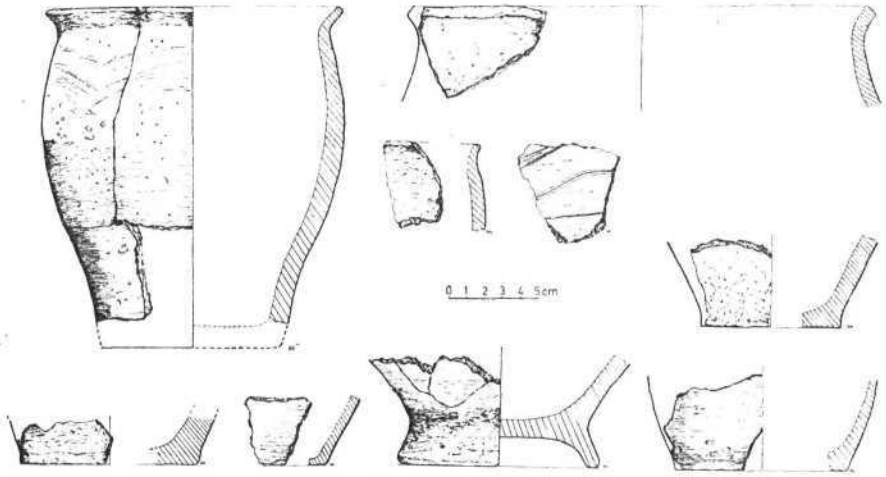

Ryc. 185. Radzikowo, stan. 2. Ceramika

RADZYMIN, gmina Naruszewo (d. pow. Płońsk), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płońsk, Pas 38, Słup 31; dług. geogr. 20°20'30", szer. geogr. 52°34'.

Grodzisko o miejscowej nazwie „Kopiec" znajduje się na łące w odległości 600 m na południowy wschód od kościoła. 20 m na północ od grodziska płynie struga bez nazwy, która jest lewym dopływem Naruszewki (fot. 83).

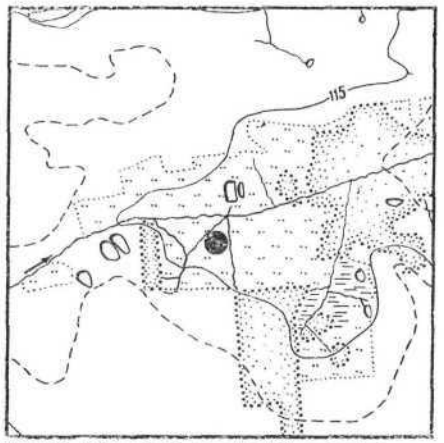

Ryc. 186. Radzymin (d. pow. Płońsk), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w latach 1954 i 1958; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (J. Pyrgała).

Opis obiektu: Grodzisko stożkowate o średnicy podstawy 25 m. Wysokość obiektu od dna fosy około 3,5 m. Fosa szerokości około 8 m bardzo dobrze zachowana, nawet obecnie wypełniona wodą. Od północy, północnego zachodu i zachodu rysują się resztki wału sięgające do wysokości 50 cm. W południowo-wschodniej części majdanu u podnóża wału znajduje się obszerna wyrwa. Całe wnętrze porośnięte jest gęsto krzewami i drzewami.

Wyniki badań: Wykop sondażowy (5 × 2 m) założono we wnętrzu grodziska u podnóża wału północnego. Pod warstwą darni stwierdzono na głębokości od 20 do 110 cm od powierzchni resztki pieca, zniszczonego współczesnym wkopem. Zachowała się tylko dolna część obudowy pieca do wysokości około 20 cm (silnie przepa-

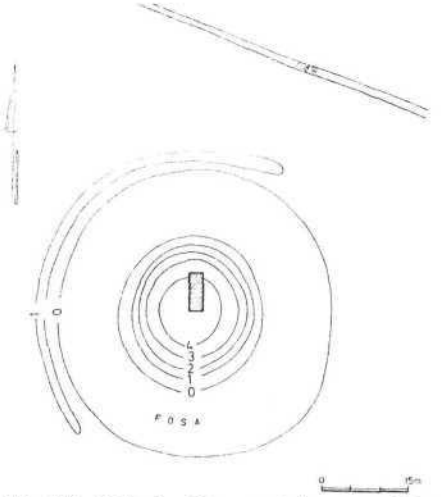

Ryc. 187. Radzymin. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

lona gliniana ściana), przepalone kamienie o średnicy 50 cm, wielka ilość polepy oraz warstwa węgla drzewnego miąższości 20—25 cm,

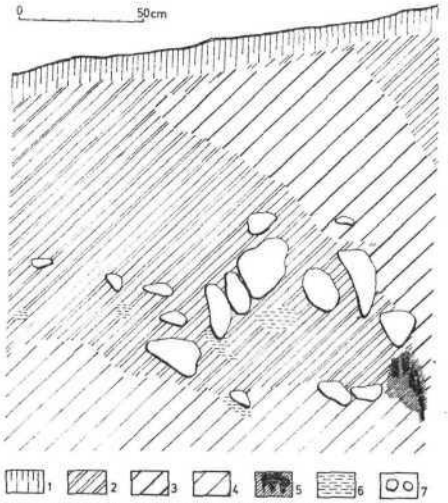

Ryc. 188. Radzymin. Profil ściany wschodniej wykopu sondażowego. Oprac. J. Pyrgała

1 — humus, *2* — szara zbita glina, silnie zhumusowana, *3* — jasna glina z ciemnymi wkładkami, *4* — glina czysta, *5* — warstwa gliny z węglem drzewnym, *6* — polepa, *7* — kamienie

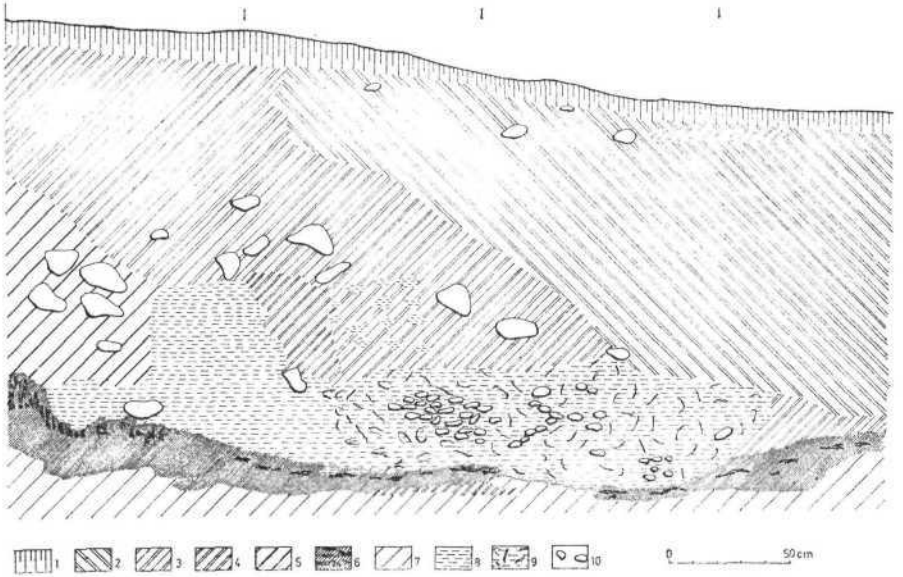

Ryc. 189. Radzymin. Profil ściany północnej wykopu sondażowego. Oprac. J. Pyrgała

1 — humus, *2* — ciemna glina silnie zhumusowana, *3* — szara zbita glina średnio zhumusowana, *4* — glina przepalona, *5* — jasna glina z ciemnymi wkładkami, lekko zhumusowana, *6* — warstwa gliny z węglem drzewnym, *7* — glina czysta, *8* — polepa, *9* — zbita polepa, *10* — kamienie

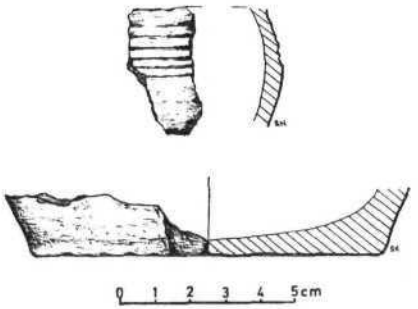

Ryc. 190. Radzymin. Fragmenty naczyń glinianych

stanowiąca spąg piecowiska. W części wykopu bliżej wału piecowisko przykrywała warstwa zsuwowa z wału (szara zbita glina z kamieniami).

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, skorodowany grot oszczepu.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1384 jako Radzimino, AGAD, Metryka Koronna, nr 6, 110.

Chronologia: XIII—XIV w.

Literatura: *Materiały* 1900, s. 138; Lencewicz 1912, s. 11; *Mapa grodzisk* 1964, s. 41, 58; Pyrgała 1968, s. 192.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 774, data wpisania do rejestru 7 XII 1967 r.

Własność: PGR we Wróblewie.

J. P.

RUDA TARNOWSKA, gmina Wilga (d. pow. Garwolin), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Garwolin, Pas 41, Słup 33; dług. geogr. 21°27', szer. geogr. 51°47'.

Wzgórze zwane „Kopcem", na którym znajduje się domniemane grodzisko, leży na samej krawędzi wysokiego brzegu Wisły, około 300 m na północ od rzeczki Promnik, 200 m na północny zachód od gajówki w Rudzie Tarnowskiej po lewej stronie szosy do Wilgi (fot. 84).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1959 r.

Opis obiektu: Domniemane grodzisko usytuowane jest na naturalnym wzgórzu morenowym kształtu owalnego, wydłużonym po linii północ-południe, o wymiarach około 115 × 50 m, wysokości od podstawy 6—10 m. W części południowej na krawędzi górnej platformy znajduje się wał o nieregularnym kształcie, wysokości do 2 m, zachowany na odcinku długości kilkunastu metrów. Cała powierzchnia obiektu zniszczona licznymi wkopami, obecnie nie ulega dalszemu niszczeniu, użytkowana jest jako pastwisko.
Wyniki badań: Warstwa kulturowa uległa prawie całkowicie zniszczeniu. Na całej powierzchni występują na wtórnym złożu fragmenty naczyń glinianych. Wobec ogromnej dewastacji obiektu brak podstaw do rozstrzygnięcia jego funkcji i chronologii.
Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1376 jako Tarnowo, AGAD, perg. nr 7117.
Chronologia: okres halsztacki — kultura łużycka (?); starsza faza wczesnego średniowiecza (?).
Literatura: Sawicki 1923, s. 230; Nosek 1951, s. 350.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Własność: prywatna.

J. P.

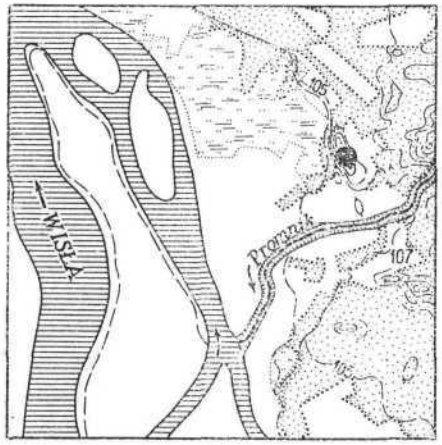

Ryc. 191. Ruda Tarnowska (d. pow. Garwolin), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

SARNOWO, gmina Kuczbork-Osada (d. pow. Żuromin), woj. ciechanowskie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Działdowo, Pas 36, Słup 30; dług. geogr. 20°03′30″, szer. geogr. 53°08′30″.

Grodzisko o miejscowej nazwie „Okop" leży w dolinie rzeczki Przylepnicy (prawego dopływu Mławki), na jej prawym brzegu, u zbiegu dróg wiodących z Chojnowa, Zalesia i Kęczewa, około 250 m na północ od kościoła w Sarnowie.

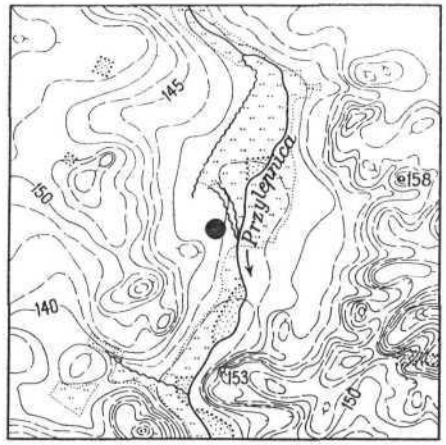

Ryc. 192. Sarnowo (d. pow. Żuromin), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Badania terenowe: weryfikacyjne ZPAA w 1959 r.
Opis obiektu: Grodzisko stożkowate wysokości 5—6 m, z płaską górną platformą o wymiarach 20 × 24 m, otoczone fosą szerokości około 8 m, stale napełnioną wodą. Od strony wschodniej obiektu widoczna jest wyrwa powstała na skutek obsunięcia się jego zbocza. W profilu osuwiska występują duże ilości drobnego gruzu ceglanego oraz kamienie. Grodzisko, porośnięte gęstymi krzewami i drzewami, obecnie nie ulega dalszemu niszczeniu.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1418 jako Sarnovo, AGAD, Księga ziemska wyszyńska, 47, seksten Księgi ziemskiej płockiej, nr 2; a pod r. 1480 — „in Sarnovo est fortalitium" (za A. Borkiewicz-Celińską 1971, s. 51).
Chronologia: średniowiecze (?).
Literatura: Gawarecki 1840, s. 155; Ostaszewski 1934, s. 56; *Mapa grodzisk* 1964, s. 42, 55.
Nr rej. zab.: 644, data wpisania do rejestru 5 IV 1962 r.
Własność: państwowa.

J. P.

SEROCK, gmina loco (d. pow. Nowy Dwór Mazowiecki), woj. stołeczne warszawskie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Pułtusk, Pas 38, Słup 32; dług. geogr. 21°10′, szer. geogr. 52°31′.

Grodzisko zwane „Ogrodzisko" lub „Barbarka" leży w obrębie miasta, na prawym wysokim tarasie doliny Narwi w odległości 500 m poniżej ujścia Bugu do Narwi. Od południa i północy wydzielają je od wysoczyzny dwa głębokie jary, a od zachodu wąska i głęboka dolina bezimiennej strugi.
Badania terenowe: systematyczne prace wykopaliskowe PMA w latach 1962—1966 (B. Zawadzka-Antosik).

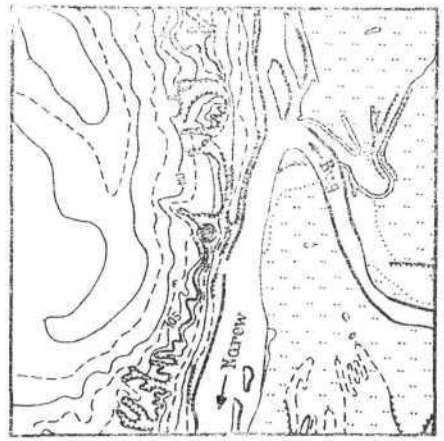

Ryc. 193. Serock (d. pow. Nowy Dwór Mazowiecki), woj. stołeczne warszawskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

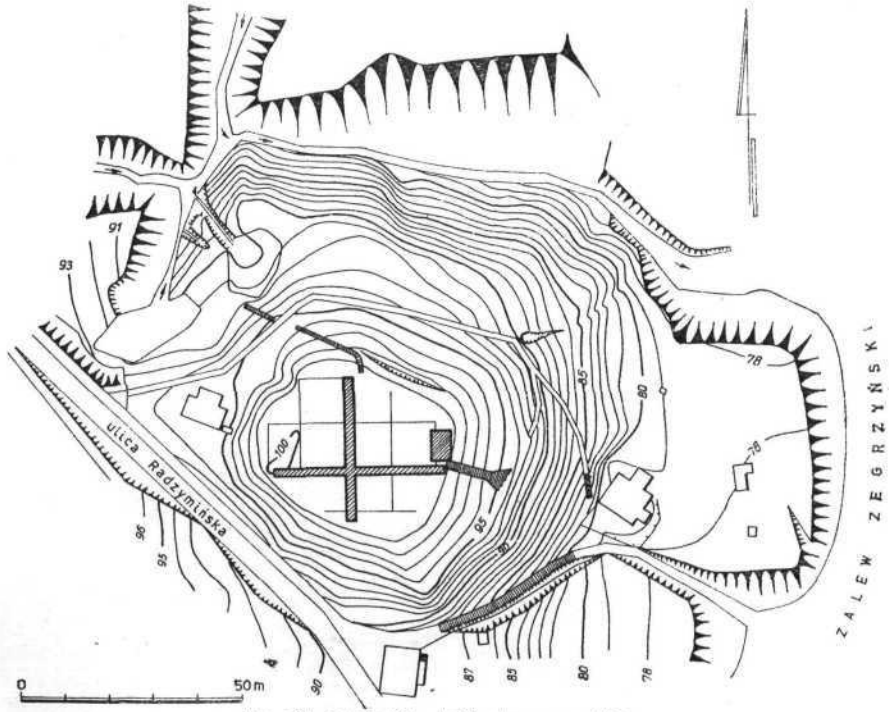

Ryc. 194. Serock. Plan tachimetryczny grodziska

Opis obiektu: Obecny stan zachowania grodziska uniemożliwia odtworzenie jego pierwotnego wyglądu. Górna, zniwelowana platforma jest pod uprawą, a zbocza porasta sad. Wymiary grodziska około 40 × 35 m.
Wyniki badań: Założono dwa wykopy krzyżowe: jeden 39 × 2,5 m na osi wschód-zachód, drugi 30 × 2,5 m na osi północ-południe. Stwierdzono istnienie trzech faz wału obronnego: I faza — wał o konstrukcji rusztowej, szerokości u podstawy około 5,5 m, zniszczony przez pożar; II faza — wał o szerokości podstawy około 7—8 m, najmniej czytelny, najbardziej zniszczony, zbudowany na miejscu poprzednich umocnień; III faza — wał drewniano-ziemny o konstrukcji przekładkowej. Odsłonięto intensywną warstwę kulturową z jamami magazynowymi, śladami po słupach, paleniskiem, spalonymi belkami.

W obrębie grodziska odkryto późniejsze, być może średniowieczne cmentarzysko szkieletowe oraz fragmenty fundamentów XVII-wiecznej kaplicy pod wezwaniem św. Barbary.
Źródła archeologiczne: ziarna zbóż (pszenica, żyto), i grochu, fragmenty naczyń glinianych, przęśliki, grzebienie, igła i oprawka z kości i rogu, przedmioty żelazne: noże, krzesiwa, kabłąki do wiader, skoblica, haczyki do wędek, ostrogi i groty strzał, klamra z brązu, ciężarki do sieci, denar krzyżowy, dirhem arabski — zawieszka.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Syrozch, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.
Chronologia: XI—XIII w.
Literatura: *Mapa grodzisk* 1964, s. 42, 59; Zawadzka-Antosik 1968, s. 362.
Zbiory: PMA, Warszawa
Nr rej. zab.: 779, data wpisania do rejestru 1 VII 1968 r.
Własność: prywatna.

J. P.

SIERPC, gmina loco, woj. płockie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Sierpc, Pas 37, Słup 29; dług. geogr. 19°40′, szer. geogr. 52°52′.

Grodzisko leżało w zabagnionej dolinie Sierpienicy, na prawym brzegu rzeki, w pobliżu dawnej rzeźni.
Opis obiektu: Nie zachowały się na powierzchni żadne ślady grodziska. W 1876 r. odkryto w tym miejscu resztki fundamentów murów obronnych o nieustalonej chronologii.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Seprch, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.
Chronologia: wczesne średniowiecze (?).
Literatura: „Korespondent Płocki", 1876, nr 29, s. 3.

J. P.

SŁUPNO, st. 1, gmina Borowiczki (d. pow. Płock), woj. płockie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Płock, Pas 30, Słup, 29; dług. geogr. 19°49′30″, szer. geogr. 52°30′10″.

Grodzisko jest położone na tarasie zalewowym Wisły, na niewysokiej, piaszczystej, podłużnej kępie, około 150 m na południowy zachód od strugi Słupianki i około 150 m na północny zachód od kościoła w Słupnie (fot. 85 i 86).
Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1959 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (W. Szymański).
Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o kształcie czworokąta z zaokrąglonymi rogami, o wymiarach 90 × 75 m. Wał szerokości do 25 m, wysokości do około 4 m, z kilkumetrowej szerokości siodłowatym obniżeniem od

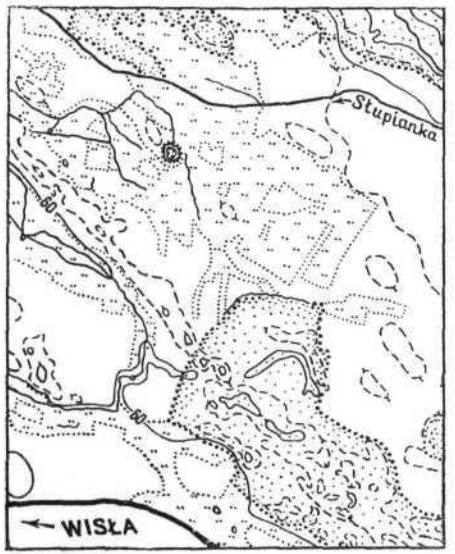

Ryc. 195. Słupno, stan. 1 (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

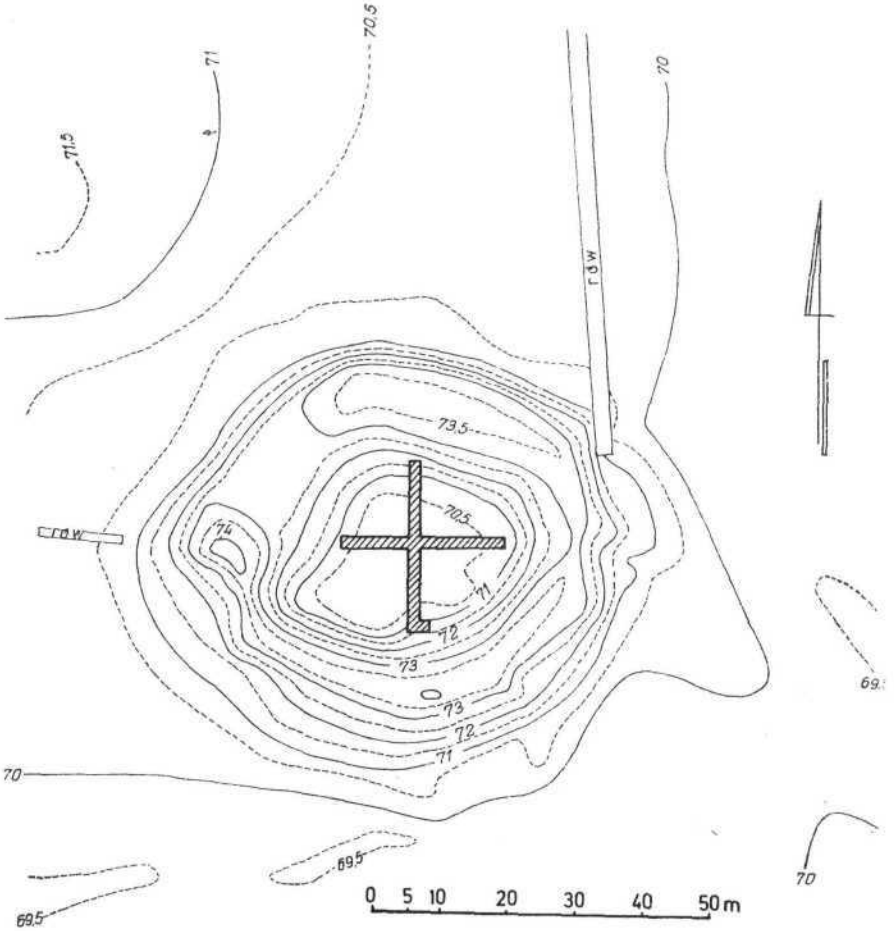

Ryc. 196. Słupno, stan. 1. Plan tachimetryczny grodziska

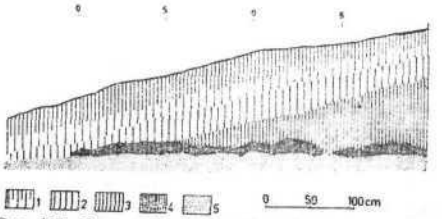

Ryc. 197. Słupno, stan. 1. Profil wewnętrznego stoku wału. Oprac. W. Szymański
1 — humus, *2* — warstwa słabo zhumusowana, *3* — ziemia zhumusowana o strukturze przemieszanej, *4* — warstwa silnie zhumusowana, *5* — calec

wschodu. Stan zachowania średni, największe zniszczenia od północnego zachodu, gdzie wał został rozmyty i uległ obniżeniu na odcinku kilkudziesięciu metrów; narożnik zachodni podcięty przez orkę; od południa, u podnóża wału znajdują się nieregularne wkopy. Majdan porosły trawą, wały w większej części również krzakami i drzewami.
Wyniki badań: Wykop sondażowy, krzyżowy, szerokości 2 m, o łącznej powierzchni 96 m² przeprowadzono przez centrum grodziska. Nikłe ślady osadnicze odkryto jedynie w części przywałowej. Od północy pod nasypem wałowym

odsłonięto podścielającą go warstwę miąższości do 15 cm, z nieregularnie rozrzuconymi otoczakami i ceramiką niemal wyłącznie starożytną. Od południa, w warstewce miąższości 10 cm, nakładającej się na podnóże wału — również fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Na przyległej od północy osadzie otwartej odkryto 6 jam ze starszej epoki żelaza i jedną wczesnośredniowieczną.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

SOCHACZEW, gmina loco (d. m. pow.), woj. skierniewickie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Łowicz, Pas 40, Słup 30; dług. geogr. 20°14'30", szer. geogr. 52°13'40".

Na prawym brzegu Bzury w obrębie miasta, wznosi się Góra Zamkowa z ruinami zamku, pod którymi znajdować się mają resztki wczesnośredniowiecznego grodu obronnego (fot. 87 i 88).

Badania terenowe: ratownicze z ramienia PMA w 1956 r. (R. Dukwicz).

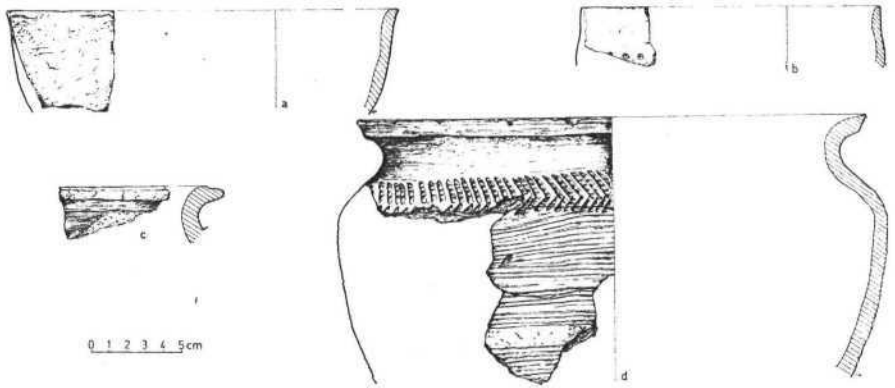

Ryc. 198. Słupno, stan. 1. Ceramika z grodziska (*b*, *c*) i z osady (*a*, *d*)
a, *b* — z okresu halsztackiego, *c*, *d* — z XI w.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1185 jako Shupno cum ecclesia, B. Ulanowski, *Dokumenty kujawskie i mazowieckie*, Kraków 1887, nr 1; Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 117.

Chronologia: XI w.

W warstwie kulturowej wystąpiły również fragmenty naczyń glinianych starożytnych.

Literatura: *Materiały* 1900, s. 132; Proniewski 1921, s. 94; Jakimowicz 1921 b, s. 147; *Mapa grodzisk* 1964, s. 43, 58; Szymański 1971, s. 230, 231.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 756 A, data wpisania do rejestru 23 II 1967 r.

Własność: prywatna.

W. S.

Opis obiektu: Wzniesienie z ruinami zamku otoczone jest z trzech stron wałem i fosą; od zachodu Bzura stanowi naturalny element obronny.

Wyniki badań: W południowo-zachodniej partii Góry Zamkowej, w pionowym obrywie stoku, na głębokości 4—4,5 m, poniżej poziomu zamku stwierdzono warstwy kulturowe z resztkami spalonego drewna oraz materiałem zabytkowym. Warstwy te uważa się za pozostałości wczesnośredniowiecznej zabudowy grodu (fot. 89).

Źródła archeologiczne: liczne fragmenty naczyń glinianych, polepa, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1138 jako Sochaczow, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 63.

Chronologia: XII—XIII w.

Literatura: Musianowicz 1962, s. 345—359; Antoniewicz 1970, s. 17—26; Rutkowski 1970, s. 27—48.

Nr rej. zab.: 229, data wpisania do rejestru 20 XII 1961 r.

Własność: państwowa.

I. G.

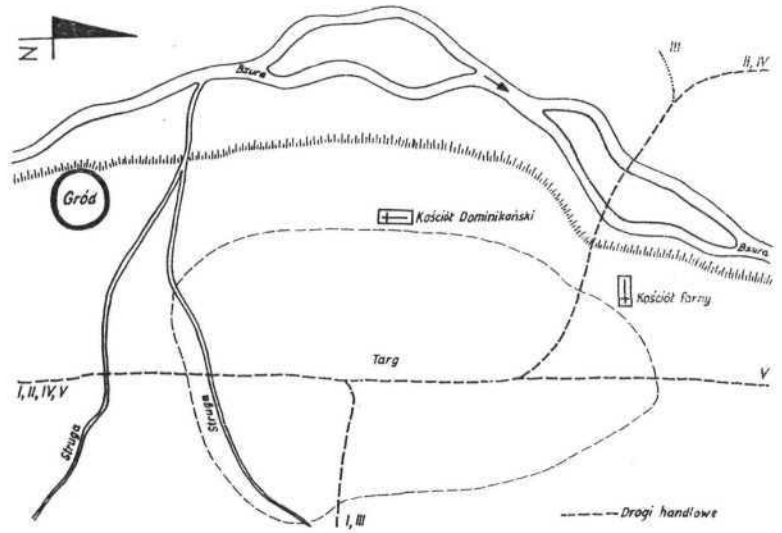

Ryc. 199. Układ przestrzenny Sochaczewa przedlokacyjnego, wg K. Musianowicz

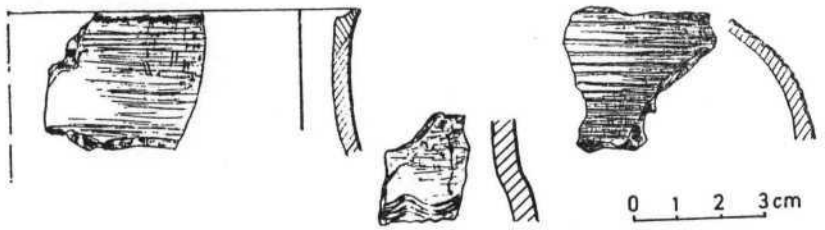

Ryc. 200. Sochaczew. Ułamki naczyń glinianych z XII-XIII w., wg K. Musianowicz

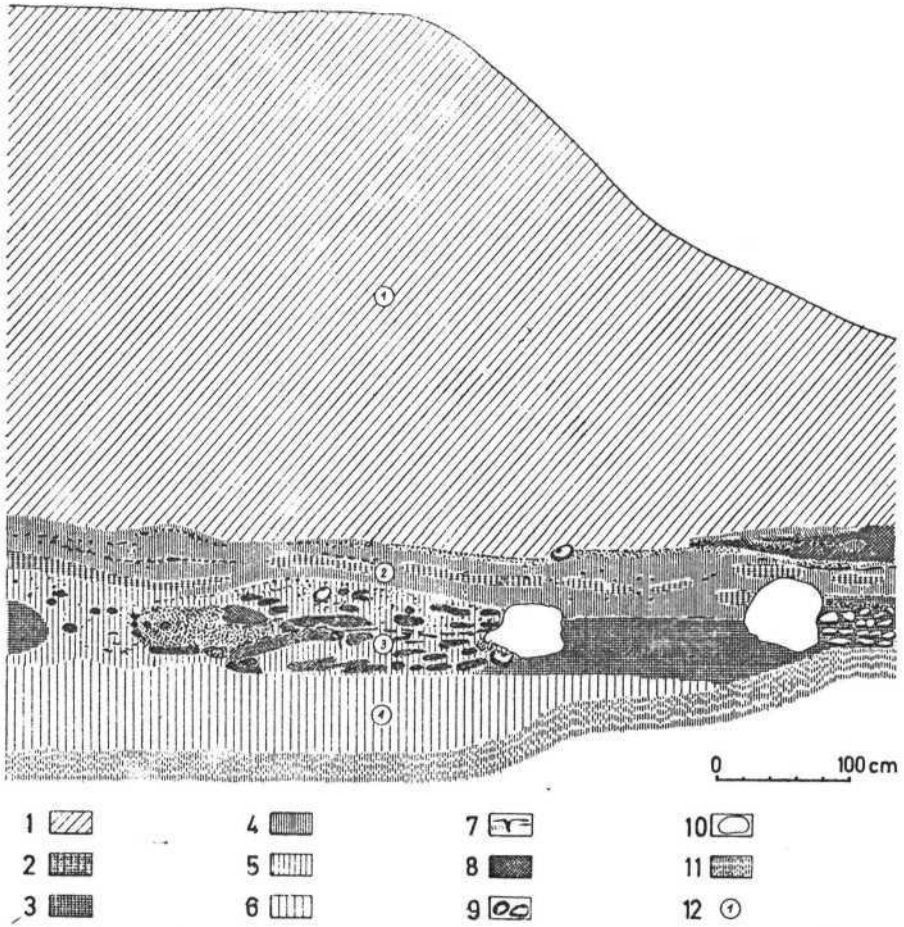

Ryc. 201. Sochaczew (d. m. pow.), woj. skierniewickie. Część profilu Góry Zamkowej. Narożnik południowo-zachodni, wg K. Musianowicz

1 — brązowożółty piasek, *2* — glina, *3* — glina ciemna, *4-6* — szarobrunatna ziemia w różnych warstwach, *7* — węgle i smugi popiołu, *8* — polepa, *9* — kamienie, *10* — części zniszczone, *11* — calec, *12* — cyfry oznaczające warstwy

SOŃSK, gmina loco (d. pow. Ciechanów), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Ciechanów, Pas 37, Słup 31; dług. geogr. 20°42′, szer. geogr. 52°47′.

Grodzisko zwane „Szwedzki Okop" położone jest w dolinie rzeki Sony na jej lewym brzegu, na krawędzi tarasu, w odległości około 200 m na południowy zachód od mostu i kościoła, znajdującego się na prawym brzegu rzeki (fot. 90 i 91).

Badania terenowe: powierzchniowe w 1937 r. (J. Marciniak) oraz ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (I. Górska).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o wymiarach 80 × 75 m, wymiary wnętrza 50 × 40 m. Zachowana wysokość wału do 4,3 m. Od strony wschodniej wał zniszczony przez wybudowanie w tym miejscu piwnic dworskich. Gro-

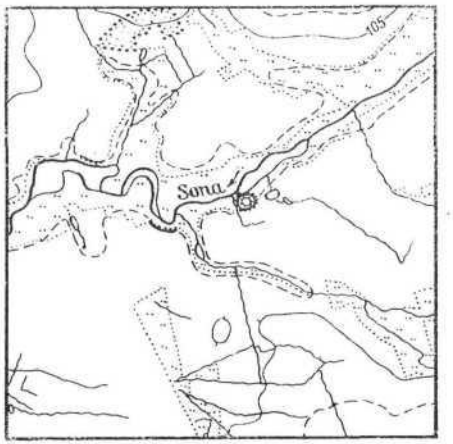

Ryc. 202. Sońsk (d. pow. Ciechanów), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

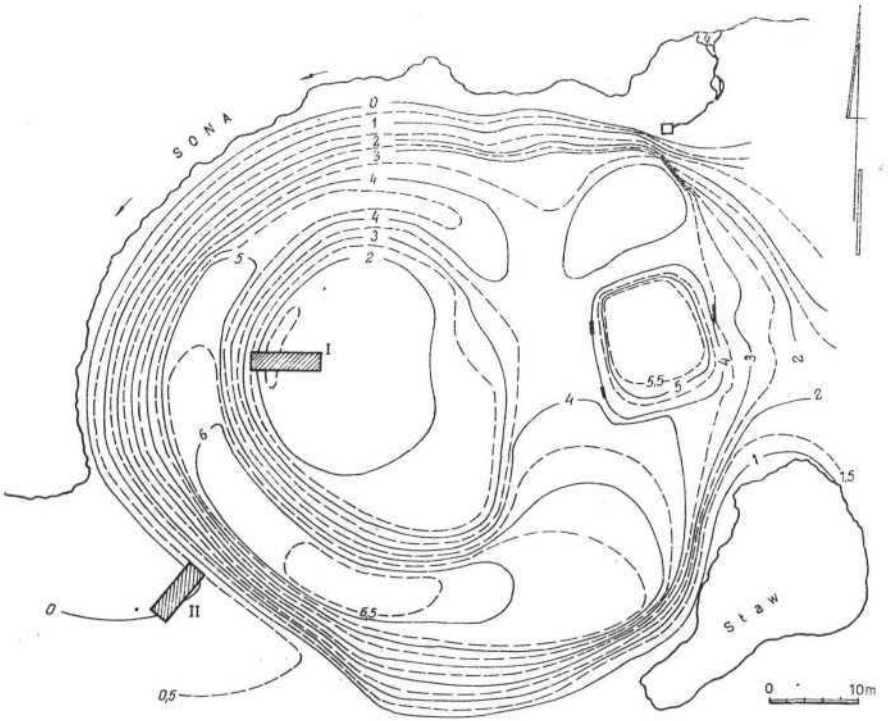

Ryc. 203. Sońsk. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

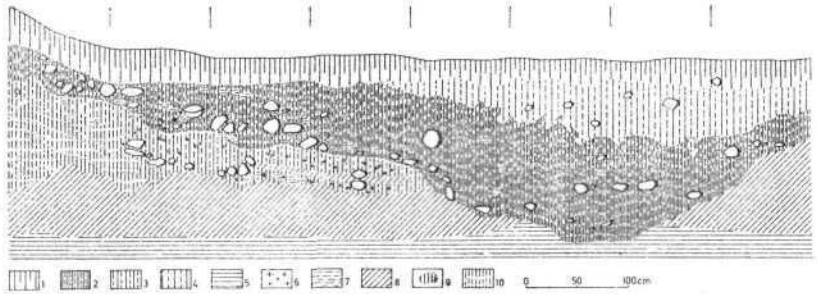

Ryc. 204. Sońsk. Profil północny wykopu I. Oprac. I. Górska

1 — próchnica współczesna, *2* — ziemia piaszczysta silnie zhumusowana, *3* — ziemia piaszczysta średnio zhumusowana, *4* — ziemia piaszczysta lekko zhumusowana, *5* — iły calcowe, *6* — węgle drzewne, *7* — polepa, *8* — glina, *9* — ziemia lekko zhumusowana, *10* — piasek

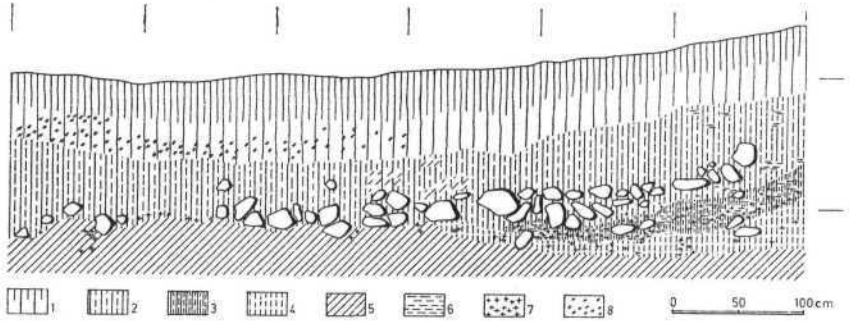

Ryc. 205. Sońsk. Południowo-zachodni profil wykopu II. Oprac. I. Górska

1 — próchnica współczesna, *2* — ziemia piaszczysta średnio zhumusowana, *3* — ziemia piaszczysta silnie zhumusowana, *4* — piasek, *5* — glina, *6* — polepa, *7* — węgle drzewne, *8* — ruda darniowa

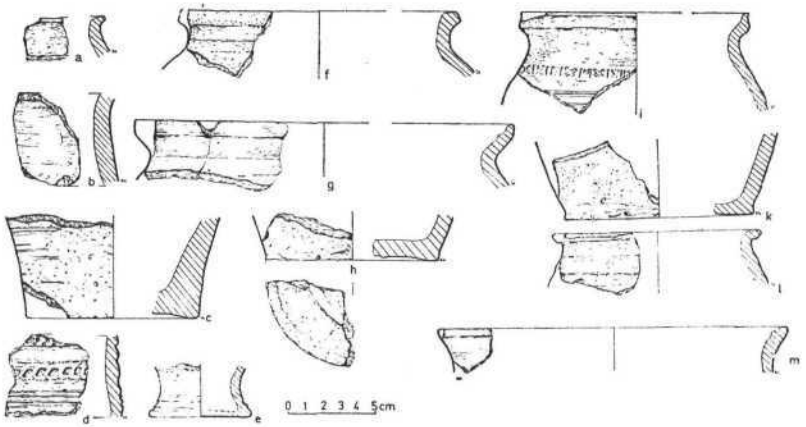

Ryc. 206. Sońsk. Ceramika

a-c — z VII-VIII w., *d, f-h, l, m,* — z XI-XII w., *e, i, k* — z XIV w.

dzisko otoczone fosą, która nie zachowała się tylko od strony południowo-wschodniej i wschodniej. W wale południowym ślady rowów strzeleckich.

Wyniki badań: Wykop I (8 × 2 m) zlokalizowany został w wewnętrznej partii grodziska, w jego zachodniej części. Objął on część wnętrza grodziska oraz odcinek wewnętrznego, łagodnego stoku wału. Pod warstwą współczesnego humusu wystąpiła intensywnie czarna warstwa kulturowa, miąższości około 1 m, z niewielką zawartością kamieni o rozmiarach 20 × 20 cm; są one zapewne pozostałością lica wału. U podnóża wału stwierdzono zagłębienie — rodzaj rowu o szerokości 70 cm u podstawy. Miąższość warstwy maleje do 28 cm w kierunku wnętrza grodu. Pod nią wystąpiły warstwy calcowe — glina i iły, oraz wody gruntowe.

Wykop II (6 × 2 m) zlokalizowany został przy zewnętrznym stoku wału od strony południowo-zachodniej. Pod warstwą współczesnego humusu odsłonięto intensywnie czarną warstwę kulturową, zawierającą kamienie o rozmiarach 35 × 35 cm, pochodzące z zewnętrznego lica wału. Poniżej wystąpiła druga warstwa kulturowa z drobnymi fragmentami węgla drzewnego — pozostałością spalonej konstrukcji wału obronnego. Śladów fosy w wykopie tym nie stwierdzono.

Na południe i południowy zachód od grodziska stwierdzono istnienie osady podgrodowej; zebrano tu z powierzchni ułamki naczyń glinianych z XI—XII w. oraz kilka ułamków ze starszej fazy wczesnego średniowiecza.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1385 jako Sansko (wieś parafialna), Lubomirski, *Kodeks*, nr 112.

Chronologia: koniec XI—XII wiek; niewielki procent ułamków naczyń (głównie w obrębie wykopu II) pochodzi z XIV—XV w.

Literatura: Gawarecki 1830, s. 29—36; *Mapa grodzisk* 1964, s. 43, 58; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 155—156.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 246, data wpisania do rejestru 26 III 1960 r.

Własność: prywatna.

I. G.

STARA WARKA, gmina Warka (d. pow. Grójec), woj. radomskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Grójec, Pas 41, Słup 32; dług. geogr. 21°15′, szer. geogr. 51°48′.

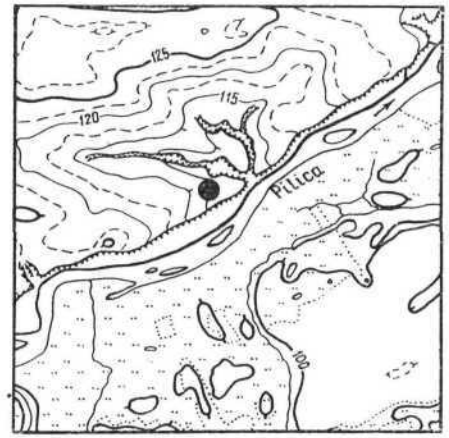

Ryc. 207. Stara Warka (d. pow. Grójec), woj. radomskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

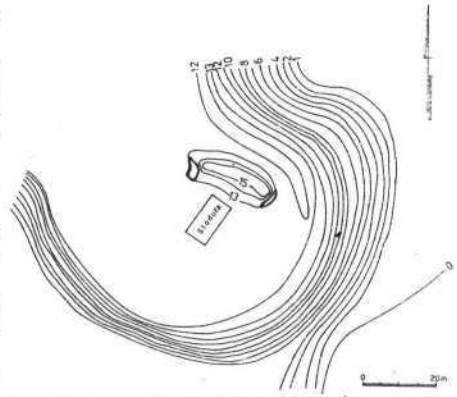

Ryc. 208. Stara Warka. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

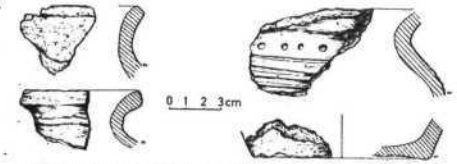

Ryc. 209. Stara Warka. Ceramika z grodziska

Grodzisko zwane „Kopiec" leży na krawędzi wysokiego brzegu doliny Pilicy, na krańcu cypla odciętego od północy i północnego wschodu głębokim jarem, od południa zaś i południowego wschodu opadającego ku dolinie rzeki. Położone jest około 1 km na wschód od zabudowań Starej Warki (fot 92 i 93).

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe Zakładu Archeologii Wczesnośredniowiecznej IHKM PAN w 1962 r. (S. Suchodolski) oraz Muzeum w Warce w 1967 r. (A. Kornatek).

Opis obiektu: Pierwotny wygląd grodziska jest obecnie trudny do odtworzenia, ponieważ zachował się jedynie fragment wału długości około 26 m, wysokości 2,5 m i szerokości około 8 m. Część wału od strony Pilicy została zapewne podmyta wraz ze skarpą i obsunęła się do rzeki. Pozostała część wału uległa rozoraniu. Na grodzisku znajdują się zabudowania gospodarcze. Zachowane resztki wału ulegają dalszemu niszczeniu.

Wyniki badań: Wykonano 7 niewielkich wykopów sondażowych różnych rozmiarów, największy 1 × 5 m. Stwierdzono warstwę kulturową z ceramiką charakterystyczną dla okresu wpływów rzymskich, zalegającą do głębokości 60 cm od powierzchni. Warstwa ta występowała pod nasypem wału oraz we wnętrzu grodziska. W nasypie wału i u jego podnóża oraz w niewidocznym dziś prawie zagłębieniu terenowym na północny zachód od grodziska (fosa ?) znaleziono fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1302 jako Varca, Lubomirski, *Kodeks*, nr 46.

Chronologia: XI—XII w.

Stwierdzono również ślady osadnictwa z okresu wpływów rzymskich oraz ze starszych faz wczesnego średniowiecza (VI—VIII w. ?).

Literatura: Witanowski 1907, s. 81; W. Krawczyk 1949, s. 586—587; *Mapa grodzisk* 1964, s. 43, 63.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Własność: prywatna.

J. P.

STUPSK, gmina loco (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Mława, Pas 36, Słup 31; dług. geogr. 20°30′, szer. geogr. 53°05′.

Grodzisko leży wśród podmokłych łąk na zachodnim skraju niewielkiego wzniesienia, w odległości 3,5 km na południowy zachód od kościoła, 500 m na południe od drogi Stupsk—Dąbek (fot. 94 i 95).

Badania terenowe: weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1967 r. (J. Pyrgała).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o średnicy 80 m, średnica wnętrza 15 m, otoczone słabo widoczną fosą. Wał wysokości 2,7 m, mierząc od strony wewnętrznej, najlepiej zachował się w części południowo-wschodniej. Grodzisko niszczone było licznymi wkopami, obecnie nie ulega dalszemu niszczeniu, użytkowane jest jako pastwisko.

Wyniki badań: Wykop sondażowy (10 × 2 m), usytuowany w północno zachodniej partii grodziska, objął wewnętrzny stok wału i część wnętrza. Odsłonięto cztery warstwy osuwiskowe z wału oraz część warstwy stanowiącej przypuszczalnie jądro nasypu wałowego. U podnóża wału odkryto warstwę kamieni — zapewne pozostałość dolnej części lica wału (fot. 96 i 97).

W wewnętrznej partii grodziska odsłonięto fragment półziemianki z kamienną podłogą; zachowały się liczne fragmenty spalonych lub zbutwiałych elementów drewnianej konstrukcji zrębowej ścian. Do półziemianki przylegały resztki pieca w postaci zniszczonej kopuły z kamieni, przykrywającej warstwę silnie przepalonej gliny, stanowiącą spód pieca, oraz zalega-

Ryc. 210. Stupsk (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

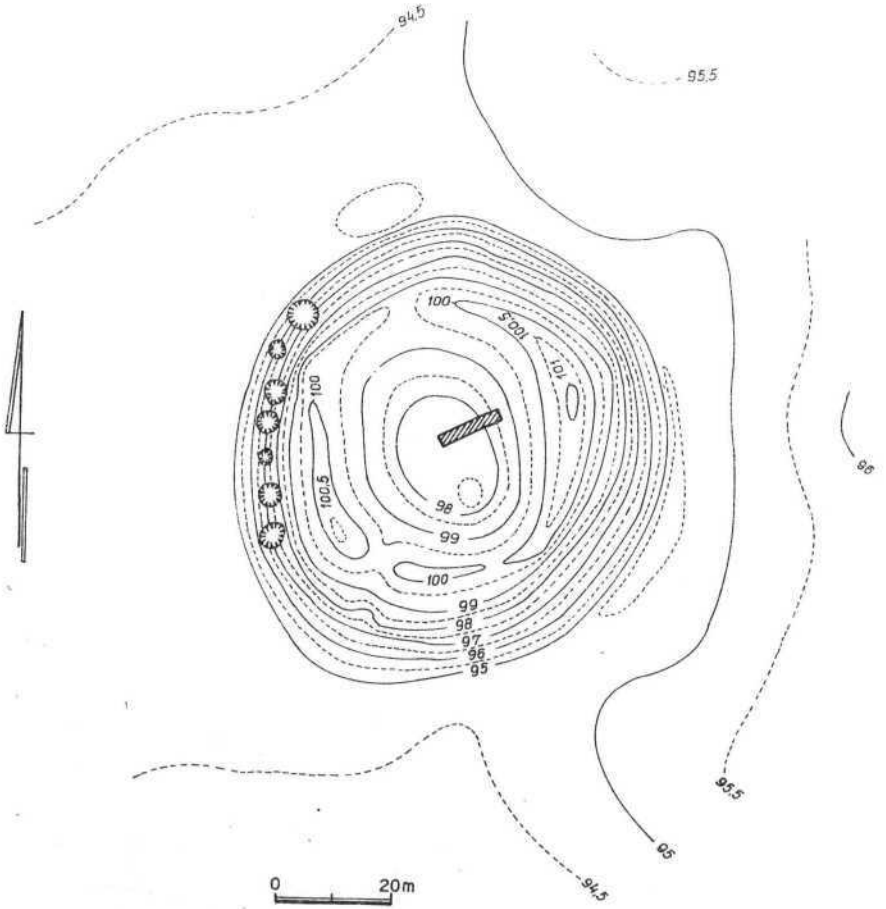

Ryc. 211. Stupsk. Plan tachimetryczny grodziska

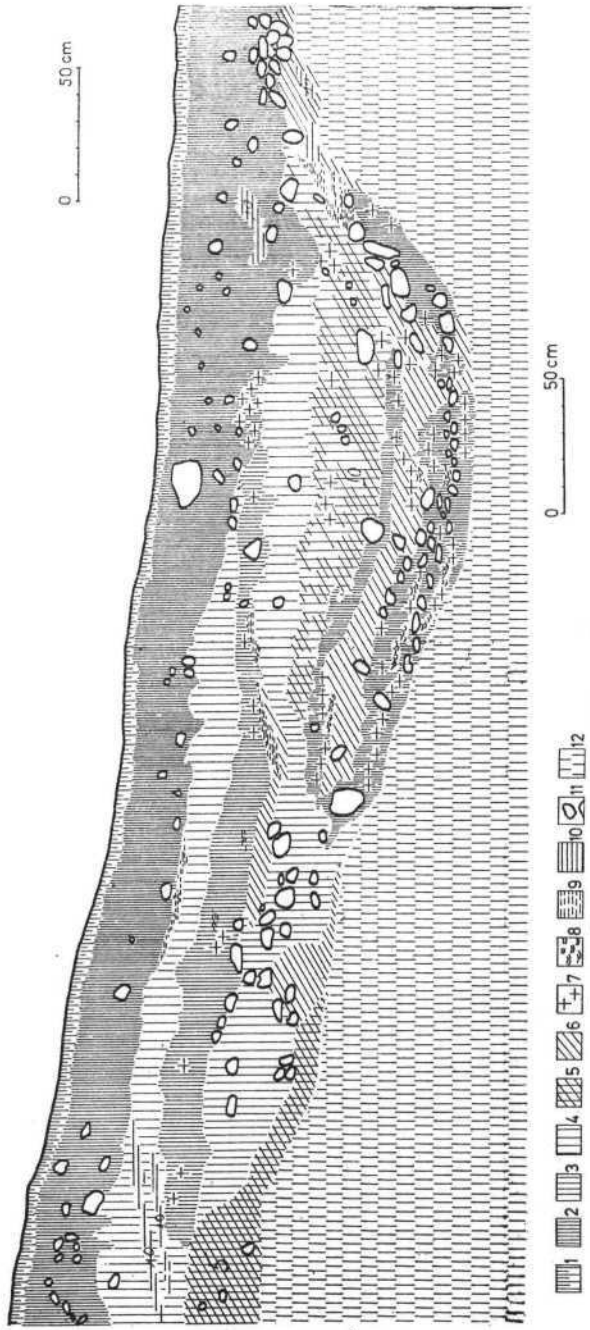

Ryc. 212. Stupsk. Profil wschodniej ściany wykopu sondażowego. Oprac. J. Pyrgała

1 — próchnica współczesna, *2* — piasek silnie zhumusowany, *3* — piasek średnio zhumusowany, *4* — piasek lekko zhumusowany, *5* — piasek z gliną, *6* — glina, *7* — węgle drzewne, *8* — wióry drzewne, *9* — polepa, *10* — iły, *11* — kamienie, *12* — piasek gliniasty calcowy

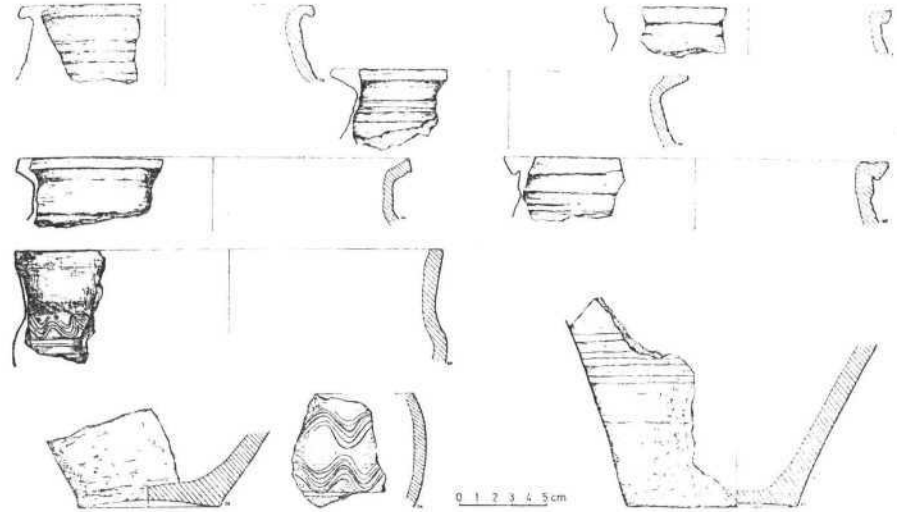

Ryc. 213. Stupsk. Ceramika

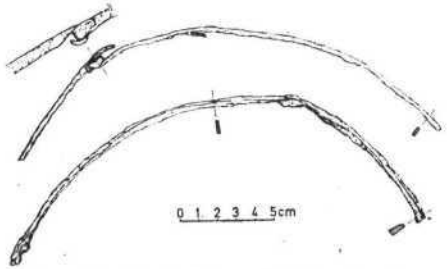

Ryc. 214. Stupsk. Żelazne kabłąki od wiader

jącą wyżej warstwę sypkiego przepalonego margla.

Na polach otaczających grodzisko od strony północno-zachodniej i południowej występują na powierzchni liczne fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, pierścionek z blaszki brązowej, żelazne kabłąki od wiader, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Stolpzco, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.

Chronologia: XI—XII w.

Literatura: Dowgird 1889, s. 21—22; Worobiew 1899, s. 63; *Mapa grodzisk* 1964, s. 43, 55; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 153.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 5, data wpisania do rejestru 11 VIII 1949 r.

Własność: prywatna.

J. P.

SYPNIEWO, gmina loco (d. pow. Maków Mazowiecki), woj. ostrołęckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Przasnysz, Pas 36, Słup 32; dług. geogr. 21°17′, szer. geogr. 53°00′30″.

Grodzisko, zwane „Okop", „Szwedzki Rogal" lub „Gród", położone jest na niewielkim wzniesieniu w podmokłej dolinie rzeczki Ruż, dopływu Narwi, na jej lewym brzegu, w odległości 2,5 km na zachód od wsi (fot. 98 i 99).

Badania terenowe: powierzchniowe PMA w 1936 r. (J. Marciniak); weryfikacyjne ZPAA w 1959 r.; systematyczne badania wykopaliskowe ZPAA w latach 1961—1965 (I. Górska).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate otoczone słabo widoczną fosą. Wał dobrze zachowany, wysokości 3,5—4,5 m, ma od strony południowej wyraźne obniżenie — ślad istniejącej w tym miejscu bramy grodu. Bramę tę osłaniał dodatkowo wał odcinkowy, obecnie silnie

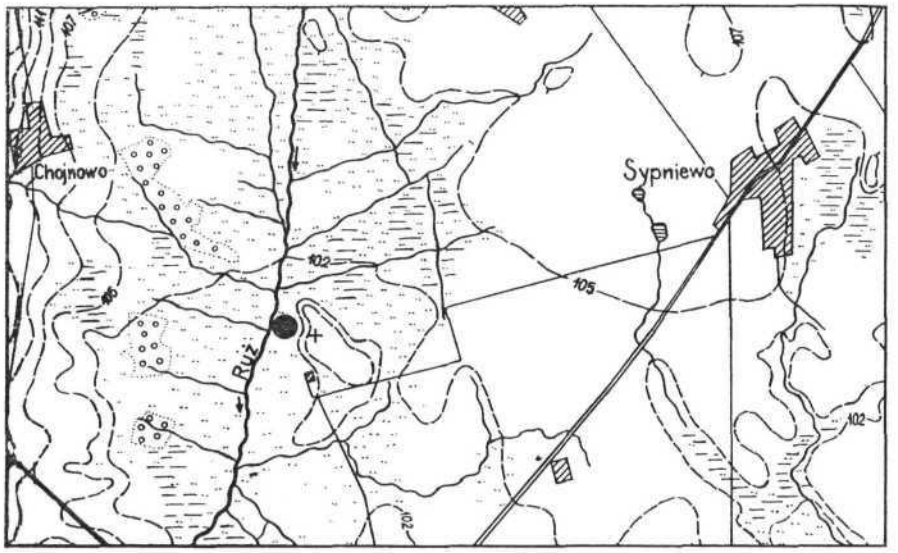

Ryc. 215. Sypniewo (d. pow. Maków Mazowiecki), woj. ostrołęckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

zniszczony, zachowany do wysokości 50 cm. Wymiary grodziska 70 × 62 m, a łącznie z wałem odcinkowym 70 × 105 m. Wnętrze grodziska ma wymiary 20 × 20 m. Cały obiekt porośnięty jest trawą i użytkowany jako pastwisko.

Wyniki badań: Badania wykopaliskowe objęły około 75% powierzchni wnętrza grodu oraz od strony wschodniej wał i fosę, które przecięto wykopem szerokości 4 m. Przebadano również wał odcinkowy od strony południowej grodu i międzywale (fot. 100 i 101).

Konstrukcje obronne grodu: I — najstarsza faza, niewielkiej miąższości warstwa kulturowa, składająca się z węgla drzewnego i popiołu, przykryta warstwą niwelacyjną pod następną fazę grodu. Z najstarszą fazą wiązać należy resztki palisady, składającej się z kilku równolegle do siebie biegnących linii ukośnie wbitych pali różnej średnicy, podtrzymywanych u podstawy belkami ułożonymi poziomo o kierunku zgodnym z linią biegu palisady. Z II fazy zachowały się ślady konstrukcji rusztowej w postaci próchnicy drzewnej, układającej się w szereg warstw krzyżujących się z sobą biernion o układzie równoległym i poprzecznym do kierunku biegu wału. W III fazie wał obronny powiększony zostaje u podstawy przez dodanie od strony wewnętrznej i zewnętrznej masy ziemi i lica kamiennego. Szczyt wału zwieńczono drewnianą ścianą zaporową, oblepioną gliną od strony zewnętrznej. Wał odcinkowy, zbudowany również w konstrukcji rusztowej, wiązał się z II i III fazą grodu.

Wnętrze grodu: Zabudowa zajmowała partię przywałową; centralną część wnętrza, moszczona kilkuwarstwowym brukiem kamiennym, pełniła funkcję majdanu. W południowo-wschodniej części znajdowały się dwie studnie, obie zbudowane z podwójnych skrzyń drewnianych o rzucie kwadratowym. Zewnętrzne skrzynie zbudowane były w konstrukcji zrębowej, wewnętrzne w konstrukcji sumikowo-łątkowej. Jedna ze studni miała „podłogę" z grubych desek obciążoną warstwą żwiru i kamieni; żwir zastosowano do filtrowania wody, kamienie jako zabezpieczenie przed wypychaniem „podłogi" ku górze (fot. 102 i 103).

Źródła archeologiczne: ziarna zbóż, ułamki naczyń glinianych i całe naczynia, przęśliki gli-

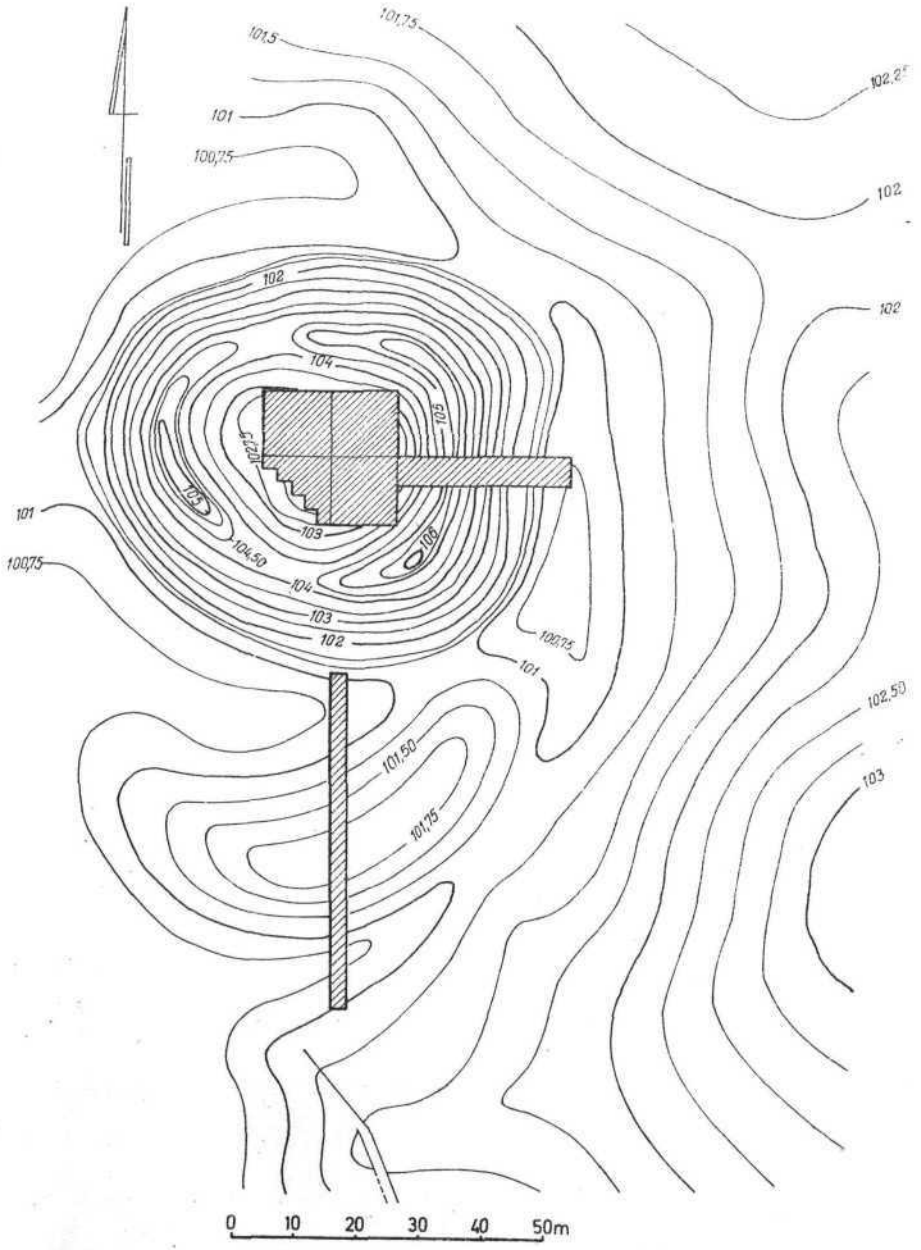

Ryc. 216. Sypniewo. Plan tachimetryczny grodziska

niane, szydła z kości i rogu, przedmioty żelazne: ostroga, groty strzał, toporki, noże, krzesiwa, kabłąki i okucia wiader, półkosek, misa, zapinka podkowiasta z brązu, paciorki szklane, zawieszka z cyny, moneta srebrna (denar Ottona i Adelajdy) z początku XI w., kości zwierzęce, szczątki ryb.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1492 jako Sypnyewo (wieś prepozytury płockiej w kluczu sieluńskim), AGAD, Metryka Koronna 6, K. 284).

Chronologia: od VII/VIII w. do połowy XIII w.

Literatura: Górska 1963 a, s. 261—263, 1963 b, s. 119—122, 1968, s. 184—189; *Mapa grodzisk* 1964, s. 44, 59.

Nr rej. zab.: 753, data wpisania do rejestru 15 XII 1965 r.

Własność: prywatna.

I. G.

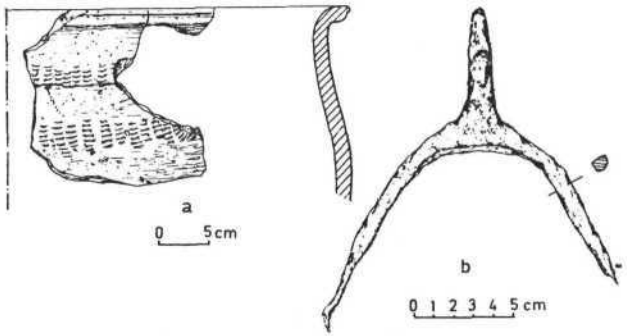

Ryc. 217. Sypniewo. Materiał zabytkowy z VII-VIII w.
a — ceramika, *b* — ostroga żelazna z zaczepami haczykowato zagiętymi do wnętrza

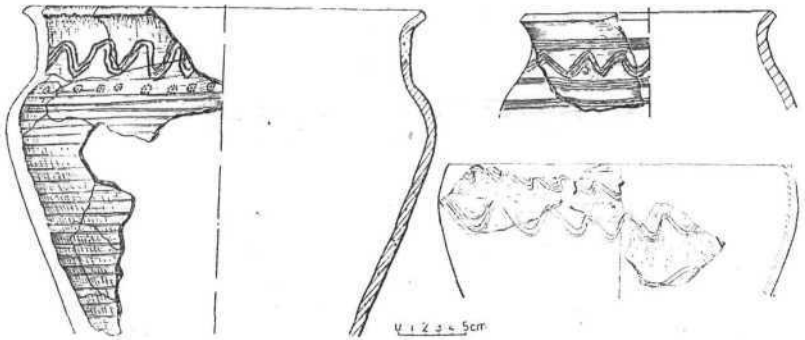

Ryc. 218. Sypniewo. Ceramika z IX w.

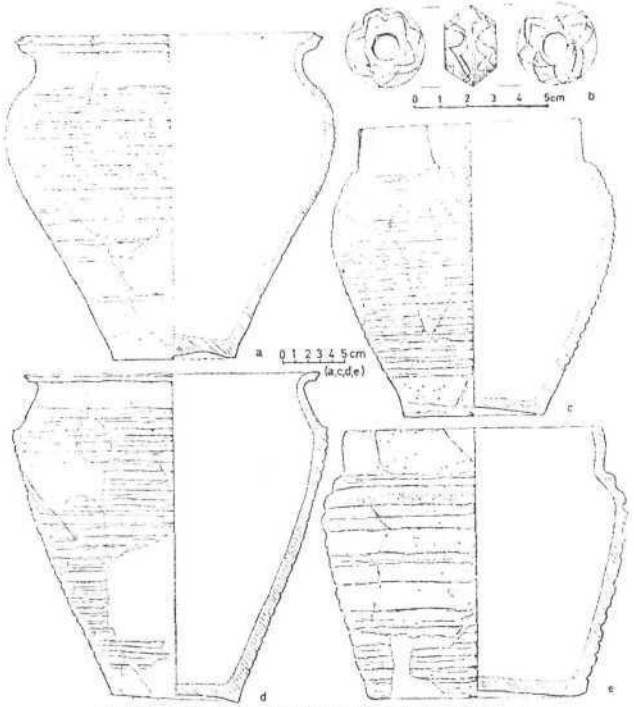

Ryc. 219. Sypniewo. Materiał zabytkowy z XI-XII w.
a, c-e — ceramika, *b* — przęślik

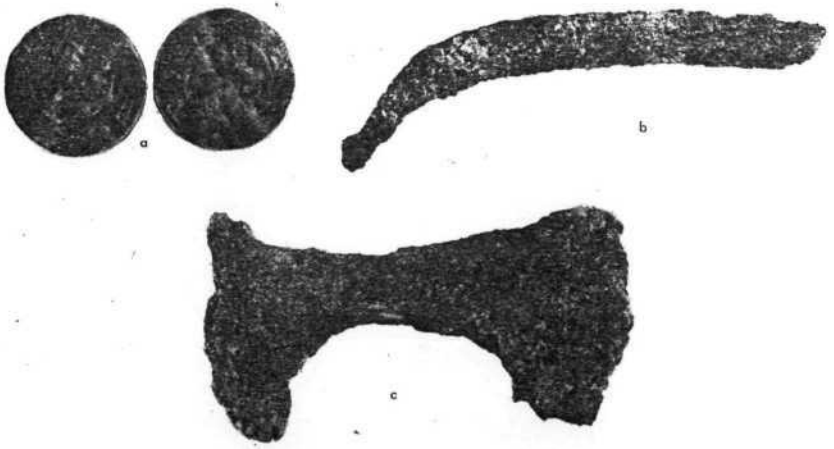

Ryc. 220. Sypniewo. Zabytki metalowe
a — moneta srebrna Ottona i Adelajdy z 1. ćwierci XI w., *b* — półkosek żelazny, *c* — toporek żelazny (*b, c* — stan przed konserwacją)

SZELIGI, gmina Borowiczki (d. pow. Płock), woj. płockie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Drobin, Pas 38, Słup 30; dług. geogr. 19°51'40", szer. geogr. 52°30'35".

Grodzisko leży na cyplu wysoczyznowym lewego brzegu doliny strugi Słupianki, dopływu Wisły, około 14 km na południowy wschód od centrum Płocka, w pobliżu południowego krańca zabudowań wsi. Nazwy miejscowe: „Góra Zamkowa" i „Okop".

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; systematyczne badania wykopaliskowe ZPAA wespół z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie w latach 1959—1963 (W. Szymański).

Opis obiektu: Grodzisko cyplowe na naturalnym wzniesieniu wysokości kilkunastu metrów o stromych zboczach od południowego zachodu i północnego wschodu, łagodnie opadającym w kierunku strugi. Platforma górna, mierząca około 25 × 75 m, obniżająca się stopniowo w tymże kierunku, odcięta była pierwotnie od reszty wzniesień wałem, który w momencie wszczęcia badań miał około 50 cm wysokości. Obiekt uległ znacznemu naruszeniu przede wszystkim w wyniku gruntownej niwelacji wału, wcięcia drogi w zbocze południowo-zachodnie oraz intensywnej uprawy całej platformy górnej i zbocza północno-wschodniego. Poza odkształceniem, na znacznej przestrzeni naruszony został strop warstwy. Obecnie obiekt porośnięty trawą, a na stoku południowo-zachodnim również drzewami, użytkowany jest częściowo jako paśnik (fot. 104 i 105).

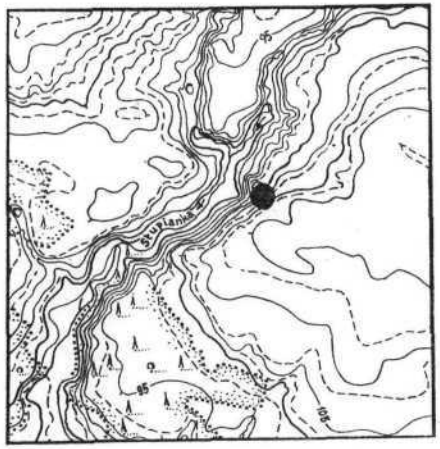

Ryc. 221. Szeligi (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

Wyniki badań: Obiekt przebadano niemal całkowicie. Stwierdzono pozostałości zwartej zabudowy i umocnień — płotu wzdłuż stromych stoków, obejmujące dwoma pasmami niemal pusty majdan. Nieokreślone pozostałości osadnicze występowały w partii przylegającej od wewnątrz wału oraz po przeciwległej stronie majdanu. Wał z piasku umocniony dużymi kamieniami polnymi, z drewnianym szalunkiem od północnego wschodu w przejściu bramnym. U zewnętrznego podnóża wału odkryto nieregularne podłużne zagłębienie — fosę, podobne w odległości kilku metrów na południowy wschód; oba nie były widoczne na powierzchni (fot. 106).

Na północny wschód od grodziska znajdowała się rozległa osada otwarta przebadana w większej części.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, przedmioty żelazne: wędzidło, topór, nożyce, noże; zapinka i zawieszki z brązu, bransoleta srebrna, ziarna zbóż, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1388 jako Szeligi, Lubomirski, *Kodeks*, nr 114.

Chronologia: VI—VII w.

Literatura: Jakimowicz 1921 b, s. 148—149; 1939/1948, s. 377, tabl. 93 : 6; *Mapa grodzisk* 1964, s. 44, 58; Szymański 1967.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 253, data wpisania do rejestru 4 V 1960 r.

Własność: prywatna.

W. S.

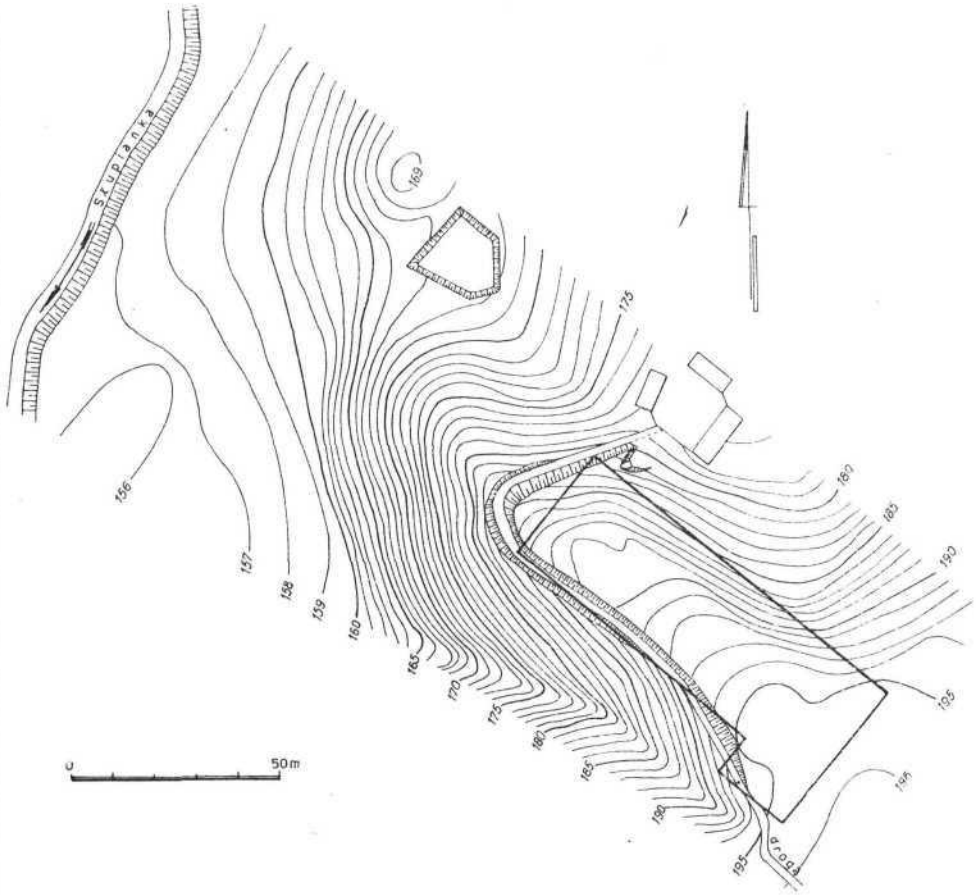

Ryc. 222. Szeligi. Plan tachimetryczny grodziska

Ryc. 223. Szeligi. Fibula brązowa (a) i bransoleta srebrna (b)

SZREŃSK, gmina loco (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Działdowo, Pas 36, Słup 30; dług. geogr. 20°08′30″, szer. geogr. 53°00′30″.

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.

Wyniki badań: Nie stwierdzono istnienia obecnie śladów grodziska. Prawdopodobnie na jego miejscu Szreńscy zbudowali w XV w. zamek, którego resztki zostały rozwiezione około 1800 r.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Zyremdzco, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.

Chronologia: wczesne średniowiecze (?).

Literatura: Ostaszewski 1934, s. 56; Bujak 1949, s. 87.

J. P.

ŚWIERŻE, gmina Stary Lubotyń (d. pow. Ostrów Mazowiecka), woj. ostrołęckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Ostrów Mazowiecka, Pas 37, Słup 34; dług. geogr. 21°55′40″, szer. geogr. 52°55′.

Grodzisko położone jest na łąkach w widłach Orzu i jego prawego bezimiennego dopływu, w odległości 300 m na zachód od drogi do Lubotynia Starego.

Badania terenowe: powierzchniowe z ramienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie w 1971 r. (S. Zapaśnik).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o średnicy około 70 m. Wał szerokości 9—11 m u podstawy, wysokości 1—1,8 m. Miejscami widoczna jest fosa szerokości do 8 m. Grodzisko przecięte jest w połowie drogą polną, stanowiącą granicę między gruntami wsi Świerże i Chmielewo. Na południe od drogi wał zachował się dość dobrze; na północ od niej grodzisko zostało niemal zupełnie zniwelowane, uchwytny jest tylko zarys fosy. Obecnie obiekt nie ulega dalszemu niszczeniu, użytkowany jest jako pastwisko (fot. 109).

Wyniki badań: Na powierzchni grodziska nie znaleziono żadnych zabytków. Od strony wschodniej przylegała doń osada podgrodowa, na powierzchni której występują liczne ułamki naczyń glinianych z XI w.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod

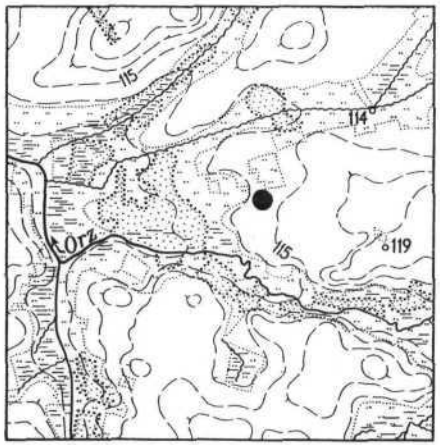

Ryc. 224. Świerże (d. pow. Ostrów Mazowiecka), woj. ostrołęckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

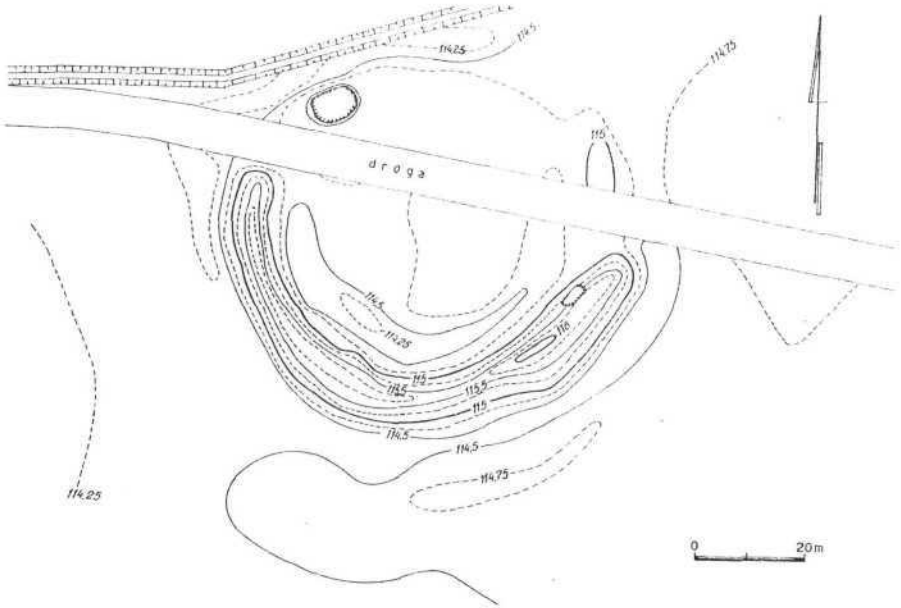

Ryc. 225. Świerże. Plan tachimetryczny grodziska

r. 1430 jako Swyrsze, *Metryka ks. mazow.*, t. 2, nr 621.

Chronologia: XI w. (?).

Literatura: Materiały nie opublikowane, w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na dawne woj. warszawskie.

Zbiory: Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na dawne woj. warszawskie, Warszawa.

Nr rej. zab.: 967, data wpisania do rejestru 2 I 1973 r.

Własność: prywatna.

I. G., L. P.

TAŃSK-PRZEDBORY, gmina Dzierzgowo (d. pow. Przasnysz), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Mława, Pas 36, Słup 31; dług. geogr. 20°36′, szer. geogr. 53°18′30″.

Grodzisko usytuowane jest na prawym brzegu Orzyca, na niewielkim cyplu, wchodzącym w szeroką zabagnioną dolinę, w odległości 1,5 km na północny zachód od wsi. Nazwa miejscowa „Kopiec".

Badania terenowe: inwentaryzacyjne w 1952 r. (J. Antoniewicz i M. Gozdowski); weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1965 r. (Ł. Okuliczowa).

Opis obiektu: Grodzisko stożkowate o średnicy podstawy 45 m i średnicy wierzchołka 30 m; wysokość nasypu około 4 m. Wały usypane

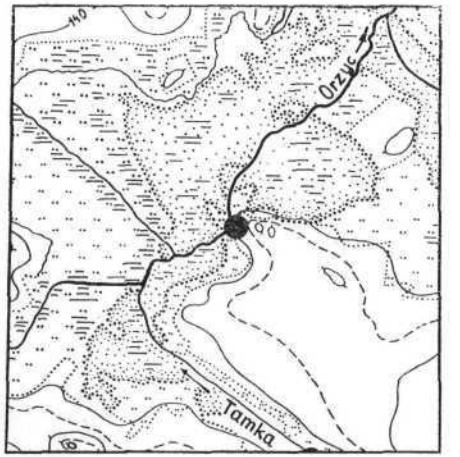

Ryc. 226. Tańsk-Przedbory (d. pow. Przasnysz), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

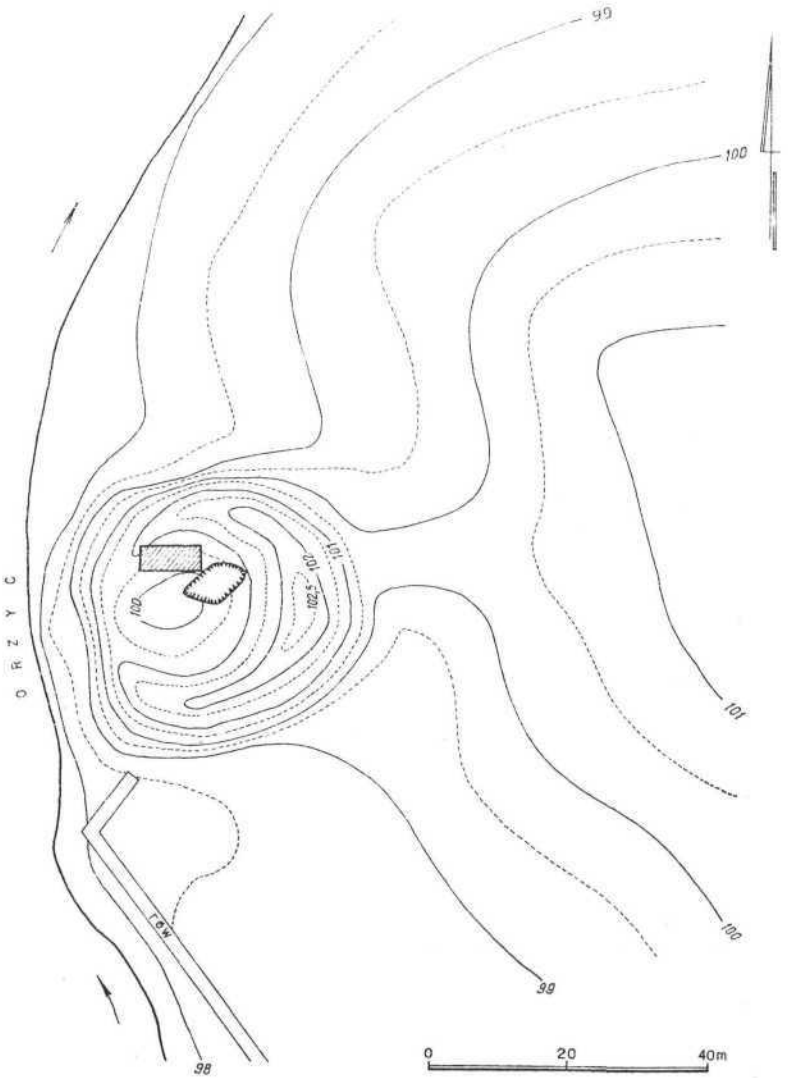

Ryc. 227. Tańsk-Przedbory. Plan tachimetryczny grodziska

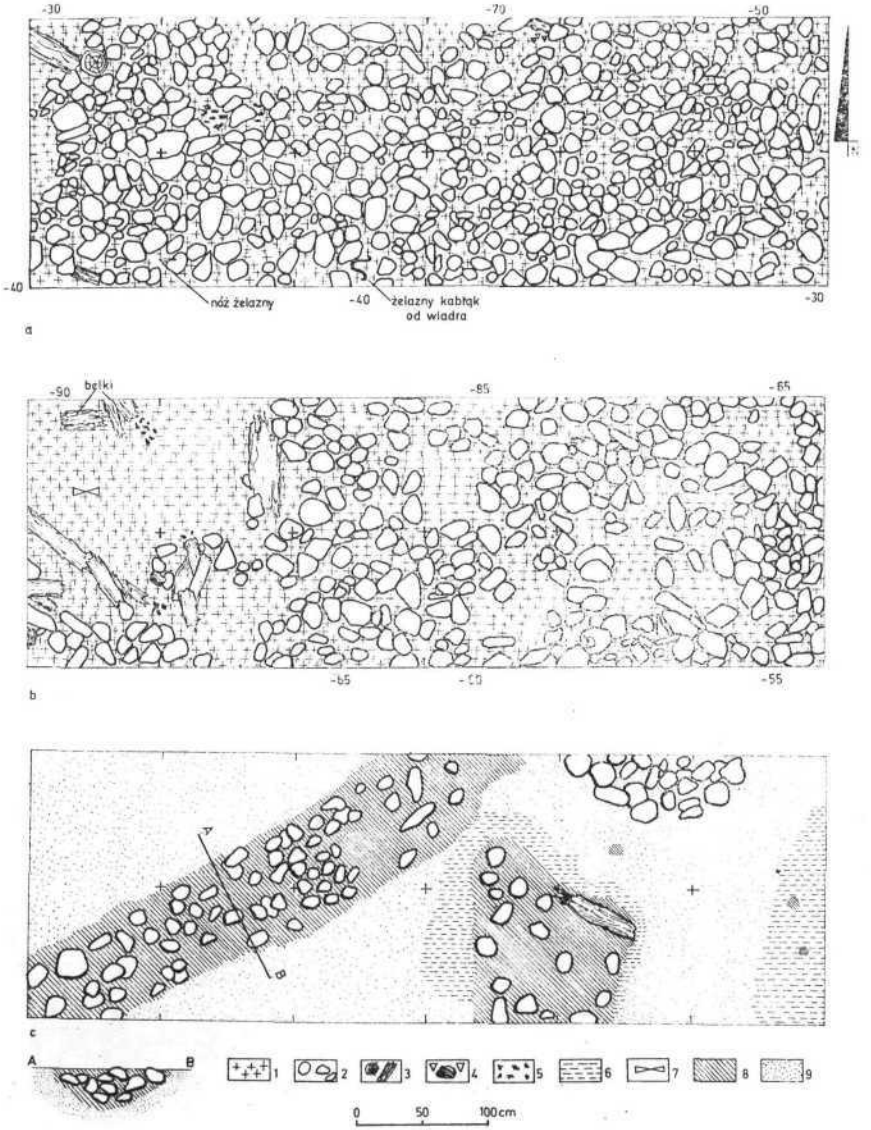

Ryc. 228. Tańsk-Przedbory. Plan układu warstw w wykopie. Oprac. Ł. Okuliczowa

a — po zdjęciu darni, na głęb. 30-70 cm; *b* — II warstwa kamieni, na głęb. 55-90 cm; *c* — na głęb. 1,60 m; *1* — spalenizna, *2* — kamienie, *3* — drewno, *4* — ceramika, *5* — węgle drzewne, *6* — polepa, *7* — kości, *8* — szara ziemia, *9* — piasek

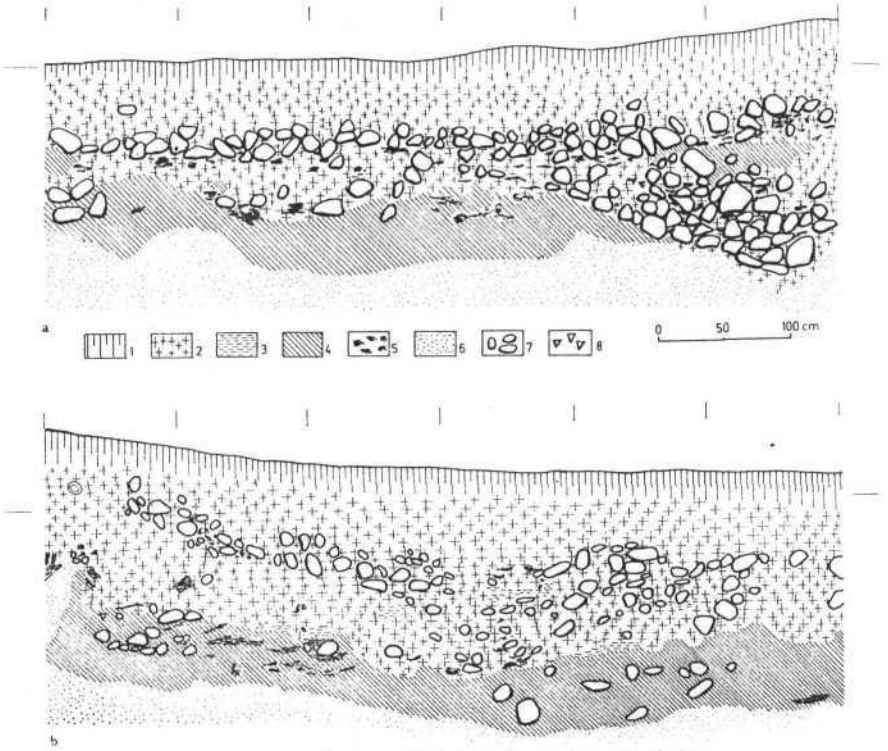

Ryc. 229. Tańsk-Przedbory. Profile ścian wykopu. Oprac. Ł. Okuliczowa

a — południowej; *b* — północnej; *1* — próchnica, *2* — spalenizna, *3* — polepa, *4* — szara ziemia, *5* — węgle drzewne, *6* — piasek (calec), *7* — kamienie, *8* — ceramika

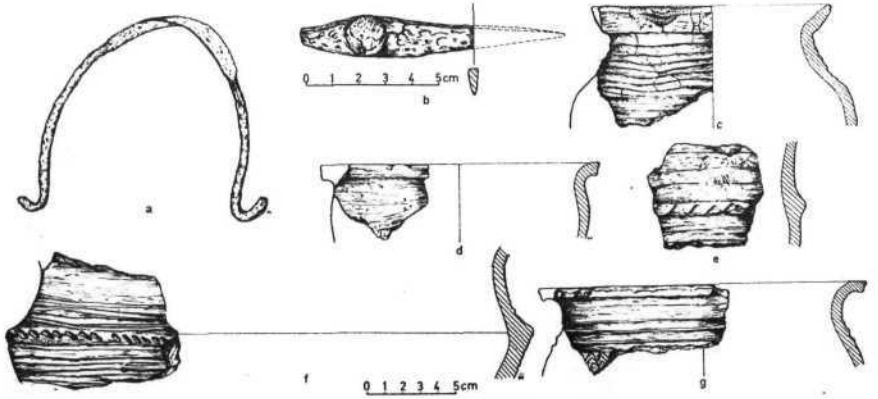

Ryc. 230. Tańsk-Przedbory. Zabytki z grodziska

a — żelazny uchwyt od wiadra, *b* — fragment żelaznego noża, *c–g* — ceramika

z piasku i gliny, oblicowane kamieniami. Grodzisko zostało częściowo zniszczone i rozwiezione (fot. 107 i 108).

Wyniki badań: Wykop sondażowy (6 × 2 m) usytuowano w północno-zachodniej partii wnętrza grodziska. Pod darnią wystąpił zwarty bruk z kamieni częściowo przepalonych, a między nimi przepalone drewniane belki i słupy. Cała warstwa silnie przesycona spalenizną. Pod drugą warstwą kamieni wystąpiła warstwa przepalonej ziemi o miąższości około 30 cm, w niej luźno ułożone przepalone kamienie i belki drewniane. Poniżej wystąpiły przepalone kamienie, sugerujące swym układem, że stanowią warstwy niwelacyjne, być może, drogi w przejściach między obiektami mieszkalnymi lub gospodarczymi. Odsłonięto także zarysy dwóch lub trzech obiektów, w tym jeden z paleniskiem.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, żelazny nóż i kabłąk wiadra, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod 1414—1425 r. jako Tansky, AGAD, Metryka Koronna, nr 3, 16.

Chronologia: Prawdopodobnie istniały dwie fazy zabudowy grodziska, obie zniszczone przez pożar, obejmujące pierwszą połowę XI w.

W warstwie niwelacyjnej wystąpiły ułamki naczyń glinianych starożytnych.

Literatura: Ostaszewski 1934, s. 56; Antoniewicz, Gozdowski 1952, s. 57; *Mapa grodzisk* 1964, s. 44, 55; Okulicz 1968, s. 362.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 820, data wpisania do rejestru 20 III 1969 r.

Własność: prywatna.

Ł. O.

UNIERZYŻ, gmina Strzegowo-Osada (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Raciąż, Pas 37, Słup 30; dług. geogr. 20°18′, szer. geogr. 52°51′30″.

Grodzisko jest położone na niewielkiej wyspie między głównym korytem Wkry a jej odnogą, koło młyna, tuż przy wschodnim skraju miejscowości.

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1958 r.; ratownicze badania wykopaliskowe z ramienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie w 1964 r. (J. Piniński).

Opis obiektu: Grodzisko jest zachowane w stanie szczątkowym na skutek kilkudziesięcioletniego rozwożenia. Według relacji właściciela gruntu „wał otaczający obiekt miał kształt podkowy o prostych, lekko zaokrąglonych ramionach...". Z wału tego ocalały jedynie dwa fragmenty długości kilkunastu i kilku metrów, a wysokości do 3 m w części zachodniej, oraz nikłe ślady w postaci podwyższenia terenu w części północno-zachodniej. W oberwanych profilach wału widoczna jest warstwa kulturowa z ceramiką, przepalonymi belkami i kamieniami. Obiekt ulega dalszemu systematycznemu niszczeniu (fot. 110 i 111).

Wyniki badań: Wykop sondażowy (20 × 2,5 m) założono na osi północ—południe, obejmując nim południową część wału i przylegającą doń część wnętrza grodziska (plan XVIII). Stwierdzono konstrukcję przekładkową wału, z której zachowały się resztki spalonych belek. W warstwie rozsypiska wału wystąpiła duża ilość spalenizny, popiołu, zwęglonego drewna i kamieni. Odkryto także bliżej nie określoną konstrukcję drewnianą zbudowaną u podnóża wału. Odsłonięto jej fragment, na który składało się 5 słupów, średnicy około 20 cm, i 5 palików. Ponadto odkryto kilka zagłębień z materiałem zabytkowym.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, nóż żelazny, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona w 1233 r.: cum castellum de Mazouia, nomine Unezir, hedificaretur, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 238; wzmianka odnosi się do czasów przed 1222 r.

Chronologia: XII w.

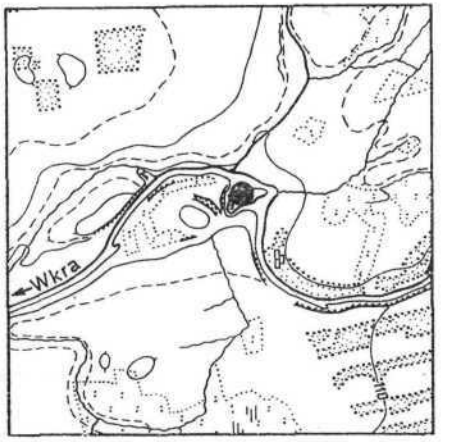

Ryc. 231. Unierzyż (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

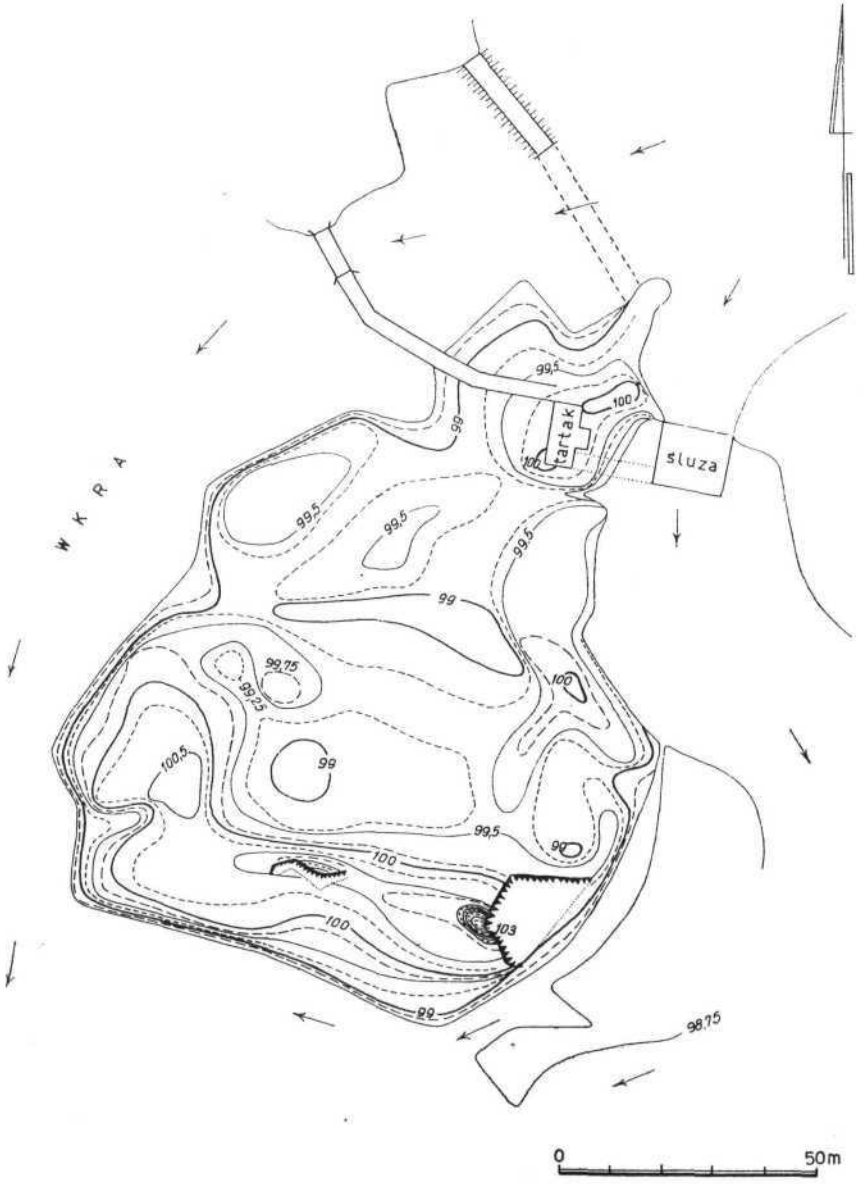

Ryc. 232. Unierzyż. Plan tachimetryczny grodziska

Literatura: Gawarecki 1828, s. 98; Worobiew 1899; s. 62; *Mapa grodzisk* 1964, s. 45, 58.
Zbiory: Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie.
Nr rej. zab.: 819, data wpisania do rejestru 20 III 1969 r.
Własność: prywatna.

J. P.

WALIM, gmina Stara Kornica (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Biała Podlaska, Pas 40, Słup 36; dług. geogr. 22°57'50", szer. geogr. 52°13'10".

Grodzisko leży pośród rozległego kompleksu podmokłych łąk, w odległości około 1 km na wschód od wsi.
Badania terenowe: sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1968 r. (W. Szymański).
Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate, owal-

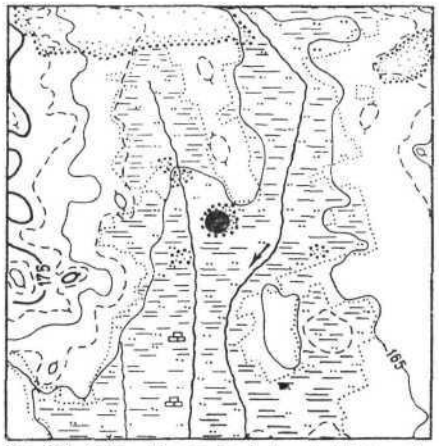

Ryc. 233. Walim (d. pow. Łosice), woj. bielskopodlaskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

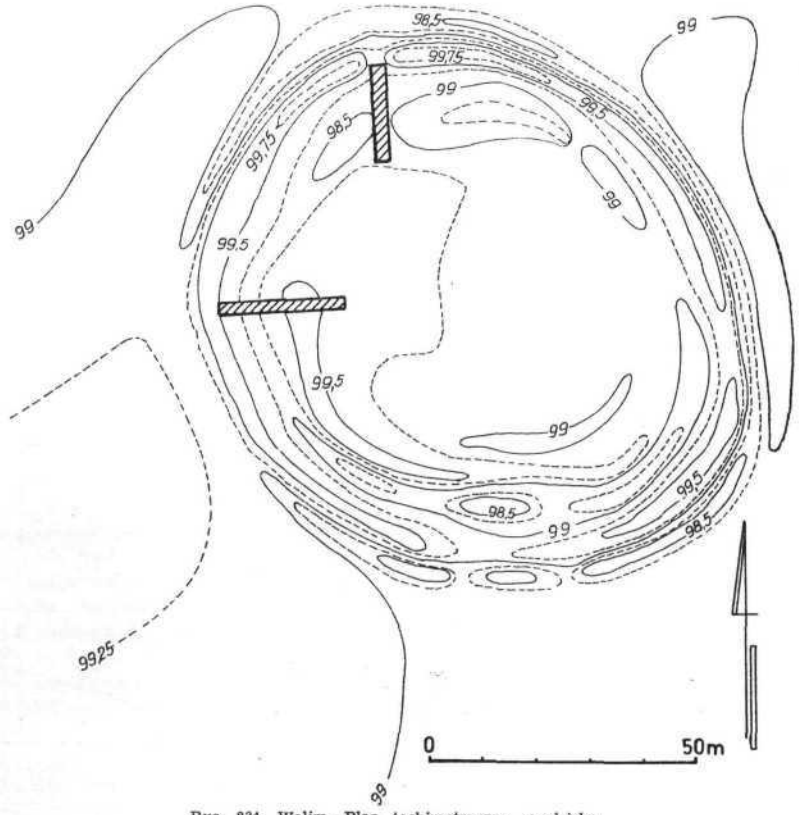

Ryc. 234. Walim. Plan tachimetryczny grodziska

ne, o wymiarach 115 × 100 m, otoczone podwójną linią wałów z płytkimi, nieregularnymi fosami: wewnętrzną i zewnętrzną. Wał zewnętrzny: szerokość do 10 m, wysokość do około 1,5 m; wewnętrzny, słabo uchwytny, szerokość do 7,5 m, wysokość do 50 cm. Szerokość fosy zewnętrznej ponad 5 m, wewnętrznej 8—12 m. Obecnie od północy znajduje się przerwa w wałach, szerokości 3 m, przez którą prowadzi droga na majdan. Z wyjątkiem południowych partii wału zewnętrznego, częściowo rozwiezionych, obiekt zachowany jest dobrze, porośnięty trawą i drzewami.

Wyniki badań: Wykonano dwa wykopy (26 × 2 m i 18 × 2 m). W większości stwierdzono calec, a jedynie miejscami, w zagłębieniach u podnóża wału wewnętrznego oraz w części północnej na stoku wału zewnętrznego, po obu stronach przejścia bramnego — warstwę ciemnobrunatnej ziemi z grudkami polepy i węglami drzewnymi.

Źródła archeologiczne: kilka fragmentów toczonych naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1580 jako Walin, Jabłonowski, cz. I, s. 66; wieś ruska (wg J. Wiśniewskiego).

Chronologia: średniowiecze (?), czasy nowożytne.

Literatura: Nosek 1951, s. 360; Musianowicz 1960, s. 210; *Mapa grodzisk* 1964, s. 45, 59, Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 165.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 818, data wpisania do rejestru 10 II 1969 r.

Własność: prywatna

W. S.

WARSZAWA-BRÓDNO STARE

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Warszawa Północ, Pas 39, Słup 32; dług. geogr. 21°04′, szer. geogr. 52°18′.

Grodzisko, zwane „Zagórki", położone jest na cyplu tarasu wydmowego, wrzynającym się w dolinę nie istniejącej już dziś rzeczki Zązy, w odległości około 500 m na wschód od Bródna Starego i około 500 m na północny zachód od skrzyżowania ulicy Kondratowicza z szosą do Marek.

Badania terenowe: systematyczne badania wykopaliskowe Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie oraz Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego w latach 1949—1950 i 1953 (K. Musianowicz).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o wymiarach około 47 × 40 m. Ciągłość pierścienia wału jest przerwana. Zachował się on lepiej od zachodu i południa, z części północnej i wschodniej pozostały tylko nikłe resztki.

Wyniki badań: Wykopy badawcze usytuowano w zachodniej części obiektu, we wnętrzu grodziska; przecięto również wał od strony północnej, zachodniej i południowej. Przebadano łącznie obszar około 2,5 ara. Stwierdzono, że wał drewniano-ziemny zbudowany był w konstrukcji przekładkowej. Od strony południowej znajdowała się brama szerokości ponad 2 m. Centrum grodu nie było zabudowane; odsłonięto ślady budynków mieszkalnych i gospodarczych, skupiających się wzdłuż wału. Nieznaczna grubość nawarstwień kulturowych wskazywałaby na stosunkowo krótki okres użytkowania grodu, który został zniszczony przez pożar.

Gród był prawdopodobnie centrum administracyjno-gospodarczym terytorium leżącego na równinie praskiej. Leżał on zapewne na szlaku, prowadzącym od przeprawy na Wiśle nad Bug i dalej na Ruś. O kontaktach z Rusią świadczą znalezione na grodzie ułamki kafli i fragment majolikowej płytki z zieloną polewą.

Obok grodu rozciągało się osiedle otwarte, początkami sięgające X wieku i trwające w części do końca XI w. Wśród odkrytych pozostałości budynków mieszkalnych i gospodarczych odsłonięto zarys budowli z podcieniem, o wymiarach około 4,80 × 3,75 m, o nie roz-

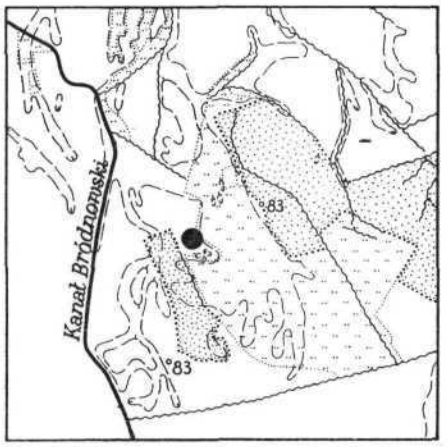

Ryc. 235. Warszawa-Bródno Stare. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

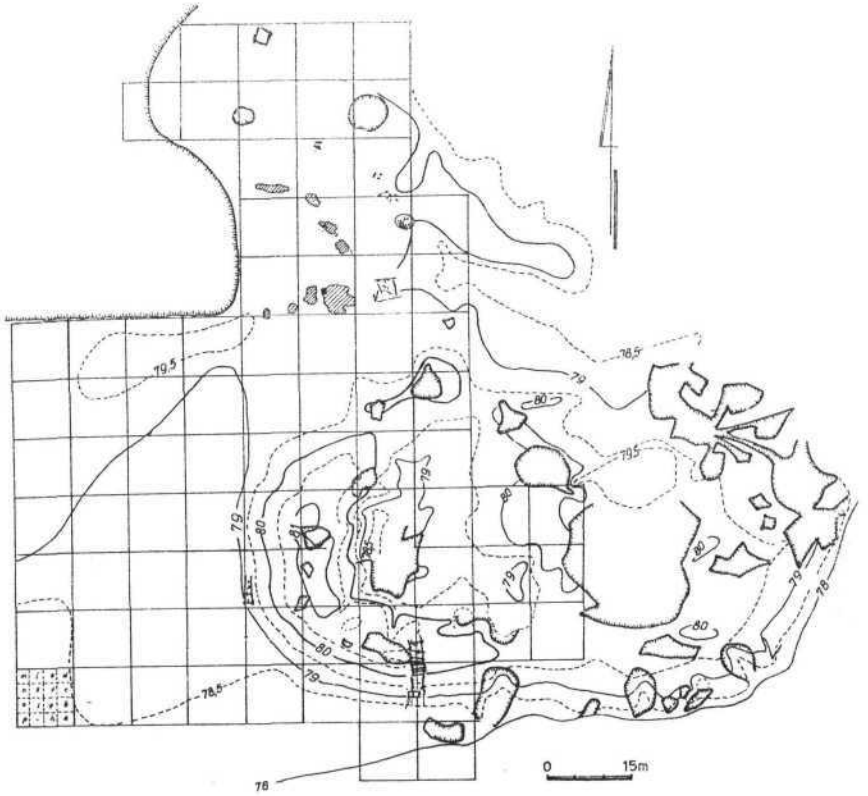

Ryc. 236. Warszawa-Bródno Stare. Plan grodziska i osady, wg K. Musianowicz

poznanym przeznaczeniu gospodarczym. Odkryto też wkopaną w ziemię skrzynię na żywność, w której znaleziono ziarna zbóż.

Źródła archeologiczne: ziarna zbóż: żyta, jęczmienia, prosa i pszenicy; naczynia gliniane zachowane we fragmentach i w całości, gliniane prześliki, przedmioty z kości i rogu: łyżwa, gładzik, oprawki pierścieniowate, tłoczki; kamienna forma odlewnicza, osełki, rozcieracz; brązowe zakończenie pochwy miecza, drewniane koło od wozu, klin, bijak, klepki; żużel żelazny, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod 1414—1425 r. jako Brodno, AGAD, Metryka Koronna 3, 9.

Chronologia: druga połowa X w. — pierwsza połowa XI w.

Literatura: Musianowicz 1949, s. 83—90, 1950, s. 6—70, 1956, s. 7—93, 1968, s. 162—170; Podwińska 1951, s. 69—70; Krysiak 1956, s. 97—102; Wędzki 1961, s. 165.

Zbiory: PMA w Warszawie.

Nr rej. zab.: 821/1a, data wpisania do rejestru 31 VII 1965 r.

Własność: prywatna.

L. G.

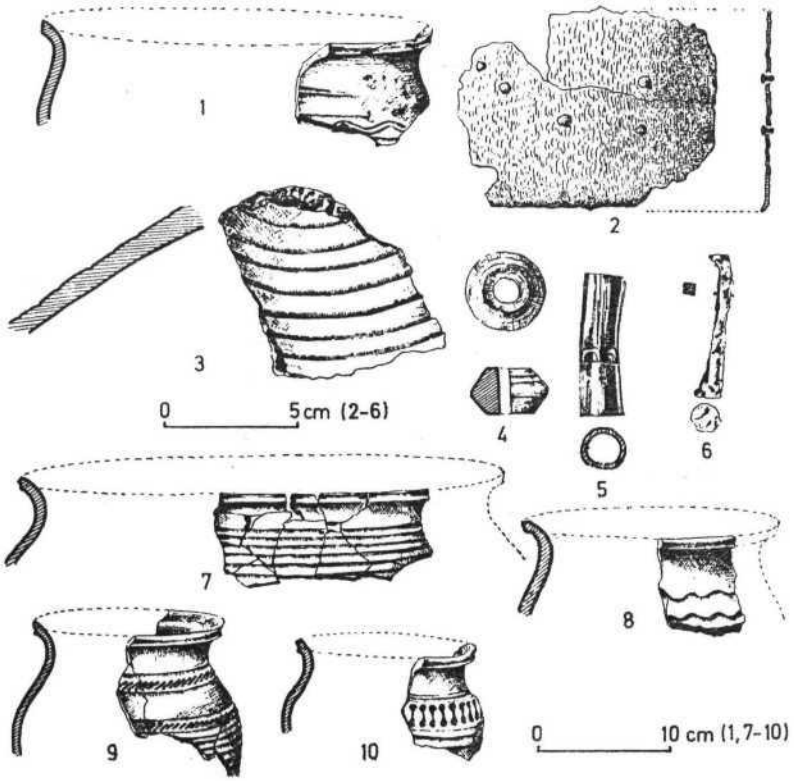

Ryc. 237. Warszawa-Bródno Stare. Zabytki z grodziska, wg K. Musianowicz
1, 3, 7-10 — ceramika, *2, 6* — przedmioty metalowe, *4* — przęślik gliniany, *5* — przedmiot kościany

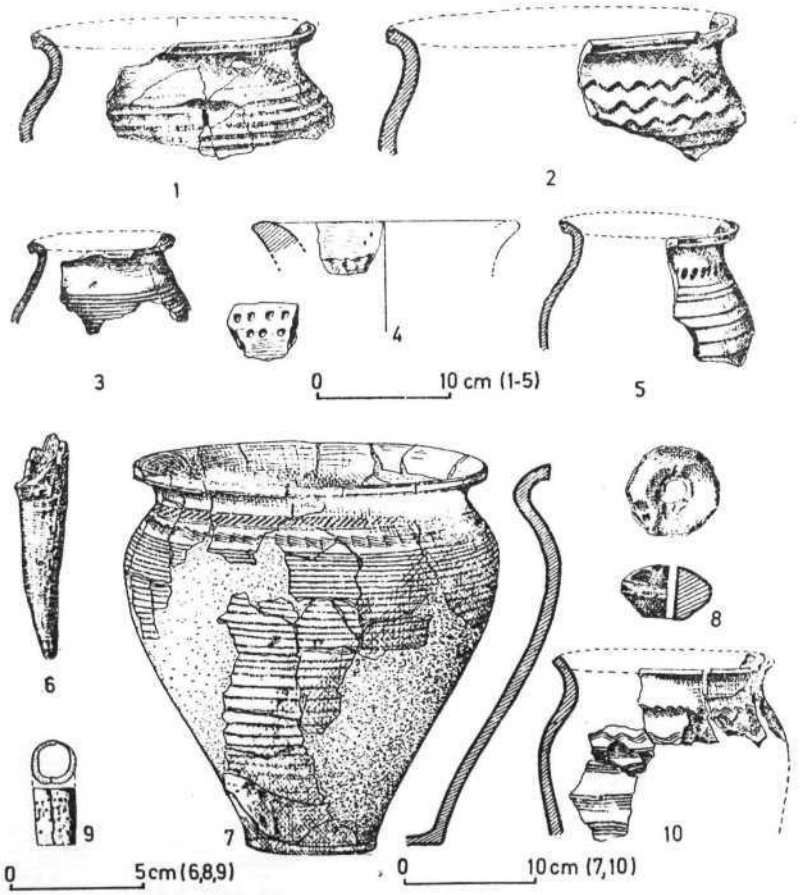

Ryc. 238. Warszawa-Bródno Stare. Zabytki z grodziska, wg K. Musianowicz
1-5, 7, 8, 10 — ceramika, *6, 9* — przedmioty z rogu i kości

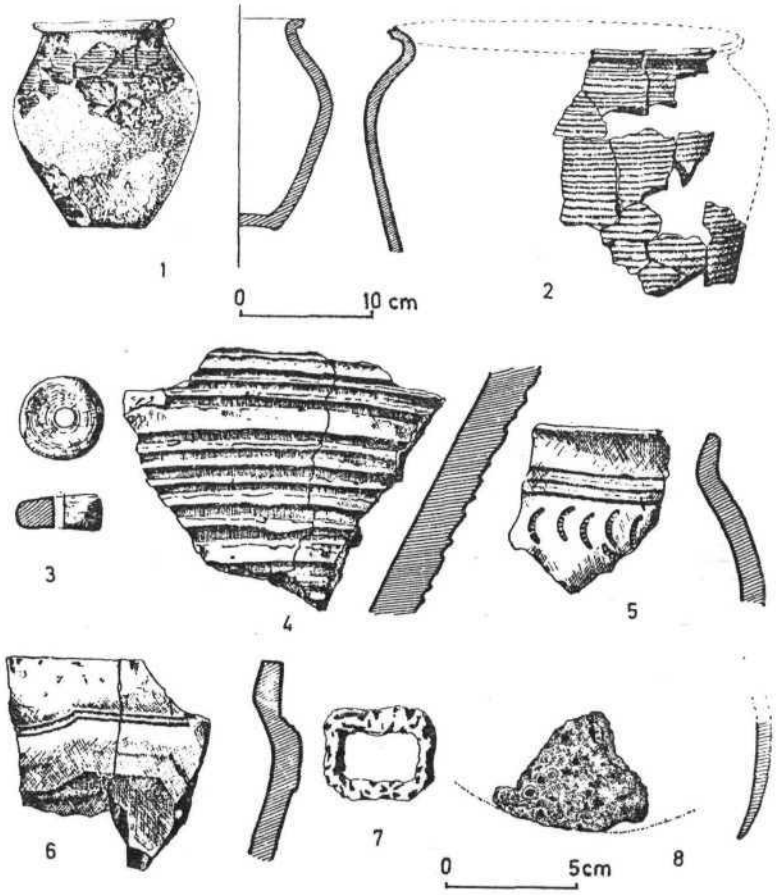

Ryc. 239. Warszawa-Bródno Stare. Zabytki z grodziska, wg K. Musianowicz
1-6 — ceramika, *7, 8* — przedmioty metalowe

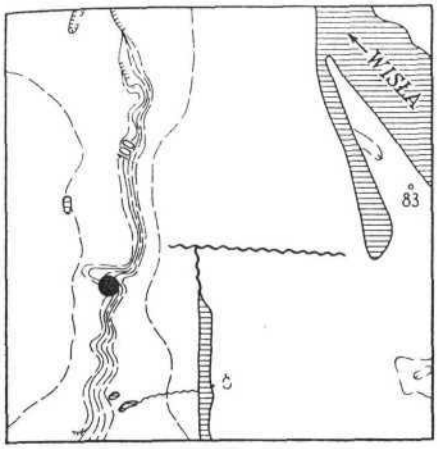

WARSZAWA, Ogród Botaniczny (Jazdów?)
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Warszawa—Południe, Pas 40, Słup 32; dług. geogr. 21°02', szer. geogr. 52°13'.

Gród leżał na wysokim lewobrzeżnym tarasie Wisły, na skraju głębokiego wąwozu (obecnie ul. Agrikola), na granicy dzisiejszego Parku Łazienkowskiego i Ogrodu Botanicznego UW. *Badania terenowe:* sondażowe badania wykopaliskowe, prowadzone na niewielką skalę w pięćdziesiątych i sześćdziesiątych latach przez Konserwatora Zabytków Archeologicznych na m. st. Warszawę (B. i O. Gierlachowie).

Ryc. 240. Warszawa, Ogród Botaniczny (Jazdów?). Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

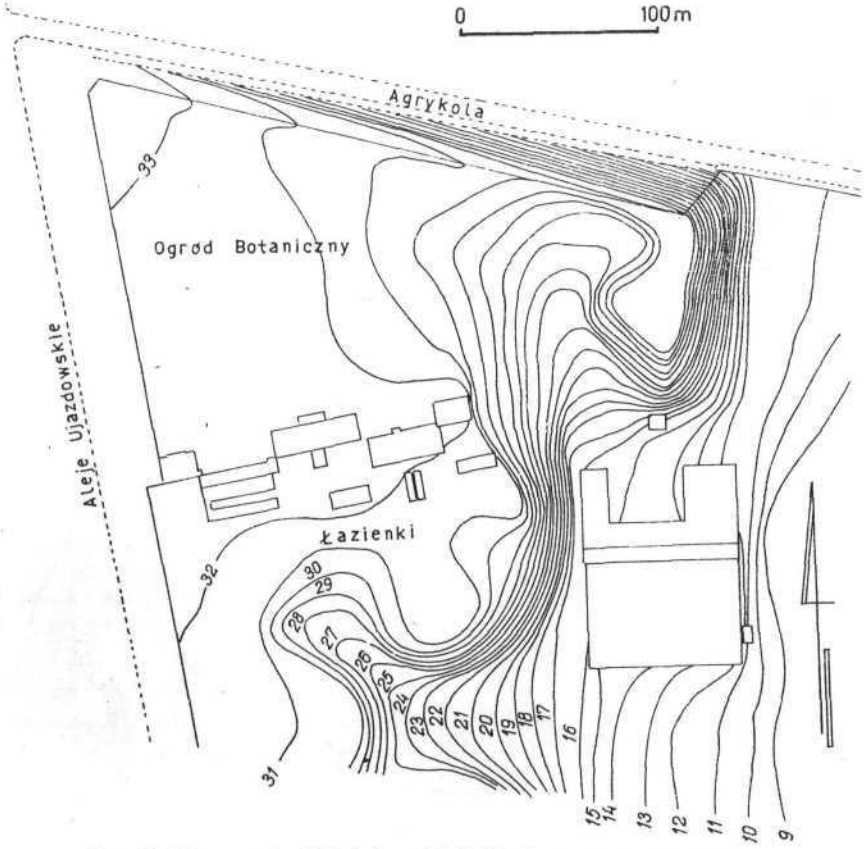

Ryc. 241. Warszawa, Ogród Botaniczny (Jazdów?). Plan tachimetryczny grodziska

Opis obiektu: Grodzisko identyfikowane z jazdowskim uległo w znacznym stopniu zniszczeniu. Obszar przezeń zajmowany był przez wiele stuleci użytkowany gospodarczo. W końcu XVI w. stał tu dwór drewniany, a w ciągu XVIII w. kaplica. Radykalna przebudowa i regulacja ul. Agrikola w latach 1778—1779 zniekształciła obrzeże północne obiektu. Założenie w 1792 r. w fosie zachodniej fundamentu pod kościół Opatrzności oraz prace w Parku Łazienkowskim i Ogrodzie Botanicznym UW, założonym w 1818 r., zupełnie odkształciły pierwotne oblicze terenu.
Wyniki badań: Dotychczasowe sondaże archeologiczne nie dostarczyły dostatecznych materiałów źródłowych do rekonstrukcji grodu. Bez dalszych badań archeologicznych nie można obecnie w sposób konkretny mówić o formie i wielkości grodu, ani też o jego genezie i funkcji militarnej.
Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.
Źródła pisane: miejscowość Jazdów wymieniona pod r. 1262, *Polnoje sobranije*, s. 855—856; pod r. 1278 jako Jazdowo, Błońska ziemska wieczysta 4, 381, rkps w AGAD; pod r. 1281, *Polnoje sobranije*, s. 882; ostatnia wzmianka w 1303 r.: in Jazdow, Lubomirski, *Kodeks*, nr 47.
Chronologia: XII(?)—XIII w.
Literatura: Lipiński 1843, s. 537 i nn.; Wawrzeniecki 1912, s. 46—48; Tatarkiewicz 1925, s. 57, 91, 95; Jakimowicz 1929 b, s. 1 i nn.; Gieysztor 1947, s. 155, 1967, s. 5—14, 1968, s. 502—516; *Mapa grodzisk* 1964, s. 45, 59; Drozdowski, Zahorski 1972, s. 13—15.
Zbiory: Konserwatora Zabytków Archeologicznych na m. st. Warszawę.
Nr rej. zab.: 868/48a. data wpisania do rejestru 30 VI 1970 r.
Własność: państwowa.

J. P.

WARSZAWA, Zamek Królewski
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Warszawa—Południe, Pas 40, Słup 32; dług. geogr. 21°01′, szer. geogr. 52°15′.

Gród leżał na wysokim lewobrzeżnym tarasie Wisły, podciętym od południa stromą skarpą, na terenie czworoboku zabudowań zamku książąt mazowieckich, późniejszego Zamku Królewskiego.
Badania terenowe: Systematyczne badania wykopaliskowe prowadzone od 1949 r. przez Komisję Badań Dawnej Warszawy oraz Muzeum Historyczne m. st. Warszawy (A. Świechowska), a w 1971 r. przez wszystkie warszawskie placówki archeologiczne w ramach akcji odbudowy Zamku Królewskiego.

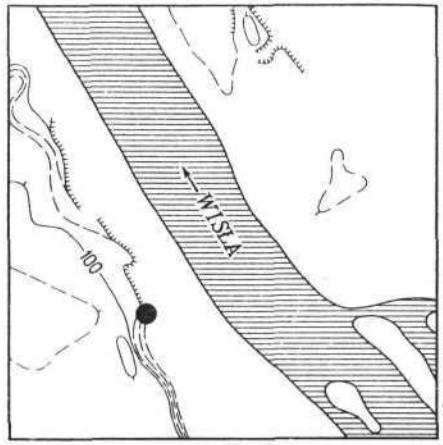

Ryc. 242. Warszawa, Zamek Królewski. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

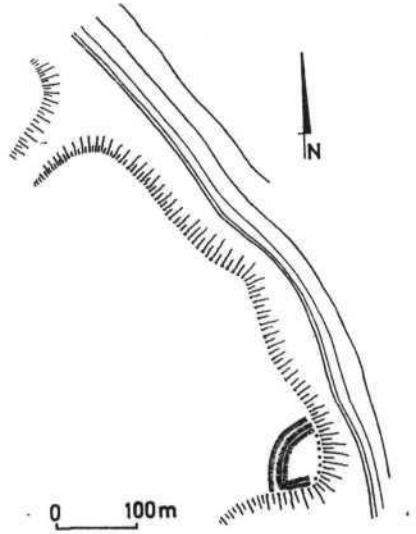

Ryc. 243. Warszawa, Zamek Królewski. Rekonstrukcja planu grodu kasztelańskiego z końca XIII w., wg A. Świechowskiej

Opis obiektu: Ze względu na wielokrotne zabudowy terenu, na którym stał gród, oraz rozbudowę Zamku, zarys dawnego grodu jest obecnie niemożliwy do zrekonstruowania.
Wyniki badań: W trakcie dotychczasowych prac wykopaliskowych nie udało się uchwycić warstw i śladów zabudowy grodowej wcześniejszej niż z XIV w. Bogato natomiast reprezentowana jest warstwa kulturowa i fragmenty zabudowy z okresu XIV—XVIII w.
Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, narzędzia i przedmioty żelazne i kościane, szczątki zwierzęce.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1313: in Warss[owa], in Warschowa (pierwsza wzmianka o Warszawie), E. Łuczycka, *Trzy dokumenty książąt mazowieckich z pierwszej połowy XIV w.*, „Przegląd Historyczny", t. 54: 1973, s. 365; pod r. 1321: Alberto dicto cuzma castellano warsschoviensi, Lubomirski, *Kodeks*, nr 55; pod r. 1350 jako Warszowa, *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 3, wyd. J. Zakrzewski, Poznań 1877—1881, nr 1300.
Chronologia: schyłek XIII—XIV w.
Literatura: Świechowska 1954, s. 221—231; Gierlach 1969, s. 211—214; *Informator* 1972, s. 268—277.
Zbiory: Muzeum Historycznego m. st. Warszawy.
Nr rej. zab.: 826/6a, data wpisania do rejestru 17 XI 1966 r.
Własność: państwowa.

J. P.

WILKANOWO, gmina Mała Wieś (d. pow. Płock), woj. płockie (dawniej jako Nakwasin)
Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Wyszogród, Pas 39, Słup 30; dług. geogr. 20°09′20″, szer. geogr. 52°30′12″.

Grodzisko jest położone pośród podmokłych łąk, na prawobrzeżnym tarasie zalewowym strumienia Ryksy (Strugi), dopływu Wisły, 250 m na północny zachód od mostku (zob. ryc. 139). Nazwa miejscowa „Okop".
Badania terenowe: wykopaliskowe w 1873 r. (A. Przeździecki); inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w latach 1957—1958; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (W. Szymański).
Opis obiektu: Kopiec o planie okrągłym z zaklęśnięciem w centrum, średnicy u podstawy 27 m, wysokości 2 m, otoczony płytkim zabagnionym rowem szerokości około 6 m. Poza śladami płytkich rabunkowych wkopów dobrze zachowany; porośnięty gęstymi krzewami, jest nieużytkiem.
Wyniki badań: Wykop sondażowy (2 × 10 m) ulokowano w centrum grodziska. W części środkowej, pod grubą warstwą humusu odkryto warstwę destrukcyjną miąższości do 80 cm (po badaniach A. Przeździeckiego w 1873 r. ?), pod nią — warstwę osadniczą miąższości do 15 cm z węglami drzewnymi, luźno rozrzuconymi kamieniami polnymi i fragmentami ceramiki. Do wewnętrznej skarpy wału przytykało od strony północno-wschodniej rumowisko polepy szerokości do 130 cm, miąższości do 80 cm. Wał wysokości około 2 m usypany został z czystej gliny i piasku calcowego. Można przypuszczać, że zabudowa przytykała do wału i łączyła się z nim konstrukcyjnie.
Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych całkowicie obtaczanych.
Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1413 jako Wilkanowo, *Płońska*, nr 1957.
Chronologia: XIII w. (?).
Literatura: Gawarecki 1823, s. 62; 1828, s. 98; Przeździecki 1873, s. 103—105; Szymański 1958, s. 9; 1968 b, s. 65—71; *Mapa grodzisk* 1964, s. 45, 58.
Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.
Nr rej. zab.: 771, data wpisania do rejestru 6 XII 1967 r.
Własność: prywatna.

W. S.

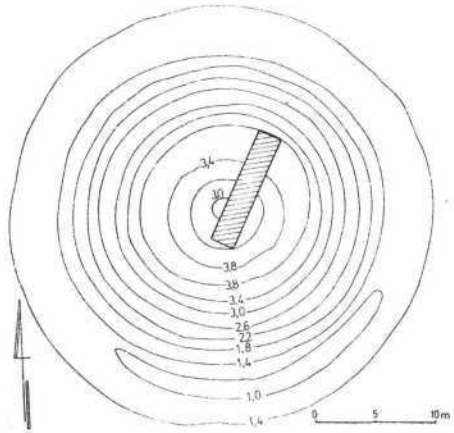

Ryc. 244. Wilkanowo (d. pow. Płock), woj. płockie. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

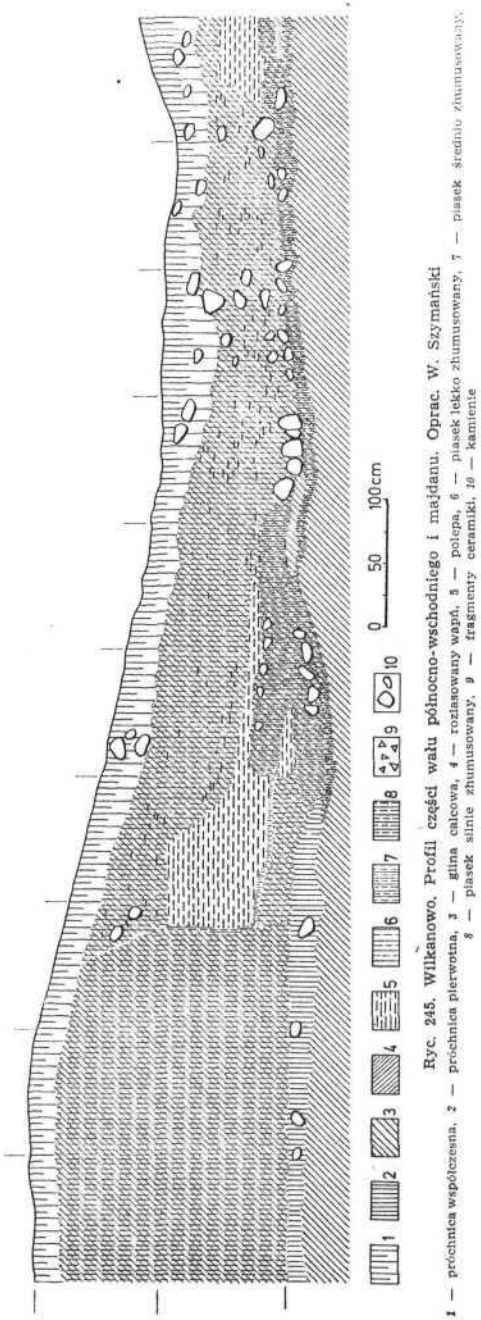

Ryc. 245. Wilkanowo. Profil części wału północno-wschodniego i majdanu. Oprac. W. Szymański

1 — próchnica współczesna, 2 — próchnica pierwotna, 3 — glina calcowa, 4 — rozlasowany wapń, 5 — polepa, 6 — piasek lekko zhumusowany, 7 — piasek średnio zhumusowany, 8 — piasek silnie zhumusowany, 9 — fragmenty ceramiki, 10 — kamienie

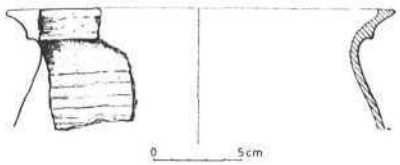

Ryc. 246. Wilkanowo. Fragment naczynia glinianego

WŁODKI, gmina Repki (d. pow. Sokołów Podlaski), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000 ark. Drohiczyn n. Bugiem, Pas 39, Słup 35; dług. geogr. 22°23'15", szer. geogr. 52°20'45".

Grodzisko leży na łące w odległości 1 km na południowy wschód od skrzyżowania dróg w centrum wsi i 2,6 km na wschód od kościoła w Kożuchówku.

Badania terenowe: inwentaryzacyjne w 1953 r. (J. Antoniewicz); weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1968 r. (J. Pyrgała).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate, o wymiarach 190 × 120 m, otoczone fosą szerokości 12 m. Wysokość wału 2,5—4 m. Wzdłuż wału od strony wewnętrznej widoczne zagłębienie szerokości do 6—7 m, głębokości 1—1,5 m. W wale od strony północnej widoczne wyraźne zaklęśnięcie, prawdopodobnie pozostałość po przejściu bramnym. Przez grodzisko w kierunku wschód-zachód przebiega droga polna. Grodzisko uległo w dużym stopniu zniszczeniu głównie wskutek wybierania żwiru, piasku i kamieni pod budowę lokalnych dróg w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Całkowitemu zniszczeniu uległa część zachodnia wnętrza, gdzie spychacze zdarły warstwy kulturowe do głębokości 30—50 cm. Prawie zupełnie przestał istnieć wał od strony południowo-zachodniej, zachodniej i północno-zachodniej. Ocalała jedynie zalesiona część grodziska, tj. partia północna, wschodnia i południowo-wschodnia, i tutaj jednak wał jest naruszony w wielu miejscach przez wkopy (fot. 112 i 113).

Wyniki badań: Wykop sondażowy (2 × 8 m) zlokalizowano u podnóża północno-wschodniej części wału, w miejscu stosunkowo najmniej naruszonym przez wkopy współczesne. Objął on część nasypu wału, fragment zagłębienia u podnóża wału od strony wewnętrznej oraz niewielki fragment wnętrza grodziska. Osuwisko wału stanowiło jednolitą warstwę barwy szaroczarnej, pozbawioną zupełnie zabytków ruchomych. Nie uchwycono tu żadnych pozostałości konstrukcji. Zagłębienie u podnóża wału wypełniała warstwa ziemi intensywnie czarnej, u spodu wilgotnej i przemieszanej z piaskiem, miąższości 40—60 cm, zawierającej liczne rozrzucone kamienie. Dalej w kierunku wnętrza grodziska wystąpiła warstwa kulturowa miąższości do 30 cm, zawierająca polepę.

Od strony zachodniej przylegała do grodziska rozległa osada przygrodowa porośnięta dziś lasem sosnowym. Materiał ceramiczny zebrany z powierzchni jest analogiczny do ceramiki z grodziska.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1528 (w formie nazwiska: Włodkowe), Jabłonowski, cz. I, s. 184.

Chronologia: XI—XII w.

Literatura: Gloger 1881, s. 87; Mikulski 1936; Nosek 1951, s. 362; Antoniewicz 1954, s. 306—307; Musianowicz 1960, s. 206; *Mapa grodzisk* 1964, s. 46, 59; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 161.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa; PMA, Warszawa.

Nr rej. zab.: 758A, data wpisania do rejestru 22 II 1967 r.

Własność: prywatna.

J. P.

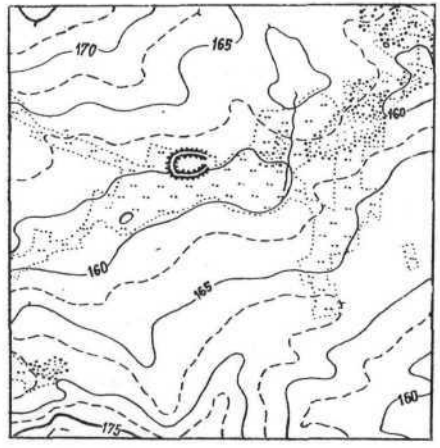

Ryc. 247. Włodki (d. pow. Sokołów Podlaski), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

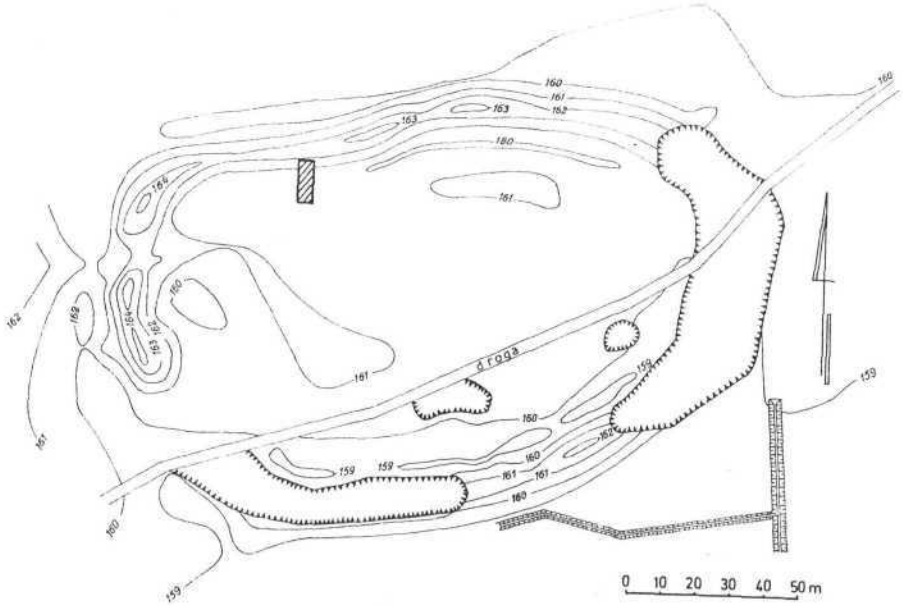

Ryc. 248. Włodki. Plan tachimetryczny grodziska

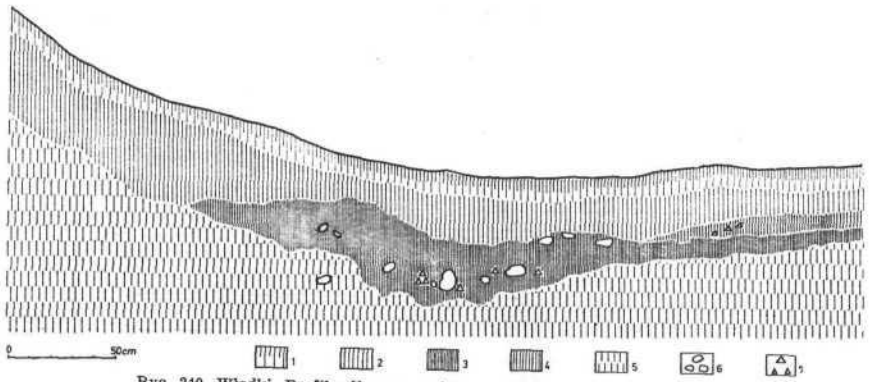

Ryc. 249. Włodki. Profil północny wykopu sondażowego. Oprac. J. Pyrgała

1 — humus, *2* — warstwa zsypowa wału, *3* — bardzo ciemna warstwa kulturowa w zagłębieniu pod wałem, *4* — szaroczarna warstwa kulturowa wnętrza grodziska, *5* — piasek calcowy, *6* — kamienie, *7* — ceramika

WOLA SZYDŁOWSKA, gmina Stupsk (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie (dawniej jako Wyszyny Kościelne)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Mława, Pas 36, Słup 31; dług. geogr. 20°25'30", szer. geogr. 53°01'40".

Grodzisko położone jest na podmokłych łąkach przy torze kolejowym Ciechanów—Mława (po lewej stronie toru), 2 km na zachód od centrum wsi. Od strony zachodniej opływa grodzisko bezimienny strumyk.

Badania terenowe: weryfikacyjne ZPAA w 1957 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1967 r. (I. Górska).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o średnicy około 60 m, średnica wnętrza 18 m, zachowana wysokość wału do 3,5 m. Od strony południowo-zachodniej i północno-wschodniej wał grodziska uległ dość znacznym zniszczeniom — wywożono stąd ziemię do budowy toru kolejowego (fot. 114).

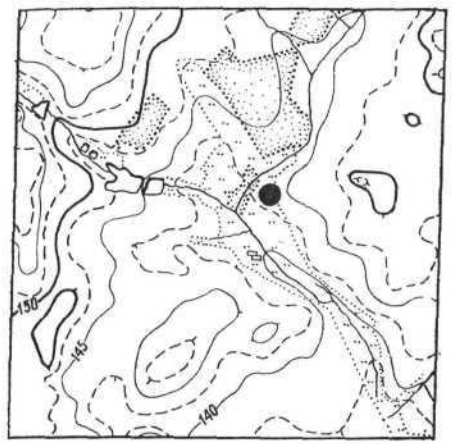

Ryc. 250. Wola Szydłowska (d. pow. Mława), woj. ciechanowskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

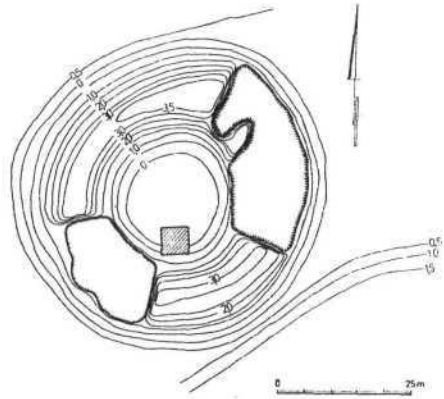

Ryc. 251. Wola Szydłowska. Plan warstwicowy grodziska (uproszczony)

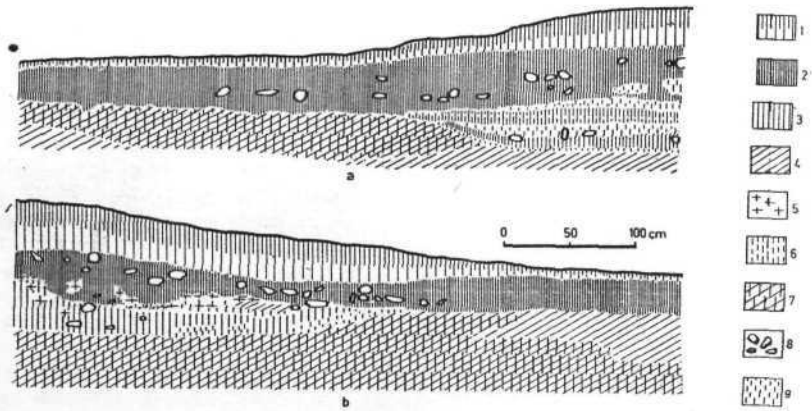

Ryc. 252. Wola Szydłowska. Profile wykopu sondażowego. Oprac. I. Górska

a — profil wschodni, *b* — profil zachodni, *1* — próchnica współczesna, *2* — ziemia silnie zhumusowana, *3* — ziemia słabo zhumusowana, *4* — glina calcowa, *5* — węgle drzewne, *6* — jasnożółty piasek, *7* — piasek z domieszką gliny (calec), *8* — kamienie, *9* — piasek z domieszką żwiru

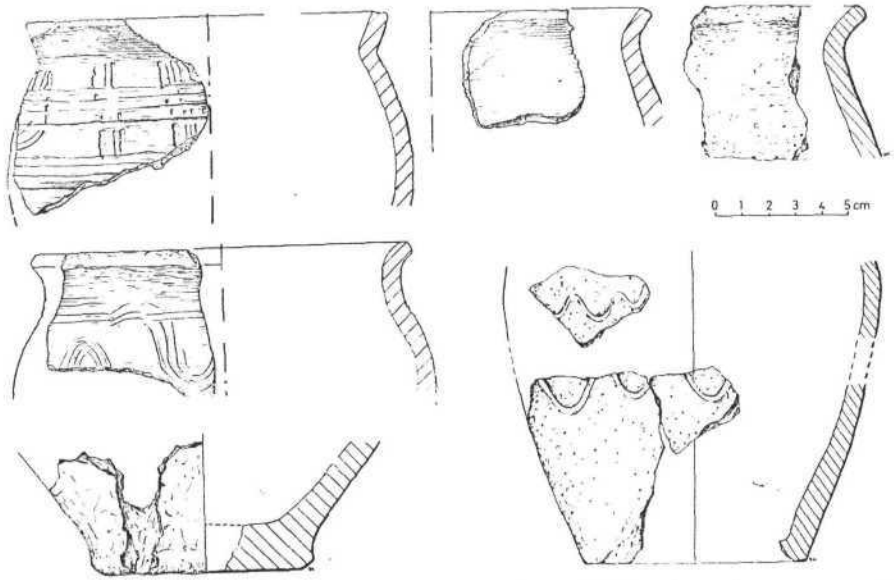

Ryc. 253. Wola Szydłowska. Ceramika z VII—VIII w.

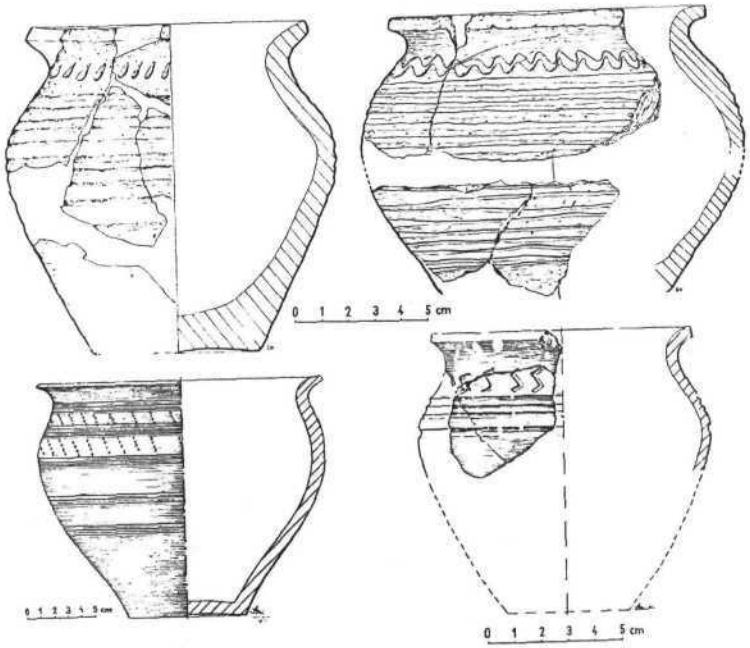

Ryc. 254. Wola Szydłowska. Ceramika z IX—X w.

Wyniki badań: Wykop sondażowy (5 × 5 m), usytuowany w południowej części wnętrza grodu, obejmował także fragment wewnętrznego stoku wału. W partii majdanu pod warstwą współczesnej próchnicy zalegała warstwa kulturowa o miąższości około 30 cm, pod nią wystąpił calec. W przywałowej partii wykopu, w warstwie kulturowej, wystąpiły rozrzucone kamienie pochodzące ze zniszczonego lica wału, poniżej znajdowały się warstwy niwelacyjne żwirowatego piasku, a pod nimi ślad starszej

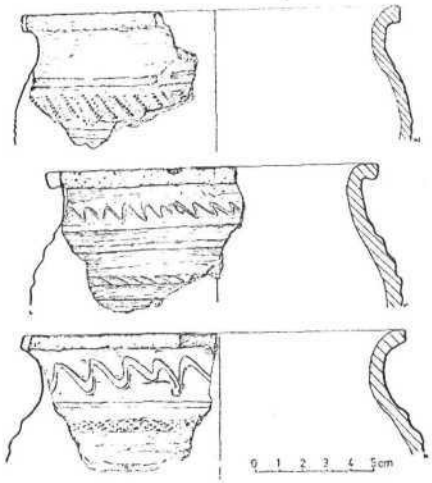

Ryc. 255. Wola Szydłowska. Ceramika z XI—XII w.

warstwy kulturowej o niewielkiej miąższości.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1349 jako Wisszina, Lubomirski, *Kodeks*, nr 70.

Chronologia: IX—XII w.

W partii przywałowej ślady osadnictwa starszego w postaci materiału ceramicznego z VII—VIII w.

Literatura: Dowgird 1889, s. 22—23; Ostaszewski 1934, s. 56; *Mapa grodzisk* 1964, s. 46, 55; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 152—153.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 803, data wpisania do rejestru 16 XII 1968 r.

Własność: prywatna.

I. G.

WYŁAZY, gmina Mokobody (d. pow. Siedlce), woj. siedleckie (dawniej jako Chodów)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Siedlce, Pas 40, Słup 34; dług. geogr. 22°12'40", szer. geogr. 52°12'20".

Grodzisko położone jest nad starym korytem rzeki Muchawki i rozlewiskami lewego brzegu Liwca, w odległości 1 km na wschód od krańca wsi.

Badania terenowe: weryfikacyjne w 1957 r. (B. Gierlach); sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1967 r. (I Górska).

Opis obiektu: Według opisów J. Mikulskiego z 1937 r. miało to być grodzisko stożkowate. Stan zachowania obecnie wskazuje na pozostałość po pierścieniowatym grodzisku o pojedynczej linii wału z zachowanymi śladami fosy. W latach 1936—1937 znaczna część obiektu rozwieziona została w związku z budową drogi, łączącej wsie Wyłazy i Chodów. Zachowane wymiary obiektu: łącznie ze śladami fosy około 80 × 80 m, wnętrza 38 × 43 m, zachowany od strony południowej fragment wału ma szerokość u podstawy 20 m, wysokość do 1,5 m. Widoczne są ślady licznych wkopów współczesnych; obiekt jest miejscem wypasu bydła. Stan zachowania grodziska jest bardzo zły (fot. 115).

Wyniki badań: Wytyczono trzy wykopy sondażowe. W wykopie I (4 × 4 m), zlokalizowanym na majdanie grodu, stwierdzono jednolitą warstwę kulturową intensywnie czarną, o miąższości 20 cm. Wykop II (8 × 2 m) zlokalizowano we wschodniej, a wykop III (5 × 2 m) w pół-

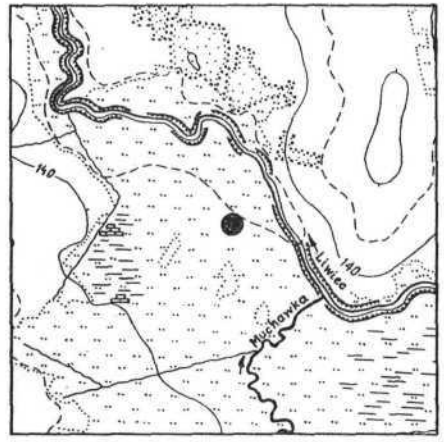

Ryc. 256. Wyłazy (d. pow. Siedlce), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

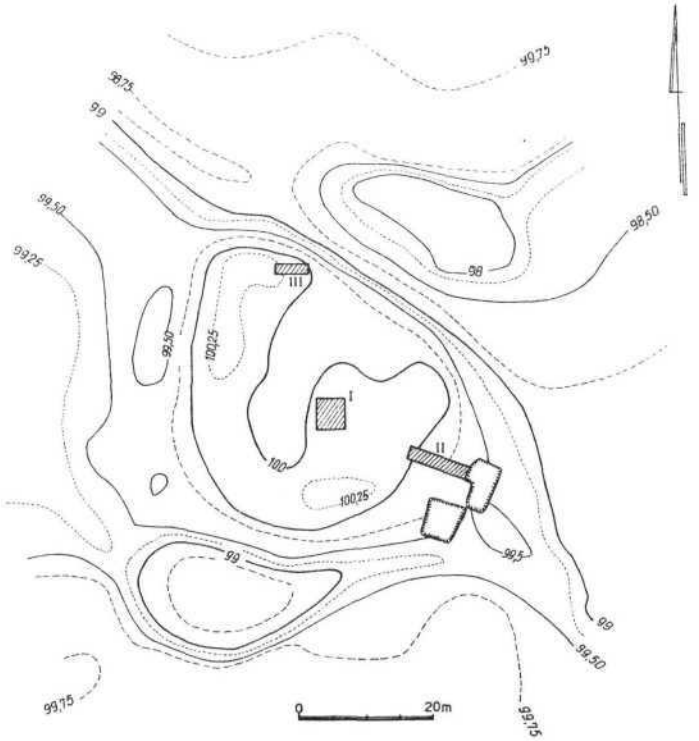

Ryc. 257. Wyłazy. Plan tachimetryczny grodziska

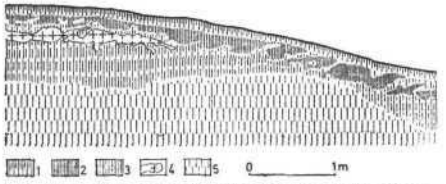

Ryc. 258. Wyłazy. Profil zachodni wykopu III. Oprac. I. Górska

1 — próchnica współczesna, *2* — ziemia silnie zhumusowana, *3* — ziemia piaszczysta średnio zhumusowana, *4* — węgle drzewne, *5* — piasek calcowy

nocno-zachodniej części grodziska, w miejscu gdzie prawdopodobnie przebiegał wał. W obu tych wykopach wystąpiła warstwa kulturowa o miąższości nie przekraczającej 20 cm. Poniżej uchwycono ślady starszych niwelacji i pod nimi nikły ślad warstwy kulturowej — zapewne wcześniejszej osady.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych (m. in. prażnicy), przęślik gliniany.

Źródła pisane: miejscowość Chodów wymieniona jest pod r. 1538 jako Chodowo, I. Kapica-Milewski, Herbarz, Kraków 1870, s. 303.

Chronologia: XI—XII w.

Wcześniejsza osada poprzedzająca gród — VIII—IX w.

Literatura: Mikulski 1937 b, s. 99—105; Nosek 1951, s. 359; Musianowicz 1960, s. 203; *Mapa grodzisk* 1964, s. 46—59; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 163—164.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 938, data wpisania do rejestru 15 XI 1971 r.

Własność: prywatna.

I. G.

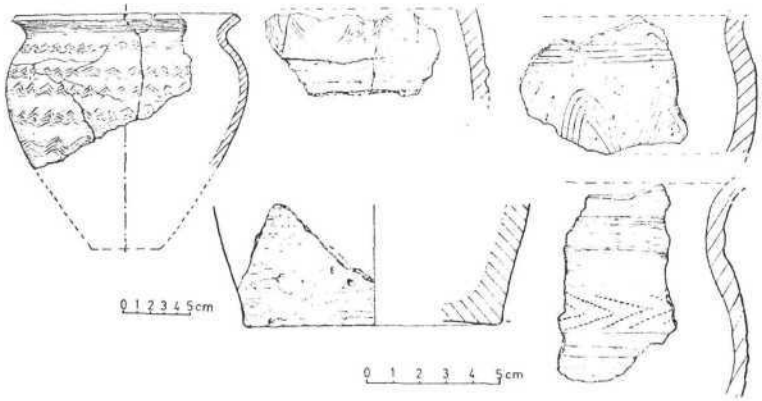

Ryc. 259. Wyłazy. Ułamki naczyń glinianych z VIII—IX w.

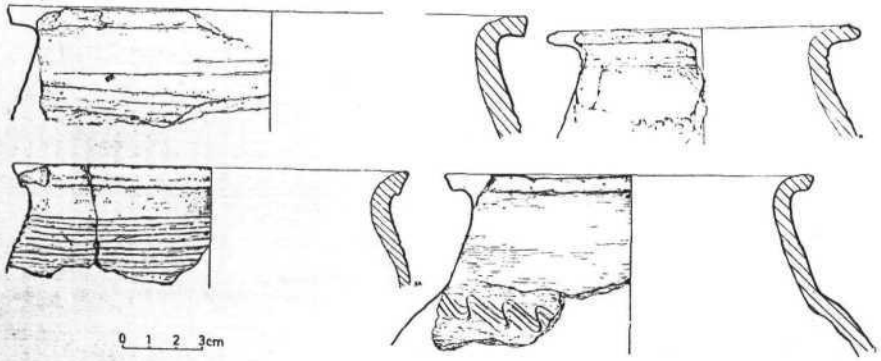

Ryc. 260. Wyłazy. Naczynia gliniane z XI—XII w.

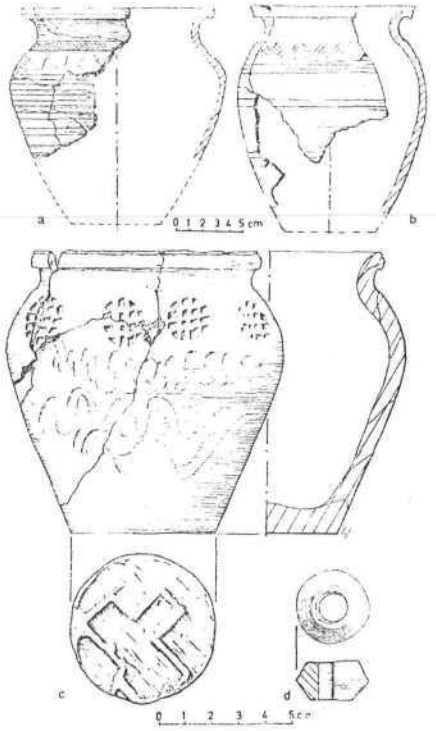

Ryc. 261. Wyłazy. Materiał zabytkowy z XI—XII w.
a-c — naczynia gliniane, *d* — przęślik gliniany

WYSZOGRÓD, stan. 1, gmina loco (d. pow. Płock), woj. płockie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Wyszogród, Pas 39, Słup 30; dług. geogr. 20°15′, szer. geogr. 52°25′.

Grodzisko o nazwie Góra Zamkowa znajduje się w obrębie miasta, około 150 m na zachód od mostu, na samej krawędzi doliny Wisły.

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1958 r.; systematyczne badania wykopaliskowe z ramienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie w latach 1959—1960 (B. Gierlach).

Opis obiektu: Grodzisko stożkowate, wysokości 12—15 m, całkowicie wyodrębnione od reszty wzniesień wysokiego brzegu doliny Wisły głębokimi i szerokimi jarami, którymi obecnie przebiegają ulice miasta. Górna platforma grodziska, o wymiarach 28 × 38 m, jest prostokątna, płaska, o nierównej powierzchni. W północno-wschodniej i zachodniej części obiektu widoczne są jeszcze zarysy kilkumetrowej długości odcinków zniszczonego niskiego walu, zachowanego do wysokości 1 m. Platforma gro-

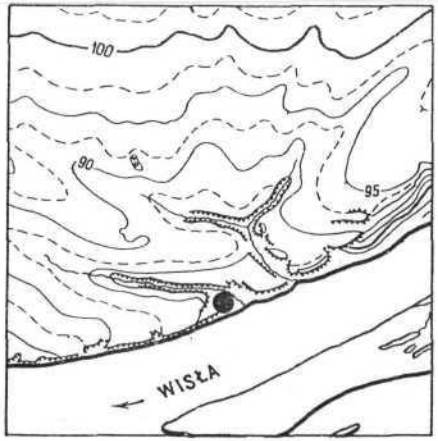

Ryc. 262. Wyszogród, stan. 1 (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

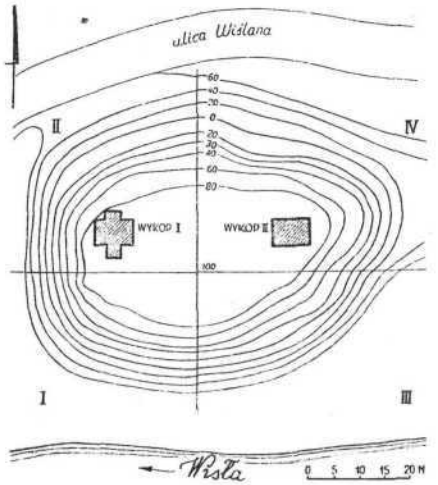

Ryc. 263. Wyszogród, stan. 1. Plan sytuacyjny grodziska i wykopów, wg B. Gierlacha

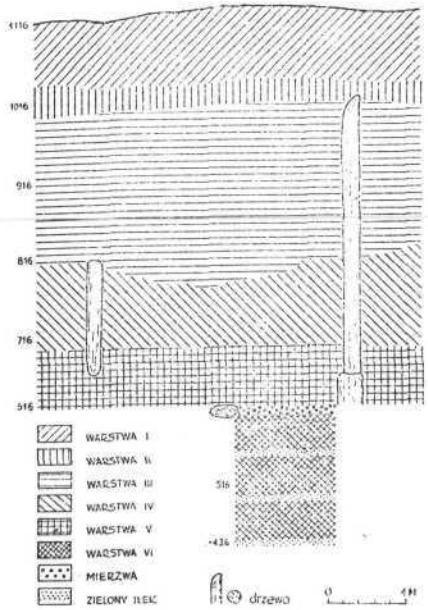

Ryc. 264. Wyszogród, stan. 1. Profil wykopu I z widocznym palowaniem, wg B. Gierlacha

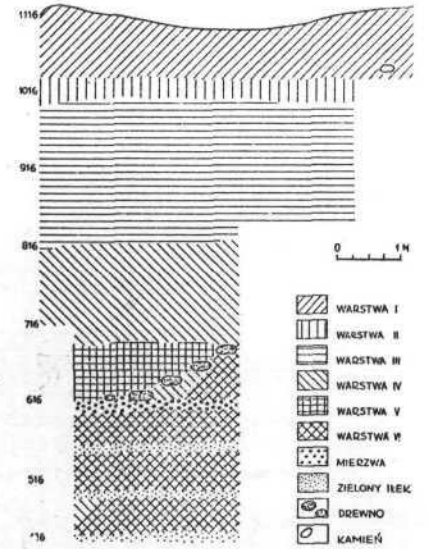

Ryc. 265. Wyszogród, stan. 1. Profil wykopu I z widocznymi schodami, wg B. Gierlacha

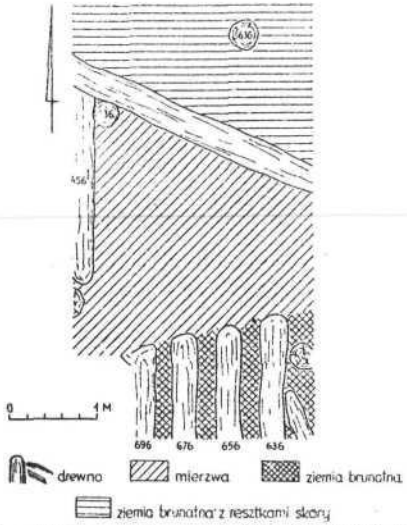

Ryc. 266. Wyszogród, stan. 1. Plan konstrukcji budynku i schodów w wykopie I, wg B. Gierlacha

dziska jest częściowo zniszczona rowami strzeleckimi; znajdują się tu dwa betonowe stanowiska ogniowe z okresu II wojny światowej. Obecnie obiekt jest nieużytkiem porośniętym trawą (fot. 116 i 117).

Wyniki badań: Na obszarze grodu założono dwa wykopy. Stwierdzono w nich dwa poziomy zabudowy. Górny poziom stanowił zamek z czasów Kazimierza Wielkiego, poniżej uchwycono fragmenty drewnianej zabudowy prawdopodobnie XIII-wiecznego grodu z czasów księcia Konrada Mazowieckiego. Nie udało się wyeksplorować całej warstwy do calca.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Visegrod, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.

Chronologia: XI—XIII w.

Literatura: Gawarecki 1828, s. 98, „Echa Płockie i Łomżyńskie" 1878, nr 73; Witanowski 1900, s. 136; *Mapa grodzisk* 1964, s. 46, 58; Gierlach 1966, s. 380—390; *Słownik ziemi wyszogrodzkiej* 1971, s. 62—65.

Zbiory: Konserwatora Zabytków Archeologicznych na m. st. Warszawę.

Własność: państwowa.

J. P.

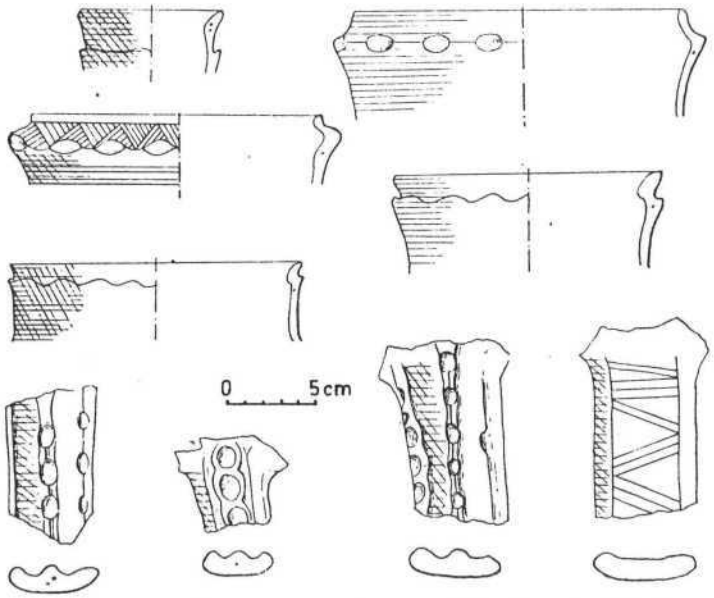

Ryc. 267. Wyszogród, stan. 1. Fragmenty naczyń glinianych, wg B. Gierlacha

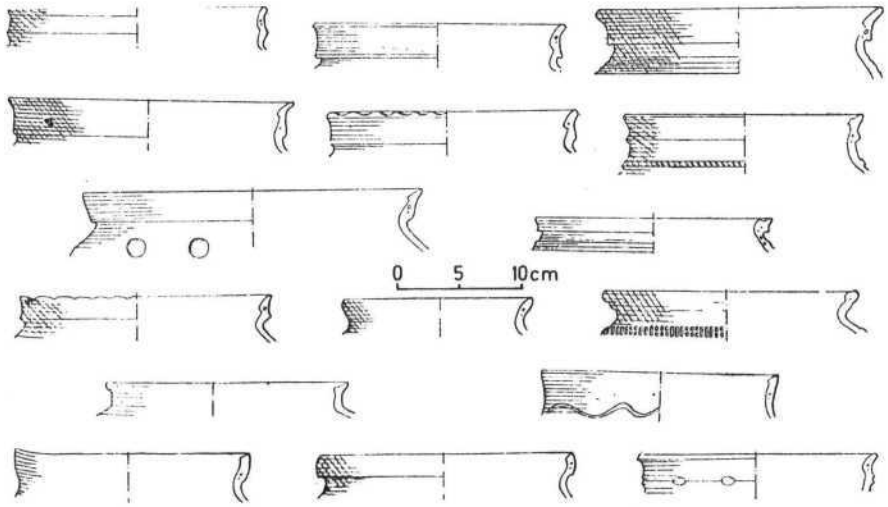

Ryc. 268. Wyszogród. stan. 1. Fragmenty naczyń glinianych, wg B. Gierlacha

WYSZOGRÓD, stan. 2, gmina loco (d. pow. Płock), woj. płockie (dawniej jako Drwały)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Wyszogród, Pas 39, Słup 30; dług. geogr. 20°09'30", szer. geogr. 52°23'25".

Grodzisko leży na krawędzi wysokiego, urwistego brzegu Wisły, na cyplu odciętym od północy i zachodu od reszty wzniesienia głębokim i szerokim jarem, a łączącym się z nim jedynie od wschodu; w odległości 2,6 km na zachód od kościoła przy wyszogrodzkim rynku. Nazwa miejscowa „Okrągła Góra".

Badania terenowe: inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1958 r.; sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1966 r. (W. Szymański).

Opis obiektu: Grodzisko pierwotnie zapewne pierścieniowate, w kształcie trójkąta z zaokrąglonymi bokami, o rozmiarach około 125 × 75 m (w najszerszym miejscu). Wał wysokości

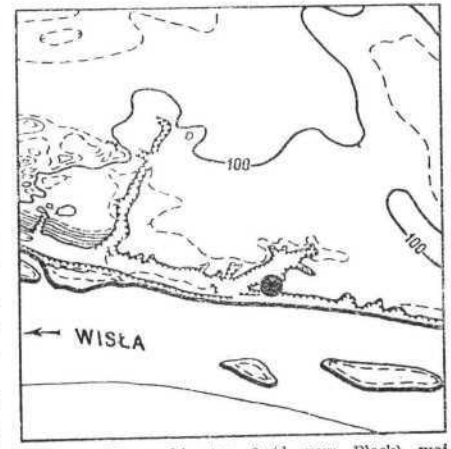

Ryc. 269. Wyszogród, stan. 2 (d. pow. Płock), woj. płockie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

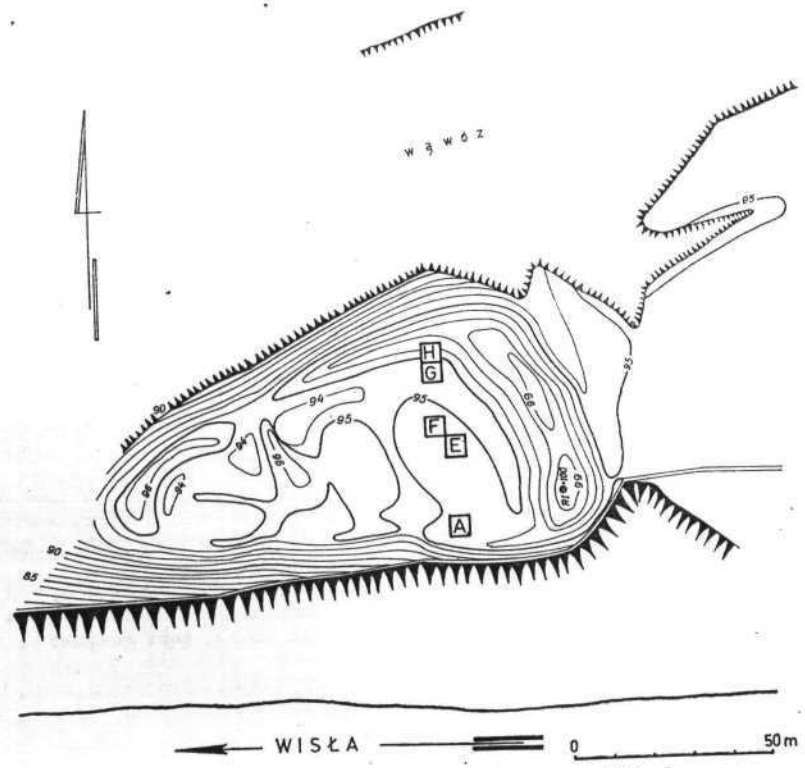

Ryc. 270. Wyszogród, stan. 2. Plan tachimetryczny grodziska

do ponad 3 m, największej szerokości 25 m, szczególnie rozbudowany od wschodu, gdzie widoczna jest fosa łącząca się z północnym jarem. W północno-zachodniej części wału znajduje się około 10-metrowa przerwa. Od południa, od strony skarpy wiślanej, brak wyraźnych śladów wału, co jest najpewniej zjawiskiem wtórnym. Majdan grodziska jest nierówny i rozczłonkowany na trzy wzniesienia różnej wielkości i kształtu, oddzielone od podnóża wału nieregularnym zagłębieniem. Poza partią południową, zniszczoną okopami strzeleckimi, a często zapewne i na skutek obsuwania się skarpy, oraz kilkoma wkopami na majdanie obiekt jest dobrze zachowany, porośnięty trawą, krzewami i drzewami (fot. 118 i 119).

Wyniki badań: Wykopy sondażowe szerokości 5 m, o łącznej powierzchni 125 m², zlokalizowano we wschodniej części majdanu z wcięciem w podnóże wału północnego (plan XIX). Intensywną warstwę osadniczą odkryto jedynie w bezpośredniej bliskości wału. Od północy, w zagłębieniu przywałowym, stwierdzono w pasie szerokości około 3 m jednolitą warstwę pa-

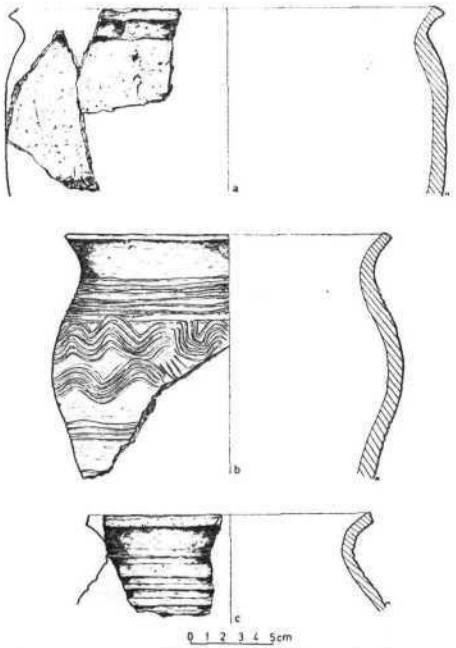

Ryc. 271. Wyszogród, stan. 2. Ułamki naczyń glinianych
a — z VI w., *b* — z VII-VIII w., *c* — z XI w.

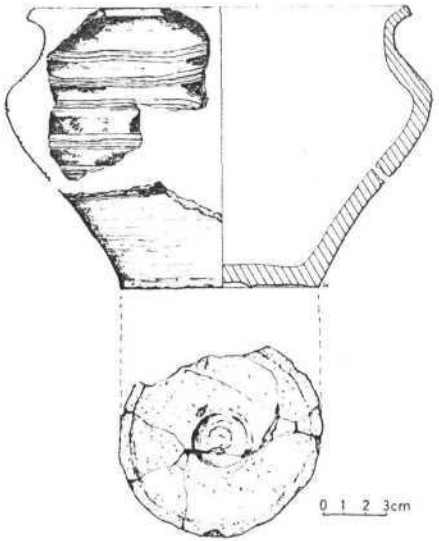

Ryc. 272. Wyszogród, stan. 2. Naczynie z VII—VIII w.

leniskową, miąższości do 60 cm, charakteryzującą się występowaniem ceramiki dobrze i lekko tylko obtaczanej, przy czym udział tej ostatniej wzrastał bliżej dna. W wewnętrznym stoku wału odkryto zagłębienie w twardym podłożu calcowym, szerokości około 4 m, wypełnione warstwami nasypowymi, z których dwie (głębokości 2,5 i 3,5 m od wierzchołka wału) charakteryzowała obecność ceramiki całkowicie ręcznej roboty. Od południa, w pobliżu zniszczonego wału, odsłonięto narożnik półziemianki wkopanej w pas warstwy kulturowej, analogicznej do warstwy przy wale północnym. Badania pozwoliły ustalić trzy kolejne epizody osadnicze oraz stałą koncentrację zabudowy w bezpośrednim sąsiedztwie wału. Sposób zalegania materiałów najstarszych nie pozwala na jednoznaczne określenie charakteru osadnictwa w pierwszej fazie; następne wiążą się niewątpliwie z istnieniem grodu.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, przęśliki gliniane, fragment ciężarka glinianego, nóż żelazny, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1303 jako Drwale (Nowowiejski, *Płock*, 1930, s. 551; Lubomirski, *Kodeks*, nr 47).

Chronologia: VI w.; VII—VIII w.; XI w.

Literatura: Gawarecki 1852, s. 163—164; Zalewski 1892, s. 14; *Materiały* 1900, s. 136; Witanowski 1900, s. 144; Szymański 1960, s. 22, 1969 a, s. 234—235; *Mapa grodzisk* 1964, s. 32, 58 (jako Drwały).

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 752, data wpisania do rejestru 4 X 1965 r.

Własność: państwowa.

W. S.

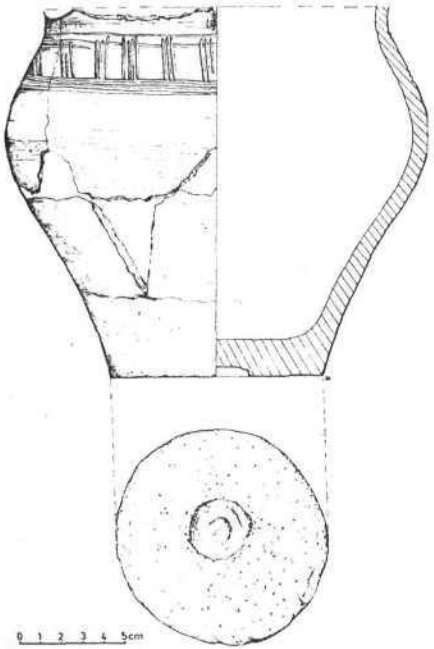

Ryc. 273. Wyszogród, stan. 2. Naczynie z VII—VIII w.

ZAKROCZYM, gmina loco (d. pow. Nowy Dwór Mazowiecki), woj. stołeczne warszawskie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Modlin, Pas 39, Słup 31; dług. geogr. 20°40′, szer. geogr. 52°30′.

Grodzisko o miejscowej nazwie „Czubajka" położone jest w południowo-wschodniej części miasta, na końcu cypla o stromych zboczach, wchodzącego w skład wzniesień wysokiego brzegu doliny Wisły. Od północy cypel odcięty jest od reszty wzniesień głębokim jarem, którego dnem wiedzie droga, a od południa opada stromizną ku dolinie Wisły.

Badania: sondażowe badania wykopaliskowe z ramienia Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie w 1954 r. (J. i M. Kruppé); inwentaryzacyjne i weryfikacyjne badania ZPAA w 1959 r.

Opis obiektu: Grodzisko o kształcie lekko owalnego kopca odcięte od cypla, na którym je zlokalizowano, zagłębieniem fosy. Górna platforma obiektu płaska, obecnie bez śladu wału, obniża się stopniowo ku krańcowi cypla. Wymiary powierzchni platformy 28 × 30 m, a różnica wysokości między wschodnią i zachodnią partią

Ryc. 274. Zakroczym (d. pow. Nowy Dwór Mazowiecki), woj. stołeczne warszawskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

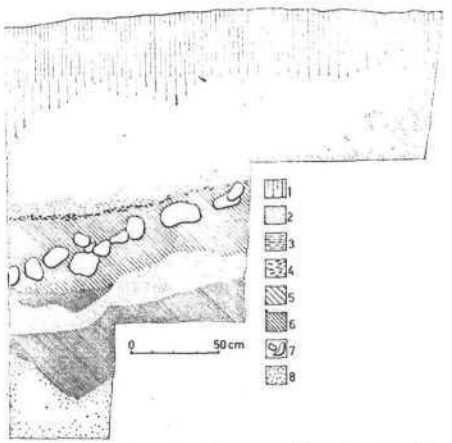

Ryc. 275. Zakroczym. Profil wschodni wykopu sondażywego. Oprac. M. Kruppé
1 — humus, *2* — piasek, *3* — polepa, *4* — węgle drzewne, *5* — warstwa szarej ziemi z popiołem, *6* — ciemnoszara ziemia, *7* — kamienie, *8* — piasek calcowy

grodziska około 4 m. W części wschodniej obiektu ślady rowów strzeleckich z widoczną w profilach warstwą kulturową. Warstwę kulturową, miejscami grubości do 1,5 m, z zawartością fragmentów ceramiki i kamieni można zaobserwować również w licznych obrywach w stromym zboczu od strony Wisły. Grodzisko jest porośnięte trawą i nie ulega obecnie niszczeniu (fot. 120—122).

Wyniki badań: W trakcie prac wykopaliskowych odsłonięto warstwy kulturowe przy wale, uchwycono przy tym w rozsypisku kolejne fazy jego rozbudowy (plan XX). W wewnętrznej części grodu odkryto fragmenty drewnianej zabudowy. W czasie badań stwierdzono, że 1/3 lub nawet 1/2 grodziska została zniszczona przez osunięcie się części cypla do Wisły.

Od wschodu przylega do grodziska osada podgrodowa.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1065 jako Zacrocyn, Kochanowski, *Codex diplomaticus*, nr 22.

Chronologia: XI—XIII w.

Literatura: Gawarecki 1828, s. 96; Jakimowicz 1923, s. 217; *Mapa grodzisk* 1964, s. 46, 58.

Zbiory: Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na dawne woj. warszawskie.

Własność: państwowa.

J. P.

ZAMCZYSKO, gmina Leoncin (d. pow. Nowy Dwór Mazowiecki), woj. stołeczne warszawskie (dawniej jako Puszcza Kampinoska)

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Modlin, Pas 39, Słup 31; dług. geogr. 20°35′, szer. geogr. 52°30′.

Grodzisko zwane „Zamczyskiem" leży w zachodniej części Puszczy Kampinoskiej, na południowej krawędzi zalesionego wału wydmowego, u podnóża którego ciągną się rozległe bagna; w odległości 3,5 km na północny zachód od Grabiny, 2 km na północ od Wróblewa i 7 km na północny wschód od miejscowości Kampinos.

Badania terenowe: powierzchniowe w 1923 r. (Z. Podkowińska); inwentaryzacyjne i weryfikacyjne ZPAA w 1956 r. oraz badania powierzchniowe PMA w 1956 r. (L. Rauhut).

Opis obiektu: Grodzisko pierścieniowate o wymiarach 34 × 40 m, otoczone dwoma wałami i dwiema fosami. Wał wewnętrzny ma wysokość od strony wewnętrznej 0,4—1 m, stromo opada ku fosie. Różnica poziomów od jego szczytu do dna fosy wynosi 3—4 m. Drugi wał, wysokości około 1 m i szerokości podstawy około 8 m, najniższy jest od strony południowej. Z dwóch fos lepiej zachowała się wewnętrzna o szerokości 4 m. Obiekt wznosi się na 6,5 m nad poziom przyległych doń bagnistych łąk i jest gęsto porośnięty starodrzewem i krzewami (fot. 123 i 124).

Wyniki badań: W południowo-wschodniej części grodziska, w profilu wykrotu, stwierdzono występowanie intensywnie czarnej warstwy kulturowej z dużą zawartością węgli drzewnych i polepy, wśród której znajdowały się bryły ze śladami ociosanych belek lub dranic.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych.

Chronologia: XII w.

Literatura: Podkowińska 1924, s. 125—126; Kobendza 1924, s. 9—10; L. Rauhut 1957, s. 389—390; *Mapa grodzisk* 1964, s. 46, 58.

Zbiory: PMA w Warszawie.

Nr rej. zab.: 755, data wpisania do rejestru 27 XII 1965 r.

Własność: Kampinoskiego Parku Narodowego.

J. P.

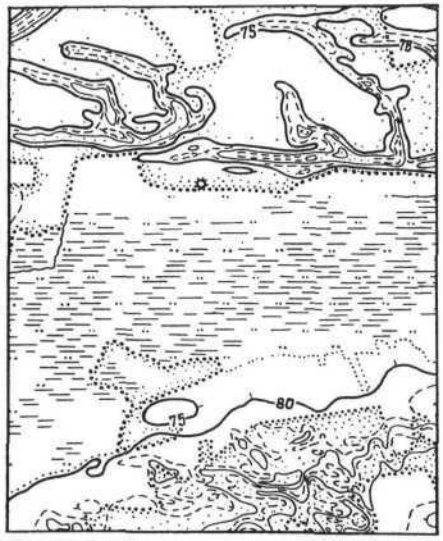

Ryc. 276. Zamczysko (d. pow. Nowy Dwór Mazowiecki), woj. stołeczne warszawskie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

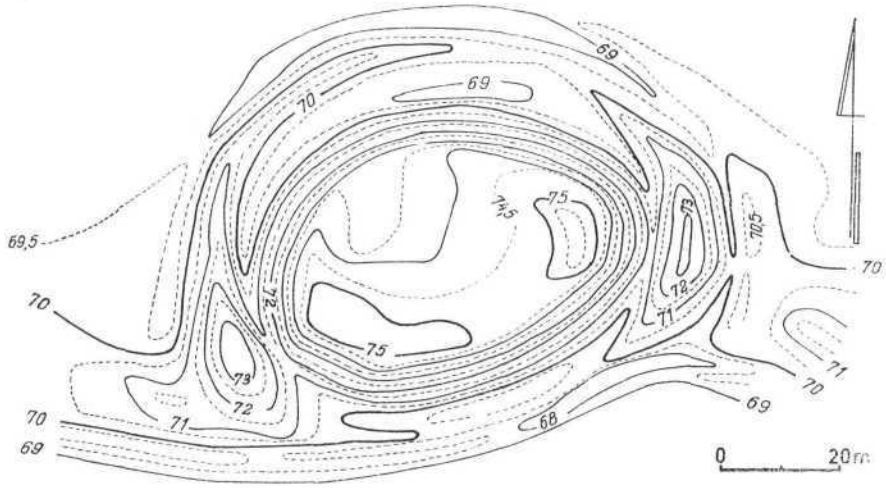

Ryc. 277. Zamczysko. Plan tachimetryczny grodziska

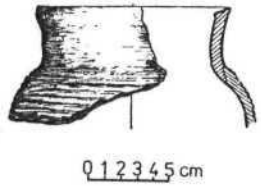

Ryc. 278. Zamczysko. Fragment naczynia glinianego, wg. L. Rauhuta

o rozmiarach około 90 × 75 m, leży na samej krawędzi dolinki. Wysokość otaczającego go wału sięga od tej strony, tj. od dna dolinki 8 m, z innych stron 2,5 do 5 m. Wysokość wału zewnętrznego różna, średnio około 2—3 m. Grodzisko silnie zniszczone wskutek przeprowadzenia kilku dróg gospodarskich, co wymagało rozkopania wału w wielu miejscach, oraz przez liczne wkopy i doły gospodarcze, widoczne za-

ZWOLA, gmina Miastków Kościelny (d. pow. Garwolin), woj. siedleckie

Lokalizacja: Mapa 1 : 100 000, ark. Żelechów, Pas 41, Słup 34; dług. geogr. 21°52′30″, szer. geogr. 51°52′40″.

Grodzisko położone na wysokiej południowo-wschodniej krawędzi dolinki, którą płynie strumyk wpadający do rzeki Wilgi, w odległości około 150 m na wschód od zabudowań wsi i około 900 m na północny wschód od ujścia strumyka. Nazwa miejscowa „Okopy Szwedzkie".

Badania terenowe: weryfikacyjne i inwentaryzacyjne w 1958 r. (A. Niewęgłowski); sondażowe badania wykopaliskowe ZPAA w 1967 r. (L. Paderewska).

Opis obiektu: Grodzisko dwudzielne o rozmiarach około 200 × 150 m, otoczone wałem i fosą (plan XXI). Wydzielony gródek wewnętrzny,

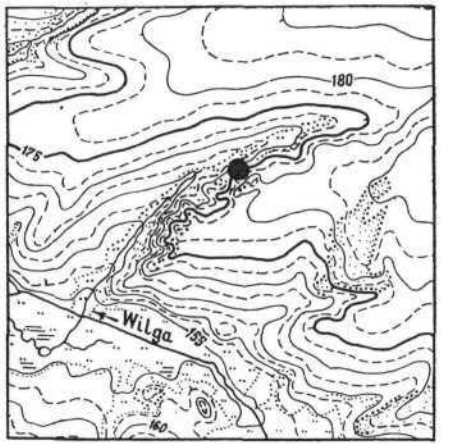

Ryc. 279. Zwola (d. pow. Garwolin), woj. siedleckie. Lokalizacja grodziska na mapie topograficznej

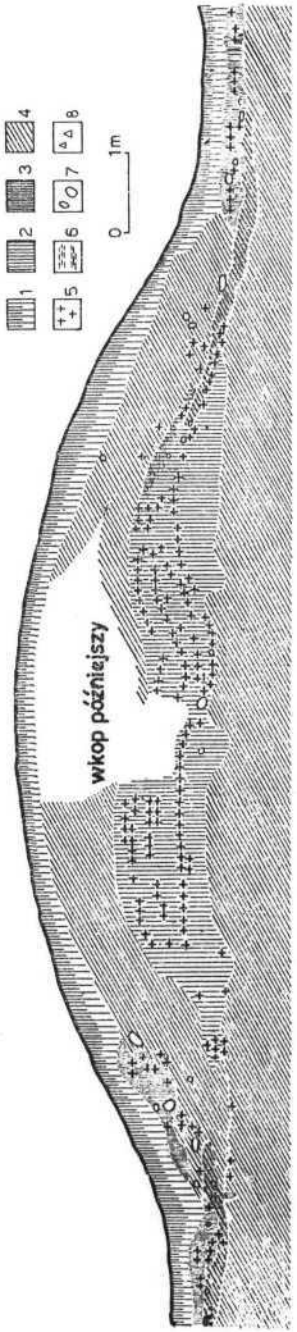

Ryc. 280. Zwola. Profil wału gródka wewnętrznego. Oprac. L. Paderewska

1 — próchnica współczesna, 2 — piasek lekko zhumusowany, 3 — piasek silnie zhumusowany, 4 — glina, 5 — węgle drzewne, 6 — polepa, 7 — kamienie, 8 — fragmenty ceramiki.

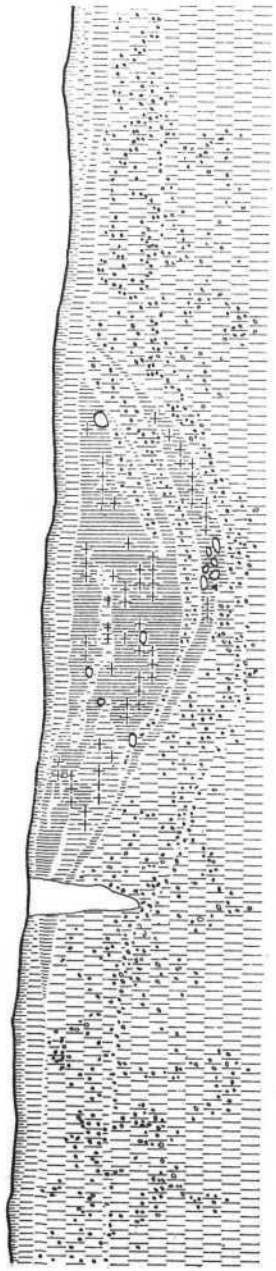

Ryc. 281. Zwola. Profil jamy 1 w wykopie sondażowym VII. Oprac. L. Paderewska

1 — próchnica współczesna, 2 — piasek lekko zhumusowany, 3 — piasek średnio zhumusowany, 4 — piasek silnie zhumusowany, 5 — węgle drzewne, 6 — kamienie, 7 — piasek z domieszką żwiru.

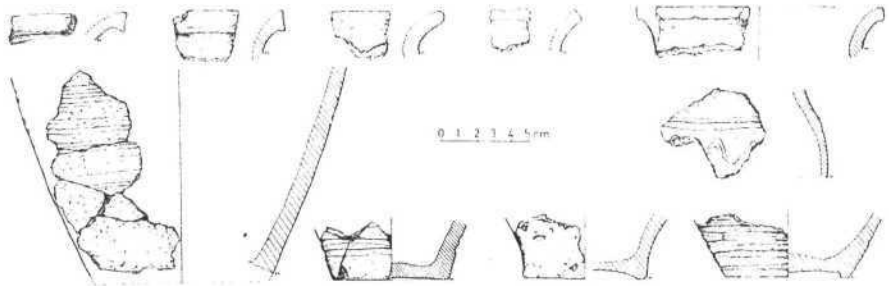

Ryc. 282. Zwola. Fragmenty naczyń glinianych

równo na wałach, jak i na majdanie grodziska. Fosa zewnętrzna w dużym stopniu zniwelowana wskutek orki. Grodzisko porośnięte jest rzadkim lasem (fot. 125—127).

Wyniki badań: Objęto badaniami ogółem powierzchnię około 40 m². Przeprowadzono 7 wykopów szerokości 1 m wzdłuż jednej osi, przy czym wykopy I—V usytuowano na majdanie gródka wewnętrznego, wykop VI przecinał wał gródka wewnętrznego (oczyszczono profil i pogłębiono przekop w miejcu, gdzie przerwana była linia wału), a wykop VII wytyczono na majdanie części zewnętrznej grodziska. Na terenie gródka wewnętrznego stwierdzono istnienie warstwy kulturowej miąższości 10—30 cm, z nielicznymi węgielkami drzewnymi, niemal zupełnie bez zabytków.

W wykopie VI uzyskano pełny profil wału, długości 17 m. Widoczne są w nim warstwy piasku i gliny, przedzielone kilkoma bardzo wyraźnie rysującymi się warstewkami węgla drzewnego i popiołu; wszystko przykryte grubą warstwą gliny. Po wewnętrznej stronie wału wystąpiła warstwa osuwiskowa piaszczysto-gliniasta, zawierająca kamienie, węgle drzewne i całe fragmenty spalonych belek, powstała w wyniku zniszczenia umocnień obronnych. Układ warstw świadczy, że istniały prawdopodobnie dwie fazy drewniano-ziemnych umocnień obronnych grodu. W pierwszej fazie wał był mniejszy, podstawa jego nie przekraczała 3 m szerokości. Zniszczony przez pożar, został następnie bardzo znacznie powiększony. Podstawę wału poszerzono do około 8 m, wysokość wału dziś zachowana wynosi 2,5 m. Brak danych, na podstawie których można by dokładniej określić charakter konstrukcji wału w pierwszej i drugiej fazie. W wypełnisku płytkich zagłębień terenu po obu stronach wału natrafiono na kamienie, węgle drzewne i fragmenty ceramiki. Ułamki naczyń znaleziono również w nasypie wału.

Na majdanie zewnętrznej części grodziska (wykop VII) stwierdzono istnienie warstwy kulturowej miąższości do 20 cm, pod którą odsłonięto okrągłą nieckowatą jamę (średn. 4,2 m, głęb. 1,2 m), na której dnie w warstwie intensywnie czarnej ziemi wystąpiło skupisko kamieni oraz fragmenty naczyń i kości zwierzęce.

Źródła archeologiczne: ułamki naczyń glinianych, kości zwierzęce.

Źródła pisane: miejscowość wymieniona pod r. 1415 jako Vswola (*Czerska*, nr 410).

Chronologia: XI w.

Literatura: Zaborski, Chelińska 1923, s. 131; Mikulski 1937 a; 1937 b, s. 100—101; Nosek 1951, s. 350; *Mapa grodzisk* 1964, s. 47, 63; Gajewski, Górska, Paderewska, Pyrgała, Szymański 1970, s. 169—170.

Zbiory: IHKM PAN, Warszawa.

Nr rej. zab.: 276, data wpisania do rejestru 14 IV 1961 r.

Własność: prywatna.

L. P.

ANEKSY

ALFABETYCZNY WYKAZ GRODZISK

Lp.	Miejscowość	Gmina	Dawny powiat	Województwo
1.	Barchów	Łochów	Węgrów	Siedlce
2.	Biele	Sochocin	Płońsk	Ciechanów
3.	Bieńki-Karkuty (dawn. Mieszki-Bardony)	Sońsk	Ciechanów	Ciechanów
4.	Błonie	Błonie	Pruszków	stołeczne warszawskie
5.	Bogurzyn	Wiśniewo	Mława	Ciechanów
	Bródno Stare patrz Warszawa-Bródno Stare			
6.	Brudzeń Duży	Brudzeń Duży	Płock	Płock
7.	Bulkowo	Bulkowo	Płock	Płock
	Cekanowo patrz Słupno st. 1			
8.	Chlebnia (dawn. Chlewnia)	Grodzisk Mazowiecki	Grodzisk Mazowiecki	stołeczne warszawskie
	Chlewnia patrz Chlebnia			
9.	Chłopków	Platerów	Łosice	Biała Podlaska
	Chodów patrz Wyłazy			
10.	Ciechanów			m. woj.
	Czaple Ruskie patrz Czaple Szlacheckie			
11.	Czaple Szlacheckie (dawn. Czaple Ruskie)	Korczew	Łosice	Siedlce
12.	Czersk	Góra Kalwaria	Piaseczno	stołeczne warszawskie
13.	Czołomyje (dawn. Stok Ruski)	Mordy	Siedlce	Siedlce
	Drwały patrz Wyszogród st. 2			
14.	Dzięcioły (dawn. Woźniki pow. Siedlce)	Łosice	Łosice	Biała Podlaska
15.	Dźwierzno (dawn. Goślice)	Radzanowo	Płock	Płock
16.	Gostynin	Gostynin	Gostynin	Płock
	Goślice patrz Dźwierzno			
17.	Górzno	Górzno	Garwolin	Siedlce
18.	Grodnia	Mochowo	Sierpc	Płock
19.	Grodzisk	Mrozy	Mińsk Mazowiecki	Siedlce
20.	Grodzisk	Czerwin	Ostrołęka	Ostrołęka
21.	Grodzisk	Zbuczyn Poduchowny	Siedlce	Siedlce
	Grodzisk (d. pow. Sokołów Podlaski) patrz Niewiadoma			
22.	Grodzisk (dawn. Jarnice)	Grębków	Węgrów	Siedlce
23.	Gródek	Jabłonna Lacka	Sokołów Podlaski	Siedlce
24.	Grójec	Grójec	Grójec	Radom
25.	Grudusk	Grudusk	Ciechanów	Ciechanów
26.	Grzebsk	Wieczfnia Kościelna	Mława	Ciechanów
27.	Huszlew	Huszlew	Łosice	Biała Podlaska
	Jarnice patrz Grodzisk (d. pow. Węgrów)			
	Jazdów patrz Warszawa, Ogród Botaniczny			
28.	Kaleń	Sobolew	Garwolin	Siedlce
29.	Karniewo	Regimin	Ciechanów	Ciechanów
30.	Karwosiaki-Noskowice	Brudzeń Duży	Płock	Płock
31.	Klimy (dawn. Ostoje)	Olszanka	Łosice	Biała Podlaska
32.	Kozłów	Parysów	Garwolin	Siedlce
33.	Krajewo Wielkie	Krzynowłoga Mała	Przasnysz	Ostrołęka
34.	Krzesk-Królowa Niwa	Zbuczyn Poduchowny	Siedlce	Siedlce
35.	Krzymosze	Mordy	Siedlce	Siedlce

Lp.	Miejscowość	Gmina	Dawny powiat	Województwo
36.	Lewiczyn	Bełsk Duży	Grójec	Radom
	Liszyno patrz Słupno st. 1			
	Mieszki-Bardony patrz Bieńki-Karkuty			
37.	Miszewo Murowane	Bodzanów	Płock	Płock
38.	Mokrzk (dawn. Ułtowo)	Bielsk	Płock	Płock
	Nakwasin patrz Wilkanowo			
39.	Nasielsk	Nasielsk	Pułtusk	Ciechanów
40.	Nidzgóra	Kuczbork-Osada	Żuromin	Ciechanów
	Niecieczа patrz Niewiadoma			
41.	Niewiadoma (dawn. Grodzisk lub Niecieczа)	Sabnie	Sokołów Podlaski	Siedlce
42.	Orszymowo	Mała Wieś	Płock	Płock
43.	Osiek kolonia	Błonie	Pruszków	stołeczne warszawskie
	Ostoje patrz Klimy			
44.	Ostrołęka			m. woj.
45.	Ostromęczyn	Platerów	Łosice	Biała Podlaska
46.	Parzeń	Brudzeń Duży	Płock	Płock
47.	Pieścidła	Naruszewo	Płońsk	Ciechanów
48.	Płock			m. woj.
49.	Płońsk	Płońsk	Płońsk	Ciechanów
50.	Podebłocie	Trojanów	Ryki	Siedlce
51.	Podnieśno	Suchożebry	Siedlce	Siedlce
52.	Proboszczewice	Stara Biała	Płock	Płock
	Puszcza Kampinoska patrz Zamczysko			
53.	Raciąż	Raciąż	Sierpc	Ciechanów
54.	Radzanów	Radzanów	Mława	Ciechanów
55.	Radzikowo st. 1	Czerwińsk n. Wisłą	Płońsk	Płock
56.	Radzikowo st. 2	Czerwińsk n. Wisłą	Płońsk	Płock
57.	Radzymin	Naruszewo	Płońsk	Ciechanów
58.	Ruda Tarnowska	Wilga	Garwolin	Siedlce
59.	Sarnowo	Kuczbork-Osada	Żuromin	Ciechanów
60.	Serock	Serock	Nowy Dwór Mazowiecki	stołeczne warszawskie
61.	Sierpc	Sierpc	Sierpc	Płock
62.	Słupno st. 1 (dawn. Cekanowo lub Liszyno)	Borowiczki	Płock	Płock
63.	Sochaczew	Sochaczew	Sochaczew	Skierniewice
64.	Sońsk	Sońsk	Ciechanów	Ciechanów
65.	Stara Warka	Warka	Grójec	Radom
	Stok Ruski patrz Czołomyje			
66.	Stupsk	Stupsk	Mława	Ciechanów
67.	Sypniewo	Sypniewo	Maków Mazowiecki	Ostrołęka
68.	Szeligi	Borowiczki	Płock	Płock
69.	Szreńsk	Szreńsk	Mława	Ciechanów
70.	Świerże	Stary Lubotyń	Ostrów Mazowiecka	Ostrołęka
71.	Tańsk-Przedbory	Dzierzgowo	Przasnysz	Ciechanów
	Ułtowo patrz Mokrzk			
72.	Unierzyż	Strzegowo-Osada	Mława	Ciechanów
73.	Walim	Stara Kornica	Łosice	Biała Podlaska
74.	Warszawa-Bródno Stare			m. stoł.
75.	Warszawa, Ogród Botaniczny (Jazdów?)			m. stoł.
76.	Warszawa, Zamek Królewski			m. stoł.
77.	Wilkanowo (dawn. Nakwasin)	Mała Wieś	Płock	Płock
78.	Włodki	Repki	Sokołów Podlaski	Siedlce
79.	Wola Szydłowska (dawn. Wyszyny Kościelne)	Stupsk	Mława	Ciechanów
	Woźniki patrz Dzięcioły			
80.	Wyłazy (dawn. Chodów)	Mokobody	Siedlce	Siedlce
81.	Wyszogród st. 1	Wyszogród	Płock	Płock
82.	Wyszogród st. 2 (dawn. Drwały)	Wyszogród	Płock	Płock
	Wyszyny Kościelne patrz Wola Szydłowska			
83.	Zakroczym	Zakroczym	Nowy Dwór Mazowiecki	stołeczne warszawskie

Lp.	Miejscowość	Gmina	Dawny powiat	Województwo
84.	Zamczysko (dawn. Puszcza Kampinoska)	Leoncin	Nowy Dwór Mazowiecki	stołeczne warszawskie
85.	Zwola	Miastków Kościelny	Garwolin	Siedlce

WYKAZ GRODZISK WEDŁUG PODZIAŁU ADMINISTRACYJNEGO

Województwo bielsko podlaskie

Gmina Huszlew:
1. Huszlew

Gmina Łosice:
2. Dzięcioły

Gmina Olszanka:
3. Klimy

Gmina Platerów:
4. Chłopków
5. Ostromęczyn

Gmina Stara Kornica:
6. Walim

Województwo ciechanowskie

7. Ciechanów m. woj.
8. Nasielsk m.
9. Płońsk m.
10. Raciąż m.

Gmina Dzierzgowo:
11. Tańsk-Przedbory

Gmina Grudusk:
12. Grudusk

Gmina Kuczbork - Osada:
13. Nidzgóra
14. Sarnowo

Gmina Naruszewo:
15. Pieścidła
16. Radzymin

Gmina Radzanów:
17. Radzanów

Gmina Regimin:
18. Karniewo

Gmina Sochocin:
19. Biele

Gmina Sońsk:
20. Bieńki-Karkuty
21. Sońsk

Gmina Strzegowo-Osada:
22. Unierzyż

Gmina Stupsk:
23. Stupsk
24. Wola Szydłowska

Gmina Szreńsk:
25. Szreńsk

Gmina Wieczfnia Kościelna:
26. Grzebsk

Gmina Wiśniewo:
27. Bogurzyn

Województwo ostrołęckie

28. Ostrołęka m. woj.

Gmina Czerwin:
29. Grodzisk

Gmina Krzynowłoga Mała:
30. Krajewo Wielkie

Gmina Stary Lubotyń:
31. Świerże

Gmina Sypniewo:
32. Sypniewo

Województwo płockie

33. Gostynin m.
34. Płock m. woj.
35. Sierpc m.
36. Wyszogród m., st. 1
37. Wyszogród m., st. 2

Gmina Bielsk:
38. Mokrzk

Gmina Bodzanów:
39. Miszewo Murowane

Gmina Borowiczki:
40. Słupno st. 1
41. Szeligi

Gmina Brudzeń Duży:
42. Brudzeń Duży
43. Karwosiaki—Noskowice
44. Parzeń

Gmina Bulkowo:
45. Bulkowo

Gmina Czerwińsk n. Wisłą:
46. Radzikowo st. 1
47. Radzikowo st. 2

Gmina Mała Wieś:
48. Orszymowo

49. Wilkanowo

Gmina Mochowo:
50. Grodnia

Gmina Radzanowo:
51. Dźwierzno

Gmina Stara Biała:
52. Proboszczewice

Województwo radomskie

53. Grójec m.

Gmina Belsk Duży:
54. Lewiczyn

Gmina Warka:
55. Stara Warka

Województwo siedleckie

Gmina Górzno:
56. Górzno

Gmina Grębków:
57. Grodzisk

Gmina Jabłonna Lacka:
58. Gródek

Gmina Korczew:
59. Czaple Szlacheckie

Gmina Łochów:
60. Barchów

Gmina Miastków Kościelny:
61. Zwola

Gmina Mokobody:
62. Wyłazy

Gmina Mordy:
63. Czołomyje
64. Krzymosze

Gmina Mrozy:
65. Grodzisk

Gmina Parysów:
66. Kozłów

Gmina Repki:
67. Włodki

Gmina Sabnie:
68. Niewiadoma

Gmina Sobolew:
69. Kaleń

Gmina Suchożebry:
70. Podnieśno

Gmina Trojanów:
71. Podeblocie

Gmina Wilga:
72. Ruda Tarnowska

Gmina Zbuczyn Poduchowny:
73. Grodzisk
74. Krzesk-Królowa Niwa

Województwo skierniewickie

75. Sochaczew m.

Województwo stołeczne warszawskie

76. Błonie m.
77. Serock
78. m. stoł. Warszawa-Bródno Stare
79. m. stoł. Warszawa, Ogród Botaniczny (Jazdów?)
80. m. stoł. Warszawa, Zamek Królewski
81. Zakroczym m.

Gmina Błonie:
82. Osiek kolonia

Gmina Góra Kalwaria:
83. Czersk

Gmina Grodzisk Mazowiecki:
84. Chlebnia

Gmina Leoncin:
85. Zamczysko

ALFABETYCZNY WYKAZ DOMNIEMANYCH GRODZISK WYMAGAJĄCYCH WERYFIKACJI DROGĄ SONDAŻOWYCH BADAŃ WYKOPALISKOWYCH

Lp.	Miejscowość	Gmina	Dawny powiat	Województwo
1.	Borowo	Rościszewo	Sierpc	Płock
2.	Brzozowo Nowe	Dzierzgowo	Przasnysz	Ciechanów
3.	Gąsiorowizna	Niedzbórz	Ciechanów (przedtem Mława)	Ciechanów
4.	Karniewek	Pokrzywnica	Pułtusk	Ciechanów
5.	Karniszyn	Bieżuń	Żuromin	Ciechanów
6.	Pajki-Piastów	Krzynowłoga Mała	Przasnysz	Ostrołęka
7.	Popłacin, „Krzywy Borek"	Nowy Duninów	Gostynin	Płock
8.	Pułtusk (na terenie miasta, na prawym brzegu Narwi)		Pułtusk	Ciechanów
9.	Rostkowo	Czernice Borowe	Przasnysz	Ciechanów
10.	Rydzyń Szlachecki	Strzegowo-Osada	Mława	Ciechanów
11.	Skłody-Stachy	Zaręby Kościelne	Ostrów Mazowiecka	Łomża
12.	Starogród	Siennica	Mińsk Mazowiecki	Siedlce
13.	Strzegowo	Strzegowo-Osada	Mława	Ciechanów
14.	Wiśniewo	Ostrów Mazowiecka	Ostrów Mazowiecka (przedtem Wyszków)	Ostrołęka
15.	Zawady	Dzierzgowo	Przasnysz	Ciechanów

ALFABETYCZNY WYKAZ MIEJSCOWOŚCI WYKREŚLONYCH Z REJESTRU GRODZISK

Lp.	Miejscowość	Gmina	Dawny powiat	Województwo	Podstawa wykreślenia: sondażowe badania wykopaliskowe	Podstawa wykreślenia: weryfikacyjne badania powierzchniowe	Uwagi
1.	Bieżuń	Bieżuń	Żuromin	Ciechanów	—	+	być może chodzi o Karniszyn (d. pow. Żuromin), woj. Ciechanów
2.	Boguszyn	Czerwińsk n. Wisłą	Płońsk	Płock	—	+	być może chodzi o Radzikowo st. 1 (d. pow. Płońsk), woj. Płock
3.	Brwinów	Brwinów	Pruszków	stołeczne warszawskie	—	+	
4.	Chorzele	Chorzele	Przasnysz	Ostrołęka	—	+	
5.	Ciechanów-Tatary	Ciechanów	Ciechanów	Ciechanów	—	+	
6.	Czernice Borowe	Czernice Borowe	Przasnysz	Ciechanów	—	+	
7.	Drążdżewo	Krasnosielc	Maków Mazowiecki	Ostrołęka	—	+	
8.	Dzierzgowo	Dzierzgowo	Przasnysz	Ciechanów	—	+	
9.	Gołymin	Gołymin Ośrodek	Ciechanów	Ciechanów	—	+	
10.	Gostynin, „Dybanka"	Gostynin	Gostynin	Płock	+	—	
11.	Grębków	Grębków	Węgrów	Siedlce	—	+	
12.	Gródkowo	Wyszogród	Płock	Płock	—	+	
13.	Gutkowo	Sońsk	Ciechanów	Ciechanów	—	+	
14.	Izdebno, „Łysa Góra"	Łaskarzew	Garwolin (przedtem Grodzisk Mazowiecki)	Siedlce	—	+	
15.	Kęczewo	Turza Mała	Mława	Ciechanów	—	+	
16.	Kitki	Dzierzgowo	Przasnysz	Ciechanów	—	+	

Lp.	Miejscowość	Gmina	Dawny powiat	Województwo	Podstawa wykreślenia: sondażowe badania wykopaliskowe	Podstawa wykreślenia: weryfikacyjne badania powierzchniowe	Uwagi
17.	Klukowo	Świercze-Koty	Pułtusk	Ciechanów	–	+	
18.	Kobierniki	Stara Biała	Płock	Płock	–	+	
19.	Kobylniki	Wyszogród	Płock	Płock	–	+	
20.	Kuczbork	Kuczbork-Osada	Żuromin (przedtem Mława)	Ciechanów	–	+	
21.	Laski	Łochów	Węgrów	Siedlce	–	+	
22.	Latowicz	Latowicz	Mińsk Mazowiecki	Siedlce	–	+	
23.	Łęg	Wieczfnia Kościelna	Mława	Ciechanów	–	+	
24.	Łomnica	Wodynie	Siedlce	Siedlce	–	+	
25.	Łysakowo	Grudusk	Ciechanów	Ciechanów	–	+	
26.	Miastków	Miastków Kościelny	Garwolin	Siedlce	–	+	
27.	Mogielnica	Korczew	Łosice (przedtem Sokołów Podlaski)	Siedlce	–	+	
28.	Morzyczyn	Sadowne	Węgrów	Siedlce	–	+	
29.	Okopy	Nowa Sucha (przedtem Zakrzew)	Sochaczew	Skierniewice	–	+	
30.	Pęchcin	Ciechanów	Ciechanów	Ciechanów	–	+	
31.	Popłacin, „Socha"	Nowy Duninów	Gostynin	Płock	–	+	
32.	Prażmów	Wola Prażmowska	Piaseczno (przedtem Grójec)	stołeczne warszawskie	–	+	
33.	Pułtusk (na lewym brzegu Narwi)	Pułtusk	Pułtusk	Ciechanów	–	+	
34.	Rękawczyn	Gozdowo	Sierpc	Płock	–	+	
35.	Różan	Różan	Maków Mazowiecki	Ostrołęka	+	–	
36.	Serock, „Cupel"	Serock	Nowy Dwór Mazowiecki	stołeczne warszawskie	–	+	
37.	Słupno st. 4	Borowiczki	Płock	Płock	+	–	
38.	Sobanice	Naruszewo	Płońsk	Ciechanów	–	+	
39.	Sobiekursk	Karczew	Otwock	stołeczne warszawskie	–	+	
40.	Sobowo	Brudzeń Duży	Płock	Płock	–	+	
41.	Stara Biała	Stara Biała	Płock	Płock	+	–	
42.	Szydłowo	Szydłowo	Mława	Ciechanów	–	+	
43.	Szydłówek	Szydłowo	Mława	Ciechanów	–	+	
44.	Trzebuń	Stara Biała	Płock	Płock	–	+	
45.	Turowice	Jasieniec	Grójec	Radom	–	+	
46.	Tupadły	Drobin	Płock	Płock	–	+	
47.	Urle	Jadów	Wołomin (przedtem Radzymin)	Siedlce	–	+	
48.	Wola Worowska	Grójec	Grójec	Radom	+	–	
49.	Wyszków	Liw	Węgrów	Siedlce	–	+	
50.	Zembrów	Sabnie	Sokołów Podlaski	Siedlce	–	+	

WYKAZ SKRÓTÓW ŹRÓDEŁ PISANYCH

AD — Archiwum Diecezjalne

AGAD — Archiwum Główne Akt Dawnych.

AGAD perg. — Archiwum Główne Akt Dawnych, dokumenty pergaminowe.

Czerska — *Księga ziemi czerskiej 1404—1425*, [w:] *Najdawniejsze księgi sądowe*, wyd. J. T. Lubomirski, Warszawa 1879.

Jabłonowski — A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. I i II, [w:] *Źródła dziejowe*, t. XVII, Warszawa 1909.

Joannis Dlugossi — Joannis Dlugossi seu Longini. *Historiae Polonicae libri XII*, t. 1—5 (*Opera omnia* t. 10—14), nakładem A. Przeździeckiego, Kraków 1873—1879.

Kochanowski, *Codex diplomaticus* — *Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae generalis*, wyd. J. K. Kochanowski, Warszawa, 1919.

Lubomirski, *Kodeks* — *Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego*, wyd. J. T. Lubomirski, Warszawa 1863.

Matricularum — *Matricularum Regni Poloniae summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur contexuit indicesque adicit, T. Wierzbowski*, t. 2, Warszawa 1907.

Metryka Koronna — Metryka (Koronna i Mazowiecka), rkps w AGAD.

Metryka ks. mazow. — *Metryka księstwa mazowieckiego z XV—XV w.*, t. 1: *Księga oznaczona nr 333 z lat 1417—1429*, t. 2: *Księga oznaczona nr 334 z lat 1429—1433*, wyd. A. Włodarski [w:] *Pomniki Prawa*; wyd. przez Warszawskie Archiwum Główne, t. 5 i 6, Warszawa 1918 i 1930.

Nowowiejski, *Płock* — A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, wyd. 2, Płock 1930.

Płońska — *Księga ziemska płońska, 1400—1417*, [w:] *Najdawniejsze księgi sądowe mazowieckie*, t. 1, wyd. M. Handelsman, Warszawa 1920.

Połnoje sobranije — *Połnoje sobranije russkich letopisiej*, t. 2, wyd. 2, St. Petersburg 1903.

Teki Naruszewicza — Biblioteka im. Czartoryskich w Krakowie, Teki Naruszewicza, rękopis.

Wolff, *Zniszczone dokumenty* — A. Wolff, *Zniszczone dokumenty Biblioteki Ordynacji Krasińskich* [w:] *Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmienniczych źródeł historycznych*, t. 3, Warszawa 1955, s. 177—318.

BIBLIOGRAFIA

SKRÓTY CZASOPISM

Kwart. HKM — „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", Warszawa
MW — „Materiały Wczesnośredniowieczne", Warszawa
PA — „Przegląd Archeologiczny", Poznań, Wrocław
SA — „Sprawozdania Archeologiczne", Wrocław—Warszawa—Kraków
WA — „Wiadomości Archeologiczne", Warszawa

LITERATURA

Antoniewicz J.
1954 *Grodzisko wczesnośredniowieczne w miejscowości Włodki, pow. Sokołów Podlaski*, WA, t. 20.
1970 *Początki osadnictwa w Sochaczewie i okolicy w okresie wczesnośredniowiecznym (do XIII wieku)*, [w:] *Dzieje Sochaczewa i ziemi sochaczewskiej*, Warszawa.

Antoniewicz J., Gozdowski M.
1952 *Wyniki badań powierzchniowych w dorzeczu górnego Orzyca*, „Sprawozdania PMA", t. 4, z. 3/4.

Borkiewicz-Celińska A.
1971 *Osadnictwo Zawkrza w okresie książęcym*, „Studia i Materiały do Dziejów Ziemi Zawkrzańskiej", t. 1.

Erykczyński A.
1880 *Sprawozdanie z poszukiwań archeologicznych w roku 1878*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej", t. 4.

Buczek-Płachtowa B.
1969 *Badania wykopaliskowe w Raciążu, pow. Sierpc, w 1967 r.*, WA, t. 34.
1971 *Badania archeologiczne na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Raciążu, pow. Sierpc, 1968 r.*, WA, t. 36.

Bujak F.
1949 *Skąd przyszli Radymicze i Wiatycze na Ruś?*, „Światowit", t. 20.

Cofta A.
1951 *Wyniki badań na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Błoniu, pow. Grodzisk Mazowiecki w latach 1949—51*, MW, t. 3.

Dowgird T.
1889 *Wiadomości o zabytkach przedhistorycznych w pow. mławskim z badań w r. 1886*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej", t. 13.

Drewko M.
1929 *Sprawozdania z działalności państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu warszawskiego za lata 1924—1926*, WA, t. 10.

Drozdowski M., Zahorski A.
1972 *Historia Warszawy*, Warszawa.

„Echa Płockie i Łomżyńskie"
1878 nr 73.

Gajewski L.
1970 *Wstępne badania archeologiczne w miejscowości Krzymosze, pow. Siedlce*, WA, t. 35.

Gajewski L., Górska I., Paderewska L., Pyrgała J., Szymański W.
1970 *Badania sondażowe grodzisk Mazowsza i Podlasia w latach 1966—1968*, SA, t. 22.

Gawarecki W. H.
1823 *Opis topograficzno-historyczny Ziemi Wyszogrodzkiej na teraz w Obwodzie i Województwie Płockim położoney*, Warszawa.
1828 *O starożytnych zamkach i okopach w województwie Płockim egzystujących*, Pamiętnik historyczny Płocki, Warszawa.
1830 *Okopy starożytne pod wsią Proboszczewicami, w pobliżu Płocka*, Pamiętnik historyczny Płocki, Warszawa.
1840 *Słowiańszczyzna, Orszymowo. Wspomnienia historyczne*, „Magazyn Powszechny Użytecznych Wiadomości", R. 7, z. 7.
1852 *Wiadomości historyczne o okopach starodawnych nad Wisłą między miastem Wyszogrodem a wsią rządową Drwały w powiecie i gubernii płockiej istniejących*, „Biblioteka Warszawska", t. 2.

Gąssowski J.
1957 *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w Płocku w roku 1956*, „Notatki Płockie", nr 3/4.
1958 *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w Płocku w roku 1957*, „Notatki Płockie", nr 7.

Gierlach B.
1966 *Góra Zamkowa w Wyszogrodzie w świetle prac wykopaliskowych w latach 1950—1960*, WA, t. 31.
1969 *Zagadnienie lokalizacji pierwotnego grodu na terenie Zamku Królewskiego w Warszawie*, WA, t. 34.

Gieysztor A.
1947 *Początki osadnicze*, [w:] A. Gieysztor, S. Herbst, E. Szwankowski, *Kształty Warszawy*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury", t. 9.
1967 *Działania wojenne Litwy w roku 1262 i zdobycie Jazdowa* [w:] *Studia historyczne Stanisławowi Herbstowi...*, Warszawa.
1968 *Jazdów — poprzednik Warszawy*, [w:] *Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus*, Wrocław.

Gloger Z.
1881 *Korespondencja do redakcji Biblioteki Warszawskiej o odkryciach archeologicznych w 1881 r.*, „Biblioteka Warszawska", t. 1.

Górska I.
1963a *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w miejscowości Sypniewo, pow. Maków Mazowiecki, w 1961 r.*, SA, t. 15.
1963b *L'Habitat rural du haut Moyen Age dans la partie nord-est de la Mazovie à la lumière des recherches archéologiques du village de Sypniewo, distr. Maków Mazowiecki*, [w:] *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej*, t. 4, Warszawa.
1968 *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Sypniewie, pow. Maków Mazowiecki w latach 1964 i 1965*, SA, t. 19.
1969 *Badania sondażowe na Farskiej Górze w Ciechanowie*, WA, t. 34.

Informator
1968 Informator Archeologiczny. Badania 1967 r., Warszawa.
1969 Informator Archeologiczny. Badania 1968 r., Warszawa.
1970 Informator Archeologiczny. Badania 1969 r., Warszawa.
1971 Informator Archeologiczny. Badania 1970 r., Warszawa.
1972 Informator Archeologiczny. Badania 1971 r., Warszawa.

Jakimowicz R.
1916 *Warszawa i jej okolice w czasach przedhistorycznych*, Warszawa.
1921a *Sprawozdanie z poszukiwań archeologicznych*, „I. Archiwum Nauk Antropologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego", t. 1, nr 2.
1921b *Sprawozdanie z działalności Państwowego Urzędu Konserwatorskiego na okręg warszawski-północny*, WA, t. 6.
1923 *Sprawozdanie z działalności Konserwatora Państwowego Zabytków Przedhistorycznych na okręg warszawski w 1922 r.*, WA, t. 8.
1925 *Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych okręgu warszawskiego za rok 1923*, WA, t. 9.
1929a *Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych na okręg warszawski w 1926 r.*, WA, t. 10.
1929b *Prahistoria Warszawy*, odbitka z monografii *Warszawa*.
1935 *Sprawozdanie z działalności Państwowego Muzeum Archeologicznego za 1928 rok*, WA, t. 13.
1939/1948 *Okres wczesnohistoryczny*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, Kraków.

Kiersnowska T.
1971 *Trzynastowieczna siedziba książęca w Błoniu*, Kwart. HKM, R. XIX, nr 3.

Kniss G.
1939 *Von Grenzen und Landwehren in d. altpreussischen Landschaft Sassen*, „Altpreussen", Bd. 4, H. 2.

Kobendza R.
1924 *Projekt rezerwatu w Puszczy Kampinoskiej*, „Las Polski".

„Korespondent Płocki"
1876 nr 29.

Krawczyk W.
1949 *Warka*, „Ziemia", t. 23, nr 4/5.

Krysiak K.
1956 *Materiał zwierzęcy z wykopalisk w Brudnie Starym koło Warszawy*, MW, t. 4.

Lencewicz S.
1912 *Cmentarzysko grzebalne w powiecie płońskim*, „Światowit", t. 10.

Lipiński T.
1843 *Kronika Jazdowa do końca XVIII stulecia doprowadzona*, „Biblioteka Warszawska", t. 1.

Łuniewski T.
1881 *Brzegi i dolina rzeki Liwca*, „Pamiętnik Fizjograficzny", t. 2.
1883 *Cmentarzysko starożytne w Łużkach, grodzisko w guberni siedleckiej w pow. Sokołowskim*, „Pamiętnik Fizjograficzny", t. 3.

Mapa grodzisk
1964 *Mapa grodzisk w Polsce*, praca zbiorowa pod red. W. Antoniewicza i Z. Wartołowskiej, Wrocław—Warszawa—Kraków.

Materiały
1900 *Materiały do mapy archeologicznej. Materiały do mapy gubernii Płockiej*, „Światowit", t. 2.

Matusik J., Miszalski J.
1969 *Stanowiska archeologiczne w dolinie Utraty pod Błoniem*, „Fotointerpretacja w geografii", nr 7.

Mikulski J.
1936 *Jeszcze o grodziskach w powiecie siedleckim*, „Życie Podlasia", t. 3, nr 50/52.
1937a *Memoriał w sprawie ochrony grodzisk w północnej części woj. lubelskiego* (rękopis), Archiwum PMA.
1937b *Grodziska w powiecie siedleckim*, PA, t. 6, z. 1.

1937c *Grodzisko we wsi Grodzisk nad Liwcem. Głos w sprawie ochrony pewnego zabytku przeszłości*, odbitka z tygodnika „Życie Podlasia", Siedlce.

1938 *Grodzisko pod Mrozami*, odbitka z tygodnika „Życie Podlasia", Siedlce.

1939 *Grodziska w pow. siedleckim*, PA, t. 6.

1949 *Grodzisko koło wsi Kozłów pod Parysowem w powiecie siedleckim*, PA, t. 8, z. 2.

Miśkiewicz M.

1974 *Ostromęczyn Kolonia, st. 2, grom. Platerów, pow. Łosice*, WA (w druku).

Musianowicz K.

1949 *Wyniki prac wykopaliskowych w Bródnie Starym w pow. warszawskim (rok 1949)*, MW, t. 1.

1950 *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Bródnie Starym, pow. warszawski w 1950 r.*, MW, t. 2.

1956 *Gród i osada podgrodowa w Bródnie Starym koło Warszawy*, MW, t. 4.

1960 *Granica mazowiecko-drehowicka na Podlasiu we wczesnym średniowieczu*, MW, t. 5.

1962 *Ze studiów nad rozplanowaniem Sochaczewa przedlokacyjnego*, WA, t. 27.

1968 *Wczesnośredniowieczny wiejski ośrodek z przedmieścia Warszawy-Bródna Starego*, [w:] *Szkice z najdawniejszej przeszłości Mazowsza*, Warszawa.

Nosek S.

1951 *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*, „Annales Universitatis M. Curie-Skłodowska", Sec. F, vol. VI.

Okulicz Ł.

1968 *Sprawozdanie z badań sondażowych na grodziskach w Krajewie Wielkim i Tańsku-Przedborach, pow. Przasnysz, w 1965 roku*, SA, t. 19.

1973 *Z badań sondażowych grodzisk mazowieckich*, SA, t. 25.

Ostaszewski J.

1934 *Z dziejów mławskiego Mazowsza*, Mława.

Paderewska L.

1968 *Sprawozdanie z badań sondażowych przeprowadzonych na grodziskach w Barchowie, pow. Węgrów, i w Grodzisku, pow. Mińsk Mazowiecki, w 1965 r.*, SA, t. 19.

Pazyra S.

1959 *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa.

Peiser F. E.

1916 *Das Gräberfeld von Pajki bei Prassnitz in Polen*, „Altertumsgesellschaft Prussia", Sonderschrift nr 1, Königsberg.

Pleszczyński A.

1893 *Szwedzi, Tatarzy i Turcy. Przyczynki ks. Adolfa Pleszczyńskiego, Z.A.U. Lissowskiego*, „Wisła", t. 7, z. 1.

Podkowińska Z.

1924 *Grodzisko w nadleśnictwie Granica, leśnictwie Grabina, w Puszczy Kampinoskiej*, WA, t. 9.

Podwińska Z.

1951 *Osadnictwo równiny praskiej w wiekach XI—XVI*, MW, t. 3.

Proniewski G.

1921 *Pobrzeże Wisły w najbliższej okolicy Płocka pod względem archeologicznym*, PA, R. 2/3, z. 3/4.

Przeździecki A.

1873 *Kopiec na łące Wilkanowskiej należącej do wsi Nakwasina w ziemi Wyszogrodzkiej*, „Biblioteka Warszawska", t. 3.

Pyrgała J.

1968 *Badania sondażowe wczesnośredniowiecznych grodzisk w powiecie płońskim przeprowadzone w 1965 roku przez Zakład Polskiego Atlasu Archeologicznego IHKM PAN*, SA, t. 19.

Pyrgała J., Szymański W.

1962 *Wyniki badań powierzchniowych na terenie pow. Płońsk i Sierpc woj. warszawskiego*, WA, t. 28.

Rauhut L.

1957 *Grodzisko wczesnośredniowieczne „Zamczysko" w Puszczy Kampinoskiej, pow. Sochaczew*, WA, t. 24.

Rauhut J., Suchodolski S.

1965 *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Czersku, pow. Piaseczno, za lata 1961 i 1962*, SA, t. 17.

1966 *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Czersku, pow. Piaseczno za lata 1963 i 1964*, SA, t. 18.

Rutkowski H.

1970 *Rozwój przestrzenny Sochaczewa od XIII do XVIII wieku*, [w:] *Dzieje Sochaczewa i ziemi sochaczewskiej*, Warszawa.

Sawicki L.

1923 *Sprawozdanie z Działalności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych na Kresy Wschodnie za rok 1922*, WA, t. 8.

1929 *Zabytki archeologiczne w okolicy Ostrołęki i Ziemi Łomżyńskiej*, WA, t. 6.

1947 *Działalność Wydziału Konserwacji i Badań Zabytków w terenie w latach 1945—1947*, „Sprawozdania PMA", t. 1.

Słownik ziemi wyszogrodzkiej

1971 *Słownik historyczno-geograficzny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu*, Słownik Historyczno-Geograficzny Ziem Polskich w Średniowieczu pod red. Karola Buczka, t. 2: Mazowsze, pod red. Adama Wolffa, część 1, opracowali Adam Wolff i Anna Borkiewicz-Celińska, Wrocław.

Smoleński I.

1879 „Korespondent Płocki", nr 54.

Suchodolski S.

1968 *Czersk wczesnośredniowieczny*, [w:] *Szkice z najdawniejszej przeszłości Mazowsza*, Warszawa.

Szafrański W.

1959 *Archeologiczne badania wykopaliskowe w Płocku w roku 1958*, „Notatki Płockie", nr 10.

1961 *Sprawozdanie z badań archeologicznych w Płocku w 1959 roku*, SA, t. 13.

1962 *Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych w Płocku w 1960 roku*, SA, t. 14.

1963 *Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych w Płocku w 1961 roku*, SA, t. 15.

1964a *Archeologiczne badania wykopaliskowe w Płocku w roku 1963*, „Notatki Płockie", nr 26.

1964b *Początki Płocka w świetle wykopalisk archeologicznych*, wyd. Muzeum Mazowieckie w Płocku.

1966a *Archeologiczne prace wykopaliskowe w Płocku w roku 1965*, „Notatki Płockie", nr 35.

1966b *Wczesnośredniowieczna architektura kamienna w Płocku*, „Archeologia Polski", t. 11.

1966c *Archeologiczne badania wykopaliskowe w Płocku w roku 1966*, „Notatki Płockie", nr 39.

1973 *Początki i rozwój grodu i ośrodka miejskiego do roku 1138*, [w:] *Dzieje Płocka*, Płock.

Szymański W.

1958 *Inwentaryzacja grodzisk w powiecie płockim*, „Notatki Płockie", nr 7.

1960 *Inwentaryzacja grodzisk regionu płockiego*, „Notatki Płockie", nr 1/15.

1967 *Szeligi pod Płockiem na początku wczesnego średniowicza. Zespół osadniczy z VI—VII w.*, Wrocław—Warszawa—Kraków.

1968a *Sprawozdanie z badań sondażowych na grodziskach w Dźwierznie, Karwosiakach, Słupnie, pow. Płock, Huszlewie, pow. Łosice, Krzesku-Królowej Niwie i Podnieśnie, pow. Siedlce, 1965 r.*, SA, t. 19.

1968b *Przyczynek do badań nad problematyką grodzisk stożkowatych (Orszymowo i Wilkanowo w pow. płockim)*, Kwart. HKM, R. 16, nr 1.

1969a *Sprawozdanie z badań sondażowych grodzisk w miejscowościach: Biała, Orszymowo, Parzeń, Wilkanowo i Wyszogród (d. Drwały), pow. Płock, w 1966 r.*, SA, t. 20.

1969b *Badania na stanowiskach Grodnia 1 i 2 oraz Cieślin w pow. sierpeckim w latach 1961, 1962 i 1964*, SA, t. 20.

1969c *Dalsze badania sondażowe w powiecie płockim*, SA, t. 21.

1971 *Osadnictwo wczesnośredniowieczne z XI—XII w. w rejonie Słupna, pow. Płock*, WA, t. 36.

Swiechowska A.

1954 *O najdawniejszej Warszawie w świetle dotychczasowych badań archeologicznych*, WA, t. 20.

Tatarkiewicz W.

1925 *Pięć studiów o Łazienkach Stanisława Augusta*, Lwów.

Wawrzeniecki M.

1908 *Poszukiwania archeologiczne w Królestwie Polskim 1906 r.*, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne", t. 10.

1912 *Poszukiwanie zabytków przedhistorycznych w Królestwie Polskim*, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne", t. 12.

Wędzki A.

1961 *Bródno Stare*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1.

Witanowski M. R.

1900 *Materiały do mapy archeologicznej. Archeologia przeddziejowa*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* [...], Warszawa 1880—81, „Swiatowit" t. 2.

1901 *Materiały do mapy archeologicznej*, „Światowit", t. 3.

1902 *Materiały do mapy archeologicznej*, „Światowit", t. 4.

1907 *Materiały do mapy archeologicznej*, „Światowit", t. 8.

Worobiew C.

1899 *Ostatki driewnich zamkow i ziemlianych sooruženij po prawomu bieriegu Wisły w priedełach niniesznej Płockoj i czasti Warszawskoj gubiernii*, [w:] Trudy Archieołogiczeskogo *Siezda w Rigie 1896*, t. 1.

„Z otchłani wieków"

1937 R. 13, z. 3.

Zaborski B., Chelińska M.

1923 *Utwory lodowcowe okolic Latowicza*, „Przegląd Geograficzny", t. 4.

Zalewski A.

1892 *Kilka wiadomości z dziedziny starożytnictwa*, „Pamiętnik Fizjograficzny", t. 12.

Zawadzka-Antosik B.

1968 *Badania na grodzisku wczesnośredniowiecznym w miejscowości Serock, pow. Nowy Dwór Mazowiecki*, WA, t. 33.

Zieliński G.

1912 „Głos Płocki", nr 56.